

หนังสือที่ระลึก
งานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พุทธศักราช ๒๕๕๓

ณ วัดพระบรมวงศ์อิศวรารามวรวิหาร
ตำบลสวนพริก อำเภอพระนครศรีอยุธยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วันจันทร์ที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๓

หนังสือที่ระลึกงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พุทธศักราช ๒๕๕๓

ณ วัดบรมวงศ์อิศรวรารามวรวิหาร
ตำบลสวนพริก อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันจันทร์ที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๓
วันแรม ๙ ค่ำ เดือน ๑๑

หนังสือที่ระลึก

งานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พุทธศักราช ๒๕๕๓

ณ วัดบรมวงศัศถรวรารามวรวิหาร

ตำบลสวนพริก อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วันจันทร์ที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๓

วันแรม ๙ ค่ำ เดือน ๑๑

จำนวนพิมพ์ ๑,๐๐๐ เล่ม

ปีที่พิมพ์ พุทธศักราช ๒๕๕๓

ภาพประกอบ สำนักสื่อและเทคโนโลยีการศึกษา

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พิมพ์ที่

สันติศิริการพิมพ์

๑๓๑๖ ซอยเจริญสุขนิทวงศ์ ๕๗ เขตบางพลัด กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๔๒๔-๓๔๗๕ โทรสาร ๐-๒๔๔๑-๔๔๔๔

สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานผ้าพระกฐินให้มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ อัญเชิญไปถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ ผู้อยู่จำพรรษากาล ณ วัดบรมวงศ์อิศรวรารามวรวิหาร ตำบลสวนพริก อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วันจันทร์ที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๓ วันแรม ๙ ค่ำ เดือน ๑๑ นั้น ปวงข้าพระพุทธเจ้า มีความปลื้มปิติและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมอย่างหาที่สุดมิได้

โดยที่กฐินเป็นทั้งกาลทาน คือ ทานที่กำหนดด้วยกาล และสังฆทาน คือ ทานที่ถวายแด่พระสงฆ์ โดย มิได้จำเพาะเจาะจง จึงเป็นทานที่สำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นทานที่มีผล มีอานิสงส์สูงสุด

ในการรับพระราชทานผ้าพระกฐินไปทอดถวายครั้งนี้ จึงเป็นการบำเพ็ญกิจอันเป็นมหากุศลอย่างยิ่ง ปวงข้าพระพุทธเจ้า ขวามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒและผู้มีจิตอันเป็นกุศล ซึ่งมีความจงรักภักดีในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท อัญเชิญผ้าพระกฐินพระราชทานไปถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ ต่อจากนั้นจะมีการพัฒนาห้องสมุด การมอบทุนการศึกษา เพื่อน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระราชกุศล เถลิงพระเกียรติแห่งใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คำอนุโมทนา

โดยที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับมอบให้มีอำนาจหน้าที่อัญเชิญพระกรุณาพระราชนิพนธ์พระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม เพื่ออัญเชิญพระกรุณาพระราชนิพนธ์มาถวายพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งจำพรรษากาลถ้วนไตรมาส ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ ณ วัดบรมวงศัศุทธวรารามวรวิหาร ตำบลสวนพริก อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ถือเป็นมหาสิริสวัสดิ์พัฒนามงคล หาที่สุดมิได้

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและบาปมีแห่งสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์ โปรดดลบันดาลให้ข้าราชการ ครู อาจารย์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒและครอบครัว รวมทั้งนักเรียน นักศึกษา และพุทธศาสนิกชนที่โดยเสด็จพระราชกุศลในครั้งนี้ จงประสบความสุขสวัสดิ์พัฒนามงคล และสัมฤทธิ์ผลในสิ่งอันพึงปรารถนาทุกประการ

(พระเทพวรเวที (วิน โมลีโต))

เจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เจ้าอาวาสวัดบรมวงศัศุทธวรารามวรวิหาร

สารผู้ว่าราชการจังหวัด

พระนครศรีอยุธยาเป็นอดีตราชธานีของไทย ที่มีความเจริญรุ่งเรืองในด้านการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และการต่างประเทศ ยาวนานถึง ๔๑๗ ปี โดยมีพระมหากษัตริย์ปกครอง ๕ ราชวงศ์ ๓๓ พระองค์ ตั้งอยู่บริเวณภาคกลางตอนล่าง มีแม่น้ำไหลผ่าน ๔ สาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำน้อย บนพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มอันอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตร การประมงและการค้าขาย ในสมัยกรุงศรีอยุธยายังเป็นยุคทองของวรรณคดี มีกวีเอกที่มีความสามารถล้ำเลิศมากมาย และยังคงปรดด้วยคนดีมีความสามารถทุกยุคทุกสมัยตลอดมา ดังคำขวัญของจังหวัดที่ว่า “ราชธานีเก่า อู่ข้าวอู่น้ำ เลิศล้ำกานท์กวี คนดีศรีอยุธยา”

พระนครศรีอยุธยาได้รับการขึ้นทะเบียนนครประวัติศาสตร์ พื้นที่บริเวณโบราณสถานเมืองอยุธยา จากองค์การศึกษาและวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโก ให้เป็น “มรดกโลก” เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔

วัดบรมวงศ์อิศรวรารามวรวิหาร เดิมชื่อ “วัดทะเลหญ้า” เป็นวัดพระอารามหลวงชั้นโท ได้รับอิสริยยศศักดิ์ของพระอารามในอันดับ “วรวิหาร” เป็นวัดโบราณตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกริมแม่น้ำป่าสัก ใกล้กับเพนียดคล้องช้าง เป็นพระอารามหลวงที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานชื่อใหม่ว่า “วัดบรมวงศ์อิศรวราราม” พร้อมทั้งทรงเสด็จพระราชดำเนินผูกพัทธสีมา ตัดลูกนิมิต

การที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญผ้าพระกฐินพระราชทาน มาถวาย ณ วัดบรมวงศ์อิศรวรารามวรวิหาร ในวันที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๓ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรมอันดีงาม ควรค่าอย่างยิ่งที่จะส่งเสริมสนับสนุนเพื่อจรรโลงและผดุงรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมอันดีงามในด้านศาสนา ในนามของพี่น้องพุทธศาสนิกชนชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ขอขอบคุณชาวมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผู้มีจิตศรัทธาและจิตกุศลทุกท่าน ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกฐินทานครั้งนี้ ขอบุญกุศลที่ท่านได้บำเพ็ญได้บังเกิดเป็นบารมีแก่ท่านทั้งหลายโดยสมบูรณ์ตลอดไป

(นายวิทยา ผิวผ่อง)

ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สารอธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เป็นเจ้าภาพถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ในกฐินกาลวาระพุทธศักราช ๒๕๕๓ ณ วัดบรมวงศัศุขารามวรวิหาร ตำบลสวนพริก อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ขวามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒทั้งปวง ผู้บริหาร คณาจารย์ บุคลากร นิสิต นักเรียนโรงเรียนสาธิต ศิษย์เก่า ผู้ปกครอง และผู้มีจิตศรัทธาทุกท่าน ล้วนปลื้มปีติกับการร่วมถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ได้น้อมนำประสาธการและจิตศรัทธาอันสูงส่งร่วมกัน

ในวาระแรกที่ทำหน้าที่อธิการบดี (๒๕๔๖-๒๕๔๙) ได้ดำเนินการเป็นเจ้าภาพถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ๔ ภาค คือ วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร จังหวัดลำพูน วัดไชโยวรวิหาร จังหวัดอ่างทอง วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร จังหวัดนครพนม และวัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ในวาระที่สอง (๒๕๕๐ - ปัจจุบัน) พุทธศักราช ๒๕๕๐ ได้เป็นเจ้าภาพถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร พุทธศักราช ๒๕๕๑ วัดพระธาตุแช่แห้ง พระอารามหลวง จังหวัดน่าน พุทธศักราช ๒๕๕๒ วัดสระแก้ว พระอารามหลวง จังหวัดสระแก้ว สำหรับในกฐินกาลนี้ น้อมนำผ้าพระกฐินพระราชทานมายัง วัดบรมวงศัศุขารามวรวิหาร ตำบลสวนพริก อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระอารามหลวงที่อยู่ในความอุปถัมภ์ของตระกูลมลากุล ซึ่งศาสตราจารย์ ม.ล.ปิ่นมลากุล เป็นผู้สถาปนาโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง (๒๔๙๒) พัฒนามาเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษา (๒๔๙๙) และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (๒๕๑๙) ซึ่งนับว่า **ชาว มศว** ได้ปฏิบัติภารกิจใต้พระกรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมอย่างหาที่สุดมิได้ ได้แสดงพลังร่วมในแรงศรัทธา แรงใจ และการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

ขออานิสงส์แห่งกฐินกาล จงดลบันดาลให้ท่านที่ร่วมถวายผ้าพระกฐินด้วยจิตกุศล ได้ชื่นชมพุทธธรรมและความดีงามทั้งปวง ส่งผลไปถึงทุกท่าน ครอบครัว และสังคมแห่งความดีงามและสันติสุขสืบไป

(ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๓

สารประธานดำเนินการ

ตามที่อธิการบดีมอบหมายให้ รองอธิการบดีฝ่ายกิจการพิเศษ และ ผู้อำนวยการสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ ประสานงานการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน วัดบรมวงศ์อิศรวรารามวรวิหาร ตำบลสวนพริก อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในวันที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๓ นั้น ได้ดำเนินการประสานงานอย่างต่อเนื่อง นอกจากการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ได้จัดทอดผ้าป่าหนังสือ จัดห้องสมุด มอบทุนการศึกษาให้แก่โรงเรียนในพื้นที่ จำนวน ๔ โรงเรียน

ขอกราบนิมัสการขอพระคุณ ท่านพระเทพวรเมธี เจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดบรมวงศ์อิศรวรารามวรวิหาร ตำบลสวนพริก อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระอารามหลวง ที่ได้ให้ความเมตตาสนับสนุนในทุกเรื่อง ทำให้การเตรียมงานเป็นไปอย่างเรียบร้อย ขอพระคุณท่านอธิการบดีที่ดูแลในทุกด้านและมอบความไว้วางใจในการทำงาน ขอขอบคุณ คณาจารย์ บุคลากร นิสิต นักเรียน โรงเรียนสาธิต และทุกท่านที่เกี่ยวข้องที่ทำให้พิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน อันเป็นมหากุศลครั้งนี้ สำเร็จลุล่วงอย่างดียิ่ง

(อาจารย์สมเกียรติ ทิพย์ทัศน์)

รองอธิการบดีฝ่ายกิจการพิเศษ

(อาจารย์จันท์ทิพย์ ลิมทอง)

ผู้อำนวยการสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ

๑ ตุลาคม ๒๕๕๓

ประวัติการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ครั้งที่ ๑	วันที่ ๓	พฤศจิกายน ๒๕๒๒	ณ วัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
ครั้งที่ ๒	วันที่ ๗	พฤศจิกายน ๒๕๒๓	ณ วัดปทุมวนาราม เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร
ครั้งที่ ๓	วันที่ ๘	พฤศจิกายน ๒๕๒๔	ณ วัดกลางวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ
ครั้งที่ ๔	วันที่ ๒๒	ตุลาคม ๒๕๒๕	ณ วัดบรมนิวาส เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร
ครั้งที่ ๕	วันที่ ๕	พฤศจิกายน ๒๕๒๖	ณ วัดศาลาปูนวรวิหาร อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ครั้งที่ ๖	วันที่ ๓	พฤศจิกายน ๒๕๒๗	ณ วัดมหาชัย อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ครั้งที่ ๗	วันที่ ๙	พฤศจิกายน ๒๕๒๘	ณ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดแพร่
ครั้งที่ ๘	วันที่ ๙	พฤศจิกายน ๒๕๒๙	ณ วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง
ครั้งที่ ๙	วันที่ ๑๗	ตุลาคม ๒๕๓๐	ณ วัดเกตุการาม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม
ครั้งที่ ๑๐	วันที่ ๑๙	พฤศจิกายน ๒๕๓๑	ณ วัดชุมพลนิกายารามราชวรวิหาร อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ครั้งที่ ๑๑	วันที่ ๔	พฤศจิกายน ๒๕๓๒	ณ วัดศาลาปูนวรวิหาร อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ครั้งที่ ๑๒	วันที่ ๒	พฤศจิกายน ๒๕๓๓	ณ วัดมหาชัย อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ครั้งที่ ๑๓	วันที่ ๒	พฤศจิกายน ๒๕๓๔	ณ วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง
ครั้งที่ ๑๔	วันที่ ๓	พฤศจิกายน ๒๕๓๕	ณ วัดวชิรธรรมสาธิต เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร
ครั้งที่ ๑๕	วันที่ ๑๒	พฤศจิกายน ๒๕๓๖	ณ วัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
ครั้งที่ ๑๖	วันที่ ๑๒	พฤศจิกายน ๒๕๓๗	ณ วัดมหาชัย อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ครั้งที่ ๑๗	วันที่ ๒๘	ตุลาคม ๒๕๓๘	ณ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม
ครั้งที่ ๑๘	วันที่ ๙	พฤศจิกายน ๒๕๓๙	ณ วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง
ครั้งที่ ๑๙	วันที่ ๘	พฤศจิกายน ๒๕๔๐	ณ วัดเขียนเขต อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี
ครั้งที่ ๒๐	วันที่ ๒๓	ตุลาคม ๒๕๔๑	ณ วัดเสนาสนาราม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ครั้งที่ ๒๑	วันที่ ๕	พฤศจิกายน ๒๕๔๒	ณ วัดเจษฎาราม อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร
ครั้งที่ ๒๒	วันที่ ๒๐	ตุลาคม ๒๕๔๓	ณ วัดอุดมธานี อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก
ครั้งที่ ๒๓	วันที่ ๓๑	ตุลาคม ๒๕๔๔	ณ วัดอาวุธวิกสิตาราม เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร
ครั้งที่ ๒๔	วันที่ ๘	พฤศจิกายน ๒๕๔๕	ณ วัดราชฤทธิฐานราชวิหาร เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร
ครั้งที่ ๒๕	วันที่ ๑๙	ตุลาคม ๒๕๔๖	ณ วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
ครั้งที่ ๒๖	วันที่ ๖	พฤศจิกายน ๒๕๔๗	ณ วัดไชโยวรวิหาร อำเภอไชโย จังหวัดอ่างทอง
ครั้งที่ ๒๗	วันที่ ๒๙	ตุลาคม ๒๕๔๘	ณ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม
ครั้งที่ ๒๘	วันที่ ๑๔	ตุลาคม ๒๕๔๙	ณ วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
ครั้งที่ ๒๙	วันที่ ๙	พฤศจิกายน ๒๕๕๐	ณ วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร
ครั้งที่ ๓๐	วันที่ ๒๔	ตุลาคม ๒๕๕๑	ณ วัดพระธาตุแช่แห้ง พระอารามหลวง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
ครั้งที่ ๓๑	วันที่ ๑๒	ตุลาคม ๒๕๕๒	ณ วัดสระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสระแก้ว
ครั้งที่ ๓๒	วันที่ ๑	พฤศจิกายน ๒๕๕๓	ณ วัดบรมวงศิศวรารามวรวิหาร อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

กำหนดการ
พิธีสมโภชองค์พระกฐินพระราชทานและพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๓
ณ วัดบรมวงศัศุวราารามวรวิหาร อำเภอพระนครศรีอยุธยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันอาทิตย์ที่ ๓๑ ตุลาคม - วันจันทร์ที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

พิธีสมโภชองค์พระกฐินพระราชทาน

วันอาทิตย์ที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๓ (แรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๑)

- ๑๕.๐๐ น. • ตั้งองค์พระกฐินพระราชทาน ณ วัดบรมวงศัศุวราารามวรวิหาร ตำบลสวนพริก
อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- ๑๖.๓๐ น. • ศาสตราจารย์วิรุณ ตั้งเจริญ อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผู้บริหาร
แขกผู้มีเกียรติ อาจารย์ ข้าราชการ พนักงาน เจ้าหน้าที่ นิสิต และคณะผู้ร่วมทำบุญ
พร้อมกัน ณ หอประชุม วัดบรมวงศัศุวราารามวรวิหาร
- ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กล่าวต้อนรับ
 - อธิการบดีจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
 - พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๑๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์
 - ผู้บริหารพร้อมแขกผู้มีเกียรติ อาจารย์ ข้าราชการ พนักงาน เจ้าหน้าที่ ร่วมถวายจตุปัจจัย
ไทยธรรม
- ๑๗.๓๐ น. • รับประทานอาหาร

พิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน

วันจันทร์ที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓ (แรม ๙ ค่ำ เดือน ๑๑)

- ๖.๓๐ น. • ผู้บริหาร ข้าราชการ และบุคลากรของมหาวิทยาลัยออกเดินทางจาก มศว ประสานมิตร องค์กรฯ และศูนย์การแพทย์ปัญญานันทภิกขุ ชลประทาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ๘.๓๐ น. • คณะผู้บริหาร แขกผู้มีเกียรติ คณะผู้ร่วมทำบุญ อาจารย์ ข้าราชการ พนักงาน เจ้าหน้าที่ และนิสิตพร้อมกัน ณ พระอุโบสถ วัดบรมวงศัศถรวรารามวรวิหาร
- ๙.๐๙ น. • ศาสตราจารย์วิรุณ ตั้งเจริญ อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประธานพิธีถวาย ผ้าพระกฐินพระราชทาน มอบทุนการศึกษา ๔ โรงเรียน
- ๑๐.๑๐ น. • พิธีทอดผ้าป่าหนังสือ
- ๑๑.๐๐ น. • ถวายภัตตาหารเพลแด่พระภิกษุและสามเณร
- ๑๒.๐๐ น. • คณะผู้ร่วมทำบุญรับประทานอาหารกลางวัน

สารบัญ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	๒๙
กรีน	๓๓
วัดบรมวงศ์อริยารามวรวิหาร	๔๗
ธรรมวิจารณ์ส่วนประมัตตปฏิบัติ	๗๕
พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์	๑๕๓
ภาคผนวก	
คำสั่งมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	๒๐๐

พระเทพวรเวที (วิน โฆสิต) เจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เจ้าอาวาสวัดบรมวงศัศถรรวารามวรวิหาร

รูปจำลอง ศาสตราจารย์ ม.ล.ปิ่น มาลากุล

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พัฒนาจาก โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงและวิทยาลัยวิชาการศึกษา
โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง สถาปนาพุทธศักราช ๒๕๑๒ วิทยาลัยวิชาการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๑๗ และพัฒนา
เป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พุทธศักราช ๒๕๑๗

โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มีประวัติศาสตร์มายาวนาน ถือกำเนิดขึ้นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่
สอง ในกระแสสังคมที่เริ่มคลี่คลายจากการตื่นตระหนกภัยสงคราม ปัญหาเศรษฐกิจและสังคม หลังจากที
องค์การสหประชาชาติได้ก่อกำเนิดขึ้น เพื่อมุ่งเน้นความสมานฉันท์และผลักดันความร่วมมือทางด้านต่างๆ รวม
ทั้งการผลักดันทางการศึกษา เพื่อให้โลกใบนี้เจริญก้าวหน้าและมีสติปัญญามากขึ้น โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง
ภายใต้กระทรวงศึกษาธิการ ได้สถาปนาขึ้นเมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๒ ณ ถนนประสานมิตร
กรุงเทพมหานคร เพื่อผลักดันการศึกษาทางด้านวิชาชีพครู ในช่วงเวลาที่วิชาชีพครูขาดแคลนและไม่สอดคล้องกับ
การขยายตัวของสังคม และศาสตร์ทางด้านศึกษาศาสตร์สมัยใหม่ยังใหม่ต่อสังคมไทยในขณะนั้น เป็นการเริ่มต้น
การศึกษาในระดับอุดมศึกษาระดับปริญญาตรีและประกาศนียบัตรครูมัธยมศึกษา “โรงเรียนฝึกหัดครู
ชั้นสูง” ถือกำเนิดขึ้นจากการผลักดันของ ศาสตราจารย์ ม.ล.ปิ่น มาลากุล ซึ่งท่านเป็นปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
อยู่ในขณะนั้น และท่านก็ได้มีบทบาททางด้านศึกษาศาสตร์ ทั้งที่โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง วิทยาลัยวิชาการศึกษา
และสังคมไทย

เมื่อโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงได้กำเนิดขึ้นแล้ว หลวงสวัสดิสารศาสตรพุทธิ ได้ดำรงตำแหน่งเป็น
ผู้อำนวยการโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๑๒-๒๕๑๗ ท่านเป็นผู้นำและผู้วางรากฐาน
ระเบียบแบบแผนการฝึกหัดครู เป็นผู้บุกเบิกงานวิชาการทางด้านวิทยาศาสตร์ และเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องว่า
เป็นแบบแผนของปวงนิยบุคคลในวิชาชีพครู

วิทยาลัยวิชาการศึกษา

เมื่อถึงพุทธศักราช ๒๕๑๗ ปัญหาการขาดแคลนครูและนักการศึกษา เป็นปัญหาที่รุนแรงยิ่งขึ้นใน
สังคมไทย ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมในทุกๆ ด้าน ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ผู้นำการศึกษา

สมัยใหม่หรือผู้นำการศึกษาพัฒนาการนิยม (Progressivism) ในสังคมไทย ได้เสนอต่อกระทรวงศึกษาธิการ ให้ก่อตั้ง วิทยาลัยวิชาการศึกษา (College of Education) ขึ้น เพื่อพัฒนาปรัชญาแนวคิดและความรู้ความสามารถทางด้านการศึกษาสสมัยใหม่ ให้สอดคล้องผลงานสัมพันธกับสังคม (๑๖ กันยายน ๒๔๙๗) ศาสตราจารย์ ม.ล.ปิ่น มาลากุล ได้รับมอบหมายให้ดำรงตำแหน่งอธิการ ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๙๗-๒๔๙๙ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ดำรงตำแหน่งหัวหน้าคณะวิชาการศึกษา หลังจากนั้น ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี จึงได้รับตำแหน่งอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา จนถึงพุทธศักราช ๒๕๑๑

วิทยาลัยวิชาการศึกษา ได้เป็นผู้นำในการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ภายใต้ระบบโรงเรียนสาธิต (Demonstration School) เพื่อให้โรงเรียนสาธิตเป็นแปลงทดลองค้นคว้าในระบบการศึกษาสมัยใหม่ พร้อมกับจัดระบบการศึกษาแบบวิทยาเขต โดยขยายวิทยาเขตปทุมวัน (๒๔๙๘) วิทยาเขตบางแสน (๒๔๙๘) วิทยาเขตพิษณุโลก (๒๕๑๐) วิทยาเขตมหาสารคาม (๒๕๑๑) วิทยาเขตสงขลา (๒๕๑๑) วิทยาเขตพระนคร (๒๕๑๒) และวิทยาเขตพลศึกษา (๒๕๑๓) โดยมีวิทยาเขตประสานมิตร เป็นศูนย์กลางการบริหารวิทยาลัยวิชาการศึกษา ภายใต้การนำของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ในฐานะที่ท่านเป็นนักวิชาการและนักการศึกษาสสมัยใหม่ ได้พัฒนาแนวคิดพัฒนาการนิยมและการเรียนการสอนสมัยใหม่ จากสังคมตะวันตกนำมาวางหลักปฏิรูปฐานไว้ในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นระบบห้องสมุด ระบบคะแนน ระบบการวัดผล รวมทั้งวิชาการศึกษาสสมัยใหม่ที่ก้าวหน้าที่สุดในสังคมไทยขณะนั้น นอกจากนั้นแล้ว วิทยาลัยวิชาการศึกษา ยังได้รับการช่วยเหลือ ทั้งด้านบุคลากร หนังสือ และทุนการศึกษา มากมาย จนอาจกล่าวได้ว่า วิทยาลัยวิชาการศึกษา มีระบบการศึกษาที่ก้าวหน้าที่สุดในช่วงเวลานั้น ตราหรือเครื่องหมายของ วิทยาลัยวิชาการศึกษา ซึ่งเป็นสมการทางด้านคณิตศาสตร์ $y = e^x$ (Exponential Curve) เส้นกราฟของการขยายเพิ่มขึ้น มีความหมายสอดคล้องกับปรัชญาที่ว่า “การศึกษาคือความเจริญงอกงาม” หรือ “ศึกษา วิรุฬหิ สมฺปตฺตา” หรือ “Education is Growth” รวมทั้งสอดคล้องกับ “สีเทา-แดง” ซึ่งสีเทาเป็นสีของสมอง หมายถึง “ความคิด” และสีแดงเป็นสีของเลือด หมายถึง “ความกล้าหาญ” สีเทา-แดง จึงหมายถึง “คิดอย่างกล้าหาญ”

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ก่อนหน้าเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ในช่วงเวลาที่ ศาสตราจารย์ ดร.สุดใจ เหล่าสุนทร เป็นอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา คณะจารย์ นิสิต และข้าราชการ ได้ร่วมกันเรียกร้องต่อรัฐบาลให้ปรับฐานะวิทยาลัยวิชาการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัย และย้ายสังกัดจากกระทรวงศึกษาธิการไปขึ้นกับทบวงมหาวิทยาลัยท่ามกลางการปกครองที่เข้มงวดรุนแรงของรัฐบาลทหารในขณะนั้น เพื่อความคล่องตัวในการพัฒนาโครงสร้างการบริหาร และการเรียนการสอนที่จำกัด ไปสู่การเป็นมหาวิทยาลัยและการขยายตัวที่มีความหลากหลายวิชาชีพ แล้วท้ายที่สุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ “มหาวิทยาลัยที่เจริญเป็นศรีสง่าแก่มหานคร” นามพระราชทาน ก็ได้รับการสถาปนาขึ้นในปีถัดมา (๒๙ มิถุนายน ๒๕๑๗) โดยมี ศาสตราจารย์ ดร.สุดใจ เหล่าสุนทร

เป็นอธิการบดี (พุทธศักราช ๒๕๑๒-๒๕๒๑) และขยายตัวไปที่อำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก พุทธศักราช ๒๕๓๙⁷

จากอดีตที่เรามีคณะศึกษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ คณะพลศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย ช่วงแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ระยะที่ ๕ (พุทธศักราช ๒๕๒๕-๒๕๒๙) จัดตั้งคณะแพทยศาสตร์ แผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ระยะที่ ๗ (พุทธศักราช ๒๕๓๕-๒๕๓๙) จัดตั้งคณะวิศวกรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ คณะทันตแพทยศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ และแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ระยะที่ ๘ (พุทธศักราช ๒๕๔๐-๒๕๔๔) จัดตั้งคณะสหเวชศาสตร์ และคณะพยาบาลศาสตร์ ระยะที่ ๙ (พุทธศักราช ๒๕๔๕-๒๕๔๙) จัดตั้ง วิทยาลัยนานาชาติเพื่อศึกษาความยั่งยืน พุทธศักราช ๒๕๔๙ และวิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม พุทธศักราช ๒๕๔๙ จัดตั้ง สำนักวิชาเศรษฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะ วิทยาลัยโพธิวิชชาลัย คณะเทคโนโลยีและนวัตกรรมผลิตภัณฑ์การเกษตร และดำเนินการจัดตั้ง คณะธรรมนิติศาสตร์ สถาบันยุทธศาสตร์ทางปัญญาและวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาผู้มีความสามารถพิเศษและเด็กที่มีความต้องการพิเศษแห่งชาติ สำนักพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ สถาบันวิจัย พัฒนา และสาธิตการศึกษาต่อไป

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร พัฒนาไปสู่การเป็นมหาวิทยาลัยกลางเมืองที่ทันสมัย ก้าวหน้า ผสานสัมพันธ์กับกระแสสากล และพัฒนาการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา **มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ องครักษ์** พัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม ผสานสัมพันธ์กับชุมชน โรงพยาบาลชลประทาน ที่โอนย้ายมาสังกัดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (๗ ตุลาคม ๒๕๕๐) และเปลี่ยนชื่อเป็น **ศูนย์การแพทย์ปัญญานันทภิกขุ ชลประทาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ** วิทยาลัย **“โพธิวิชชาลัย”** อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว ขยายบทบาทไปที่จังหวัดตาก เชียงใหม่ น่าน เลย สุพรรณบุรี สตูล ซึ่งโครงการดังกล่าวเป็นโครงการต้นแบบของมหาวิทยาลัยชุมชนอีกกระบวนทัศน์หนึ่ง ที่มีความร่วมมือกับภาคีต่างๆ ในพื้นที่ เน้นการผลิตบัณฑิตคืนถิ่นบนฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นประการสำคัญ

กฐิน

๑. ความหมาย

๑.๑ คำว่า **กฐิน** มีความหมายเกี่ยวโยงกันถึง ๔ ประการ คือ

เป็นชื่อของกรอบไม้ อันเป็นแม่แบบสำหรับทำจีวร ซึ่งอาจเรียกว่า สะติง ก็ได้

เป็นชื่อของผ้า ที่ถวายแก่พระสงฆ์เพื่อทำจีวรตามแบบหรือกรอบไม้นั้น

เป็นชื่อของบุญกิริยา คือการทำบุญ ในการถวายผ้ากฐินเพื่อให้สงฆ์ทำเป็นจีวร

เป็นชื่อของสังฆกรรม คือกิจกรรมของสงฆ์ที่จะต้องมีการสวดประกาศขอรับความเห็นชอบจากที่ประชุมสงฆ์ ในการมอบผ้ากฐินให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

กฐินที่เป็นชื่อของกรอบไม้

กรอบไม้แบบสำหรับทำจีวรซึ่งอาจเรียกว่าสะติงก็ได้ นั้น เนื่องจากในครั้งพุทธกาล การทำจีวรให้มีรูปลักษณะตามที่กำหนดกระทำได้โดยยาก จึงต้องทำกรอบไม้สำเร็จรูปไว้ เพื่อเป็นอุปกรณ์สำคัญในการทำเป็นผ้าถุงหรือผ้าห่ม หรือผ้าห่มซ้อนที่เรียกว่าจีวร เป็นส่วนรวมผืนใดผืนหนึ่งก็ได้ ในภาษาไทยนิยมเรียกผ้าถุงว่า **สบง** ผ้าห่มว่า **จีวร** ผ้าห่มซ้อนว่า **สังฆาฏิ** การทำผ้าโดยอาศัยแม่แบบเช่นนี้ คือทาบผ้าลงไปกับแม่แบบแล้วตัดเย็บ ย้อมทำให้เสร็จในวันนั้นด้วยความสามัคคีของสงฆ์ เป็นการร่วมแรงร่วมใจกันทำกิจที่เกิดขึ้น และเมื่อทำเสร็จหรือพ้นกำหนดกาลแล้ว แม่แบบหรือกฐินนั้นก็รีบเก็บไว้ใช้ในการทำผ้าเช่นนั้นอีกในปีต่อๆ ไป การรื้อแบบไม้นี้เรียกว่า **เตาะ** ฉะนั้นคำว่า **กฐินเตาะ** หรือ **เตาะกฐิน** จึงหมายถึงการรื้อไม้แม่แบบเก็บไว้ใช้ในโอกาสหน้า

กฐินที่เป็นชื่อของผ้า

หมายถึงผ้าที่ถวายให้เป็นกฐินภายในกำหนดกาล ๑ เดือน นับตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ผ้าที่ถวายนั้นจะเป็นผ้าใหม่ หรือผ้าเทียมใหม่ เช่น ผ้าฟอกสะอาด หรือผ้าเก่าหรือผ้าบังสุกุลคือผ้าที่เขาทิ้งแล้ว และเป็นผ้าเปื้อนฝุ่นหรือผ้าตกตามร้านก็ได้ ผู้ถวายจะเป็นคฤหัสถ์ก็ได้ เป็นภิกษุหรือสามเณรก็ได้ ถวายแก่พระสงฆ์แล้วก็อันใช้ได้

กฐินที่เป็นชื่อของบุญกิริยา คือการทำบุญ

คือการถวายผ้ากฐินเป็นทานแก่พระสงฆ์ผู้จำพรรษาอยู่ในวัดใดวัดหนึ่งครบ ๓ เดือน เพื่อสงเคราะห์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบให้มีผ้าถุงหรือผ้าห่มใหม่ จะได้ใช้ผลัดเปลี่ยนของเก่าที่จะขาดหรือชำรุด การทำบุญถวาย

ผ้ากฐินหรือที่เรียกว่า **ทอดกฐิน** คือ ทอดหรือวางผ้าลงไปแล้วกล่าวคำถวายในท่ามกลางสงฆ์ เรียกได้ว่าเป็นกาลทาน คือการถวายทานที่ได้เฉพาะกาล ๑ เดือน ดังกล่าวในกฐินที่เป็นชื่อของผ้า ผ้าถวายก่อนหน้านั้นหรือหลังจากนั้นไม่เป็นกฐิน ท่านจึงถือว่าหาโอกาสทำได้ยาก

กฐินที่เป็นชื่อของสังฆกรรม

คือกิจกรรมของสงฆ์จะต้องมีการสวดประกาศขอรับความเห็นชอบจากที่ประชุมสงฆ์ในการมอบผ้ากฐินให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เมื่อทำจิวรสำเร็จแล้วด้วยความร่วมมือของภิกษุทั้งหลาย ก็จะได้เป็นโอกาสให้ได้ช่วยกันทำจิวรของภิกษุรูปอื่นขยายเวลาทำจิวรได้อีก ๔ เดือน ทั้งนี้เพราะในสมัยพุทธกาล การหาผ้า การทำจิวรทำได้โดยยาก ไม่ทรงอนุญาตให้เก็บสะสมผ้าไว้เกิน ๑๐ วัน แต่เมื่อได้ช่วยกันทำสังฆกรรมเรื่องกฐินแล้วอนุญาตให้แสวงหาผ้าและเก็บผ้าไว้ทำเป็นจิวรได้จนตลอดฤดูหนาว คือจนถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔

ข้อความดังกล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นว่าความหมายของคำว่ากฐินมีความเกี่ยวข้องกันทั้ง ๔ ประการ เมื่อสงฆ์ทำสังฆกรรมเรื่องกฐินเสร็จแล้วและประชุมกัน อนุโมทนากฐิน คือแสดงความพอใจว่าได้กรานกฐินเสร็จแล้ว ก็เป็นอันเสร็จพิธี

๑.๒ คำว่า **การกรานกฐิน** คือการลาดหรือทาผ้าลงไปกับกรอบไม้แม่แบบเพื่อตัดเย็บย้อม ทำเป็นจิวรผืนใดผืนหนึ่ง

๑.๓ คำว่า **การจองกฐิน** คือการแสดงความจำนงเป็นลายลักษณ์อักษรหรือด้วยวาจาต่อทางวัดว่าจะนำกฐินมาถวาย เมื่อนั้นเมื่อนี้แล้วแต่จะตกลงกัน แต่จะต้องภายในเขตเวลา ๑ เดือน ตามที่กำหนดในพระวินัย

๑.๔ คำว่า **อปโลกน์กฐิน** หมายถึงการที่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเสนอขึ้นในที่ประชุมสงฆ์ถามความเห็นว่าจะมีการกรานกฐินหรือไม่ เมื่อเห็นชอบร่วมกันแล้วจึงหารือกันต่อไปว่า ผ้าที่ทำสำเร็จแล้วควรถวายแก่ภิกษุรูปใด การปรึกษาหารือ การเสนอความเห็นเช่นนี้เรียกว่า อปโลกน์ (อ่านว่า อะ-ปะ-โลก) หมายถึงการช่วยกันมองดูว่าจะสมควรอย่างไร เพียงเท่านั้นยังไม่ได้ เมื่ออปโลกน์เสร็จแล้วจึงต้องสวดประกาศเป็นการสงฆ์ จึงนับเป็นสังฆกรรมเรื่องกฐิน ดังกล่าวไว้แล้วในตอนต้น

ในปัจจุบัน มีผู้ถวายผ้ามากขึ้น มีผู้สามารถตัดเย็บย้อมผ้าที่จะทำเป็นจิวรได้แพร่หลายขึ้น การใช้ไม้แม่แบบอย่างเก่าจึงเลิกไปเพียงแต่รักษาชื่อและประเพณีไว้โดยไม่ต้องใช้กรอบไม้แม่แบบ เพียงถวายผ้าขาวให้ตัดเย็บย้อมให้เสร็จในวันนั้น หรืออีกอย่างหนึ่งนำผ้าสำเร็จรูปมาถวายก็เรียกว่า ถวายผ้ากฐิน เหมือนกัน และเนื่องจากยังมีประเพณีนิยมถวายผ้ากฐินกันแพร่หลายไปทั่วประเทศไทย จึงนับว่าเป็นประเพณีนิยมในการบำเพ็ญกุศล เรื่องกฐินนี้ยังขึ้นหน้าขึ้นตาเป็นสาธารณประโยชน์ร่วมไปกับการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามไปในขณะเดียวกัน

๒.ตำนาน

ครั้งพุทธกาลมีเรื่องเล่าไว้ว่าในคัมภีร์พระวินัยปิฎกกฐินขันธกะว่า ครึ่งหนึ่งภิกษุชาวเมืองปาฐาประมาณ ๓๐ รูป ถืออุตุงค์วัดรอยังยงวัด มีความประสงค์จะเฝ้าพระพุทเจ้า ซึ่งขณะนั้นประทับอยู่กรุง

สาวดี แคว้นโกศล จึงพากันเดินทางมุ่งหน้าไปยังเมืองนั้น พอถึงเมืองสาเกตซึ่งอยู่ห่างจากกรุงสาวดีประมาณ ๖ โยชน์ ก็เป็นวันเข้าพรรษาพอดี เดินทางต่อไปไม่ได้ต้องจำพรรษาอยู่ที่เมืองสาเกตตามพระวินัยบัญญัติ ขณะที่จำพรรษาอยู่ ณ เมืองสาเกต เกิดความร้อนรอนยากเฝ้าพระพุทธเจ้าเป็นกำลัง ดังนั้นพอออกพรรษาพิจารณาแล้วก็รีบเดินทาง แต่ระยะนั้นยังมีฝนตกมาก หนทางที่เดินชุ่มไปด้วยน้ำเป็นโคลนเป็นตม ต้องบุกต้องลุยมาจนกระทั่งถึงกรุงสาวดีได้เข้าเฝ้าสมความประสงค์ พระพุทธเจ้าจึงมีปฏิสันถารกับภิกษุเหล่านั้นถึงเรื่องการจำพรรษาอยู่ ณ เมืองสาเกต และการเดินทางภิกษุเหล่านั้นจึงกราบทูลถึงความตั้งใจ ความร้อนรอน กระวนกระวายและการเดินทางที่ลำบากให้ทรงทราบทุกประการ

พระพุทธเจ้าทรงทราบและเห็นความลำบากของภิกษุ จึงทรงยกเป็นเหตุและมีพระพุทธานุญาตให้พระภิกษุผู้จำพรรษาครบถ้วนแล้วกรานกฐินได้ และเมื่อกรานกฐินแล้วจะได้รับอานิสงส์บางข้อตามพระวินัยดังกล่าวต่อไป

๓. ข้อกำหนดเกี่ยวกับกฐิน

ข้อกำหนดเกี่ยวกับกฐินมีดังต่อไปนี้

๓.๑ จำนวนพระสงฆ์ในวัดที่จะทอดกฐินได้ ถ้ากล่าวตามหลักฐานในพระไตรปิฎก (เล่ม ๕ หน้า ๒๕๔) ซึ่งเป็นพระพุทธภาษิตกล่าวว่าสงฆ์ ๔ รูป ทำกรรมได้ทุกอย่างเว้นการปวารณา คือการอนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนได้ การอุปสมบทและการสวดถอนจากอาบัติบางประการ (อัปภาน) จึงหมายถึงว่าจำนวนพระสงฆ์ในวัดที่จะทอดกฐินได้จะต้องมีตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป แต่หนังสืออธิบายชั้นหลังที่เรียกว่าอรรถกถากล่าวว่าต้อง ๕ รูปขึ้นไป เมื่อหนังสืออธิบายชั้นหลังขัดแย้งกับพระไตรปิฎก จึงต้องถือพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ

๓.๒ คุณสมบัติของพระสงฆ์ที่มีสิทธิรับกฐิน คือ พระสงฆ์ที่จำพรรษาในวัดนั้นครบ ๓ เดือน ปัญหาที่เกิดขึ้นมีอยู่ว่าจะนำพระสงฆ์วัดอื่นมาสมทบ จะใช้ได้หรือไม่ ตอบว่าถ้าพระสงฆ์วัดที่จะทอดกฐินนั้นมีจำนวนครบ ๔ รูปแล้ว จะนำพระสงฆ์วัดอื่นมาสมทบก็สมทบได้ แต่จะอ้างสิทธิไม่ได้ ผู้มีสิทธิเฉพาะผู้จำพรรษาครบ ๓ เดือนในวัดนั้นเท่านั้น การนำพระภิกษุมาจากวัดอื่น สิทธิเฉพาะที่ทายกจะถวายอะไรเป็นพิเศษเท่านั้น ไม่มีสิทธิในการออกเสียงเรื่องจะถวายผ้าแก่ภิกษุรูปนั้นรูปนี้

๓.๓ กำหนดกาลที่จะทอดกฐินได้ ได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้นว่าการทอดกฐินนั้นทำได้ภายในเวลาจำกัด คือตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ จนถึง วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ก่อนหน้านั้นหรือหลังจากนั้นไม่นับเป็นกฐิน

๓.๔ ข้อควรทราบเกี่ยวกับกฐินไม่เป็นอันทอดหรือเป็นโมฆะ เรื่องนี้สำคัญมาก ควรทราบทั้งผู้ทอดและทั้งฝ่ายพระสงฆ์ผู้รับ เพราะเป็นเรื่องทางพระวินัย (วินัยปิฎกเล่ม ๕ หน้า ๑๓๙) คือมักจะมีพระในวัดเที่ยวขอโดยตรงหรือโดยอ้อม ด้วยวาจาบ้าง ด้วยหนังสือบ้าง เชิญชวนให้ไปทอดกฐินในวัดของตน การทำเช่นนั้นผิดพระวินัย กฐินไม่เป็นอันกรานนับเป็นโมฆะ ทอดก็ไม่เป็นอันทอด พระผู้รับก็ไม่ได้อานิสงส์ จึงควรระมัดระวังทำให้ถูกต้อง และแนะนำผู้เข้าใจผิดปฏิบัติผิด ทำให้ถูกต้องเรียบร้อย

๔. ประเภทของกฐิน

การทอดกฐินที่ปฏิบัติกันมาในประเทศไทย ตามหลักฐานที่ปรากฏนับตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ตราบเท่าถึงปัจจุบันแยกเป็นประเภทใหญ่ได้ ดังนี้

- กฐินหลวง
- กฐินราษฎร์

กฐินหลวง

ประวัติมีว่า เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเข้ามาประดิษฐานอยู่ในประเทศไทยและประชาชนคนไทยที่ตั้งหลักแหล่งอยู่บนผืนแผ่นดินไทย ได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว การทอดกฐินก็ได้กลายเป็นประเพณีของบ้านเมืองมาโดยลำดับ พระเจ้าแผ่นดินผู้ปกครองบ้านเมืองได้ทรงรับเรื่องกฐินนี้ขึ้นเป็นพระราชพิธีอย่างหนึ่ง ซึ่งทรงบำเพ็ญเป็นการประจำเมื่อถึงเทศกาลทอดกฐิน การที่พระเจ้าแผ่นดินทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเกี่ยวกับกฐินเป็นพระราชพิธีดังกล่าวนี้ เป็นเหตุให้เรียกกันว่า **กฐินหลวง** วัดใดก็ตามไม่ว่าจะเป็นวัดหลวงหรือวัดราษฎร์ หากพระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินไปทรงถวายผ้าพระกฐินแล้วเรียกว่า **กฐินหลวง** ทั้งสิ้น มิใช่กำหนดว่าทอดที่วัดหลวงเท่านั้นจึงจะเรียกว่า **กฐินหลวง**

แต่สมัยต่อมา เรื่องของกฐินหลวงได้เปลี่ยนไปตามภาวะการณ์ของบ้านเมือง เช่น ประชาชนมีศรัทธาเจริญรอยตามพระราชศรัทธาของพระเจ้าแผ่นดินได้รับพระมหากรุณาให้ถวายผ้าพระกฐินได้ตามสมควรแก่ฐานะ เป็นต้น เป็นเหตุให้แบ่งแยกกฐินหลวงออกเป็นประเภทๆ ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน ดังนี้

๑. กฐินที่กำหนดเป็นพระราชพิธี

กฐินดังกล่าวนี้พระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐินด้วยพระองค์เองเป็นประจำ ณ วัดสำคัญๆ ซึ่งทางราชการกำหนดขึ้น มีหมายกำหนดการเสด็จพระราชดำเนินไว้อย่างเรียบร้อย ปัจจุบันพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดต่างๆ ทั้งในกรุงเทพมหานครและส่วนภูมิภาค ๑๖ วัด คือ

๑. วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม	กรุงเทพมหานคร
๒. วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์	กรุงเทพมหานคร
๓. วัดสุทัศนเทพวราราม	กรุงเทพมหานคร
๔. วัดบวรนิเวศวิหาร	กรุงเทพมหานคร
๕. วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม	กรุงเทพมหานคร
๖. วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม	กรุงเทพมหานคร
๗. วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม	กรุงเทพมหานคร
๘. วัดเทพศิรินทราวาส	กรุงเทพมหานคร

๙. วัดราชาธิวาส	กรุงเทพมหานคร
๑๐. วัดมกุฏกษัตริยาราม	กรุงเทพมหานคร
๑๑. วัดอรุณราชวราราม	กรุงเทพมหานคร
๑๒. วัดราชโอรสาราม	กรุงเทพมหานคร
๑๓. วัดพระปฐมเจดีย์	นครปฐม
๑๔. วัดสุวรรณดาราราม	พระนครศรีอยุธยา
๑๕. วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ	พระนครศรีอยุธยา
๑๖. วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ	พิษณุโลก

วัดหลวงดังกล่าวนี้ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐินด้วยพระองค์เอง แต่มิได้เสด็จไปทั้ง ๑๖ วัดหลวงดังกล่าว จะเสด็จพระราชดำเนินเพียงปีละ ๘ หรือ ๙ วัดเท่านั้น นอกนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ หรือองคมนตรี หรือผู้ที่ทรงเห็นสมควรเป็นผู้แทนพระองค์ไปถวาย

กฐินที่กำหนดเป็นพระราชพิธีนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวังออกหมายกำหนดการเป็นประจำปี จึงไม่มีการจองล่วงหน้า

แนวปฏิบัติ

การเฝ้าฯ รับเสด็จฯ งานถวายผ้าพระกฐินหลวงประจำปีที่สำนักพระราชวังออกเป็นหมายกำหนดการ และกำหนดการแต่งกายเฝ้าฯ รับเสด็จฯ

ผู้ที่เฝ้าฯ รับเสด็จฯ ตามหมายกำหนดการเจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังจะได้รับรองเชิญให้นั่งพัก ณ ที่ซึ่งจัดไว้นอกพระอุโบสถตามลำดับชั้นยศและตำแหน่ง

งานเสด็จฯ ถวายผ้าพระกฐินตามราชประเพณีประจำปีที่สำนักพระราชวังออกเป็นหมายกำหนดการ แต่งเครื่องแบบเต็มยศ จะมีกองเกียรติยศทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์พร้อมทั้งแถวธงประจำกอง และทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ตั้งแถวรับเสด็จ

เมื่อใกล้เวลาเสด็จฯ ประมาณ ๕ หรือ ๑๐ นาที เจ้าหน้าที่ผู้รับรองของสำนักพระราชวังจะได้เชิญข้าราชการผู้มีเกียรติที่มาเฝ้าฯ ไปยืนเรียงแถวรอรับเสด็จฯ ตามแนวทางลาดพระบาท (ถ้าสถานที่ไม่มีพอจะเข้าแถวก็ควรรอเฝ้าฯ ณ ที่ซึ่งจัดไว้ นั้น)

ได้เวลาเสด็จฯ มีแถวธงกองทหารเกียรติยศบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ผู้เฝ้าฯ ที่นั่งพักยืนถวายความเคารพ ผู้มาเฝ้าฯ ที่เข้าแถวรับเสด็จฯ ถ้าสวมหมวกทำวันทยหัตถ์ จนสุดเสียงเพลงสรรเสริญพระบารมี และถวายความเคารพเมื่อเสด็จฯ ผ่าน

เสด็จฯ เข้าสู่อุโบสถ เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังจะได้เชิญและนำเฉพาะข้าราชการผู้ใหญ่เข้าไปเฝ้าฯ ในพระอุโบสถ เมื่อเข้าไปจะต้องถวายคำนับ แล้วยืนอยู่ ณ แกว้าที่จะนั่งเฝ้าฯ ตามยศและตำแหน่ง เมื่อทรง

ปฏิบัติในการถวายพระกฐินประทับพระราชอาสน์ ผู้เฝ้าฯ ถวายคำนับแล้วนั่งได้ เมื่อเสด็จฯ กลับ ก็ปฏิบัติทำนองเดียวกับเมื่อเสด็จมาถึง

ราชประเพณีเสด็จฯ ถวายผ้าพระกฐิน ถ้าพระอารามหลวงหรือวัดใดมีโรงเรียนตั้งอยู่ย่อมจัดลูกเสือหรือนักเรียนตั้งแถวรับเสด็จฯ ถ้ามีแถววงลูกเสือด้วย ให้บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมีเมื่อเสด็จฯ ถึง เสด็จฯ กลับ

โรงเรียนที่จัดลูกเสือนักเรียนรับเสด็จฯ ตามระเบียบประเพณีจะต้องจัดตั้งโต๊ะหมู่บูชา ประดิษฐานพระบรมฉายาลักษณ์แทนตั้งพระพุทธรูป มีแจกันพานดอกไม้ และรูปเทียนพร้อม แต่ไม่ต้องจุดรูปเทียน หน้าพระบรมฉายาลักษณ์ ควรมีรูปเทียนแพ กระพริบดอกไม้ใส่พานตั้งไว้เป็นการถวายเคารพสักการะในการรับเสด็จฯ

อาจารย์หรือครูใหญ่ยืนที่ข้างๆ โต๊ะหมู่หน้าแถวนักเรียนและลูกเสือ เมื่อเสด็จถึง ณ ที่นั้น อาจารย์หรือครูใหญ่ก้าวออกมาถวายความเคารพ (ถ้าเป็นครูผู้ชายสวมหมวก ทำวันทยหัตถ์ ถ้าเป็นครูผู้หญิงถวายความเคารพตามวิธีที่เรียกว่าถอนสายบัว) แล้วกราบบังคมทูลรายงานจำนวนอาจารย์ ครู นักเรียน จบแล้วถอยออกไปถวายคำนับก่อนที่จะกลับไปยืนเฝ้าฯ ณ ที่เดิม

๒. กฐินต้น

กฐินดังกล่าวนี้เกิดขึ้นเพราะพระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้ากฐิน ณ วัดที่ไม่มีวัดหลวงและมิได้เสด็จไปอย่างเป็นทางการ หรืออย่างเป็นทางการพระราชพิธี แต่เป็นการบำเพ็ญพระราชกุศลส่วนพระองค์อีกด้วย **พลตรีหม่อมทวีวงศ์ถวัลย์ศักดิ์** (ม.ร.ว.เฉลิมลาภ ทวีวงศ์) ได้เล่าประวัติเรื่องการเกิดขึ้นของกฐินต้นนี้ไว้ว่า

กฐินส่วนพระองค์นี้ ในสมัยก่อนรัชกาลที่ ๕ จะเรียกว่าอย่างไรนั้นยังไม่พบหลักฐาน มาเรียกกันว่ากฐินต้นในรัชกาลที่ ๕ ภายหลังที่ได้มีการเสด็จประพาสหัวเมืองต่างๆ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ การเสด็จประพาสครั้งนั้นโปรดให้จัดให้ง่ายกว่าการเสด็จประพาสเพื่อสำราญพระราชอิริยาบถอย่างสามัญ คือ โปรดไม่ให้มีท้องตราสั่งหัวเมืองให้จัดทำที่ประทับแรม ณ ที่ใด ๆ พอพระราชหฤทัยจะประทับที่ไหนก็ประทับที่นั่น บางคราวก็ทรงเรือเล็กหรือเสด็จรถไฟไปโดยมิให้ใครรู้ การประพาสครั้งนั้นเรียกกันว่า **เสด็จประพาสต้น** เหตุที่เรียกว่าประพาสต้นก็เพราะเมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๔๗ เสด็จทรงเรือมาด ๔ แจว ประพาสในแม่น้ำอ้อม ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ซื้อเรือมาดแจว ๔ แจว เพิ่มขึ้นอีกลำหนึ่งสำหรับแจวตามเรือมาดพระที่นั่งเวลามีพระราชประสงค์ที่จะเสด็จพระราชดำเนินโดยมิให้ใครรู้จักพระองค์ เมื่อซื้อเรือมาดได้ตั้งพระราชประสงค์แล้วก็พระราชทานชื่อเรือลำนั้นว่าเรือต้น ในวันนั้นกษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินกลับถึงที่ประทับแรมที่เมืองราชบุรีเกือบ ๓ หุ่ เพราะน้ำเชี่ยวผู้คนในขบวนเสด็จเหนื่อยหอบตามกัน และได้เริ่มเรียกการเสด็จประพาสในวันดังกล่าวนี้ว่าประพาสต้น จึงเป็นมูลเหตุให้เรียกการเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินเป็นการส่วนพระองค์ว่าพระกฐินต้น เรียกแบบเรือนไทยที่ทรงสร้างสำหรับประทับอย่างชาวบ้านว่า เรือนต้น กันต่อมา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ทรงดำเนินตามพระยุคลบาท พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเสด็จพระราชดำเนินไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐินต้นเป็นประจำ

ปีทุกปี การจะเสด็จฯ ไปถวายผ้าพระกฐินต้นที่วัดใดนั้นมีหลักเกณฑ์ดังนี้

๒.๑ เป็นวัดที่ยังไม่เคยเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินมาก่อน

๒.๒ ประชาชนมีความเลื่อมใสในวัดนั้นมาก

๒.๓ ประชาชนในท้องถิ่นนั้นไม่ค่อยมีโอกาสได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไป จะได้มีโอกาสเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอย่างใกล้ชิด

แนวปฏิบัติ

ในกรณีที่เสด็จฯ ไปถวายผ้าพระกฐินเป็นการส่วนพระองค์ที่เรียกกันว่า พระกฐินต้น ส่วนมากจะเป็นวัดในต่างจังหวัด สำนักพระราชวังจะออกเป็นหมายรับสั่ง ส่วนมากจะแต่งเครื่องแบบปกติขาว เฉพาะเจ้าหน้าที่ผู้มีหน้าที่เฝ้าฯ เจ้าหน้าที่นอกนั้นหรือข้าราชการในท้องถิ่น แต่งกายเครื่องแบบปกติาก็คอดังแบบข้าราชการ หรือหากคือพบผู้เฝ้าฯ ผู้เฝ้าฯ

การเฝ้าฯ รับเสด็จฯ เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังจะรับรองข้าราชการและผู้มีเกียรติรอเฝ้าฯ ณ ที่ซึ่งจัดไว้นอกพระอุโบสถ

การเสด็จฯ ถวายผ้าพระกฐินในต่างจังหวัดนั้น ผู้ว่าราชการจังหวัดจะต้องจัดข้าราชการเข้าแถวรับเสด็จฯ ณ ที่ซึ่งรถยนต์พระที่นั่งเทียบ เมื่อเสด็จฯ ลงจากรถยนต์พระที่นั่ง ผู้ว่าราชการจังหวัดต้องเข้าไปเฝ้าฯ ถวายคำนับ (ถ้าสวมหมวกทำวันทยหัตถ์) แล้วกราบบังคมทูลรายงานตนเองและเบิกข้าราชการผู้ใหญ่ที่เฝ้าฯ เช่น ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม ข้าพระพุทธเจ้า..... ผู้ว่าราชการจังหวัด..... ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสเบิกผู้เฝ้าฯทูลละอองธุลีพระบาท (ในกรณีที่ภริยาเฝ้าฯ อยู่ด้วย) นาง..... ภริยาข้าพระพุทธเจ้า (จะทูลเกล้าถวายดอกไม้ด้วยก็ได้) แล้วต่อไปควรจะกราบบังคมทูลเฉพาะข้าราชการผู้ใหญ่ระดับสูง เช่น รองผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้พิพากษา หัวหน้าศาลจังหวัด นายอำเภอของท้องถิ่นที่เสด็จฯ เท่านั้น

๓. กฐินพระราชทาน

เป็นกฐินที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานผ้าของหลวงแก่ผู้ที่กราบบังคมทูลขอพระราชทานเพื่อไปถวายยังวัดหลวง นอกจากวัดสำคัญที่ทรงกำหนดไว้ว่าจะเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระองค์เอง ปัจจุบันก็เว้น ๑๖ วัด ดังกล่าวมาแล้ว เหตุที่เกิดกฐินพระราชทานก็เพราะว่าปัจจุบันวัดหลวงมีเป็นจำนวนมาก จึงเปิดโอกาสให้กระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ตลอดจนคณะบุคคลหรือบุคคลที่สมควรรับพระราชทานผ้าพระกฐินไปถวายได้ และผู้ที่ได้รับพระราชทานจะเพิ่มไทยธรรมเป็นส่วนตนโดยเสด็จพระราชกุศลด้วยตามกำลังศรัทธาก็ได้

ปัจจุบันกระทรวง ทบวง กรม คณะบุคคลหรือบุคคลใด มีความประสงค์จะรับพระราชทานผ้าพระกฐินไปถวาย ณ วัดหลวงวัดใด ก็ติดต่อไปยังกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ตามระเบียบซึ่งเท่ากับการจองกฐินไว้ก่อนนั่นเอง

แนวปฏิบัติ

ขั้นตอนของกฐินพระราชทาน มีดังนี้

๓.๑ เมื่อได้รับผ้าพระกฐินพระราชทานจากกรมการศาสนาแล้ว ควรถวายภายหลังวันแรม ๖ ค่ำ เดือน ๑๑ หรือเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทอดพระกฐินวันแรกแล้ว

๓.๒ ให้ติดต่อกับทางวัดโดยตรง เพื่อแจ้งวัน เวลา และขอให้เจ้าอาวาสสั่งไวยาวัจกรเตรียมสถานที่ และสิ่งที่จำเป็น มีที่บูชาพระรัตนตรัย มีเครื่องบูชาพร้อมอาสน์สงฆ์สำหรับพระสงฆ์อนุโมทนาพระกฐิน โต๊ะ ขนาดกว้างพอสมควรสำหรับวางพานแว่นฟ้า ผ้าไตรพระกฐินและพานเทียนพระปาติโมกข์ โต๊ะวางเครื่องบริวารพระกฐินและเครื่องไทยธรรม โต๊ะเก้าอี้สำหรับผู้เป็นประธานและผู้ร่วมพิธีตามสมควร

๓.๓ เมื่อถึงวันกำหนด ก่อนผู้เป็นประธานจะไปถึงหรือก่อนเริ่มพิธีให้เจ้าหน้าที่เชิญเครื่องพระกฐิน จัดไว้บนโต๊ะ วางเทียนปาติโมกข์ไว้บนพาน และให้เจ้าหน้าที่แต่งเครื่องแบบหรือแต่งสากลนิยมคอยส่งให้ผู้เป็นประธานที่เชิญบันได หรือประตูเข้าสู่สถานที่ประกอบพิธี

๓.๔ ประธานรับผ้าพระกฐินจากเจ้าหน้าที่ที่เชิญบันไดพระอุโบสถ อุ่มประคองยืนตรงถวายความเคารพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขณะดนตรีบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมีแล้ว จึงเข้าสู่พระอุโบสถ ตรงไปวางไว้ที่พานแว่นฟ้า ซึ่งตั้งอยู่หน้าอาสน์สงฆ์ (ถ้ามีเป่าพาทย์หรือเครื่องดนตรี ให้บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ขณะผู้เป็นประธานรับผ้าไตรจากเจ้าหน้าที่ หรือรับที่โต๊ะหมู่ในกรณีที่ตั้งไว้ ต่อจากนั้นจึงบรรเลงเพลงช้า ขณะประธานเข้าสู่สถานที่ประกอบพิธีจนถึงเวลาจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยแล้วจึงส่งเทียนชนวนคืน ให้หยุดบรรเลงทันทีแม้จะยังไม่จบเพลงก็ตาม และควรมีเจ้าหน้าที่คอยให้สัญญาณเวลาให้เริ่มเพลงหรือให้หยุดบรรเลง)

๓.๕ เมื่อวางผ้าพระกฐินแล้ว จุดธูปเทียนเครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัย แล้วกราบ ๓ ครั้ง

๓.๖ เมื่อกราบพระรัตนตรัยแล้ว ไปที่พานแว่นฟ้า หยิบผ้าห่มพระประธานส่งให้เจ้าหน้าที่นำไปมอบแก่ไวยาวัจกร แล้วยกผ้าพระกฐินขึ้นประคองพนมมือหันไปทางพระประธานว่า นะโม ๓ จบ ต่อจากนั้นหันไปทางพระสงฆ์ว่าคำถวายพระกฐิน ดังนี้

ผ้าพระกฐินทานกับทั้งผ้าอาสน์สงฆ์บริวารทั้งปวงนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรามาธิบดีจักรีนฤเบดินทรสยามินทราธิราชบรมนาถบพิตร ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ กอปรด้วยพระราชศรัทธา โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ข้าพเจ้า น้อมนำมาถวายแด่พระสงฆ์ซึ่งจำพรรษากาล ถ้วนไตรมาส ในอาวาสวิหารนี้ ขอพระสงฆ์จงรับผ้าพระกฐินทานนี้ กระทำกฐินตถการกิจ ตามพระบรมพุทธานุญาตนั้นเทอญ

กล่าวถวายผ้าพระกฐินทานจบแล้ว ประเคนพร้อมด้วยเทียนพระปาติโมกข์ เสร็จแล้วเข้านั่ง ณ ที่ซึ่งจัดไว้ในระหว่างที่ผู้เป็นประธานเข้าสู่สถานที่ประกอบพิธี ผู้อยู่ในพิธีทั้งหมดยืนแสดงความเคารพจนกว่าประธานจะนั่งลง จึงนั่งลงพร้อมกัน

๓.๗ พระสงฆ์ทำพิธีกรรม

๓.๘ เมื่อพระสงฆ์ทำพิธีเสร็จออกไปครองผ้า (เป่าพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ ถ้ามี) ครองผ้าเสร็จกลับ

เข้านั่งอาสนสงฆ์ (เป่าพาทย์หยุดบรรเลง) ผู้เป็นประธานและผู้ไปร่วมพิธีถวายเครื่องพระกฐินแก่องค์ครอง เริ่มตั้งแต่ บาดรเป็นต้นไปจนถึงเครื่องมือก่อสร้าง ถ้าจัดเครื่องไทยธรรมถวายเพิ่มเติม ควรถวายภายหลังเครื่องพระกฐินหลวง

๓.๙ ถ้ามีผู้บริจาคร่วมโดยเสด็จพระราชกุศล ควรประกาศให้ที่ประชุมทราบ

๓.๑๐ พอพระสงฆ์อนุโมทนา ผู้เป็นประธานกรวดน้ำแล้ว พระสงฆ์ถวายอติเรกจบ ประธานกราบ พระรัตนตรัยเป็นเสร็จพิธี (เป่าพาทย์บรรเลงเพลงกราวรา ถ้ามี)

๓.๑๑ กรรมการศาสนาเป็นผู้จัดสรรและดำเนินการขอพระราชทาน จึงขอให้รายงานถวายผ้าพระ กฐินพระราชทานและยอดเงินโดยเสด็จพระราชกุศลไปยังกรรมการศาสนา หลังจากถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน และยอดเงินโดยเสด็จพระราชกุศลไปยังกรรมการศาสนาหลังจากถวายผ้าพระกฐินเสร็จแล้ว เพื่อจะได้รวบรวม ดำเนินการกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานถวายพระราชกุศลโดยพร้อมเพรียงกัน

กฐินราษฎร์

กฐินราษฎร์ เป็นกฐินที่ราษฎร์หรือประชาชนผู้มีศรัทธานำผ้ากฐินของตนไปทอด ณ วัดต่างๆ เว้นไว้ แต่วัดที่ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องกฐินหลวง การทอดกฐินของราษฎร์ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา จนกระทั่งถึง ปัจจุบันมีชื่อเรียกแตกต่างกันตามลักษณะของวิธีการทอด คือ

๑. กฐิน หรือ มหากฐิน
๒. จุลกฐิน
๓. กฐินสามัคคี
๔. กฐินตกค้าง

๑. กฐิน หรือ มหากฐิน

เป็นกฐินที่ราษฎร์นำไปทอด ณ วัดใดวัดหนึ่ง ซึ่งตนมีความศรัทธาเป็นการเฉพาะ กล่าวคือท่านผู้ใดมี ความศรัทธาจะทอดกฐิน ณ วัดใด ก็นำผ้ากฐินบางครั้งเรียกว่าผ้าที่เป็นองค์กฐินซึ่งจะเป็นผ้าผืนเดียวก็ได้ หลายผืน ก็ได้ เป็นผ้าขาวที่ยังมิได้ตัดก็ได้ ตัดออกเป็นชิ้นๆ พอที่จะประกอบเข้าเป็นจีวรผืนใดผืนหนึ่งก็ได้ ทำเสร็จแล้ว ยังมีได้ย้อมหรือย้อมแล้วก็ได้ อย่างใดอย่างหนึ่ง จัดเป็นองค์กฐิน ความนิยมที่นำกฐินไปทอด ณ วัดต่างๆ ของ ราษฎร์นั้น ไข่จะมีแต่องค์กฐินดังกล่าวมาแล้วเท่านั้น เจ้าภาพบางรายอาจศรัทธาถวายของอื่นๆ ไปพร้อมกับองค์ กฐินเรียกกันว่า **บริวารกฐิน** ตามที่นิยมกันนั้นมีปัจจัย ๔ คือ เครื่องอาศัยของพระภิกษุ สามเณร มีไตรจีวร บริวารอื่นๆ ที่จำเป็น หรือเครื่องใช้ประจำปีที่มีมุ้ง หมอน ที่นอน เตียงตั้ง โต๊ะ เก้าอี้ โถงน้ำ กระถาง กระทะ กระโถน เตา ภาชนะสำหรับใส่อาหารคาวหวาน เครื่องซ่อมเสนาสนะมี มีด ขวาน สิ่ว เลื่อย ไม้กวาด จอบ เสียม เครื่องศิลาเนสัช มียารักษาโรค ยาสีฟัน แปรงสีฟัน ตลอดจนเครื่องครัวมี ข้าวสาร ผลไม้ เป็นต้น หรือ จะมีอย่างอื่นนอกจากกล่าวถึงนี้ก็ได้ ขอให้เป็นอย่างที่ควรแก่พระภิกษุสามเณรจะบริโภคเท่านั้น หากจะมีของ สำหรับแจกจ่ายแก่คนที่อยู่ในวัดหรือคนที่มาร่วมงานกฐินด้วยก็ได้ สุดแต่กำลังศรัทธาและอภยาศัยไมตรี

นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ยังมีธรรมเนียมที่เจ้าภาพผู้ทอดกฐินจะต้องมีผ้าห่มพระประธานอีกหนึ่งผืน เทียนสำหรับจุดในเวลาที่จะพระภิกษุสวดพระปาติโมกข์ที่เรียกกันสั้นๆ ว่า **เทียนปาติโมกข์** จำนวน ๒๔ เล่ม และมีธงผ้าขาวเขียนรูปพระเจ็ดหรือสัตว์น้ำอย่างอื่น เช่น ปลา นางเงือก เป็นต้น สำหรับปักหน้าวัดที่อยู่ตามริมน้ำ เมื่อทอดกฐินเสร็จแล้ว และมีธงขาวเขียนเป็นรูปตะขาบบักไว้หน้าวัดสำหรับวัดที่ตั้งอยู่บนดอยไกลแม่น้ำ ที่ใช้ปักนั้นเป็นเครื่องแสดงให้ทราบว่วัดนั้นๆ ได้รับกฐินแล้ว และอนุโมทนาร่วมกุศลด้วยได้

อนึ่ง ยังมีประเพณีนิยมอีกอย่างหนึ่งเกี่ยวกับเวลาของการทอดกฐิน ถ้าเป็นเวลาเช้าจะมีการทำบุญถวายอาหารเพลแก่พระภิกษุสามเณรในวัด

กฐินที่ราษฎรผู้เป็นเจ้าภาพนำองค์กฐินและบริวารกฐินไปทอดยังวัดต่างๆ ดังกล่าวนี้นี้เรียกกันว่า กฐินหรือมหากฐิน เป็นลักษณะของกฐินที่ราษฎรทอดกันเป็นส่วนใหญ่อยู่ในปัจจุบัน แต่เหตุที่เรียกมหากฐินนั้นอาจเป็นเพราะจะให้เห็นแตกต่างจากกฐินอีกชนิดหนึ่งซึ่งเรียกว่าจุลกฐินก็ได้

๒. จุลกฐิน

เป็นกฐินที่ต้องทำด้วยความเร่งรีบ เดิมเรียกกันเป็นแบบไทยๆ ว่า **กฐินแล่น** เจ้าภาพผู้ที่จะทอดกฐินเช่นนี้ได้ต้องมีพวกรวมถึงกำลังมาก เพราะต้องเริ่มตั้งแต่การทำผ้าที่นำไปทอดตั้งแต่ต้น กล่าวคือเริ่มตั้งแต่นำฝ้ายที่แกะไขได้แล้วแต่ยังอยู่ในฝักมีปริมาณให้พอแก่การทำเป็นจีวรผืนใดผืนหนึ่งได้แล้ว ทำพิธีสมมติว่าฝ้ายจำนวนนั้นได้มีการทอจนแตกงอกออกต้น เติบโต ผลิดอก ออกฝักแก่ สุกแล้วเก็บมาอ้าวเอาเมล็ดออก ตีตีเป็นผงทำเป็นเส้นด้าย เปียออกเป็นไข กรอออกเป็นเช็ดแล้วฆ่าด้วยน้ำข้าว ตากให้แห้ง ใส่กองปั่นเส้นหลอดใส่กระสวยเครือแล้วทอเป็นแผ่นผ้าตามขนาดที่ต้องการ นำไปทอดเป็นผ้ากฐิน

เมื่อพระสงฆ์รับผ้านั้นแล้ว มอบแก่พระภิกษุผู้เป็นองค์ครอง ซึ่งพระภิกษุองค์ครองจะจัดการต่อไปตามพระวินัย

หลังจากนั้นผู้ทอดต้องช่วยทำต่อ คือนำผ้านั้นมาขยำ ทูบ ชัก แล้วเอาไปตากให้แห้ง แล้วนำมาตัดเป็นจีวรผืนใดผืนหนึ่งแล้วเย็บซ่อม ตากแห้ง พับ ทับรัด เสร็จเรียบร้อยแล้วนำไปถวายพระภิกษุองค์ครองอีกครั้ง เพื่อให้ท่านทำพินทุธิฐาน

เสร็จการพินทุธิฐานแล้วจะมีการประชุมสงฆ์แจ้งให้ทราบ พระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดจะอนุโมทนาเป็นเสร็จพิธีจุลกฐิน

แต่อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่ผู้ทอดกฐินไม่มีกำลังมากพอ จะตัดพิธีการในตอนต้นๆ ออกเสียก็ได้ โดยเริ่มด้วยการเอาผ้าขาวผืนใหญ่มากะประมาณให้พอที่จะตัดเป็นจีวรผืนใดผืนหนึ่ง แล้วนำไปทอด เมื่อพระภิกษุสงฆ์ท่านนำไปดำเนินการตามพระวินัยแล้วก็ช่วยทำต่อจากท่าน คือ ชัก กะ ตัด เย็บ ซ่อม ให้เสร็จแล้วนำกลับไปถวายพระภิกษุองค์ครองเพื่อพินทุธิฐานต่อไปเหมือนวิธีทำที่กล่าวมาแล้วในการทำจุลกฐินเต็มตามรูปแบบ

ส่วนบริวารของจุลกฐิน ผ้าห่มพระประธาน และเทียนปาติโมกข์ ตลอดจนธงธงจะเข้ ธงตะขาบ ก็คงเป็นดังเช่นที่กล่าวมาแล้วในเรื่องกฐินหรือมหากฐิน

๓. กรุณสามัคคี

เป็นกรุณที่มีเจ้าภาพหลายคนร่วมกันมิใช่เจ้าภาพเพียงคนเดียว อย่างเรื่องกรุณหรือมหากรุณ ทุกคนเป็นเจ้าภาพทั้งหมด ใครบริจาคมากน้อยอย่างไรไม่เป็นประมาณ แต่เพื่อไม่ให้การจัดงานกรุณยุ่งยากสับสนมากเกินไป ก็มักจะตั้งคณะทำงานขึ้นคณะหนึ่งดำเนินการแล้วมีหนังสือบอกบุญไปยังผู้อื่นด้วย เมื่อได้ปัจจัยมาเท่าไร ก็จัดผ้าอันเป็นองค์กรุณรวมทั้งบริวารดังกล่าวแล้วนั้น เมื่อมีปัจจัยเหลือก็ถวายวัดไว้ เพื่อทางวัดจะได้นำไปใช้จ่ายในทางที่ควร เช่น การก่อสร้างศาสนสถาน การบูรณะปฏิสังขรณ์ กุฏิ โบสถ์ เจดีย์ เป็นต้น กรุณสามัคคีนี้ มักนำไปทอดยังวัดที่กำลังมีการก่อสร้างหรือกำลังบูรณะปฏิสังขรณ์ เพื่อเป็นการสมทบทุนให้สิ่งอันพึงประสงค์ของวัดให้สำเร็จเสร็จสิ้นไปโดยเร็ว

เรื่องของกรุณสามัคคี เป็นเรื่องที่นิยมทำกันแพร่หลาย เพราะนอกจากจะถือว่าเป็นบุญเป็นกุศลแล้วยังเป็นการช่วยทำนุบำรุงวัด ตลอดจนเป็นเรื่องเพิ่มความสนุกครึกครื้นให้แก่งาน เป็นสามัคคีรสอันเนื่องมาจากการทอดกรุณสามัคคี

๔. กรุณตกค้าง

กรุณประเภทนี้มีชื่อเรียกอย่างอื่นอีกว่า กรุณตก กรุณโจร ศาสตราจารย์พระยาอนุমানราชธน ได้กล่าวถึงเหตุผลที่เกิดกรุณชนิดนี้ ตลอดจนชื่อที่เรียกไปเป็นต่างๆ กันของกรุณประเภทนี้ไว้ในเรื่องเทศกาลออกพรรษาว่า แต่ทำกันเช่นนี้ ทำกันอยู่ในท้องถิ่นที่มีวัดมาก ซึ่งอาจมีวัดตกค้างไม่มีใครทอดก็ได้ จึงมักมีผู้ศรัทธาไปสืบเสาะหาวัดอย่างนี้เพื่อทอดกรุณตามปกติในวันใกล้ๆ จะสิ้นหน้าทอดกรุณหรือในวันสุดท้าย ค็นวันก่อนแรม ๑ ค่ำของเดือน ๑๒ ทอดกรุณอย่างนี้เรียกว่า **กรุณตกค้าง** หรือเรียกว่า **กรุณตก** บางถิ่นก็เรียก **กรุณโจร** เพราะกิริยาอาการที่ไปทอดอย่างไม่รู้เนื้อรู้ตัว จู่ๆ ก็ไปทอด ไม่บอกกล่าวเล่าสืบล่วงหน้าไว้ให้วัดรู้ เพื่อเตรียมตัวกันได้พร้อมและเรียบร้อย การทอดกรุณตกถือว่าได้บุญอันยิ่งสละงกว่าทอดกรุณตามธรรมดา บางที่เตรียมเอาไปทอดกรุณหลายๆ วัด แต่ได้วัดทอดน้อยวัด เครื่องไทยธรรมที่ตระเตรียมเอาไปทอดยังมีเหลืออยู่หรือบางวัดทอดไม่ได้ก็เอาเครื่องไทยธรรมเหล่านั้นจัดทำเป็นผ้าป่า เรียกกันว่า **ผ้าป่าแกมกรุณ** กรุณประเภทนี้เรื่ององค์กรุณบริวารกรุณ เป็นต้น คงเป็นเช่นที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น

ส่วนข้อแตกต่างของกรุณประเภทนี้คือ ไม่มีการจองวัดล่วงหน้า การทอดก็ทอดเฉพาะวัดที่ยังไม่มีใครทอด และอาจทอดหลายวัดก็ได้ ตลอดจนสามารถเอาของไทยธรรมที่เหลือทำเป็นบุญอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า **ผ้าป่าแกมกรุณ**

๕. ข้อปฏิบัติในการทอดกรุณ

๕.๑ การจองกรุณ

การจองกรุณ ก็คือการแจ้งล่วงหน้าให้ทางวัดและประชาชนได้ทราบว่าจะวัดนั้นๆ มีผู้ศรัทธาจะนำผ้ากรุณมาทอดแล้ว ทั้งนี้เป็นเพราะว่าปัจจุบันมีผู้ศรัทธาทอดกรุณกันเป็นจำนวนมาก ถ้าไม่จองไว้ก่อนอาจไม่มี

๖.๒ **ผลดีฝ่ายพระสงฆ์ผู้รับและกรานกฐิน** อาณิสสหรือผลดีของฝ่ายพระสงฆ์ผู้รับและกรานกฐิน มีดังนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ (ในวินัยปิฎกเล่ม ๕ หน้า ๑๓๖) ว่าภิกษุผู้กรานกฐินแล้วย่อมได้รับประโยชน์ ๕ ประการ

- (๑) รับนิมนต์ฉันไว้ แล้วไปไหนไม่ต้องบอกลาภิกษุในวัดตามความสนธิขาบทที่ ๖ แห่งอเจลกวรรค ปาจิตติย
- (๒) ไปไหนไม่ต้องนำไตรจีวรไปครบสำหรับ
- (๓) เก็บผ้าที่เกิดขึ้นเป็นพิเศษไว้ได้ตามปรารถนา
- (๔) จีวรอันเกิดในที่นั้นเป็นสิทธิของภิกษุเหล่านั้น
- (๕) ขยายเขตแห่งการทำจีวรหรือการเก็บจีวรไว้ได้จนถึงฤดูหนาว (คือ จนถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ เป็นวันสุดท้าย)

๗. ลักษณะอันเป็นประชาธิปไตยของพิธีกรรมกฐิน

ได้กล่าวแล้วว่าเรื่องของกฐินเป็นสังฆกรรม คือการกระทำที่เป็นการสงฆ์ คือพระสงฆ์ทั้งวัดต้องรับรู้ รับผิดชอบร่วมกันในการช่วยกันทำจีวรให้สำเร็จ ในการประชุมกันหาหรือว่าจะควรมอบผ้ากฐินให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง และแม้เพียงการปรึกษาหารือก็ยังไข่มิได้ ต้องมีสวดประกาศเป็นการสงฆ์เสนอญัตติว่าจะมอบผ้ากฐินแก่ภิกษุรูปนั้นรูปนี้ แล้วสวดประกาศขอรับความเห็นชอบจากที่ประชุม ถ้าผู้ใดไม่เห็นด้วยก็ให้คัดค้านได้ เมื่อสวดประกาศจบแล้วไม่มีผู้คัดค้าน จึงถวายผ้านั้นแก่องค์ครอง คือภิกษุผู้ได้รับมติจากที่ประชุมให้เป็นผู้รับผ้านั้นในนามของสงฆ์ได้ ลักษณะเช่นนี้เป็นการสอนให้ถือมติที่ประชุมสงฆ์เป็นใหญ่ไม่ทำอะไรไปตามอำเภอใจ เป็นหลักในการปกครองคณะสงฆ์ซึ่งเป็นตัวอย่างแก่การปกครองทางโลกด้วย

ข้อเสนอแนะ

๑. พุทธศาสนิกชนควรทอดกฐินให้ถูกต้องตามความมุ่งหมายของกฐิน ได้แก่ การบำเพ็ญกุศลด้วยการถวายผ้ากฐิน ภิกษุซึ่งอยู่จำพรรษาคบสามเดือนตามพุทธานุญาต (ในข้อนี้โปรดดูข้อความเรื่องการแก้ปัญหาเรื่องกฐินตกค้าง)

๒. การรวบรวมทุนที่มีผู้บริจาคเพื่อบำรุงวัดหรือสถานศึกษาในวัด ควรให้เป็นไปตามความศรัทธาของผู้บริจาคโดยมีเหตุผลอันสมควร เช่น ช่วยปฏิสังขรณ์วัดที่ทรุดโทรมให้มั่นคงถาวรสืบไป

๓. ในการเดินทางไปทอดกฐิน ณ วัดที่อยู่ห่างไกล ซึ่งผู้จัดมักจะพ่วงวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวไว้ด้วยนั้น ควรมีมาตรการรักษาความปลอดภัยของผู้ที่จะเดินทางไปเป็นหมู่คณะ ทั้งนี้เพื่อความไม่ประมาท

๔. ควรงดเว้นการเลี้ยงสุราเมรัยในระหว่างเดินทางเรือ ระหว่างที่มีงานทอดกฐิน ทั้งนี้เพื่อให้การบำเพ็ญกุศลเป็นไปด้วยความมีระเบียบเรียบร้อย

๕. ควรงดการใช้จ่ายในสิ่งที่ฟุ่มเฟือยและไม่จำเป็น โดยยึดถือการจัดให้ประหยัดเป็นหลักสำคัญ

๖. การฉลองหรือสมโภชกฐินก่อนทอดนั้น ควรทำเพียงเพื่อประโยชน์ของการนัดหมายให้พร้อมเพรียงกัน และเพื่อเป็นการส่งเสริมศรัทธาของผู้ร่วมงานเท่านั้น ไม่ควรมุ่งความสนุกสนาน อันมิใช่วัตถุประสงค์ของการทอดกฐิน

ถ้ามีขบวนแห่เชิญผ้ากฐินไป ผู้เข้าขบวนควรแต่งกายให้เรียบร้อย ถ้ามีขบวนพอรำควรเลือกการแต่งกายชุดสุภาพ เพื่อเป็นงานทางพระพุทธศาสนา

๗. การพิมพ์หนังสือแจกในงานกฐินนั้นจะมีหรือไม่ก็ได้ ไม่เป็นการบังคับ แต่ถ้ามีควรเลือกพิมพ์หนังสือที่มีสาระประโยชน์

๘. ไม่ควรทอดกฐินในวัดที่พระภิกษุผู้อยู่ในวัดนั้นบอกกล่าวโดยตรงหรือโดยอ้อมให้ไปทอด เพราะเป็นการผิดพระวินัย และกฐินที่ทอดก็ไม่ใช่กฐิน ถือโมฆะ (พระไตรปิฎก เล่ม ๕ หน้า ๑๓๘) แต่พระภิกษุผู้อยู่ในวัดหนึ่งอาจแนะนำให้ไปทอดในวัดอื่นได้

๙. ในการพิมพ์ใบบอกบุญหรือฎีกา เพื่อเชิญชวนผู้มีจิตศรัทธาร่วมทำบุญนั้น ไม่ควรพิมพ์ชื่อบุคคลเป็นกรรมการโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของก่อน

หมายเหตุ หนังสือที่ระลึกงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พุทธศักราช ๒๕๕๑
ณ วัดพระธาตุแช่แห้ง พระอารามหลวง จังหวัดน่าน วันศุกร์ที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๑

วัดบรมวงศ์อิศรวรารามวรวิหาร

บางตอนจากหนังสือที่ระลึก

ในการที่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี

เสด็จถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดบรมวงศ์อิศรวราราม

วันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๒

คำนำ

บรรดาผู้ที่อยู่ในราชสกุลมัลลกุล รวมทั้งตัวข้าพเจ้าด้วย ย่อมมีความปิติยินดีหาที่เปรียบได้ยากในการที่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี จะเสด็จไปถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดบรมวงศัศถรวราราม ในศกนี้ ทำให้ทวนระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณในอดีตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชเจ้า วัดบรมวงศ์ฯ นี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ทรงสร้างขึ้น และทูลเกล้าฯ ถวายไว้ จึงได้รับพระมหากษัตริย์คุณเป็นอนุเคราะห์ประการ ทำให้พระอารามนี้มีความเจริญมั่นคงในระยะต้น แต่ก็เหมือนกับชีวิตของมนุษย์ พ้นระยะเจริญรุ่งเรืองแล้ว ก็เสื่อมลงจนกระทั่งวัฒนธรรมจังหวัดแจ้งมายังกรมการศาสนาครั้งหนึ่งว่า “เสื่อมเกือบจะถึงที่สุดแล้ว” บัดนี้ บรรดาญาติมิตร หน่วยราชการหลายหน่วย และท่านเจ้าอาวาส ได้พยายามบูรณะปฏิสังขรณ์และสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี จะเสด็จไปถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน เห็นได้อย่างแจ่มแจ้งว่าสิ้นระยะความเสื่อมแล้ว และกำลังก้าวหน้าไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองอีกวาระหนึ่ง เปิดสอนพระปริยัติธรรมกันใหม่ตั้งแต่เดือนสิงหาคมศกนี้ด้วย

ด้วยความปลื้มปิติ ข้าพเจ้าจึงคิดที่เขียนเรื่องวัดบรมวงศัศถรวราราม เพิ่มเติมจากที่อื่นและที่ข้าพเจ้าได้เขียนไว้แล้ว เพื่อพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการถวายผ้าพระกฐินศกนี้ ข้าพเจ้าคิดว่าเองส่วนหนึ่งและเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติได้ช่วยอีกส่วนหนึ่ง ในที่สุดก็พิมพ์หนังสือนี้ขึ้นได้ โดยแบ่งออกเป็นสี่ตอนคือ

๑. เรื่องราวของวัดบรมวงศัศถรวราราม
๒. จุดหมายเหตุการณ์ที่ ๕
๓. การถวายผ้าพระกฐิน พ.ศ. ๒๔๒๐ - ๒๕๑๒
๔. ภาคผนวก - ตรวจการศึกษา ร.ศ. ๑๒๕

โดยเฉพาะเรื่องการถวายผ้าพระกฐิน ๒๔๒๐ - ๒๕๑๒ ข้าพเจ้าเองรู้สึกทั้งอึดอัดและตื่นเต้น เมื่อได้ทราบว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชเจ้า ได้เสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐินไม่ต่ำกว่า ๗ ครั้ง เมื่อมิได้เสด็จพระราชดำเนินก็มักจะพระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง เช่น พระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศฯ เป็นต้น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ ได้พระราชทานเมื่อพระชนม์ยังไม่เต็ม ๔ พรรษา และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ขณะที่ยังดำรงพระอิสริยยศเป็น พระนางเธอเสาวภาผ่องศรี เมื่อจุลศักราช ๑๒๔๖ (พ.ศ. ๒๔๒๗)

การที่สมเด็จพระเจ้าสุริเยศวงศาเดา กษัตริย์แห่งเมืองหงสาวดี ได้พระราชทานผ้าพระกฐินตั้งแต่ทรงพระเยาว์อยู่นั้น ท่านผู้อ่านจำนวนมากคงจะประหลาดใจ แต่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล พี่สาวของข้าพเจ้า บอกว่าไม่ประหลาดใจเลย และยังจำบทกลอน (ที่ไม่ทราบว่าเป็นผู้ประพันธ์) ได้ว่า

“พุทธระหม่อมเล็กเลิศลักษณ์จักรพงศ์

โปรดให้ทรงทอดบังวัดนางนอง”

ภาคผนวก เรื่องการตรวจการศึกษา ร.ศ. ๑๒๕ ของบิดาข้าพเจ้านั้น ก็ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกตื่นเต้นเหมือนกัน เพิ่งจะได้ทราบจากการค้นพบในครั้งนั้นว่า ข้าพเจ้าได้ไปแถวๆ วัดบรมวงศัศคาราวามวรวิหาร นั้นด้วย ตั้งแต่อายุยังไม่สามขวบ ในครั้งนั้นบิดาของข้าพเจ้าได้บันทึกไว้ว่า วัดบรมวงศัศคาราวามวรวิหาร “ทรุดโทรมมาก ควรจะรีบซ่อมเสียโดยเร็ว” ประหลาดที่ว่าพระอารามแห่งนี้ มีอายุเพียง ๒๙ ปี ก็ทรุดโทรมแล้ว และคงจะทรุดโทรมยิ่งขึ้นในระยะต่อมา ข้าพเจ้าและญาติมิตรได้ช่วยกันบูรณะปฏิสังขรณ์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๓ โดยที่มิได้ทราบว่า บิดาของข้าพเจ้าได้บันทึกไว้เช่นนั้น ข้าพเจ้ายินดีที่ได้สนองเจตนาของบิดา และด้วยความร่วมมือของญาติมิตรและหน่วยราชการหลายหน่วย พร้อมทั้งความสามารถอย่างยิ่งของพระราชนิพนธ์ท้าวเจ้าอาวาส การบูรณะซึ่งใช้เวลามา ๒๙ ปีแล้ว คงจะสำเร็จบริบูรณ์ทันการฉลองอายุครบ ๑๐๐ ปีของพระอารามเป็นแน่

หม่อมหลวงปิ่น

๒๔ ตุลาคม ๒๕๑๒

ตอนที่หนึ่ง

เรื่องราวของวัดบรมวงศ์อิศวราราม

ประวัติวัดบรมวงศ์อิศวราราม รวมทั้งเรื่องการบูรณะปฏิสังขรณ์นั้น มีผู้เขียนไว้แล้ว คือ

๑. ประวัติวัดบรมวงศ์อิศวราราม นายวิเชียร วชิรพาหุ เป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียง ม.ร.ว.เทวาริราช
- ป. มาลากุล ตรวจแก้เพิ่มเติม ครุสภาพิมพ์แจกในงานพระกฐินพระราชทาน เมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๐๒ พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา (๔๔ หน้า)
๒. นำเที่ยวจังหวัดอยุธยา นายตรี อมาตยกุล เรียบเรียง พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายทองหล่อ บุญนิมิตต์ ๒๕๐๕ โรงพิมพ์พระจันทร์ (๘๓ หน้า)
๓. โคลงเฉลิมพระเกียรติและคำอธิบายตราประจำพระองค์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ โดย ม.ร.ว.เทวาริราช ป. มาลากุล และประวัติวัดบรมวงศ์อิศวราราม กรมอาชีวศึกษาพิมพ์แจกในงานพระกฐินพระราชทาน เมื่อวันเสาร์ที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๕ โรงพิมพ์คุรุสภา (๔๓ หน้า)
๔. ส.ต.อ.เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ และประวัติศาสตร์วัดบรมวงศ์อิศวราราม สมาคมนักเรียนเก่าเตรียมอุดมศึกษา จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน เมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๐๘ พิมพ์ที่การพิมพ์เกื้อกูล (๓๙ หน้า)
๕. วัดบรมวงศ์อิศวราราม และพระประวัติและผลงานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ คณะกรรมการจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฉลองสมณศักดิ์พระราชทานนิตยสารเจ้าอาวาสวัดบรมวงศ์อิศวราราม เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๐๙ โรงพิมพ์คุรุสภา (๑๙๙ หน้า)
๖. กรุงศรีอยุธยา นายวิระ อำพันสุข เรียบเรียง พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา พ.ศ. ๒๕๐๙ (๓๙ หน้า)
๗. ประวัติวัดบรมวงศ์อิศวราราม หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียง โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช พิมพ์เป็นธรรมบรณการในงานพระกฐินพระราชทาน เมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๑๑ พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช (๕๔ หน้า)

ท่านผู้อ่านคงจะเห็นได้ว่า ในระยะสิบปีที่ผ่านมา มีผู้สนใจในเรื่องวัดบรมวงศ์อิศวรารามเป็นอันมาก ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่ดี แต่วัดบรมวงศ์อิศวรารามยังมีเรื่องราวต่อมาอีก โดยเฉพาะการบูรณะปฏิสังขรณ์ยังไม่เสร็จสิ้น ข้าพเจ้าจึงขอเขียนเพิ่มเติมในวาระนี้

ปี พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นปีที่ข้าพเจ้าหาโอกาสไปที่วัดบรมวงศัศคารามไม่ได้เลย แม้เมื่อคุณบุญธรรม และคุณบุญพริ้ง ต.สุวรรณ ไปถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ข้าพเจ้าก็มิได้ไปร่วมด้วย เนื่องจากป่วย ได้ทราบ ว่าศึกคึกมาก คุณบุญธรรมและคุณบุญพริ้งได้เคยบริจาคทรัพย์ถวายเพื่อสร้างหอสวดมนต์ครั้งหนึ่งแล้ว บัดนี้ได้ บริจาคทรัพย์ถวายเพื่อสร้างศาลาการเปรียญใหม่อีกหลังหนึ่ง การก่อสร้างครั้งนี้ คือ รื้อศาลาการเปรียญเดิมซึ่ง ขำรดทรุดโทรมมากทั้งหลัง วัตถุก่อสร้างใดที่ยังใช้ได้เช่นไม้พื้นก็นำไปใช้ที่ก่อสร้างใหม่ ซึ่งเลื่อนไปทางทิศเหนือ เล็กน้อย เพื่อไม่ให้บังหมู่กุฏิที่บูรณะเรียบร้อยแล้วเป็นส่วนใหญ่

อนึ่ง ตามที่กรรมการมูลนิธิภัตตาหารวัดบรมวงศัศคาราม ได้ประชุมเมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๐ ลงมติให้หาทางสร้างอาคารขนาดย่อมถวายวัดหนึ่งหลัง เพื่อเป็นที่ตักน้ำและประกอบภัตตาหารนั้น ใน ที่สุดก็ได้จ่ายเงินของมูลนิธิถวายไป ๒๐,๐๐๐ บาท กำหนดให้สร้างทางทิศเหนือของกลุ่มกุฏิ และให้นาย ประเวศ ลิมปประดิษฐ์ สถาปนิกของกรมศิลปากร ช่วยในเรื่องแบบก่อสร้าง แต่ท่านเจ้าคุณพระราชทานินทราจารย์ เจ้าอาวาส สามารถสร้างอาคารหลังนี้เลยเขตของการเป็นอาคารขนาดย่อม เมื่อมีงานที่วัดก็ใช้เป็นโรงครัว ขนาดใหญ่ได้ เวลาที่ไม่มีงานใช้เป็นที่พักศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร ท่านเจ้าอาวาสแจ้งมายัง ข้าพเจ้าว่าได้เริ่มฟื้นฟูการสอนพระปริยัติธรรมขึ้นใหม่ตั้งแต่วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๑๒ ในคณนี้มีพระสงฆ์อยู่ จำพรรษา ๒๑ รูป สามเณร ๕ รูป มากขึ้นกว่าเดิม มีพระภิกษุจากวัดอื่นมาร่วมศึกษาบ้าง

ใน พ.ศ. ๒๕๑๑ นี้ โยมมารดาของเจ้าคุณพระราชทานินทราจารย์ เจ้าอาวาสได้ถึงแก่กรรมและมี งานฉาปนกิจศพที่วัด เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๑๒ หลังจากนั้นเพียง ๗ วัน ข้าพเจ้าได้รับโทรเลขจากท่าน เจ้าอาวาสว่า พระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี อันเป็นสมบัติที่มีค่า สูงสุดของพระอารามนี้ได้สูญหายไปจากวัด ข้าพเจ้าตกใจและเสียใจมาก พระพุทธรูปนี้เคยหายไปครั้งหนึ่งแล้ว เมื่อสัก ๓๐ ปีเศษมาแล้ว แต่ผู้ร้ายยกไปไม่ไหวถึงไว้ที่กลางทุ่งจึงได้คืนมา ครั้งนี้วัดมาก เพราะผู้ร้ายสมัยนี้มี เครื่องมือทำโจรกรรมดีกว่าสมัยก่อน ข้าพเจ้าจึงขอให้นายสุพัฒน์ อนันตวงศ์ มรรคทายกรับพิมพ์พระพุทธรูปนี้จำนวนมาก เพื่อส่งให้ตำรวจและเจ้าหน้าที่อื่นๆ พยายามป้องกันการส่งออกนอกประเทศ นายสุพัฒน์ อนันตวงศ์ ก็ทำได้เสร็จเรียบร้อยในเวลารวดเร็ว แต่พอพิมพ์เสร็จก็ได้ข่าวว่าได้พระพุทธรูปคืนแล้ว ท่านเจ้าคุณ เจ้าอาวาสเป็นผู้ติดตามกลับมาได้ บัดนี้ การคมนาคมดีขึ้นรถยนต์มาได้ถึงวัด แต่ก็ “หาได้กลางทุ่ง” อย่างคราวก่อน

มีการสมโภชพระพุทธรูปองค์นี้ในพระวิหาร เมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๒ เราเพิ่งจะได้ใช้พระ วิหารเป็นครั้งแรก ในยุคหลังนี้ เพราะการบูรณะดำเนินไปได้มากแล้วจนถึงขั้นปูพื้นด้วยหินอ่อน

มูลนิธิภัตตาหารนั้น มีผู้บริจาคสมทบเพิ่มขึ้นบ้างเป็นครั้งคราว เมื่อสิ้นเดือนกันยายน ๒๕๑๒ มีเงิน อยู่ ๑๐๙,๘๘๓.๐๔ บาท กรรมการมูลนิธิได้ลงมติแต่งตั้ง นายจรัส มหาวังษ์ รองเลขาธิการคุรุสภา และนายส่ง สุกใส ศึกษาธิการจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นกรรมการเพิ่มขึ้น

เมื่อเข้าพรรษา พ.ศ. ๒๕๑๒ นี้ ข้าพเจ้าได้ไปนมัสการท่านเจ้าอาวาส คณะกรรมการมูลนิธิภัตตาหาร ได้นำภัตตาหารของแห้งไปถวายจำนวนหนึ่ง คุณบุญพริ้ง ต.สุวรรณ ได้ร่วมเดินทางไปในมัสการและดูศาลา

การเปรียญที่กำลังก่อสร้างด้วย ศาลาการเปรียญหลังนี้ผิดไปจากเดิม คือกลายเป็นสองชั้น มีห้องชั้นล่างกว้างขวาง เวลาถึงวันที่วัดจะเป็นประโยชน์มาก คุณบุญพริ้งได้บริจาคก่อสร้างศาลาการเปรียญนี้ไปแล้ว ๓๐๐,๐๐๐ บาท

เมื่อใกล้จะถึงเวลาที่เรียกว่ากฐินกาล ข้าพเจ้าก็ได้เริ่มต้นคว้า พบเรื่อง “ตรวจการศึกษา ร.ศ. ๑๒๕” ของบิดาข้าพเจ้าและเรื่อง “ระยะทาง” ของหม่อมหลวงปก มาลากุล พี่สาวข้าพเจ้า (ตั้งแต่ยังไม่มีนามสกุล) ซึ่งเป็นเรื่องเดียวกัน แต่เขียนจากดินสอคนละแท่ง คือดินสอของปลัดทูลฉลอง และดินสอของนักเรียนสตรีชั้นมัธยมคนหนึ่ง และมีกล่าวถึงวัดบรมวงศ์ฯ ด้วย ข้าพเจ้าจึงถ่ายทอดภาพลายมือไว้ให้เห็นดังต่อไปนี้

ในหนังสือ ๒๐ ปีที่วัดบรมวงศ์ฯ เมื่อใกล้จะถึงเวลา
ใน กฐิน ๒๕๕๓ ทศกัณฐ์
คุณ = รับ ขั้วสีไฟไฟ

ลายมือพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์

๒๖ ไร่ ๕ งาน ๖ ไร่ ๖ งาน ๖ ไร่
๒๖ ไร่ ๕ งาน ๖ ไร่ ๖ งาน ๖ ไร่
๒๖ ไร่ ๕ งาน ๖ ไร่ ๖ งาน ๖ ไร่

ลายมือหม่อมหลวงปก มาลากุล

ยังไม่ทันส่งเรื่องดังกล่าวไปโรงพิมพ์ก็ได้ทราบข่าวว่า สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี จะเสด็จไปถวายพระกฐินพระราชทาน ณ วัดบรมวงศ์ศีศรวารามในศกนี้ ซึ่งนำความไปลาบปลื้มมาสู่ผู้ที่อยู่ในราชสกุลมาลากุลเป็นอย่างมาก มีความรู้สึกที่ว่า วัดบรมวงศ์ศีศรวารามนี้ แต่เดิมก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์แล้ว ได้เห็นห่างจากพระบารมีมณฑลมาเป็นเวลาช้านาน บัดนี้จะกลับเข้าใกล้อีกแล้ว เพราะสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ก็ทรงเป็นพระราชนัดดา และพระราชธิดาของพระมหากษัตริย์ วัดบรมวงศ์ศีศรวารามจะกลับเจริญรุ่งเรืองต่อไปเป็นแน่ ด้วยเหตุที่มีความ

ปีติยินดีดังที่ได้กล่าวมานี้ จึงได้ติดต่อกับหอสมุดแห่งชาติขอค้นคว้าเรื่องพระมหากษัตริย์คุณและพระบารมีของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชเจ้า ที่เกี่ยวกับวัดบรมวงศาฯ ได้จดหมายเหตุรัชกาล ที่ ๕ ประกาศเปลี่ยนนามพระอารามและอุทิศถวายสิ่งก่อสร้าง กับประกาศพระบรมราชโองการพระราชทาน วิสุงคามสีมา เรื่องหนึ่ง และเรื่องการเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินและพระกฐินพระราชทานอีกเรื่องหนึ่ง ในการค้นคว้ามานี้ นางแมนมาส ขวลิต หัวหน้ากองหอสมุดแห่งชาติ และ ร.อ.หญิงลินจง เผ่าวิบูล ร.น. บรรณรักษ์ ได้ช่วยเหลืออย่างมากที่สุด ข้าพเจ้าจึงขอขอบคุณไว้มากมาย

พระมหากษ.

๒๔ ตุลาคม ๒๕๑๒

ตอนที่สอง

จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕

ตามหนังสือประวัติวัดบรมวงศ์ศรีวราราม ซึ่งนายวิเชียร วชิรพาหุ ได้เรียบเรียงไว้ หน้า ๖-๙ กล่าวว่า มีพระราชกิจรายวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงบันทึกไว้ดังต่อไปนี้

“วันศุกร์ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีฉลู นพศก จุลศักราช ๑๒๓๙ เวลาเช้า ๒ โมง ลงเรือ โสภณขึ้นไปจอดที่วังจันทร์ กินข้าวแล้วเรียกกระบวนแห่ แล้วตามไปวัดบรมวงศ์ศรีวราราม ไปที่กุฏิ อ่านหนังสือประกาศถวายกุฎีแล้ว ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระยานุวราลงค์ฯ ไปดูพระอุโบสถ กุฎีมีพระธรรมราชา พระธรรมไตรโลก เป็นประธาน เมื่อถวายของเสร็จแล้ว ไปดูพระอุโบสถ แล้วจึงกลับมาบรรจพระเจดีย์ เวลาบ่ายโมงเศษกลับ”

และยังมีอีกตอนหนึ่งดังนี้

“วันศุกร์แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลู นพศก จุลศักราช ๑๒๓๙ บ่าย ๕ โมงเศษไปวัดบรมวงศ์ เวลาพระสวดมนต์นั่งพูดอยู่กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานุวราลงค์ฯ ที่หน้าโบสถ์ สวดจบแล้ว ตำรวจยกลูกนิมิตออกกราบตามทิศแล้ว ถวายโบนุญตพัทสีมาของเก่าที่ถวายไว้เมื่อขึ้นกุฎี เสด็จทรงอ่านประกาศสงฆ์ แล้วรดน้ำสังข์เจิมลูกนิมิตเอาลงที่แล้วมานั่งที่ปรานอกเสมา พระสวดถอนในโบสถ์ แล้วรายออกมาถอนตามทิศ ใช้อย่างเก่า เวียนทักษิณาวรรต เมื่อเวลาถอนกันอยู่นั้น ไปกินข้าวที่พลับพลา ถอนเสร็จแล้วได้ไปบอกเสมาทุกทิศ แล้วนั่งที่ปรานอกนอก จนผูกแล้วเข้าไปในพระอุโบสถพระสงฆ์อธิษฐานแล้วสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานุวราลงค์ฯ ให้สายสิญจน์ กลับมาจุดดอกไม้ที่พลับพลา แล้วกลับมาวังจันทร์”

บัดนี้เจ้าหน้าที่บรรณารักษ์หอสมุดแห่งชาติ ได้ค้นได้จดหมายเหตุเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ ซึ่งละเอียดหรือขาดหายไปบ้างเป็นบางตอน จึงถ่ายภาพไว้ดังต่อไปนี้

จดหมายเหตุ ร.๕ ประกาศเปลี่ยนนามพระอาราม และอุทิศถวายสิ่งก่อสร้าง พ.ศ. ๒๔๒๐

ขอประกาศแก่พระสงฆ์ ซึ่งอยู่ในรามนี้

ทุกๆ มาแต่จำตุรทิศทั้งสี่ และได้มาถึงเสนาสนนี้

ให้ทราบทั่วกันว่า เดิมอารามนี้เป็นวัดเก่า

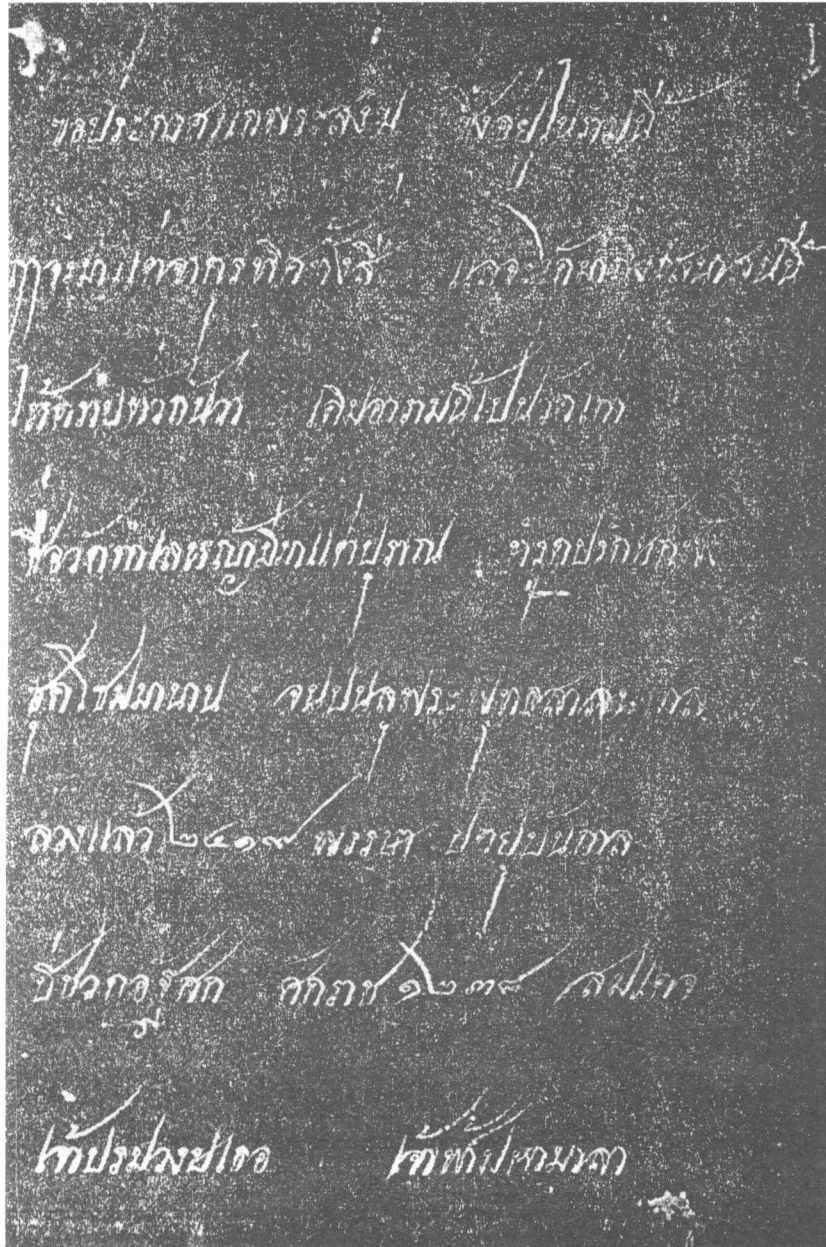
ชื่อวัดท่าเลหญา มีมาแต่บุราณ ชำรุดปรักหักพัง

ชดโสมมานาน จนบันลือพระพุทธรูปสาสนกาล

ล่วงแล้ว ๒๔๑๙ พรรษา ปดฺยบันกาล

ปีชวดอัฐศก ศักราช ๑๒๓๘ สมเด็จ

เจ้าบรมวงษเธอ เจ้าฟ้ามหามาลา

กรมพระบำราบปรปักษ์ ทรงพระสัตถาทรงสรุ
ปนาสร้างพระรามนี้ ข้าฯ มีความยินดีสัตถา
บริจาคทรัพย์เข้าส่วนในการกุศลนี้บ้าง กับได้สร้าง

พระวิหารหลวงตรีมุขสำหรับพระอารามหลังหนึ่ง } ชื่อ ๓ วา
ยาว ๙ วา

เป็นตรีมุขเจดียงรอบ

แลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา

กรมพระบำราบปรปักษ์ ได้ทรงสร้างขึ้น คือ

หอไตรสำหรับอาราม } ชื่อ ๖ ศอก
เจดียงรอบ ๓ ห้อง

หอระฆัง } ถาน ๖ ศอกคืบ
สูง ๓ วา

พระอุโบสถ $\left. \begin{array}{l} \text{ชื่อ...ว่า ๓ ดอก} \\ \text{ยาว ๔ วา} \end{array} \right\} \text{๕ ห้องทั้งมุมเฉลี่ยงรอบ}$

พระเจดีย์ ถานกว้าง ๔ วา
สูง ๘ วา }

กำแพงแก้วรอบพระอุโบสถ

ด้านยาว ๓๕ วา	}
ด้านกว้าง ๑๕ วา	

ศาลาการเปรียญ }
 ๕ ห้อง } เณรียงรวม

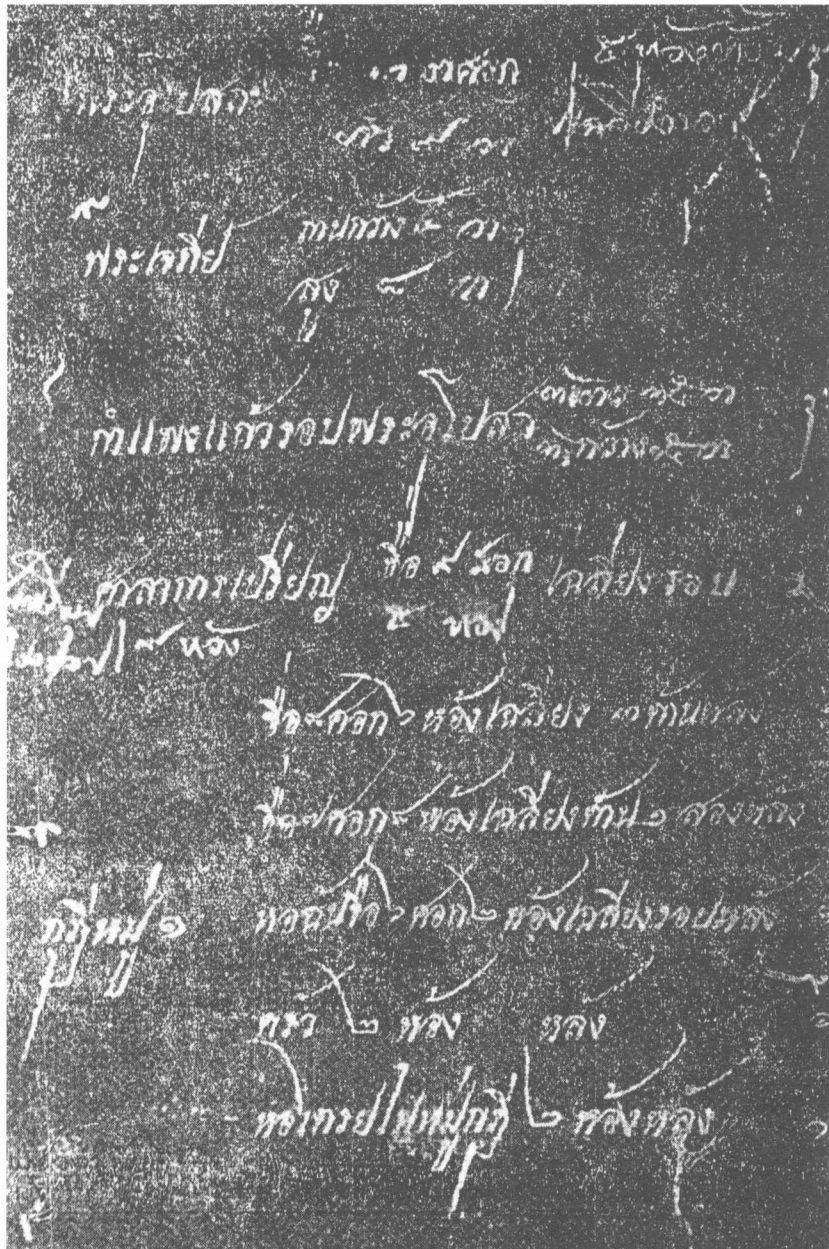
ข้อ ๘ ศอก ๖ หอง เฉลียง ๓ ด้านหลัง

ข้อ ๗ ศอก ๘ ห้อง ด้าน ๑ สองหลัง

กฎใหม่ ๑ หอดิน ขื่อ ๖ ศอก ๒ ห้อง เกลียงรอบหลัง ๑

ครัว ๒ ห้อง หลัง ๑

หอไตรย ในหมู่กุฎี ๒ ห้อง หลัง ๑

ของทั้งปวงที่ออกชื่อมานี้ ได้สร้างลงในบริเวณ

เขตพระอาราม	ด้านตะวันออก	๓ เส้น ๙ วา	}
	ด้านใต้	๓ เส้น ๑๖ วา	
	ด้านตะวันตก	๒ เส้น ๑๘ วา	
	ด้านเหนือ	๔ เส้น ๗ วา	

เป็นจังหวัดบริเวณรอบนอก แต่เขตซึ่งเป็น

วิสุคามสีมา นั้น มีกำหนดด้วยกำแพงแก้ว

รอบ พระอุโบสถโดย	ยาว ๓๕	}	เป็นบริเวณ
	กว้าง ๑๕		

ชั้นในอีกส่วนหนึ่ง จึงได้เปลี่ยนนาม

ทองทองปวงท้าวอภัยภูธร
เจ้าเมืองนครราชสีมา
เจ้าเมืองสุโขทัย
เจ้าเมืองพิษณุโลก
เจ้าเมืองกำแพงเพชร
เจ้าเมืองสุพรรณบุรี
เจ้าเมืองกาญจนบุรี
เจ้าเมืองตาก
เจ้าเมืองระยอง
เจ้าเมืองชลบุรี
เจ้าเมืองสมุทรปราการ
เจ้าเมืองนนทบุรี
เจ้าเมืองปทุมธานี
เจ้าเมืองสิงห์บุรี
เจ้าเมืองอ่างทอง
เจ้าเมืองลพบุรี
เจ้าเมืองมณฑล
เจ้าเมืองนครสวรรค์
เจ้าเมืองอุทัยธานี
เจ้าเมืองชัยนาท
เจ้าเมืองนครพนม
เจ้าเมืองมุกดาหาร
เจ้าเมืองสกลนคร
เจ้าเมืองนครราชสีมา
เจ้าเมืองสุโขทัย
เจ้าเมืองพิษณุโลก
เจ้าเมืองกำแพงเพชร
เจ้าเมืองสุพรรณบุรี
เจ้าเมืองกาญจนบุรี
เจ้าเมืองตาก
เจ้าเมืองระยอง
เจ้าเมืองชลบุรี
เจ้าเมืองสมุทรปราการ
เจ้าเมืองนนทบุรี
เจ้าเมืองปทุมธานี
เจ้าเมืองสิงห์บุรี
เจ้าเมืองอ่างทอง
เจ้าเมืองลพบุรี
เจ้าเมืองมณฑล
เจ้าเมืองนครสวรรค์
เจ้าเมืองอุทัยธานี
เจ้าเมืองชัยนาท
เจ้าเมืองนครพนม
เจ้าเมืองมุกดาหาร
เจ้าเมืองสกลนคร

พระอารามนี้เสียใหม่ ให้ชื่อว่า วัดบรมวงษ
อิศรวราราม บันดาลสิ่งของซึ่งได้
บริจาคทรัพย์ออกสร้างขึ้นทั้งปวงนี้ ข้าฯ เจ้าแผ่นดิน
สยาม กับสมเด็จพระบรมวงษเธอ
เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์
มีสัทธิธรรมร่วมทุกข์กัน อุทิศถวายเป็นพุทธบูชา
ส่วนศาสนูปถัมภ์ยกบำรุงพระศาสนา
ให้เจริญรุ่งเรืองถาวรไปสิ้นกาลนาน แต่หมู่

พระสมณนิสัยใหม่ ไชยภักดิ์ กตปุณณ
 สิกขามณฑล / ปิณฑะ พงษ์สิงห์
 ปรีชาคุณะปอดกสิกรรมทั้งปวงมี ราชบัณฑิต
 สยาม กษัตริย์ไทยพระบรมวงศานุ
 ภาวทั้งปวงมหา ครอบพระมหากษัตริย์
 มีลัทธินิยมทุกยุคทุกสมัย อธิบายโดยละเอียด
 ทั่วทุกดินแดนปกครองพระมหากษัตริย์
 ได้โดยรู้เรื่องการปกครองโดยทั่วทุกดินแดน

กวีเสนาสน ซึ่งได้สร้างขึ้นตามที่กล่าวมานั้น
ขออุทิศถวายเป็นที่สำหรับพระสงฆ์ซึ่งอยู่ในอารามนี้
ฤๅจะมาแต่จาตุรทิศ เพื่อจะได้อยู่ได้อาไศรย
ประพาศสมณธรรมโดยความสุข ขอพระสงฆ์
ทั้งปวงจงรับเสนาสนนี้แล้ว แลได้อยู่อาไศรย
เพื่อประโยชน์แลความสุขแก่ ข้าฯ ทั้งหลาย
สิ้นกาลนานเทอญ

๕
 ๖
 ๗
 ๘
 ๙
 ๑๐
 ๑๑
 ๑๒
 ๑๓
 ๑๔
 ๑๕
 ๑๖
 ๑๗
 ๑๘
 ๑๙
 ๒๐
 ๒๑
 ๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

ที่เสนาสนนี้ ได้มอบถวายเป็นสงฆ์ไว้
แต่ ณ วัน ๖๔๘ คำปฏิญาณพศก ศักราช ๑๒๓๙
๑๑
เป็นวันที่ ๓๑๖๐ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

วัดบรมวงศ์อิศรวรารามวรวิหาร
อำเภอพระนครศรีอยุธยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๖๗

จดหมายเหตุ ร.๕ ประกาศเรื่องทรงอนุญาตวิสุงคามสีมา
วัดทะเลญ้า พ.ศ. ๒๔๒๐

มีพระบรมราชโองการ ประกาศไว้แก่ชน
ทั้งปวงว่า อารามนี้เป็นอารามเก่า ชื่อวัด
ทะเลญ้ามาแต่โบราณ ขำรุดปรักหักพังมานานแล้ว
ครั้นเมื่อพระพุทธรูปสาสนกาลล่วงแล้ว ๒๔๑๙ พรรษา
ปีชวด อัฐศก ศักราช ๑๒๓๘ สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์
ทรงพระสัทธาสถาปนาสร้างเป็นพระอารามขึ้นใหม่
พร้อมทั้งพระอุโบสถกำแพงแก้วแถวถนน

[illegible]

แลศาลาการเปรียญ หมู่กระฎี่ที่เสนาสน
รวมทรัพย์ที่ทรงบริจาคสร้าง...แต่พระ
วิหารนั้น เป็นส่วนพระราชทรัพย์พระราชทาน
เพิ่มในการสร้างพระอารามนี้.....
ร้อยห้าสิบชั่ง ครั้นทรงสร้าง.....
.....จึงทรงเปลี่ยนชื่อพระอาราม
โดยพระบรมราชานุญาตว่า วัดบรมวงษอิศร
วราราม แล้วได้กราบบังคมทูล พ.....
ขอที่โดยจังหวัด

แด่ท้าวท้าวเปี้ยญ หม่อมเจ้าท้าวท้าว
 ท้าวท้าวท้าวท้าวท้าว + ท้าว
 ท้าวท้าว ท้าวท้าวท้าวท้าวท้าว
 ท้าวท้าวท้าวท้าวท้าว
 ท้าวท้าวท้าว ท้าวท้าวท้าว
 ท้าวท้าวท้าวท้าวท้าว
 ท้าวท้าวท้าวท้าวท้าว
 ท้าวท้าวท้าวท้าวท้าว
 ท้าวท้าวท้าวท้าวท้าว
 ท้าวท้าวท้าวท้าวท้าว

พระอุโบสถ ยาว ๓๕ วา } ให้เป็นที่วิสุทฐคาม
กว้าง ๑๕ วา }

ลัทธิ พระเจ้าแผ่นดินสยามได้ทรงยินดี

อนุโมทนา มีพระบรมราชานุญาตแล้ว

โปรดให้กรรมการเจ้าพนักงานปักกำหนดให้ตาม

พระประสงค์ ทรงพระราชอุทิศที่นั้น

ให้เป็นที่วิสุทฐคามลัทธิ ยกเป็นแผนก

หนึ่งต่างหากจากพระราชอาณาเขต เป็น

.....วิเทศสำหรับพระสงฆ์มาแต่จำตุมณฑลทั้งสี่

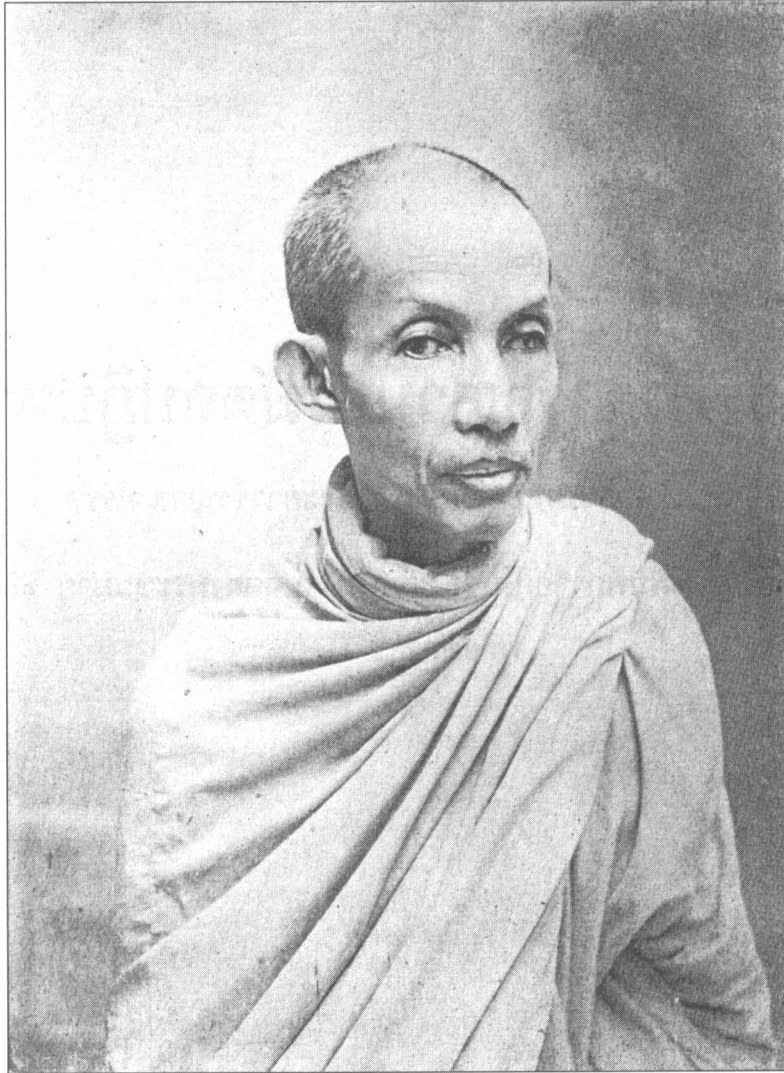
ทำสังฆกรรมมีอุโบสถกรรม เป็นต้น

ธรรมวิจารณ์ส่วนปรมาตถปฏิบัติ

สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

คณะอุบาสิกานิเทศการเป็นของแจกในงานฉลองพระชนมายุ ๖๐ ปี

พุทธศักราช ๒๔๖๓

ภพ-วิสุทธิคุณ

ธรรมวิจารณ์

ส่วน ปรมัตถปฏิบัติ

—*—

๑ นิพพิทา ความหน่าย

อุทเทส

- ๑ “เขต ปสุสดีมิ โลกํ จิตฺกํ ราชรรณํ”
ยตุถ พาลา วิสันทุติ นตฺถิ สงฺโค วิชานํ ๑

โลกวคฺค ฆมฺมปท ๑

- ๒ “เย จิตฺกํ สณฺณเมสฺสํสุติ โมกฺขนฺติ มारพนฺนา” ๑
จิตฺตวคฺค ฆมฺมปท ๑

สิ่งทั้งหลาย จ มาสู่โลกนี้ อันตระการกักราชรถ ที่พวก
คนเขลาหมกอยู่ แต่พวกผู้รู้หาข้องอยู่ไม่ ๑
ผู้ใดจัก รังจิตต์ ผู้นั้นจัก พ้นจาก บ่วงแห่งมาร ๑

พรรณนาความ

คำว่าโลกในบาลีข้างต้น โดยตรงได้แก่แผ่นดินเป็นที่อาศัย
โดยอ้อมได้แก่หมู่สัตว์ผู้อาศัย ๑ แผ่นดินที่อาศัยนั้น อันเป็น

๒

ธรรมชาติ

เองโดยธรรมชาติ ย่อมเป็นต่าง ๆ กัน บ้างเป็นพื้นดิน เป็นที่ราบ
 ก็มี เป็นที่ไม้เสมอมีภูเขาตาคาไปก็มี เป็นที่ลุ่มมีบึงมีหนอง
 ประปรายไปก็มี มีต้นไม้ขึ้นงอกงามเป็นป่าเป็นดงก็มี แห้งแล้ง
 เขียวเกียจจน ทาต้นไม้ไม่ได้เลยก็มี โดยที่สุกมีหิมะ ปกคลุมอยู่
 ก็มี เช่นนี้ย่อมเป็นตามอำนาจแห่งอุตุนิยม คือดินฟ้าอากาศ บ้าง
 เป็นทะเลแคบกว้างเว้งว้างมีน้ำเค็มแผ่ไป แต่ละสิ่ง ๆ ย่อมเป็น
 ของชวนดูก็มี พื้นดินมีดินสีต่าง ๆ มีหญ้าขึ้นเขียวช่อ มี
 ไม้ต้นเล็ก ๆ ขึ้นเป็นหย่อม ๆ เป็นป่าลเมาะ มีลำธารไหลผ่าน
 ไป มีแม่น้ำน้อยใหญ่วกไปมา เป็นคูกเป็นแหลม มีหาดทราย
 สีต่าง ๆ บ้างมีเกาะในรวาง มีบึงมีหนองอันคอกไม้ต่างพรรณ
 มีบัวต่างชนิดเป็นต้นตาคา ภูเขาเล่า ย่อมเป็นต่างชนิดโดย
 ลักษณะโดยขนาดโดยประมาณ เป็นหินต่างชนิดต่างสีมีลายต่าง ๆ
 บ้างก็มีต้นไม้ขึ้นปกคลุมเขียวช่อร่มเย็น บ้างก็มีธารน้ำใสสะอาด
 ไหลในรวาง ถึงที่เป็นโกรกเป็นกระพิก ย่อมไหลเทลงมาเป็น
 น้ำตกน้ำโจน กระเซ็นเป็นฝอยเป็นลอม ที่ต้องแสงแดดฉาย กลาย
 เป็นสีต่าง ๆ อย่างรุ่งกนน้ำ บัลลือเสียงสนั่น บ้างก็มีถ้ำกว้าง
 บ้างแคบข้าง มีทางลัดเลี้ยวเป็นชั้นเดียวข้าง เป็นหลายชั้นข้าง
 มีปล่องแสงสว่างส่องลงมาถึงข้าง มีค้ำข้าง มีครายน้ำหยดเป็น
 ลักษณะต่าง ๆ เป็นวังน้ำก็มี เป็นพวงภูห้อยย้อยก็มี เป็นม่าน
 สองไขก็มี เป็นคุ้งรูปตุ๊กตาก็มี เป็นอย่างอื่น ๆ อีกก็มี ต้นไม้

นิพพิทา

๓

เล่า ย่อมเป็น ต่างประเภท ไม่ดอก ไม่ผล ไม่ต้น ไม่กอ ไม่เลื้อย
 ไม่มีแก่น ไม่มีมีแก่น ไม่มีเนื้อแน่น ไม่มีโพรง ไม่มีใบต่างชนิด
 ทเล อยู่ใน รวงแผ่นดิน ที่ลึกเป็นสี่ ความ ย่างก็มีเกาะใหญ่ ย่าง
 เล็ก ย่าง ประปรายเป็นหย่อม ๆ ก็มี มีหาดทราย หาดกรวดสี
 ต่าง ๆ ที่เป็นหาดทรายมี หอยต่าง พรรณอัน คลื่น ชัก ขึ้น มาคาตาก
 ที่เป็นทะเลสาบ ย่อมงามด้วยเกาะ แล หาดคุงกัน แต่มีจำกัดได้
 แลเห็นสิ้นเข้ามา เหล่านี้เป็น ของอันธรรมดาต่างสิ้นไว้ แต่
 ลำพังก็เป็นที่ยืนเที่ยงใจ อยู่แล้ว ได้ อาศัย หมู่ มนุษย์ แต่งเพิ่มเติม
 ย่อมวิจิตรพิสดารยิ่งขึ้น ตั้งกัน อยู่เป็น บ้านเป็น เมืองเป็น ประเทศ
 มีตึกเรือนโรงร้าน มีตลาดขายของต่าง ๆ ตักถนนหนทางแล
 ชุกคลองเป็นที่ไป มา มีไร่นาเรือกสวน มีสำนักงานที่ว่า การ
 ต่างๆ โรงงานที่ทำการต่างๆ โรงขายอาหาร โรงสุรา โรงมหรสพ
 โดยที่สุทโธรง หนึ่ง นครโคกนี้ สำนักที่พักคนผู้จร มา มีสโมสร
 นานาแห่ง คณะชน เพื่อบำรุงการ ค้าขายก็มี เพื่อบำรุงศิลป
 วิทยาที่มี เพื่อบำรุงการเล่นก็มี เพื่อบำรุงกิจการ อย่างอื่นอีก
 ก็มี มีโรงเรียนเป็นที่ศึกษาศิลปวิทยาต่าง ประเภท มีวัดเป็นที่
 ศึกษาแล ปฏิบัติกิจ พระศาสนา มีอย่างอื่นๆ อีกเหลือที่จะ พรรณนา
 ให้ถี่ถ้วน ประมวลความว่า ปัญญาความคิดของ หมู่ มนุษย์ เจริญ
 ขึ้นเพียงใด การ ตกแต่งถิ่นฐาน ของเขาให้งาม เพื่อความสุข

๔

ธรรมวิจารณ์

สำราญแลเพื่อความสรวก ย่อมพิบูลขึ้นเพียงนั้น เปรินอันยุคติ
การพรรณนาถึงโลกคือ ปฐพีที่อาศัยไว้เพียงนี้ ฯ

หมู่สัตว์ผู้อาศัยแผ่นดินนั้นเล่า ย่อมเป็นต่าง ๆ กัน จัก
พรรณนาถึงหมู่มนุษย์ก่อน เพียงประเภทเดียว ย่อมเป็นต่าง ๆ
กันโดยสัญชาติโดยภาษาโดยรูป พรรณสัณฐานภายนอก แลโดยใจ
โดยอริยาคัยโดยคุณ สมบัติโดยกรรมภายใน กรรมย่อมจำแนกให้เป็น
ต่าง ๆ กัน ออกไปอีก เช่น คนดี เป็น คนเลว เช่น คนชั้นสูงเป็น
คนชั้นต่ำ เช่น คนมั่งมีเป็น คนจน เช่น คนเจริญเป็น คนเสื่อม มี
เครื่องแต่งกายช่วยเพิ่มความงามแห่ง รูปสมบัติ หรือ ช่วยตัด
แปลงความไม่สวยให้ดีขึ้น มี ขนบธรรมเนียม บำรุงความงามแห่ง
กิริยาช่วย ประกอบ ต่างพยายาม เพื่อเลี้ยงชีวิตของตน ต่างชวน
ชวนในการการ ที่เป็นอุปการแก่กัน ต่างช่วยทำความสรวกให้
แก่กัน ทำสิ่งเกื้อกูลแก่ความเป็นอยู่ทั้ง ของกิน ของใช้ ให้บริบูรณ์
ขึ้น ที่ซัดกัน ต่างคิด คัดรอน กัน ที่แย่งกัน ต่างคิดแข่งขันกัน
ทำความบริบูรณ์ให้เสื่อมให้ชงัก เป็นอย่างนี้ ไม่เฉพาะ บุคคลเท่านั้น
เป็นทั้ง หมู่ทั้ง คณะ ตลอดถึง สัญชาติ ต่างต้องแสวงหาแลสะสม
กำลังแลอำนาจไว้สู้กัน ฉะนั้น หมู่มนุษย์เอง สามัคคีกันแล้ว
เป็นผู้แต่งโลกให้งามขึ้นให้บริบูรณ์ขึ้น กว่าที่เป็น มาโดยกรรมคา เป็น
อริกันขึ้นแล้ว เป็นผู้ทำลายโลกให้ยับเยิน ฯ ส่วน หมู่กิริจฉานเล่า
มีประเภทต่าง ๆ เป็นอนันต์พัน พรรณนา สรุปลงว่า เป็น จตุรบาท

นิพพิทา

๕

คือสี่เท้าก็มี เป็นทุยบทคือสองเท้าก็มี เป็นพหุบทคือมีเท้ามากกว่านั้นก็มี เป็นอบทคือหาเท้ามิได้ก็มี เป็นสัตว์เกิดในครรภ์หรือคืบหน้ามก็มี เป็นสัตว์เกิดในฟองต้องฟักจึงออกเป็นตัวก็มี เป็นสัตว์มีมังสะเป็นภักษาก็มี เป็นสัตว์มีคิณชาติเป็นภักษาก็มี ต่างชนิดต่างแย่งกันเป็นอยู่ ต่างเบียดเบียนกัน ต่างล้างผลาญกันลง มนุษย์กับสัตว์ต่างสังหารกันอีก แต่สัตว์ไม่อาจผลาญมนุษย์ได้มากเท่าเขาทำมัน ฯ หมู่สัตว์ผู้อาศัยปฐพีนี้แลกล่าวโดยเฉพาะคือหมู่มนุษย์ ย่อมเป็นผู้หวงห้ามถิ่นของตน แลแย่งเอาถิ่นของฝ่ายอื่น ทำทั้งการแต่งการทำลายโลกที่อาศัย ฯ

ในโลกคือชุมนุมมนุษย์ ทั้งถิ่นที่สำนึก สิ่งอันให้โทษโดยส่วนเดียวเปรียบด้วยยาพิษก็มี สิ่งอันให้โทษในเมื่อเกินพอดีเปรียบด้วยของมีนเมาก็มี สิ่งอันเป็นอุปการะเปรียบด้วยอาหารแลเภสัชอันสยบก็มี แต่ใช้ในทางผิดอาจให้โทษก็ได้ ฯ ชนผู้ไร้พิจารณาไม่หยิ่งเหวโดยด่องแท้ ย่อมเพลิดเพลนในสิ่งอันให้โทษ ย่อมลเลิงจนเกินพอดีในสิ่งอันอาจให้โทษ ย่อมติดในสิ่งเป็นอุปการะชื่อว่าหมกอยู่ในโลก ถอนตนไม่ออก เช่นนี้ย่อมได้เสวยทุกข์บ้างสุขบ้างอันสิ่งนั้น ๆ พึงอำนาจ แม้สุขก็เป็นเพียงสามิข คือมีเชื้อเจือด้วยของล่อใจ เป็นเหตุแห่งความติด ทุจเชื้อคือมังสะอันเบ็ดเกี่ยวไว้ เป็นผู้อื่นจะพึงวิ่งไปไ้ตามปรารถนา ฯ ฝ่ายบัณฑิตพิจารณาเห็นความเป็นจริงแห่งสิ่งนั้น ๆ ว่าฉันทแล้ว ไม่

๖

กรวมวิจารณ์

ข้อไม่พัวพันในสิ่งอันล่อใจ อันใคร ๆ ไม่อาจยั่วให้ติดด้วย
ประการใด ประการหนึ่ง ย่อมเป็นอิสระด้วยตน เช่นนี้ย่อมได้สุข
เป็นนิรามิย คือหาเหยื่อมิได้ เป็นสุขสุขุมเกิดภายใน ฯ

สมเด็จพระบรมศาสดาสัตว์สวณ พวกเราพุทธบริษัทให้มาคุโลก
อันตระพานตาเปรียบด้วยวาชระถครึ่งโบราณ อันตกแต่งด้วยจิตร
กรวมแล ประคับด้วยอสังการอย่างงาม มิใช่เพื่อให้หลงชม กุ
ตุลครเหินแก่สนุก เพื่อทรงปลุกใจพวกเราให้หยั่งเห็นซึ่งลงไป
ถึงคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์แห่งสิ่งนั้น ๆ อันคุมเข้าเป็น
โลก กุตุลครเพ่งคติที่ชั่วที่แสดคงไปตามเรื่อง ด้วยกำหนดรู้
คติของคนเขลาแลคนฉลาด จะได้ไม่ตื่นเต้นไม่ติดในสิ่งนั้น ฯ

ผู้ใดสำรวจจิตไว้ อยู่ ไม่ปล่อยให้เพลิกเพลिन ลเลิงพัวพัน
ในสิ่งอันล่อใจเหล่านั้น ผู้นั้นจักหลุดพ้นจากบ่วงแห่งมาร ฯ
อาการสำรวจจิตมี ๓ ประการ คือ (๑) สำรวจอินทรีย์มิให้
ความยินดีครอบงำ ในเมื่อเห็นรูป ฟังเสียง ตมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้อง
โผฏฐัพพะ อันน่าปรารถนา (๒) มนสิการกับมัญฐาน อันเป็นปฏิภาค
ต่อกามฉันทะ คือ อสุภและกายคตาสติ หรืออันยังจิตให้
สลก คือ มรณสติ (๓) เจริญวิปัสสนา คือพิจารณาสังขาร
แยกออก เป็นชั้นอันนิยฐาน เห็นเป็นสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น
อนัตตา ฯ กิเลสสาม คือ เจตสิกอันเศร้าหมอง ชักให้ใคร่ให้รัก
ให้อยากได้ กล่าวคือ ทัศนหาความ ทยานอยาก วาตะ ความกำหนัด

ปฏิบัติทางแห่งนิพพิทา

๘

อริ ความซึ่งเกียต เป็นอาทิ จักว่าเป็นมาร เพราะเป็นโทษล้าง
ผลาญคุณความดีแลทำให้เสียคน ฯ วัตถุสาม คือรูป เสียง กลิ่น
รส โผฏฐัพพะ อันเป็นของน่าชอยใจ จักว่าเป็นบ่วงแห่งมาร
เพราะเป็นอารมณ์เครื่องผูกใจให้ติดแห่งมาร ฯ บ่วงแห่งมารนี้
ที่ผู้นั้นติดมาแล้ว เขาจักเปลื้องหลุดไป จักไม่อาจคล้องเขาให้
ติดอีก ฯ

ปฏิบัติทางแห่งนิพพิทา

อุทเทส

สพฺเพ สงฺฆารว อนิจฺจาติ	
สพฺเพ สงฺขารว ทุกฺขาติ	
สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ	ยทา ปณฺณาย ปสฺสตี
อถ นิพฺพินฺหติ ทุกฺเข	เอส มคฺโค วิสฺสุทฺธิยา ฯ

มคฺควคฺค ธมฺมปท ฯ

เมื่อใด เห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ จรรวมทั้งหลายทั้งปวง เป็นอนัตตา เมื่อئั้น ย่อมหน่าย
ในทุกข์ นั้นทางแห่งวิสุตฺธิ ฯ

พรรณนาความ

สังขาร อธิบายไว้แล้วโดยประการ ในกัณฑ์ที่ ๒ อธิการแห่ง
ภาวนา ใน อธิการนี้ จักขยายความให้พิสดารออกไป โดยอนุรูป

๘

ธรรมวิจารณ์

แก่ขาลิอันเป็น กระทุ ๑ สังขาร นั้นได้แก่ ปัญจขันธ์ ๕ คือ รูป
 ร่างกายอันสังเคราะห์ด้วยธาตุ ๔ ดินน้ำไฟลม เวทนา ความเสวย
 อารมณ์ สุข ทุกข์ อุเบกขา สัญญา ความหมายรู้ความจำ สังขาร
 อารมณ์อันเกิดกับจิตต์ อื่นจากเวทนาแลสัญญา แต่หน้าจะหมาย
 เอาเจตนาความคิดอ่านเป็นที่ ตั้ง วิญญาณ ความรู้แจ้งทาง ทวาร
 หก อันขรรคมตาแต่งคุมกันเข้าเป็น กาย คุฯคุมเครื่องจักรเครื่อง
 กล ๑ ในที่นี้ ไม่พึงเข้าใจสังขารคือ ประชุมปัญจขันธ์แลสังขาร
 คือขันธ์ที่สี่ปนกัน ท่านหมาย ความต่างกัน สังขารแรกหมาย
 เอาสภาพอันขรรคมตาแต่งขึ้น สังขาร หลัง หมายเอาสภาพอันแต่ง
 ขึ้นปรุงใจให้เป็น ต่างๆ แต่อย่างไร ท่านจึงใช้ศัพท์เหมือนกัน เป็น
 ปัญหาอันจะ พึงสนใจ ๑ สังขารนี้ แม้มี ประเภทต่าง ๆ กันด้วย
 อำนาจแห่ง กรรมจำแนก แต่ในทาง หนึ่งคง มีลักษณะ เสมอกัน
 เป็น ๓ คือ อนิจฺจตา ความไม่เที่ยง ทุกฺขตา ความเป็นทุกข์
 อนตฺตตา ความเป็น อนัตตา ๑

อนิจฺจตา ความไม่เที่ยง ย่อมกำหนดรู้ได้ ในทางง่าย ด้วย
 ความเกิดขึ้นในเบื้องต้น แลความสิ้นในเบื้องปลาย ได้ในขาลิว่า

“อนิจฺจา วต สังขารา อุปฺปาทวยมฺหิโน”

สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นแลความเสื่อมสิ้นเป็น
 ขรรคมตา “อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺชนฺติ” ไม่เลือกว่าเป็นสังขารชนิดใด ประณีต
 ก็งาม ทรมาก็ตาม เกิดขึ้นแล้วย่อมดับ ๑ สังขารเหล่าใดได้เกิด

อภิธานศัพท์

ขึ้นแล้วใน อดีต สังขารเหล่านั้นได้ดับเสียแล้ว ใน อดีต ฯ สังขารเหล่านั้นย่อมเกิดขึ้นในปัจจุบัน สังขารเหล่านั้นย่อมดับในปัจจุบัน ฯ สังขารเหล่านั้นได้จักเกิดขึ้นในอนาคต สังขารเหล่านั้น จักดับในอนาคต ฯ ระยะเวลาใน รวง เกิดแลดับ แห่งสังขารที่ สมมติว่า มนุษย์ ท่าน กำหนดว่า หย่อนกว่า ร้อยปี พ้นจากนั้น มีน้อย นึกไม่ถึง ซึ่งอันนี้มีแต่ยิ่ง สั้น ลง มา ฯ ในทางที่ เลือยคกว่านั้น ย่อมกำหนดรู้ได้ ด้วย ความ แปรใน รวง เกิดแลดับ ได้ในชาติว่า

“ อจุเจติ กาลา ทรยฺหิ วัฏฺธิโย

วโยคฺคา อญฺุพฺพ ชฺหฺนฺติ ”

กาลย่อมล่วงไป ชาติย่อมผ่านไป ขึ้นแห่งวัยย่อม ละ ล้า คับ ไป ฯ ระยะเวลาใน รวง เกิดแลดับ นั้น ท่านนับเป็น ๓ ปุณ เรียกว่าวัย ปุณ ต้น เรียก ปฐมวัย ปุณ กลาง เรียก มัชฌิมวัย ปุณ หลัง เรียก ปัจฉิมวัย ฯ ท่านแบ่งวัย ละ เท่า ๆ กัน เอา ร้อยปี เป็น เกณฑ์ ด้วยเพ่งสังขาร คือ มนุษย์ ฯ คงกำหนดด้วย อาการ แห่ง ความ แปร นั้นเอง แต่แบ่ง ระยะเวลา เท่า ๆ กันนั้น น่าจะไม่ถูกแก่ความเป็นจริง ฯ อาการแปร แห่งสังขาร ใน เบื้องต้น แปรมาในฝ่ายเจริญ พึงเห็นใน ระยะ ตั้งแต่ เกิด จนเป็นหนุ่มเต็มที ใน รวงนี้ รูปร่างเกิดขึ้น ๆ นามกาย คือ จิตต์เจตสิก ว่องไวขึ้น ระยะนี้ จักเป็น ปฐมวัย มีระยะไม่เกิน ๒๕ ปี ประเพณีกำหนดอายุ ๒๕ เป็น อภิลักขิตกาล

๑๐

ธรรมวิจารณ์

คราวหนึ่ง นำได้แก่ เต็ม ปฐมวัย แต่หนี้ สังขาร หยุดเจริญ แต่
ขยาย ตัว พึงเห็น เช่น รูปกาย ผีงผาย ออก นามกาย หักแน่นเข้า
เช่น มีสติ รู้จักเห็นขันธ์ทั้ง ๕ อยู่ในไม่เลินเล่อ ระเบียบ จัดเป็น มัชฌิม
วัย มีระยะ อยู่ใน ๕๐ ปี ประเพณี กำหนด อายุ ๕๐ ปี เป็น อภิลัก-
ขิตกาล อีกคราวหนึ่ง นำได้แก่ เต็ม มัชฌิมวัย แต่หนี้ สังขาร ทรุค
โทรม ลงไป จน ปรากฏ รูปกาย ห่อหุ้ม แลจืดจาง นามกาย เงืองแล
เลือน เข้าทุกที ระเบียบ จัดเป็น ปฐิมวัย มีระยะ พัน ๕๐ ปี ออก
ไป จน ตลอด อายุ ๑๐๐ ปี ส่วน ประเพณี กำหนด อภิลักขิตกาล เป็น ผู้ใหญ่
ใน เมื่อ อายุ ครบ ๓๐ ปี แล้ว แลเป็นผู้ เฒ่าใน เมื่อ อายุ ครบ ๖๐ ปี
แล้ว เป็นฐานะ เครื่อง กำหนดวัยไว้ เหมือนกัน ใกล้เคียง ข้าง กำหนด
อัน ท่าน จัดไว้ ๑ กำหนดโดย นัย หลัง มีโหราศาสตร์ เป็น มูล ต่าง
เรื่อง จาก กถา นี้ จักไม่ ขยาย แต่ก็ นำ ประหลาด ว่า ความแปร
แห่ง สังขาร อนุโลม คติ แห่ง คิน พ้า ๑ ความแปร แห่ง สังขาร ผ่าน วัย
ทั้ง สาม นั้น เปรียบ ด้วย เติร ข้าม สพาน สูงขึ้น ๆ แล้ว รวย แล้ว ต่ำ
ลง ๆ แต่ คง ผ่าน ไปไม่ได้ ตลอด ทั้ง นั้น ย่อม คับ เสียด ใน รวง เป็น
อัน มาก เพราะ กำลัง แห่ง ความ เป็น อยู่ อัน ธรรมดา แห่ง มา กล่าว
คือ อายุ ย่อม ไม่ เสมอ กัน ทุๆ กำลัง เกิด แต่ การ บั่น แห่ง ลูก ข้าง
ยัง เนื่อง ด้วย ปัจจัย ภายนอก อัน สันนิษฐาน หรือ ตัด รอน อีก ๑ ใน อีก
ทาง นั้น เป็น อย่าง สุขุม ย่อม กำหนด เห็น ความแปร แห่ง สังขาร ใน

อนิจจังลักษณะ

๑๑

ชั่วขณะหนึ่ง ๆ คือไม่คงที่อยู่นาน เพียงในระกาศนึกเดี๋ยวก็แปรแล้ว ไ้ในคาถา มาในวิสุทธิ มรรคว่า

“ชีวิติ อตฺตภาโว ฯ สุขทุกฺขา ฯ เภวลา.

เอกจิตฺตสมา ยุคฺตา ลหุโส วตฺตเต ชโล”

“ชีวิติ อตฺตภาพ แลสุขทุกฺข ทั้งมวณฺ ปรกอบกัน เป็นธรรมเสมอด้วยจิตต์ดวงเดียว ขณะย่อมเป็นไปพลัน” ฯ ความแปรเร็วอย่างนี้ ย่อมกำหนดเห็นชัดในนามกาย จิตต์บางขณะย่อมชุ่มมัว บางขณะย่อมผ่องแผ้ว บางขณะนึกอารมณ์อย่างนั้น บางขณะนึกอารมณ์อย่างนี้ เจตสิกก็เหมือนกัน บางขณะเสวยสุข บางขณะเสวยทุกข์ บางขณะเสวยอุเบกขา สัญญา เจตนา วิทก วิจารณ์ ย่อมแปรไปตามขณะที่ปรารภอารมณ์นั้น ๆ แม้รูปกายนักปราชญ์กล่าวว่าย่อมแปรคฺุยเดี๋ยวกัน พึงเห็นพັນเป็นอุทาหรณ์เคียดอาหารย่อมไม่ลึกรอคฺุยพັນเทียม อันที่จริงย่อมกร่อนคฺุยเดี๋ยวกัน แต่เพราะมีอณูเกิดแทนจึงปรากฏเป็น อย่างนั้น แต่ในระกาศที่ สันสํกตเห็นยาก พง์ความแปร อย่างนี้ นักปราชญ์ในทาง ปรมัตถ์ กล่าวว่าความเป็นแห่งสภาวะธรรม เพียงชั่วขณะเท่านั้น แต่เพราะมี อย่างอื่น เกิดสืบยังมิ ชาติ ลง จึง ปรากฏ เป็น ยัง ทรวง อยู่ กิริยาที่ เกิดสืบกัน อย่างนี้ ท่านกล่าวว่า สันตติ เมื่อใด สันตติ มา ชาติ ลง เมื่อ นั้น ความดับ ความสิ้นย่อม ปรากฏ มรณะย่อมกำหนด ด้วย ความ ชาติ แห่ง สันตติ ฯ ความเกิดแล้วดับ แล ความแปรใน

๑๒

อรรถมวิจารณ์

วางแห่งสังขารทั้ง กล่าว มา สรุปเข้าไปในบาลีว่า “อุปฺปชฺชติ เจว เวติ ฯ อณฺณตา ฯ ภวติ” ย่อมเกิดขึ้นด้วย เทียว ย่อมเสื่อม สิ้นด้วย ย่อม เป็น อย่างอื่นด้วย เป็น อนิจฺจลักษณะ เครื่อง กำหนด ว่าไม่เที่ยงแห่งสังขาร ฯ

อนิจฺจลักษณะ นี้ ย่อมได้ แม้ ใน สังขารอัน สมมติว่า ติรัจฉานแล ค้นไม่ . ตลอดจนถึงสังขารอัน มนุษย์ ปรุงขึ้น เช่น รดแล เรือน ย่น กล่าวย่อมได้ ทั้งในอุปาทินะ สังขารมีใจครอง ทั้งในอนุปาทินะ สังขารไม่มีใจครอง ฯ

ทุกขตา, ความเป็นทุกข์แห่งสังขาร ย่อมกำหนด เห็น ด้วย ทุกข์ อย่างนี้ ะ :

๑ สภาวะทุกข์ หรือทุกข์ ประจำสังขาร คือ ชาติ ชรา มรณะ ฯ

๒ ปฏิกุณฺณทุกข์ หรือทุกข์ าร คือ โศก ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ฯ

สอง หมวดนี้ แสดงไว้ในบาลีทั่วไป ส่วนใน นิทเทส แห่งทุกข อริยสัจ แสดงทุกข์ หมวดที่ ๒ เพิ่ม ออกไปอีก คือ ประจวบ ด้วยคน หรือสิ่งอันไม่เป็นที่ รัก พราจจากคน หรือสิ่งอันเป็นที่ รัก ปราณาไม่ไ้ สมหวัง ฯ

ทุกข์ หมวดที่ ๑ ดูเหมือน ท่าน หมาย ความถึงนี้ การ คลอด จากครรภ์ มารดา ที่ เห็นว่า เกิดได้ ความลำบาก อย่างไร น่ากลัว เป็น อันตราย อย่างไร เป็นชาติทุกข์ ความทุกข์โทรมแห่งสังขาร ทำความ

ทุกขลักษณะ

๑๓

เป็นไปได้ให้ลำบาก เป็นชราทุกข ความสิ้นชีวิตมีเวทนากล้าแข็ง นำ
 นำ เป็นมรณทุกข ฯ ฝ่ายพวกนักธรรมเข้าใจชาติทุกขกว้าง ออก
 ไปว่า ทุกขอันชัดได้ว่ามีชาติเป็นมูลแล้ว จักว่าเป็นชาติทุกขได้
 ทั้งนี้ ความเข้าใจอย่างนี้ สัมด้วยทุกขอันกล่าวรวบยอด ทั้งจัก
 แสดงข้างหน้า ชัดต่อทุกขอันแจกเป็นประเภท ฯ มักเข้าใจมรณะ
 ว่าเป็นทุกข เพราะเป็นภัยน่าหวั่นหวาด ฯ

ทุกขหมวดที่ ๒ นอกจากทุกขเป็นส่วนเจตสิก ที่กล่าวทั่ว
 ไปในบาลี เกิดเพราะ พรากจากขัณณธรรมหรือไม่ได้สมหวัง ที่กล่าว
 เพิ่มในนิทุเทสแห่งทุกข อริยสัจจ์ ทั้งจะ จักเข้าหมวด จักทุกขเกิด
 เพราะ ประจวบด้วยอภัยขัณณธรรม เป็นต้นว่า ความอึดอัด ซึ่งเคียด
 เกลียตซึ่ง เป็นหมวด ๑ จักโคก ปรีเทวะ อุปายาส เข้าในหมวด
 แห่งทุกขเกิด เพราะ พรากจากขัณณธรรม จักโทมนัสเข้าในหมวดแห่ง
 ปราณาไม่ได้สมหวัง โดยนัยนี้ น่าเห็นว่าเพิ่มขึ้นทีหลังบาลีเดิม
 แต่ก็เป็นอันเพิ่มเข้าที่ ฯ ส่วนทุกขในหมวดนี้ แก่นในนิทุเทสว่า
 ความทุกข ความไม่สบายทางกาย หมายความว่าทุกขเกิดเพราะ
 พยาธิ ไม่น่าจัดไว้ในหมวดนี้เลย ทั้งใช้ศัพท์ก็ซ้ำกับอุทุเทส ซรอย
 จะเพิ่มเข้าใหม่เหมือนกัน ไม่อย่างนั้น ซรอยจะเห็นว่า เป็นทุกข
 รจึงสงเคราะห์เข้าไว้ในหมวดนี้ ฯ

๓ นิพัตถทุกข คือทุกขเนื่องนิคย หรือทุกขเป็นเจ้าเรือน
 ได้แก่ หนาว ร้อน หิว รหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ฯ ทุกข

๑๔

ธรรมวิจารณ์

หมวกนี้ไม่ค่อยมีใครคำนึงถึงนัก เพราะเป็นของง่าย แต่ถ้าเป็นรูปแรง ก็เหลือทนอยู่ ฯ

๔ พยาธิทุกข์ หรือทุกข์เวทนา มีประเภทต่างๆ ตามสมุฏฐาน คืออหะระอันเป็นเจ้าการไม่ทำหน้าที่โดยปกติ ฯ

สองหมวกนี้ แสดงไว้ในคิรินันท์สูตร ตอน อาทินวสัณญา โดยความเป็นโทษแห่งกาย ฯ

๕ สันตปาทุกข์ๆ คือความร้อนรุ่ม หรือทุกข์ร้อน ได้แก่ ความกระวนกระวายใจเพราะถูกไฟ คือกิเลส ราคะโทษะโมหะเผา ฯ ทุกข์หมวกนี้ มาในอาทิตตปริยายสูตร กล่าวเพื่อบรรเทาถึงปฏิกุณททุกข์ด้วย แต่ไม่เรียกว่าไฟเหมือนกิเลส ใช้ภริยาเพียงว่าเผาเหมือนกัน ฯ โศก ปริเทวะ อุตสาส คุเป็นผลสืบมาจากราคะในเมื่อไม่ได้ขัรณณ์สมหวัง หรือในเมื่อได้แล้วมาพรวดไปเสีย โทมนัส คุเป็นผลสืบมาจากโทษะ ทุกข์ จะจัดเป็นผลสืบมาจากโมหะก็ไม่สนิท เช่นนี้ การจัดปฏิกุณททุกข์เป็นไฟอีกกองหนึ่งจึงไม่สนิท นำจัดเป็นทุกข์คงเคิม เกิดเพราะถูกกิเลสเผา คุความร้อนแสบ อันเกิดเพราะถูกไฟลวก ฯ

๖ วิปากทุกข์ หรือผลกรรม ได้แก่วิปฏิสารคือความร้อนใจ การเสวยกรรมกรรมคือถูกลงอาชญา ความฉิบหาย ความตกยาก แล ความตกขาย มาในขาลีมากแห่ง ฯ

๗ สหคตทุกข์ๆ ทุกข์ไปด้วยกัน หรือทุกข์กำกักัน ได้

ทุกขลักษณะ

๑๕

แก่ทุกข์มีเนื่องมาจากวิญญู ผล ทั้งแสดงในโลกธรรมสูตร อัญรูถึง
 คุกรว่า ลาก ยศ สรรเสริญ สุข เป็นทุกข์ละ อย่างๆ ๑ บางอาจารย์
 อธิบายว่า เป็นวิปริณามทุกข์ คือได้ทุกข์เมื่อแปรเป็นอื่นไป ๑ น่า
 เข้าใจว่า มีลากคือทรัพย์ ต้องเผ้าต้องระวัง จนไม่เป็นอันหลับนอน
 ได้โดยปกติ เสียชีวิตในการชั่งกันทรัพย์ก็มี มียศคือได้รับ ตั้ง
 เป็นใหญ่กว่าคนสามัญเป็นขึ้นๆ ต้องเป็นอยู่เคิบกว่าคนสามัญ
 จำต้องมีทรัพย์ มากเป็นกำลัง มักหาได้ไม่พอใช้ ต้องมีภาระ มาก
 เวลาไม่เป็นของตน เป็นที่เกาะของผู้อื่น จนหนึ่ง ต้องพลอยสุข
 ทุกข์ด้วยเขา ได้รับสรรเสริญ เหมือนต้มเหล้าหวาน ชวนจะเพลิน
 ไปว่าตนดี ต้องมีสติระวังมิให้เมากแล้วคือเพลอตัวต้มเหล้าเสียอีก
 ผู้ต้มยังอาจยังได้ ส่วนสรรเสริญ มาจากผู้อื่น ยั่วชวน อยู่เสมอ
 มีสุข เป็นทางปรารถนา ยิ่งขึ้นจึงยังไม่อิ่ม เป็นอันไม่ได้สุขจริง
 วิญญูผลอย่างนี้ มีทุกข์กำกับอยู่ด้วย แสดงในโลกธรรมสูตรว่า
 เป็นทุกข์ก็สม ๑

๔ อาหาร ปริเยญฺจิ ทุกข์ คือทุกข์ในการหา กิน ได้แก่ อาชีว
 ทุกข์ คือทุกข์เนื่องด้วย การเลี้ยงชีวิต ๑ สัตว์ทั้งหลายย่อมแย่ง
 กันหา กิน ทีวีจฺฉานมีเนื้อเป็นภักษาย่อมผลาญชีวิตชนิดเล็กกว่า
 คนเป็นอาหาร ย่อมสู้กันเองบ้าง เพราะเหตุแห่งอาหาร สัตว์มี
 หน้่าเป็นภักษา ออกหา กิน ย่อมเสี่ยงต่ออันตราย ย่อมหวาดเสียว
 เป็นนิตย ต้องคอยหลีกเลี่ยงหนีศัตรู หมู่มนุษย์มีการจารขัถทางแห่ง

๑๖

ธรรมวิจารณ์

กัน แล กัน ต่าง คิด แข่ง ชัน ตัด รอน กัน ทำ ร้าย กัน ผลาญ ชีวิต กัน เพราะ เหตุ แห่ง อาชีวะ ก็มี ได้ เสวย ทุกข์ อัน เปน วิทยาก หนึ่ง มา จาก อาชีวะ ก็มี เปน อัน มาก แม้ ผู้ มี ทาง หา โดย ไม่ ต้อง ประ กับ ผู้ อื่น แพบ ทุก คน ยัง รู้ สึก ว่า หา ได้ ไม่ พอ เพื่อ เปน อยู่ สดวก ฯ ทุกข์ ชนิด นี้ แสดง ใน ขาลี โดย เปน สังเวค วัตถุ ประการ หนึ่ง ฯ

๙ วิวาตมูลก ทุกข์ คือ ทุกข์ มี วิวาต เปน มูล ได้ แก่ ความ ไม่ ไป ร่วง ใจ ความ กลัว แพ้ ความ หวั่น หวาด มี หนึ่ง มา จาก ทเลาะ กัน ก็ ตี สู้ ตี กัน ก็ ตี รบ กัน ก็ ตี แสดง ใน ขาลี โดย ความ เปน กามา ทิน พ ฯ

ทุกข์ โดย ประเภท เหล่า นี้ พอ เปน เครื่อง กำหนด เหน สังขาร ว่า เปน ทุกข์ ได้ อยู่ จึง ยุติ ไว้ เพียง นี้ ฯ

๑๐ ทุกข์ ชนิด หรือ ทุกข์ รวบรวม ยก หมายถึง สังขาร คือ ประชุม ชุ่ม ชัน เอง แสดง ใน ขาลี ธรรมจักร ประวัตินสูตร ว่า “โดย ย่อ อุปาทาน ชัน ห้า เปน ทุกข์” แสดง ใน ขาลี ปฏิญจสมุขบาท ว่า “ความ เกิด ขึ้น แห่ง กอง ทุกข์ ทั้ง มวณ นั้น ย่อม มี ด้วย อย่าง นี้” ฯ

การ พิจารณา เหน สังขาร ว่า เปน ทุกข์ เต็ม ที่ คือ เหน ทุกข์ หมวค นี้ รู้ จัก ใช้ ญาณ กำหนด เหน ทุกข์ อย่าง ลเอียด ที่ โลก เหน เปน สุข มี สหคต ทุกข์ เปน นิทศนะ ได้ ใน ขาลี ว่า

“ทุกขเมว हि समोक्ति ทุกขं किञ्चित् वेदि ฯ

นาณนตฺร ทุกฺขา สมโภคิ นาณนตฺร ทุกฺขา นิรุชฺฌติ”
ก็ ทุกข์ นั้น แล ย่อม เกิด ขึ้น ทุกข์ ย่อม ตั้ง อยู่ ด้วย ย่อม เสื่อม สิ้น ไป

อนัตตลักษณะ

๑๗

ด้วย นอกจากทุกข์ หาสไรเกิดมิได้ นอกจากทุกข์ หาสไรดับ มิได้ ฯ เพ่งทุกข์ หมวคนี้ ท่าน จัก ความเป็นสภาพถูก ความ เกิด แล ความ สิ้น บิ่บ คั้น เป็นทุกข์ ลักษณะ เครื่อง กำหนด ว่า เป็นทุกข์ แห่ง สังขาร ฯ

ทุกข์ ลักษณะ นี้ ย่อมได้ เฉพาะในอุปาทินุทธสังขาร คือ จำพวก สัตว์ แต่บางท่าน ปรารถนาให้ ได้ ในอุปาทินุทธด้วย ด้วย จัก ความ ว่าผู้ เข้าไป ยึด ด้วย อุปาทาน ทนได้ ยาก ไม่ สัม กับ อุปาทินุทธ เป็นทุกข์ เพราะ เป็นผู้ เสวย เอง บาง ท่าน แสดง ความ เผลอ ความ ชีต แห่ง โย แห่ง คั้นไม่ว่า เป็น อาการ เสวยทุกข์ ของ มัน ไม่ สัม กับ ทุกข์ จัก เป็น เจตสิกขรรณ ฯ

อนัตตตา ความเป็น อนัตตา แห่ง สังขาร พึง กำหนด รู้ ด้วย อาการ เหล่า นี้ คือ

๑ ด้วยไม่อยู่ในอำนาจ หรือ ด้วย ฝน ความ ปรารถนา ทั้ง แสดง ใน อนัตตลักษณะ สูตร ว่า “ถ้า บัญ ษณ์ จัก เป็น อัตตา แล้วไซ้ บัญ ษณ์ ไม่ พึง เป็น ไป เพื่อ อาพาธ แล จะ พึง ได้ ใน บัญ ษณ์ ตาม ปรารถนา ว่า ขอ บัญ ษณ์ ของ เรา เป็น อย่าง นี้ เกิด อย่าง ได้ เป็น อย่าง นั้น เลย เหตุใด บัญ ษณ์ เป็น อนัตตา เหตุ นั้น บัญ ษณ์ จึง เป็น ไป เพื่อ อาพาธ แล ไม่ ได้ ใน บัญ ษณ์ ตาม ปรารถนา อย่าง นั้น ” ฯ

๒ ด้วย แยก ต่ อ อัตตา ทั้ง แสดง ใน อนัตตลักษณะ สูตร นี้ ว่า

อนัตตลักษณะ .

๑๙

เพนก้อน อันได้แก่ ความถือเอาโดย นิमितรว่าเราว่าเขา ว่าผู้
ว่าผู้ ทั้งแสดงในบาลีว่า

“ยถา หิ ของุคสมุฏารว ไหติ สทฺโท รโถ อิติ

เขวฺ ชนฺเธสุ สนฺเตสุ ไหติ สทฺโตติ สมฺมติ

เหมือน อย่าง ว่า เพราะคุณ ส่วนทั้งหลายเข้า เสียง ว่า รด ย่อมมี
ฉันทิ เมื่อ ชนฺธ ทั้งหลายยังมีอยู่ การ สมฺมติ ว่า สัตว์ย่อมมี ฉันทิ นั้น

“ยถา ยถา นิชฺฌายติ โยนิโส อูปปริกฺขติ

วิคฺคกํ ทฺวณฺณํ ไหติ โย นํ ปสฺสติ โยนิโส”

เขา เพ่งพิจารณา เห็นโดย แยกคาย ด้วย ประการใด ๆ ย่อม ปรากฏ

เพน ของว่าง เพน ของเปล่า แก่ ผู้ เห็นโดย แยกคาย นั้น ๆ

สังขาร เพน สภาพ หายไป นั้น พึงรู้ ด้วย ความ สั้น ทั้งแสดง
ในชราสูตร ว่า

“สุขีเนน ยถาปี สงฺคตํ

ปฏฺวิพฺพุโห ปฺริโส น ปสฺสติ

เขวมฺปิ ปิยาณิํ ชนํ

เปตํ กาลกตํ น ปสฺสติ”

คนผู้ ตื่นขึ้น แล้ว ย่อมไม่ เห็นอารมณ์อันประจวบ ด้วยความ สั้น ฉันทิ
ชนฺอยู่ ย่อมไม่ เห็นชนฺผู้ อันตน รักล่งไป แล้ว ฉันทิ นั้น ๆ

๕ ด้วย ความ เปน สภาวธรรม เปนไป ตาม เหตุปัจจัย เปน
ลักษณะ รวบ ยอดแห่ง อาการ ทั้งสี่ แสดงในบาลี พุทธอุทานว่า

๒๐

ธรรมวิจารณ์

“ ยथा ทเว ปาตุภวนฺติ ชมฺมา
 อาตาปีโน ฉายโต พราหฺมณสฺส
 อตฺตสฺส กงฺขา วปยฺนํ สํพพา
 ยโต ปชานาติ สเหตุชมนํ
 ยโต ชยํ ปจฺญานํ อเวทํ ”

ในกาลใดแล ธรรมทั้งหลาย ย่อมปรากฏแก่พราหมณ์ผู้เพียรเพ่งพิจารณา ในกาลนั้น ความสงสัยทั้งปวงของ พราหมณ์ นั้นย่อมสิ้นไป เพราะ มา รู้ธรรม เป็นไป กับ เหตุ แล เพราะ มา รู้ ความ สิ้น แห่ง บัณฑิต ฯ นี่เป็น อนันตลักษณะ เครื่อง หมาย ความ เป็น อนันตคาแห่ง สังฆาร ฯ

ชื่อว่า เป็นอนันตคา นั้น เพ่ง ความ ตาม พญฺชนะ กุเหมือน เป็นมติก้านอิตตาของ ลัทธิ พราหฺมณฺ์ ฯ ลัทธิ พราหฺมณฺ์ แล ลัทธิอื่นที่ เชื้อ ความ เวียนเกิด ย่อมถือว่าใน รูปกาย นี้ มีอิตตาสงอยู่ เป็นผู้คิด เป็นผู้แสวงเวทนา แลสำเร็จ อาการ อย่างอื่นอีก เหมือนคนอยู่ในเรือน เป็นสิ่งอันยังยืนไม่ดับ เมื่อถึงคราวมรณะ อิตตากรุติจากสรีระ นี้ไปสิงในสรีระอื่น พบที่ ดี หรือ เลว สุกแต่กรรมอันได้ทำไว้ ส่วนสรีระที่อิตตาสงไปแล้วย่อมสลายไป ฯ อิตตานั้น ในมิลินทปัญหาเรียก “ซีโว” ผู้เป็น ไทเราเรียก “เจตภูต” ผู้เป็นผู้นึก ฯ มติฝ่าย พระพุทธศาสนาแย้งว่าไม่มีอิตตาอย่างนั้น เป็นแต่สภาวะธรรมเกิดขึ้นเพราะเหตุ สิ้นเพราะสิ้นแห่งเหตุ ถึงแสดงในบาลีว่า

อนัตตลักษณะ

๒๑

“เย ชมมา เหตุปฏภาว เตสึ เหตุํ ตถาคโต (อาท)
เตสญ โย นิโรธो ฯ เอวํวาทิ มหาสมณ”

“ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตตรัสเหตุแห่ง
ธรรมเหล่านั้น แล ตรัสความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหา
สมณะ ตรัส อย่างนี้” แลแสดง ความเกิดแห่งธรรม เหล่านี้ เป็น
สาย ทั้งแสดง ความเกิดแห่งวิจิตรจิตต์ว่า อาศัยอายตนะ ภายในมี
จักขุ เป็นต้น อายตนะ ภายนอกมีรูป เป็นต้น ประจวบกัน เข้า เกิด
วิญญาณ แต่此起เกิด สัมผัส เวทนา สัญญา สขเจตนา ตัณหา
วิทก วิจาร์ โดยลำดับ “ยงฺกิญจิ สมุตฺตมนฺมํ สพฺพหนฺตํ นิโรธมนฺม”
สิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นล้วนมีความดับเป็นธรรมดา”
ความคิดอ่าน ความส่ายเวทนา แล อาการ อย่างอื่น เป็นกิจแห่ง
จิตต์แล เจตสิก มิใช่แห่งอิตตา ฯ เพียงเท่านั้นก็ไม่ว่าง ครั้นรับว่า
มีจิตต์จิตต์ ด้วยคำว่า “จิตฺเต สงฺกิลฺลิจฺเจ ทุกฺคตํ ปาณฺณิगฺงฺขา” เมื่อ
จิตต์เสวยอารมณ์ จำหวังทุกฺคิ “จิตฺเต อสงฺกิลฺลิจฺเจ สุกฺคิ ปาณฺณิगฺงฺขา”
เมื่อจิตต์ไม่เสวยอารมณ์ จำหวังสุกฺคิ แล รับรอง ปฏิสันฺนิจิตต์ด้วย
คำว่า “วิญฺญาณปฺปญฺยา นามรูปํ” นามรูปย่อมนเกิดมี เพราะ
วิญญาณเป็นปัจจัย แล รับการ เวียนเกิดเข้าด้วย ยาก เพื่อจะ ทำ
ความเข้าใจให้ กระจ่าง เพราะ อย่างนี้กระมัง บาลีจึงบรรยาย ความ
แห่งบท อนัตตาในทาง เป็นแต่ สภาวะธรรม เป็นไปตามปัจจัยทั้ง กล่าว
แล้ว โดยนัยนี้ บทว่า อนัตตาคามีความตามพยัญชนะว่า มิใช่ตัว
มิใช่ตน แยังตรง ค่ออุปาทาน ฯ

๒๒

ธรรมวิจารณ์

บาลีแสดง อนัตตลักษณะ คาทาหลังนี้แปลกอยู่ ว่า “ธรรม ทั้งหลายทั้งปวง เปนอนัตตา” ไม่ว่าสังขารทั้งหลายทั้งปวง เหมือนในสองคาถาข้างต้น ชวนให้นึกหาอธิบาย ๑ ปัญหาที่ท่านก่อน ๆ ก็ได้เคยปรารภมาแล้ว ท่านอธิบายว่า อนิจฺจลักษณะ แลทุกขลักษณะ ย่อมได้ เฉพาะในสังขาร บาลีแสดงสองลักษณะ นี่จึงว่า “สังขาร ทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง สังขาร ทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์” ส่วน อนัตตลักษณะ ย่อมได้ ทั้งในสังขาร ทั้งในวิสังขาร คือธรรมอันมิใช่สังขาร ที่ท่านหมายเอานิพพาน บาลีแสดงลักษณะนี้จึงว่า “ธรรม ทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา” เพื่อประมวลสภาวะเหล่านั้นแสดง เพราะบทว่าธรรม หมายเอาสังขาร ก็ได้ วิสังขารก็ได้ ๑ ด้วยอย่างไร ท่านจัดนิพพานเป็นวิสังขาร จักกล่าวข้างหน้า ในอภิกาแห่งนิพพาน ๑ ข้าพเจ้าเห็นอีกบรรยายหนึ่ง จะอธิบายให้กระจ่าง จำจะเทียบด้วย มติของลัทธิอื่นอันถือผู้สร้าง รวมทั้งลัทธิพราหมณ์ด้วย คนผู้ถือลัทธิ เช่นนี้เชื่อว่า โลกอันสงเคราะห์ทั้งปวงที่อาศัยทั้งสัตว์ผู้อาศัยทั้งกล่าวแล้วข้างต้น เปนของอันพระเจ้าสร้างทั้งนั้น พระเจ้านั้นนึกเห็นโดยบุคคลาธิษฐาน มีรูปกายนามกาย อย่างมนุษย์อันเป็นชนิดสูงสุดแห่งสัตว์นิกายอัน พระองค์สร้างมีโปรกมีกร้วยก็เหมือนกัน แต่มีฤทธิลวงวิสัยแห่งเหล่าสัตว์อัน พระองค์สร้าง พระเจ้านั้นเป็นทั้งเดิม หาผู้สร้างอีกต่อหนึ่งมิได้ ไม่มีเบื้องต้นว่าปรากฏขึ้นแต่เมื่อครั้งไร ไม่มีที่สุดว่าจักอันตรธาน

อนัตตลักษณะ

๒๓

เมื่อไร เป็นผู้เที่ยงยืนที่ ๆ ใคร่ควรฉวยมตินี้ ดูเหมือนเกิดขึ้นด้วย
 สาส์นาหรือบัญญัติเหตุแห่งสังขารนั้น ๆ ถอยหลังเข้าไป ในที่สุด
 ตึกเข้าหรือออกลงเพียงนั้น จึงสมมติสภาพนั้นว่า พระเจ้า ถือ
 เขาเป็นทั้ง เติมที่เดียว เช่นนี้ต้องบัญญัติว่าไม่มีใครสร้างอยู่เอง
 ไม่อย่างนั้น เงื่อนงำยังไม่ขาดสาย ๆ มติฝ่าย พระพุทธศาสนา
 หาได้บัญญัติ พระเจ้าขึ้น อย่างนั้นไม่ ถือว่าสังขาร ทั้งปวงอันเหตุ
 แห่งนั้น ๆ นั้น กล่าวคือเกิดขึ้นเพราะมีเหตุ แลเหตุ นั้นย่อมเป็น
 อยู่เองโดยธรรมดา สาส์นาเข้าไปก็ติดๆ เกียวกัน บัญญัติเหตุ
 ที่ติดนั้นว่า อวิชชา ทั้งจะ อธิบายว่าธรรมชาติอันมีไว้แจ้ง แม้สาว
 ต่อเข้าไปอีก ก็จำจะชนานชื่ออย่างเดียวกัน จึงจัดเอาอวิชชา
 เป็นทั้ง เติม กล่าวว่ามีต้นเงื่อนไม่ปรากฏ คล้ายกัน แต่ไม่กล่าว
 ถึงปลายเงื่อน เพราะมีนิพพานเป็นที่ขาดสาย เพี้ยนจากลัทธิ
 ข้างต้น ทั้งจะ กล่าวข้างหน้า ๆ เมื่อประมวลเหตุอันเนื่องกัน
 เป็นสายเข้าว่าธรรมดา เพื่อย่นให้สั้นแล้ว จะค้นคว้าหาเหตุแห่ง
 ธรรมคาอีกย่อมไม่พบ , จึงนำจัดธรรมดาเป็นวิสังขาร ๆ คำว่า
 “ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็น อนัตตา” หมายความว่าความถึงธรรมคาค้วย ๆ

การพิจารณาเห็นสังขารเป็น อนัตตา เว้นโยนิโส มนสิการ
 อาจ กลายเป็น นัตถิก ทิฏฐิไปได้ก็ได้อีก ๆ คนอัน ทิฏฐิ อย่างนี้ เข้าครอบ
 แล้ว ย่อมเห็นผลบุญผลบาปว่าไม่มี ย่อมเห็นว่า มารดาบิดาไม่มี
 โดยอธิบายว่า เป็นแต่สมมติทั้งนั้น ทิฏฐิ อย่างนี้ ไม่ยัง ประโยชน์

๒๔

ธรรมวิจารณ์

ให้สำเร็จ ท่านจัดเป็นมิจฉาทิฏฐิ อย่างตั้ง ยากที่จะถอนขึ้น ๑. ความเห็นอนัตตา พึ่งปราศนาโยนิโสมนสิการกำกับ จะได้กำหนด รู้ตัวจะทั้ง ๒ คือ สมมติสัจจะ จริงโดยสมมติ เช่นสังขารผู้ ให้เกิด ขยายสมมติว่าบิดา หมยงสมมติว่ามารดา เป็นต้น ย่อม เป็นจริงโดยสมมติ เช่นเดียวกับรถแลเรือน จะพึงคิดค้ำมิได้ ประมัตตสัจจะ จริงโดยประมัตตะคืออรรถอันลึก เช่น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นต้น กระจายให้ละเอียดออกไปได้อีก เพียงใด ยิ่งลึกก็เพียงนั้น ย่อมเป็นจริงโดยประมัตตะ บิดาก็คือ มารดาก็ ย่อมเป็นผู้อันธรรมภาควคุมชั้น หรือธาตุชั้นๆ แ่่งขึ้น เหมือนรถหรือเรือนอันนายช่างควบคุมสัมภาระ นั้นๆ ประุงขึ้น จะ พึ่งปฏิเสธชั้น หรือธาตุเท่า กับสัมภาระ เครื่องประุงเสียมิได้ ๑. การ กำหนดรู้ถึง ประมัตตสัจจะ เป็นความรู้ละเอียด คุรุรู้จักสัมภาระ แห่งรถหรือแห่งเรือน รู้ละเอียดย่อมดีกว่ารู้เินๆ อยู่เอง ๑. กำหนด รู้สัจจะทั้งสองนี้แล้ว จะไต่ไม่เอามาคำนกัน จะได้สันนิษฐาน ว่าเป็นแต่ลึกกว่ากัน ๑. แม้เพ่งในทางประมัตตะ สังขารทั้งหลาย ก็ย่อมเป็นต่าง ๆ กัน ที่ข้าง เลวข้าง ย่อมเป็นไปตามกฎแห่ง ธรรมภา กล่าวคือกรรมย่อมอำนวยผลให้เป็นเช่นนั้น เข้าใจอย่าง นี้แล้ว จะไต่ไม่แล่นออกจากทางไปตกหล่มคือมิจฉาทิฏฐิ ๑. อนึ่ง จะได้ละ ทิฏฐิ ฆาณะ คือความถือผิด แล ความถือตัว แลกิเลส อย่างอื่น อันเนื่องมาจากการถือเราถือเขาถือก็ถือพวก ๑. ความเห็น

อนัตตลักษณะ

๒๕

อนัตตา เป็นไปด้วย อาการ อย่างนี้ จึงยังประโยชน์ให้สำเร็จ เหตุ
 นั้นท่านจึง กล่าวว่า ย่อมปราศจากแก่ผู้พิจารณาเห็นโดย แยก คาย ฯ
 ใน คาตาแสดงไตรลักษณ์นี้เอง ท่านกล่าวว่า ย่อม เห็นด้วยปัญญา
 หมาย ความ อย่างเดียวกัน ฯ

ผู้พิจารณา มาเห็นด้วยปัญญาว่า สังขาร ทั้งปวงไม่เที่ยง เป็น
 ทุกข์ เป็น อนัตตา ด้วย อาการ ดัง กล่าวแล้ว ย่อม หน่ายใน ทุกขันธ์
 ไม่เพิลิตเพิลิน หมก มุ่นใน สังขาร อันชั่ว ยวน เส่นหา ฯ บาลี อนัตต
 ลักษณะสูตร แจกทุกขันธ์ ออกเป็น ๓ ๓ คำว่า “อริยสาวกผู้ สดับ
 แล้ว เห็น อย่างนี้ ย่อม หน่าย แม้ใน รูป ย่อม หน่าย แม้ใน เวทนา
 ย่อม หน่าย แม้ใน สัญญา ย่อม หน่าย แม้ใน สังขาร ทั้งหลาย ย่อม
 หน่าย แม้ใน วิญญาณ ฯ ความ หน่าย นั้น เรียก นิพพิทา เกิดด้วย
 ปัญญา จัก เป็น นิพพิทา ญาณ ย่อม เป็น ทาง คือ ปฏิปทา แห่ง วิสุทธิ
 ความ หมกตก ความ ผ่องแผ้ว อย่างไร พึง รู้ โดย นัย อัน จะ แสดง ต่อ นี้ ฯ

๒ วิราคะ ความสิ้นกำหนัด

อุทเทศ

๑ “นิพพิณท์ วิรุชติ” ๑

อนตฺตลภฺชนสุตฺต ๑

เมื่อหน่าย ย่อมสิ้นกำหนัด ๑

๒ “วิราโค เสฏฺโฐ ชมฺมานิ” ๑

มคฺควคฺค ชมฺมปท ๑

วิราคะ เป็นประเสริฐ แห่งธรรมทั้งหลาย ๑

๓ “สุขา วิราคตา โลเก กามานิ สมตฺติกกโม” ๑

พุทฺธอุทาน มหาวคฺค วินย ๑

วิราคะ คือความ ก้าวล่วง เสียด้วยดี ซึ่งกามทั้งหลายเป็นสุข ๑

พรรณนาความ

บาลี อคฺคปฺปสํสาทสุตฺร จตุกกัฏฺฐคฺค แสดงวิราคะว่า เป็นยอก
แห่งธรรมทั้งปวง ทั้งที่เป็นสังขตะ คืออันธรรมตาแต่ง ทั้งที่เป็น
อสังขตะ คืออันธรรมตานิได้แต่ง แล้วแจกไวพจน์ คือคำสำหรับเรียก
แทนกันแห่งวิราคะ คือ “มทนิมฺมทโน” ธรรมยังความเมาให้สร้าง
“ปิยาสวินโย” ความนำเสียวซึ่งความ รหาย “อาลยสฺมคฺฆาโต”
ความถอนขึ้นด้วยดีซึ่งอาลัย “วฏฺฐุปรุณฺโท” ความเข้าไปค้ำเสียว
ซึ่งวิฏฐุ “ตณฺหกุชโย” ความสิ้นแห่งคันทา “วิราโค” ความ

ไพบูลย์แห่งวิราคะ

๒๗

สันกำหนด “นิโรธ” ความดับ “นิพพาน” ธรรมชาติศาเครื่อง
 เสียแพงมีได้ ฯ ความเมาในที่นี้ หมายถึงความเมาในอารมณ์
 ยั่ววนให้เกิดความเมาทุกประการ ฯ สมบัติแห่งชาติ สกฺข อิศริยะ
 แลบริวารก็ ลาก ยศ สรรเสริญ สุข ก็ดี เยาว์วัย ความหาโรค
 มีได้ แลชีวิตที่ดี นัยเข้าไปในอารมณ์ประเภทนี้ ฯ ธรรมอันยังความ
 เมาอย่างนี้ให้สร่าง นัยเป็นวิราคะ ฯ ความรหาย หมายถึงเอาความ
 กระวน กระวาย เหตุความ อยาก เปรียบด้วยอาการ รหายน้ำ ความ
 นำเสีย คือรับเสียซึ่งความ กระวน กระวาย นั้น นัยเป็นวิราคะ
 ด้วย ฯ อาลัย หมายถึงเอาความ ติดพัน ความห่วงใย ในบิยามณ์
 การ ถอน ขึ้นด้วยดี ซึ่ง อาลัย นั้น พรากจิตต์ ออกเสีย จากบิยามณ์
 นั้น นัยเป็นวิราคะด้วย ฯ วัฏฏะ หมายถึงเอาความ เวียนเกิดด้วย
 อำนาจกิเลส กรรม แลวิบาก ฯ สัตว์ผู้มีกิเลส ทำการ อย่างไร
 การ อย่างนั้น จักเป็นกรรมๆ นั้น ย่อมอำนวยความเกิดในภพหน้า
 เป็นวิบาก ได้เสวยวิบากเข้ากิเลสเกิดขึ้นอีกเล่า ทำกรรมไปอีก
 วิบากเกิดขึ้นใหม่ เวียนกันไป เฉพาะในภพเดียว ก็เวียนอยู่เหมือน
 กัน กิเลสย่อมเป็นบ้ำจัยให้ ทำกรรมๆ ย่อมอำนวยวิบากดีหรือ
 ชั่ว เสวยวิบากเข้ากิเลสย่อมเกิดขึ้นอีก ฯ แต่อย่างไร ท่านจึง
 จักล้าภัย กรรมเป็นต้น กิเลส อยู่กลาง วิบากอยู่ท้าย ยังไม่รู้ อธิบาย
 ของท่าน ฯ เหน อยู่ทางหนึ่งว่า ทั้งจะบ่นลงเป็นสองคือกรรม
 กับวิบาก สงเคราะห์ กิเลสในกรรม โดยอธิบายว่า ลำพังกรรม เว้น

๒๘

ธรรมวิจารณ์

กิเลส ย่อมเป็นสักว่ากิริยา ย่อมไม่อำนวยวิบากในปรภพ ต่อเนื่อง
 ด้วยกิเลส จึงอำนวยผล อย่างนั้น แต่ปัญญะเป็น ๓ อธิบายนี้
 จึงฟังไม่ได้ สนิธ ๑ เมื่อละกิเลสอันเป็นเงื่อนไขต้นเสีย ทำการ
 อย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ถึงเป็นกรรมนำไปสู่ปฏิสนธิ เป็นสักว่า
 กิริยา ญาณะนั้นชื่อว่าขาดสาย การเข้าไปตัดเสียซึ่ง ญาณะ อย่าง
 นี้ นับเป็นวิราคะด้วย ๑ ความอยาก ชื่อว่าตัณหา อันมีอาการ
 แสหากามารมณ์ เป็นกามตัณหา อันมีอาการรณไปนภพ เป็น
 ภวตัณหา อันมีอาการส่ายเพื่อพ้นจากภพ เป็นวิภวตัณหา ๑
 อรรถาธิบายแห่งสองประเภทหลังเป็นอย่างไร เข้าใจกันยังไม่
 กระจ่าง ๑ ในชุดทกวัตถุวิงศ์แห่ง วิงศกปกรณ์ แก้วว่า ภวตัณหา
 ได้แก่ ราคะสหุคคด้วยภวทัญญู วิภวตัณหาได้แก่ ราคะสหุคค
 ด้วยอุจฺเจตทัญญู ๑ ทัญญูเนื่องด้วยภพ หรือความเห็นข้างเกิดเป็น
 ภวทัญญู ลงรอยกับ อธิบายข้างต้น ๑ อีกอย่างหนึ่ง จำกัลงจำเพาะ
 รูปภพแล อรูปภพ ส่วนกามภพจักเข้าไปในกามตัณหา ๑ ขางท่านตี
 ความว่าหมายเอา สัสสตทัญญู เทียบด้วยอุจฺเจตทัญญู ๑ สัสสตทัญญูได้
 แก่เห็นว่าโลกเที่ยง ได้กันกับ เห็นว่ามีอัตตายั่งยืนถาวรแล้ว
 คุไม่ตรงกับรูปศัพท์ ๑ เป็นแต่ชนมาตามพร้อมด้วยทัญญูนี้ นำ
 จะทำความอยากเกิดในภพอันพึงใจ ๑ ทัญญูเนื่องด้วยชาติสุญ
 หรือความเห็นข้างสูญ เป็นอุจฺเจตทัญญู ๑ ความตอนนี้มีไว้ แต่ถ้า
 ภาวเขา ความแห่ง อุจฺเจต เป็น อย่าง เกี่ยว กับ ความแห่ง วิภว คือ ขาด

ไวยากรณ์แห่งวิวาคะ

๒๘

ทกภพ หรือ ตัก ความ เปน อยู่ เสีย ความ ลง รอย กัน ฯ เพราะ
 อย่างนี้ กระมัง ท่านจึงไม่กล่าวถึง สัสสตทิฏฐิ ให้ เปน คู่ กัน ใน ที่ นี้ ฯ
 ขาง ท่าน เข้าใจ วิวาคัพท ว่า ภพ เจริญ เทียบ ด้วย “ วิภโว ” ที่ แปล
 ว่า สมบัติ จึง ถือ เอา อธิบาย ว่า ภพ ค้นหา ได้ แก่ อยาก เกิด ใน รูป ภพ
 คือ โลก แห่ง พรหม มี รูป วิภพ ค้นหา ได้ แก่ อยาก เกิด ใน อรูป ภพ คือ
 โลก แห่ง พรหม ไม่มี รูป ที่ เปน ภพ อย่าง สูง อย่าง ลเอียด จึง อธิบาย
 กาม ค้นหา ไป ตาม กัน ว่า ได้ แก่ ความ อยาก เกิด ใน กามภพ คือ มนุษย์
 โลก แล สวรรค์ เปน อัน ว่า ค้นหา ใน ภพ ครบ ทั้ง สาม ฯ ความ
 เข้าใจ อย่าง นี้ เหมือน เหมือน มาก วิรูป สวรรค์ เปน ไป ได้ ใน ธรรมดา ต่าง ๆ
 ใน ที่ นี้ ไม่ ได้ เฟ่ง ธรรมดา ว่า เจริญ เปน อรูป สวรรค์ แปร ความ ให้ ตรง กัน
 ข้าม ต่อ ศัพท ว่า “ ภโว ” ที่ แปล ว่า “ ภพ คือ โลก ที่ เกิด ” ศัพท
 ว่า “ วิภโว ” ใน ที่ นี้ จึง ควร แปล ว่า “ ใน ภาวะ อัน มี ใช้ ภพ ” หรือ
 “ ใน ภาวะ ที่ ไม่ เกิด ” เช่น เทียบ กับ ศัพท ว่า “ วิราโค ” หมายถึง ธรรมดา
 ตรง กัน ข้าม ต่อ ศัพท ว่า “ ราโค ” ที่ แปล ว่า “ กำหนัด ” จึง แปล
 ว่า “ สิ้น กำหนัด ” ฯ โดย นัย นี้ มี บาง มติ ว่า อยาก ถึง นิพพาน
 เปน วิภพ ค้นหา ฯ เฟ่ง เฉพาะ ธรรมดา ว่า นิพพาน เปน ธรรมดา ที่ ไม่ เกิด
 ชวน ได้ เห็น ตาม แต่ ใน พระ พุทธ ศาสนา ไม่ บัญญัติ ความ ขาด สูญ ว่า
 นิพพาน เพียง เห็น ใน คำ ว่า “ อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตฺถิ ” ภิกฺขุ ทั้ง หลาย
 ชาย ณะ นั้น มี อยู่ วิภพ ค้นหา จึง ไม่ นำ หมาย เอา ความ อยาก ถึง พระ
 นิพพาน ฯ โดย ต้น कैว ดู เหมือน ภพ ค้นหา หมาย เอา ความ อยาก

๓๐

ธรรมวิจารณ์

เกิดใน ภพ ที่ นิยม แห่งชนผู้ เชื้อ การ เวียน เกิด พึง เห็น ตัว อย่าง
 ในชนผู้ ทำบุญแล้ว อดิษฐาน ขอให้ ไป เกิด ใน ภพ อัน ตน เลือก วิภว
 คัณหา หมายเอา ความอยาก พ้น ไป จาก ภพ ของชนผู้ ไม่ เชื้อ การ
 เวียนเกิด ผู้ ไม่ ได้ อัสสาสะ ใน ชีวิต เห็นทาง ทำ อัตถวินิยาต คือ ทำลาย
 ตัวเอง เป็น เครื่อง ปลดปล่อย แต่ ตาม ความ เป็น ไป ภวคัณหา ไม่
 ต้อง เกี่ยวข้อง การ เชื้อ การ เวียนเกิด ก็ได้ สุด แต่ ยัง ได้ อัสสาสะ ใน
 ชีวิต ก็ยังอยาก เป็น อยู่ ใน ภพ ยัง เพลิดเพลิน ยัง ห่วงใย อยู่ ใน โลก
 วิภวคัณหา ไม่ ต้อง เกี่ยวข้อง การ เชื่อว่า ไม่ เกิด ก็ได้ สุด แต่ ได้
 คับ แค่น ใน ชีวิต เข้า แล้ว ก็ไม่ อยาก อยู่ ใน ภพ หนัก เข้า ถึง ทำ
 อัตถวินิยาต อาการ สอง อย่าง นี้ ปรากฏ อยู่ใน หมู่ ชน ๑ อรรถาธิบาย
 นำไป ใน ทาง ที่ ต้อง ปฏิบัติ แล ประกอบ ผู้ ปฏิบัติ ไว้ ใน อรรถสัมมาปณิธิ นั้น
 แล เป็น ที่ ๑ คัณหา สาม นี้ แยก ไว้ ใน นิทุเทศ แห่ง ทุกข สมุทัย แต่ ใน
 ขาสี ขึ้น แสดง คัณหา เนื่อง ด้วย อายตนะ ภายนอก หก มี รูป เป็น คันถะ
 อย่าง ๑ ดู เหมือน จำกัฏ เพียง กามคัณหา ด้วย เพ่ง ว่า เป็น ไป เฉพาะ
 ใน ยัยารมณฺ์ ถึง เข้าใจ กัน อยู่ โดย ความ รู้ สำนึก ๑ การ ละ คัณหา
 ได้ สิ้น นับ เป็น วิราคะ ด้วย ๑ วิราคะ หมาย ความ ตรง กัน ข้าม ต่อ
 ราคะ ได้ แก่ ความ สิ้น กำหนัด ปราศ จาก เสวนหา ฟอกจิตต์ จาก น้ำ
 ย้อม คือ กิเลส กาม เป็น นาม ตรง ๑ นิโรธ แปล ว่า คับ ๑ แห่ง อะไร
 ชวน ให้ ตาม ๑ นิโรธ ศัพท์ อัน เป็น กิริยา สำนึก หมายเอา คับ แห่ง ธรรม
 มี เหตุ เป็น แตน เกิด ได้ ใน คำ เหล่า นี้ ว่า “เตสญฺ โย นิโรโธ จ”

ไวยากรณ์แห่งวิราคะ

๓๑

พระ ตถาคต ตรัส ความคับแค้นแห่งธรรมเหล่านั้น ด้วย “ขงฺกณฺณิ สมนุญฺญมฺมํ สพฺพทนต์ นิโรธมฺมํ” สิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลมีความดับเป็นธรรมดา “เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกขกฺขณสฺส นิโรโห โหติ” ความดับแห่งกองทุกข์สิ้นเชิงนั้น ย่อมมีด้วย อย่างนี้ อันเป็น กิริยามี นัยมต่าง อย่างหนึ่ง หมายถึง เอาด้วย คือ รั้ง จิตต์เจตสิกในลำดับแห่งสมาบัติที่ ๘ เรียกนิโรธสมาบัติ ดังกล่าวถึงในอุพฺพเวทลลสูตร อีก อย่างหนึ่ง หมายถึง เอาด้วย ทุกข์ เนื่องมาจากดับตัณหา ดังแสดงในนิทุเทสแห่งทุกข์นิโรธอริยสัจ ในที่นี้ หมายถึง เอาธรรมอย่างหลัง ฯ โดยนัยนี้ การดับแห่งตัณหา ด้วยหากำหนดมิได้ โดยไม่เหลือ มีดับแห่งเจตสิกทุกข์เป็นผล นัยเป็นวิราคะด้วย ฯ นิพพาน จักแก่ในอธิการแห่งขันธ์นั้น พึงรู้ไว้พลางว่า ในที่นี้ ท่านนัยเป็น อย่างเดียวกันกับวิราคะ ฯ

วิราคะ อันกล่าวถึงในลำดับแห่งนิพพิทา ท่านว่าได้แก่ อริยมรรค ส่วนใน อคฺคปฺปสาทสูตร ท่านแสดงวิราคะเสมอด้วยธรรมอื่น โดยความเป็นไวยากรณ์แห่งกันแลกัน อย่างไรก็ ตาม ผู้ปฏิบัติ หักจิตต์ไป ตามธรรมอันกล่าวโดยไวยากรณ์นั้น จักเป็นอัน ปฏิบัติ โดยปรมาตม ปฏิปทา แต่อย่าลืมโยนิโส มนสิการที่ จำปรารถนาสำหรับ กำกับกัน ฯ

มีข้ออื่น จะ พึงสังเกต อย่างหนึ่งว่า ปรมาตม ปฏิปทาเท่าที่กล่าวแล้ว ก็ดี ยังจะ กล่าวข้าง หน้า ก็ดี ท่านแสดงเฉพาะในทางละ

๓๒

ธรรมวิจยณ

กิเลส กาม ไม่กล่าวถึง กิเลส ส่วน ปฏิฆะ เลย จะ ว่าเฉพาะในทาง
 หนึ่ง ก็ มิใช่ เพราะ มิได้ แสวง ใน ทาง นั้น เลย ครอบ ทาน จะ เห็น ว่า
 กิเลส กาม เป็น มูล แห่ง กิเลส ส่วน ปฏิฆะ มี นิสัย ณะ เช่น อาฆาต จะ เกิด
 ขึ้น ก็ เพราะ พบ ความ ตี ตัก แห่ง ความ ปราศ ณา เนื่อง ด้วย ภัย าวรณ์
 หรือ อธิบาย อย่าง อื่น ยัง จะ พึง มี ขอ ผู้ สนใจ ใน ธรรม คำ นี้ ึง ุ เกิด ฯ

๓ วิมุตติ ความหลุดพ้น

อุทฺเทส

๑ “วิราคา วิมุตติ” ๑

อนนฺตลภฺชนสุตฺต ๑

เพราะสิ้นกำหนัด ย่อมหลุดพ้น ๑

๒ “กามาสวภี จิตฺตํ วิมฺบุจฺจิตฺตํ ภวาสวภี จิตฺตํ วิมฺบุจฺจิตฺตํ
อวิชฺชาสวภี จิตฺตํ วิมฺบุจฺจิตฺตํ” ๑

มหาวิภงฺก วินย ๑

จิตต์หลุดพ้นแล้ว แม้จากอาสวะเนื่องด้วยกาม จิตต์หลุด
พ้นแล้ว แม้จากอาสวะเนื่องด้วยภพ จิตต์หลุดพ้นแล้ว แม้จาก
อาสวะเนื่องด้วยอวิชชา ๑

๓ “วิมุตฺตสฺมี วิมุตฺตมิตฺติ ญาณํ ไทติ” ๑

อนนฺตลภฺชนสุตฺต ๑

เมื่อหลุดพ้นแล้ว ญาณว่าหลุดพ้นแล้ว ย่อมมี ๑

พรรณนา ความ

สิ้นกำหนัดแล้ว จิตต์ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะสามนั้น ๑
อาสวะนั้น เป็นชื่อแห่งเมรัยก็มี เช่น “ผลาสโว” น้ำองผลไม้
เป็นชื่อแห่งกิเลสก็มี เช่น “กามาสโว” กิเลสเป็นเหตุใคร่ หรือ

๓๔

ธรรมวิจารณ์

กิเลสเนื่องด้วย กาม จึง นำความเข้าใจ ว่ากิเลสอันสย คือ กิเลสอัน
 นอนตาม คือ ของ อยู่หมัก อยู่ในจิตตสันดาน ได้แก่ กิเลส เป็นเจ้าเรือน
 เป็น อาสวะ แต่ดูเหมือนเป็นไวพจน์แห่ง กันแล กัน ในบาลีเรียก
 อาสวะ ในอรรถกถาเรียกกิเลส เป็นพื้น ๔ กามาสวะ พึงเทียบด้วย
 กามตัณหา ภวาสวะ พึงเทียบด้วย ภวตัณหา อวิชชาสวะได้แก่ตัว
 อวิชชาเองที่แปลว่าความไม่รู้แจ้ง คือ ความเขลา ข้าพเจ้าแปลใน
 ที่นี้ว่า อาสวะ เนื่องด้วย อวิชชาเพื่อให้เข้ากับ ภวาสวะ เช่นนี้ อากา
 แห่งโมหะอันเนื่อง มา จาก อวิชชาคือความไม่รู้ ซึ่งสภาพที่ไม่รู้ เช่น
 เชื่อกันว่ามี พระเจ้าผู้สร้าง ทำการ อ่อน นอน แล บวง สรวง เป็น อาทิ
 ทลธถึง สัตว์ พต ปรามาส การถือ ความศักดิ์สิทธิ์เนื่อง มา จากพระ
 เจ้า ย่อม สงเคราะห์ เข้าใน อวิชชาสวะ หมวดนี้ ๔ วิมุตติ ในลำดับแห่ง
 วิราคะทั้งในบาลี กระทบกัน ท่านว่า ได้แก่ อริยมรรค ส่วน วิมุตติในบาลี
 กระทบที่ ๒ ท่านแสดงในลำดับแห่ง การรู้แจ้ง อริยสัจสี่ ๓ เป็นที่
 อริยมรรค เพราะมีบาลี กระทบที่ ๓ เป็นความ ต่อ ส่อว่า อริยมรรค ๔
 บาลี กระทบที่ ๓ นั้น แสดง ญาณ มีสืบ มา จาก วิมุตติ เรียกในบาลีอื่น
 ว่า วิมุตติญาณทัตตนะ ๔ วิมุตติในบาลีไม่ได้ นิยม ชัด ในขณะ แห่ง มรรค
 หรือในขณะ แห่ง ผล แต่จำแนกไว้เป็นสองโดยชัดเจน คือ วิมุตติ ๑
 วิมุตติญาณทัตตนะ ๑ เช่น มาในบาลีแสดง อเสขธรรมชั้นห้า คือ
 สสมาธิ ปัญญา จักเป็นธรรมชั้น ๖ อย่าง ๗ ส่วนสามัญ วิมุตติ

วิมุตติ ๒

๓๕

แล้ววิมุตติญาณทัตตสนะ จัดแยกเป็นต่างธรรมชั้นนี้ ส่วนวิสามัญ ฯ วิมุตติสองประเภทนี้ วิมุตติ ได้ในบาลีว่า “วิราคา วิมุตติ” เพราะสิ้นรัก ย่อมหลุดพ้น นำหมายวิมุตติเป็นกิจแห่งจิตต์ เป็นเบื้องต้น วิมุตติญาณทัตตสนะ ได้ในบาลีว่า “วิมุตตัสมี วิมุตตมิตติ ญาณ โหติ” เมื่อหลุดพ้นแล้ว ญาณว่าหลุดพ้นแล้วย่อมมี นำหมายวิมุตติเป็นกิจแห่งปัญญา เป็นเบื้องปลาย ฯ โดยนัยนี้ วิราคะ ไม่ได้กล่าวถึงในที่ใด วิมุตติแล วิมุตติญาณทัตตสนะ กล่าวถึง พร้อมกัน ในที่นั้น จะทำความเข้าใจว่า วิมุตติได้แก่ อริยมรรค วิมุตติญาณทัตตสนะได้แก่ อริยผล ถ้ามาเฉพาะ วิมุตติบทเดียว ได้ทั้ง อริยมรรค อริยผล ดูเหมือนไม่ผิด ฯ เจโตวิมุตติแลปัญญา วิมุตติ กล่าวถึงในนิทเทสแห่ง ปฏิปทาแห่ง พระอรหันต์ แลในบาลีอื่น นำจะได้แก่ วิมุตติสองนี้ แต่ท่านแก้ว่าเจโตวิมุตติได้แก่ ปฏิปทาแห่ง พระอรหันต์ผู้สำเร็จ อริยมรรคด้วยบำเพ็ญ สมถภาวนาแล วิปัสสนาภาวนามา โดยลำดับ ปัญญา วิมุตติได้แก่ ปฏิปทาแห่ง พระอรหันต์ผู้สำเร็จ อริยมรรคด้วย ลำพัง เจริญ วิปัสสนา อย่างเดียว ข้าพเจ้าเข้าใจไม่พอ จะอนุโมทนา หรือคำน แต่เทียบ กันเข้า ไม่สมกับ วิสุทธิ อันจะกล่าวในลำดับ ฯ

วิมุตตินั้น เข้าใจ กันว่าเป็นโลกุตระ แต่ในบาลีแสดง อเสขธรรมชั้นนี้ ใช้บทอเสข กำกับว่า “อเสเสน วิมุตติกฺขณฺเณ อเสเสน วิมุตติญาณทัตตสณฺกฺขณฺเณ สมฺมุนาคโต” มา ตามพร้อมแล้วด้วย

๓๖

ธรรมวิจารณ์

กอง วิมุตติ ของ พระ เสเชฯ ด้วย กอง วิมุตติญาณทัสสนะ ของ พระ เสเชฯ
 ทั้ง จะบรรยายว่าวิมุตติ ของ พระ เสเชฯ ก็มี หรือแม่ของผู้ มิใช่ พระ
 สอง ประเภท นั้นก็มี แต่ในบาลีแสดง ปฏิปทาแห่ง พระ อรหันต์ ใช้บท
 อนาสวะ กำกับว่า “อนาสว เจโตวิมุตติ ญาณวิมุตติ” (ทำให้แจ้ง)
 ซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ ทั้งจะบรรยาย
 ว่าวิมุตติอันเป็นสาสวะ ก็มี แต่ในบาลี ธรรมจักร ประวัตินสูตร ว่า
 “อภุชสา เม วิมุตติ” วิมุตติ ของเราไม่กำเริบ ทั้งจะบรรยายว่า
 วิมุตติเป็นอภุชธรรมคือ รู้จักกำเริบ ก็มี ถ้าวิมุตติเป็นโลกิยะไม่มี
 ใช้บทเหล่านั้นกำกับ หาประโยชน์มิได้ ฯ โดยนัยนี้กระมัง อาจารย์
 ปูนหลังไถ่แจกวิมุตติเป็น ๕ คือ “ตทกวิมุตติ” ความหลุดพ้น
 ด้วย องค์ นั้น ๆ ได้แก่ การ รังบ อกุศลเจตสิกได้เป็นคราวๆ “วิชฌม-
 ภาวิมุตติ” ความหลุดพ้นด้วย ช่มไว้ ได้แก่ การ รังบ กิเลสสามแล
 อกุศลธรรมด้วย กำลัง ฌาน สอง นี้เป็นโลกิยะวิมุตติ “สมุจ्จะต-
 วิมุตติ” ความหลุดพ้นด้วย ตักขาค ได้แก่ รังบ กิเลสด้วย อริยมรรค
 “ปฏิบัติสุสัททวิมุตติ” ความหลุดพ้นด้วย สงข ราม ได้แก่ อริยผล
 “นิสฺสรณวิมุตติ” ความหลุดพ้นด้วย ออกไปเสีย ได้แก่ นิพพาน
 สามนี้เป็นโลกุตระ ฯ การบัญญัติทั้งทวิมุตติ ดูเหมือนถือเอาบรรยาย
 ว่าวิมุตติ ของผู้ มิใช่ พระ เสเชฯ วิใช้ พระ เสเชฯ คือบุคคล ก็มีเป็นเกณฑ์
 การบัญญัติ วิชฌมภาวิมุตติ ดูเหมือนถือเอาบรรยายว่าเจโตวิมุตติ
 เป็นสาสวะ ก็มีเป็นเกณฑ์ การบัญญัติ สมุจ्จะตวิมุตติ แล ปฏิบัติสุสัทท

๔. วิสัทธิ ความหมดจด

อุทเทส

๑ “ปณณาย ปริสุชฌติ” ฯ

ยภุขสยฺยตฺต สคาถวคฺค ฯ

ย่อมหมดจดด้วยปัญญา ฯ

๒ “เฮส มคฺโค วิสัทธิยา” ฯ

มคฺควคฺค ธมฺมปท ฯ

นี่น (คือนิพพิทา) เปนทางแห่งวิสัทธิ ฯ

พรรณนา ความ

ลัทธิ พราหมณ์ ถือว่าบาปที่ทำแล้ว อาจ ลอยเสียด้วย ทำ พิธี เมื่อ
อาบน้ำ เช่นเดียวกับชำระ มลทิน กาย ด้วย อาบน้ำโดย ปกติ แล
ลัทธิ คริสต์ ถือว่า อ้วน วอนพระเจ้า เพื่อไปรต ยก ประทานได้ อยู่ เช่น
เดียวกับ พระเจ้า แผ่นดินไปรต ยกไทยพระ ราชทาน แก่ คน ผู้ ทำผิดให้
พ้น พระ ราช อาชญา ฝ่าย พระ พุทธ ศาสนา ถือว่า

“อตุตฺทนาว กตํ ปาปํ

อตุตฺทนา สงฺกิลิสฺสติ

อตุตฺทนา อกตํ ปาปํ

อตุตฺทนา วิสุชฺฌติ

สุตฺธิอสุตฺธิ ปาปํ

อญฺเอย นานญํ วิโสชเย”

ทำบาปเอง ย่อมเสว้าหมองเอง ไม่ทำบาปเอง ย่อมหมดจดเอง

ความหมดจดแลความเสว้าหมอง เปนเฉพาะ ตัว คนอื่นยัง คน

วิษัสนาฏาณ ๘

๓๘

อื่นให้ หมคจทหาได้ ไม่ โดยนัยนี้ ถือว่าความบริสุทธิ์ภายในย่อมมี
ด้วยปัญญา ฯ ผู้พิจารณามาเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารไม่เที่ยง
เพราะ เพ่ง ความ เกิด แล ความดับ นี้ จัก เป็น อุกฤษฏญาณ คือ เห็น
เกิดดับ เพราะเพ่ง ความแปรในชั่วขณะ จักเป็น วัจจญาณ คือ เห็น
ย่อยยับ เลงเห็นสังขารว่า เป็นทุกข์ นี้ จักเป็น อาทีนวญาณ คือ
เห็นโทษ มาเลง เห็นว่าสังขาร เป็น อนัตตา ย่อมเห็นในขณะเดียวกัน
พ้องด้วยพระปฐมวาจาแห่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ว่า “นตฺถํ โลกสมิํ ยํ อุตฺตมํ อนนฺตํ อสฺส” สิ่งใดเข้าไปยึด
เข้าไปถืออยู่ (โดยความเป็นเจ้าของ) จะพึงเป็นของหาโทษมิได้
สิ่งนั้นย่อมไม่มีในโลก นัยเข้าใจว่า “อุปาทาเน ภยํ ทิสฺวา”
เห็นภัยในการยึด การถือแล้ว นี้เทียบได้ กับ ภัยทุกข์จําแนก คือ
เห็นปรากฏ โดยความเป็นของน่ากลัว ความหน่ายในลำดับ เป็น
นิพพิทาญาณ นิพพิทานั้น ย่อมเป็น ปฏิปทาเครื่องสลายไปถึงความ
เป็นผู้ใคร่ จะ ปลดอุปาทานเสีย อันจักเป็น มุจฺจิกุทกามตาญาณ ความ
พิจารณาหาอุบาย อันจักเป็น ปฏิสังขยาญาณ ความวางเฉยในสังขาร
อันจักเป็น สังขารุเบกขาญาณ โดยลำดับกัน แต่ทั้งนี้ จักเป็น สัจจา
นุโลมญาณ คือ เห็น อนุโลมอริยสัจ เป็น วิษัสนาฏาณ คํารบ ๘
อยู่ในหัว ต่อแห่งภาวะ เป็นมฤตชนแล ภาวะเป็น อริยะ โคตรภูญาณ
ก็เรียก หมายความว่าญาณ ครองโคตร คือล่วง ภาวะเดิม ซ้ำพเจ้า
เข้าใจ ญาณหลัง นี้ไม่พอ จะ อธิบายให้ พิสดาร กว่านี้ ต่อนี้ เป็น วาระ

๔๐

ธรรมวิจารณ์

แห่ง อริยมรรค แล อริยผลโดย ลำดับ กัน นิพพิทาชื่อว่า เป็น ทาง แห่ง
วิสุทธิ ทั่วย ประการ นี้ ๑

อีก บรรยาย หนึ่ง

อุทฺเทส

๓ “มคฺคานนฺธุจฺจุโก เสฏฺโฐ
เอเสว มคฺโค นตฺถนฺนโย ทสฺสนสฺส วิสฺสุทฺธิยา” ๑

มคฺคาคฺค ฌมฺมปท ๑

ทาง มี องค์ แยก เป็น ประเสริฐ สุก แห่ง ทาง ทั้งหลาย ทาง
นั้น แล ไม่มี ทางอื่น เพื่อ หมคฺค แห่ง ทสฺสนะ ๑

พรรณนาความ

ทาง มี องค์ แยก นั้น ใน นิทฺเทส แห่ง ทุกขนิโรธคามินี ปฏิปทา
อริยสัจ แห่ง ธรรมจักร ประวัตนสูตร เป็นต้น จำแนก ออกไป อย่าง นี้

“สมฺมาทิฏฺฐิ	ความ เห็น ชอบ
สมฺมาสังกฺกฺโย	ความ ทำ วิห ชอบ
สมฺมาวาจา	เจรจา ชอบ
สมฺมากมฺมฺหโต	การ งด ร ชอบ
สมฺมาอาชีโว	เลี้ยง ชีวิต ชอบ
สมฺมาวาจาโม	พยายาม ชอบ
สมฺมาสติ	ระลึก ชอบ
สมฺมาสมาธิ”	ตั้งใจ ชอบ ๑

วิสุทธิอิภ บรรยาย หิ้ง

๔๑

ใน อคฺคปฺปสัทท สุตฺร กล่าว ยก เปน ยอดแห่ง สังฆต ธรรม เช่นเดียวกัน
กับ กระตู่ นี้ ความเป็นทาง ประเสริฐ เปนทาง ยอด เหนือได้ ชัด
เพราะ องค์ แยก นั้นแต่ละ อย่าง ๆ ก็เป็นธรรมดี ๆ ร่วมกันเข้า
ทั้งแปด ย่อมเป็นธรรมดียิ่งนัก แล เปนทาง เทียบ นำไป ถึง ความ
กับ ทุกข์ หรือ ถึง ความ หมกต แห่ง ทัสนะ แต่ จัก เปน พวก สังฆต
ธรรม ด้วย อธิบาย อย่างไร ข้าพเจ้า เข้าใจ ไม่ ชัด พอ จะ ยืนยัน ได้ แต่
เคย ว่า ชรอย จะ เพ่ง ว่า เปน ธรรม เนื่อง ด้วย อุปาทาน วัณณะ จึง จัก เปน
สังฆต ด้วย กัน ครั้น เทียบ กับ วิราคะ อัน จัก เปน อสังฆต เข้า นอก
จาก หมาย เขา อุปาทา ปรีณิพพาน ย่อม ชัด คง น ๑ . ทาง นี้ แล นำ
ไป ถึง ความ หมกต แห่ง ทัสนะ อย่างไร พึง รู้ ด้วย เทียบ กับ วิสุทธิ
เจ็ด อย่าง นี้ ๑ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สงเคราะห์
เข้า เปน สี่ วิสุทธิ ที่ ๑ ๑ สัมมาวายาม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ
สงเคราะห์ เข้า เปน จิตตวิสุทธิ ที่ ๒ อันได้ แก่ สัมปัตติ ๑ สัมมาทิฏฐิ
แล สัมมาสังกัปปะ ได้ ใน วิสุทธิ ห้า ใน ลำดับ ๑ สัมมาสังกัปปะ ทำกิจ
พิจารณา สัมมาทิฏฐิ ทำกิจ สันนิษฐาน เปน ชั้น ๆ อย่าง นี้ ๑ พิจารณา
แล เห็น สังขาร โดย ไตรลักษณ์ จัก เปน ทิฏฐิ วิสุทธิ หมกต แห่ง ความ
เห็น นี้ เปน ที่ ๓ พิจารณา แล เห็น ความ เปน ไป แห่ง สังขาร เนื่อง
ด้วย เหตุ ทั้ง แสดง ใน ยาสี ว่า

๔๒

ธรรมวิจารณ์

“ยถาหิ ชณฺณทวิ พิชํ เขตฺเต วุฑฺฒํ วิรูปฺติ
 ปจฺจวีรสนฺนํ อากมฺม สีนฺทณฺนํ ททฺธวํ
 เขวํ ชนฺนํ ๑ อากุโย น ๑ อายตนา อิมํ
 เหตุํ ปฏิจฺจํ สมฺภูตา เหตุภฺงคฺคา นิรุชฺฌเว”

เหมือน อย่าง ว่า พืชชนิดใด ชนิดหนึ่ง อัน ทั่วแล้ว อาศัยรส
 แห่ง แผ่นดิน แลยางใน พืช ร่วม กันเข้า ทั้งสอง อย่าง ย่อม งอก ขึ้น ใน
 นานี้ใด ชันธิ อากุ อายตนะ หก เหล่านี้ อาศัย เหตุ เกิด ขึ้น ฉะนั้น
 ย่อม คับ เพราะ สลาย แห่ง เหตุ จัก เป็น กังขา วิตรณ วิสุทฺธิ หมกจก
 แห่ง ญาณ เป็น เครื่อง ข้าม ความ สงสัย นัย เป็น ที่ ๕ ได้ ใน บาลี ว่า

“อถสฺส กงฺขา วปฺยนฺติ สพฺพา
 ยโต ปชานาติ สเหตุมฺมํ
 ยโต ชยํ ปจฺชยานํ อเวทิ”

ใน กาล นั้น ความ สงสัย ทั้งปวง ของ พราหมณ์ นั้น ย่อม สิ้น เพราะ
 มา รู้ ธรรม เป็น ไป กับ เหตุ แล เพราะ มา รู้ ความ สิ้น แห่ง ปฏิจจ ทั้งหลาย
 พิจารณา แล เห็น สังขาร ด้วย อาการ อย่าง นั้น ด้วย ใช้ โยนิโส มหิการ
 กำกับ รู้ จัก ว่า น้อม จิต ใด ไร ฤทฺถทาง ใด ไร ผิด ทาง ทั้ง กล่าว
 แล้ว ใน อนัตตลักษณะ จัก เป็น มคฺคา มคฺคาณ ทสฺสน วิสุทฺธิ หมก
 จก แห่ง ญาณ ทสฺสนะ ว่า ทาง หรือ มิใช่ ทาง นัย เป็น ที่ ๕ ใน วาระ นี้
 ท่าน แก่ เลียยกลง ไป จนถึง ว่า ได้ เสวย ผล แห่ง วิปัสสนา แล้ว เกิด พง
 ษฺห จัก เป็น อุกฺกิลสฺส แห่ง วิปัสสนา มิใช่ ทาง พิจารณา แล เห็น สำเร็จ

วิสุทธิ ๗ .

๔๓

เป็น อริยมรรค จัก เป็น ปฏิปทาญาณ ทัสสนวิสุทธิ หมกตค แห่ง ญาณ
ทัสสนะ เป็นทาง นับเป็นที่ ๖ พิจารณาแล เห็น เป็น อริยผล จัก เป็น
ญาณ ทัสสนวิสุทธิ หมกตค แห่ง ญาณ ทัสสนะ นับ เป็น ที่ ครบ ๗
ที่ หมายถึง กล่าวในบาลี ว่า

“เอเสว มคฺโค นคฺคณฺโณ ทสฺสนสฺส วิสฺสุตฺติยา”

ทาง นั้น แล ไม่มีทางอื่น เพื่อ หมกตค แห่ง ทัสสนะ ฯ ใน รวินนิค
สูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมนิกายสาธกะ แสดง วิสุทธิ ๗ ว่า สังกต่อกัน
โดยลำดับ จนถึง อรูปาทาปรินิพพาน เหมือน ก้าว เกิร ทาง กว่า จะ ถึง
ที่ สุก กว่ย รต เจริญ ผลัก ฯ

ใน วิสุทธิ เจ็ด นี้ วิสุทธิ สอง เบื้อง ปลาย จัก เป็น โลกุตระ กว่ย
ภาวะ เป็น อริยมรรค อริยผล ท่วง ที่ เกี่ยว กับ วิมุตติ แต่ แก่ เฉพาะ
ใน ทาง บริสุทธิ แห่ง ทัสสนะ เป็น วิสุทธิ เป็น กิจ แห่ง ปญญา ชรชย
วิสุทธิ เป็น กิจ แห่ง จิตต์ เอา มา ใช้ เป็น อรรม ภูมิ ต่ำ เสีย แล้ว เช่น
จิตตวิสุทธิ ใน วิสุทธิ เจ็ด นี้ เอง แม้ อย่าง นั้น วิสุทธิ ขึ้น สูง เป็น กิจ
ของ จิตต์ คง ปฏิเสธ มิได้ เป็น แต่ แฝง อยู่ ใน บาลี ว่า “ปณฺณาย ปริ-
สุตฺตมฺหิ” ย่อม บริสุทธิ กว่ย ปญญา อไร เป็น บท กัตตา คือ อไร บริสุทธิ
แก่ เป็น อย่าง สุขุม ไม่ใช่ จิตต์ หรือ ฯ ท่าน แก่ วิมุตติ ยก เจโต วิมุตติ
เป็น สูง ท่าน แก่ วิสุทธิ จัก จิตตวิสุทธิ เป็น ต่ำ ข้าพเจ้า จึง กล่าว ว่า
ขัด กัน อยู่ แล ทา ทาง เข้า ใจ ไป อย่าง อื่น ฯ

วิสุทธิ นี้ ท่าน หา ได้ กล่าว เข้า ลำดับ กับ วิมุตติ ไม่ ลำดับ อัน ท่าน

๔๔

ธรรมวิจารณ์

กล่าวนั้นตกลงเพียง วิมุตติ แต่พึงรู้ได้โดยนัย ๆ เหมือนอย่าง
ว่า ผ่าฟอกแล้ว ย่อมหมดมลทิน ย่อมขาวผ่อง ฉะนั้น จิตต์สำรอก
จากกิเลส กาม หรือ จาก อาสวะแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากความเศร้า
หมอง ย่อมผ่องแผ้ว ฉะนั้น ๆ เหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวถึงใน
ลำดับแห่งวิมุตติ ๆ ไม่อย่างนั้น ย่อมเป็นสมุทนาม ชื่อที่รวม
วิภาวะแลวิมุตติ ทั้งได้บรรยายกล่าวไว้แล้วในข้างต้น หรือเป็น
ไวพจน์แห่งวิมุตติ ๆ

สำหรับผู้ปฏิบัติ การหัดจิตไป ตามทางแห่งวิสุทธิ เป็นดี
ไม่มีเสีย ๆ

๕ สันติ ความสงบ

อุทฺเทส

๑๑ “สนธิมคฺคเมว พุทฺธ”

มคฺคควคฺค อมฺมปท ฯ

สู่ พูล ทางแห่ง ความ สงบ นั้นแล ฯ

๑๒ “นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ”

สุขควคฺค อมฺมปท ฯ

สุขอื่น จากความสงบย่อมไม่มี ฯ

๑๓ “โลกามิสํ ปชฺเช สนฺติเปกฺโข”

สคฺคาถควคฺค สยฺยตฺต ฯ

ผู้เพ่งความสงบ พึงละอาลัยในโลกเสีย ฯ

พรรณนา ความ

พระพุทฺธ ภาวนิต สอนให้ พูล ทางแห่ง สันติ นั้น สันติ ย่อมเป็นไป
ในไตร ทวาร ได้ในชาติว่า

“สนฺติ คสฺส มนํ โหติ สนฺตา วาจา จ มฺม จ”

ใจของผู้ นั้น ย่อมเป็น ทวาร สงบแล้ว วาจาแล การ ก็ย่อมเป็น ทวาร
สงบแล้ว สงบ ภาย สงบ วาจา จักเป็น สันติ ภาย นอก สงบใจ จักเป็น
สันติ ภาย ใน การ ทำ การ พุท การ คิค อย่างไร ย่อมเป็นไป เพื่อ สันติ

๔๖

ธรรมวิจารณ์

เช่น เว้น จากเขียดเขี๋ยพ กัน ชัก นำ เพื่อ การสามัคคี เว้น จากวิวาท
แลผลรสุวาท กล่าวถ้อยอันสุภาพ นึกในทางเมตตา กรุณา พึงทำ
พึงพูด พึง คิด อย่าง นั้น ตลอดถึง พึง หัก จิตต์ ให้เป็นไปตาม ปรมาัตถ
ปฏิบัติที่ หมายถึงในบาลีนั้น ฯ ครัสต์สอนอย่างนี้ ก็เพราะ สุขอื่น
ยิ่งไป กว่า สันติ ย่อมไม่มี ฯ กามสุข ย่อม เจริญ ด้วย ความ ร้อน รุ่ม แทะ
กิเลส สุข เพราะ ได้ ลาภยศ แล สรรเสริญ ย่อม รคน ด้วย ทุกข์ ทั้ง กล่าว
แล้ว สุข เพราะ ชำระ ตั้งแต่ เล่น กัน แข่ง กัน ไต่ กัน ลูบ กัน ตลอด
ถึง รบ กัน ย่อม เกี้ยว พันธ์ ด้วย เวร ส่วน สุข เกิด สืบ มา แต่ ความ สงบ
เป็น แต่ เพียง ภายนอก เช่น ความเป็น ไมตรี กัน ต่าง รักษา กาย สมาจาร
วิธสมาจาร เรียบ ร้อย ที่เป็น ภายใน นึก ถึง การ ที่ อยู่ ด้วย ความ ไม่
มีภัย ไม่มี เหว กับ ผู้อื่น นึก ถึง ศีลาจาระ อัน ประพฤติ มา โดย เรียบ ร้อย
สกล จิตต์ จาก กิเลส อย่าง ทาณ มี สาราณ คือ วาคะ กล้า แล อิศสา
เป็น ตัว อย่าง ย่อม เป็น สุข อย่าง สดชื่น ที่ เกิด สืบ มา จาก ความ สงบ
กิเลส อย่าง สุขุม ย่อม เป็น สุข อย่าง แจ่มใส อย่าง สนิท ฯ ผู้ มุ่ง สันติ
อัน เป็น สุข อย่าง จริง จัง พึง ละ โลกามิยะ เสีย ฯ อไรว เป็น โลกามิยะ ฯ
ปัญฺณพิช กามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อัน นำ ปราศณา
นำ ไคร นำ ชอยใจ เป็น โลกามิยะ เพราะ เป็น เครื่อง ล่อใจ ให้ ติด ใน โลก
ทุก เหี้ยออัน เข็ด เกี้ยว อยู่ ฯ การ ทำใจ มิให้ ติด ใน ปัญฺณพิช กามคุณ
ย่อม เป็น ปฏิปทา ของ ท่าน ผู้ รู้ ผู้ สงบ ก็ แล้ว แสดง ใน ชราสุตฺร ว่า

ปฏิบัติทางแห่งสันติ

๔๗

“อุทพินทุ ยถาปี โยโกชเว
ปทุเม วาริ ยถา น ลิปฺปติ
เชว มุนิ โนลฺลิปฺปติ
ยทิตฺติ ทิฏฺฐสุตฺตํ มุเตสุ วา” ๑

อยากแห่งน้ำย่อมไม่ติดในใบบัว แม้ฉันใด วารีย่อมไม่กำทรายใน
คอก ปทุม ฉันใด มุนีย่อมไม่เข้าไปติดในอารมณ์อันเหินแล้ว ก็ที่
อันฟังแล้วก็ดี อันทราบแล้วก็ดี ฉันนั้น ๑

สันติเป็นได้ทั้งโลกีย์ทั้งโลกุตระ ทุจเกี่ยวกับวิสุทธิ ที่เป็นโลกีย์
ได้ในบาลีว่า

“นหิ รุณฺณเณน โสเกน สันติํ ปยุโปติ เจตโส”
บุพพลย่อมถึง ความสงบแห่งจิตต์ ด้วยร้องไห้ด้วยเสรำไศกก็หาไม่
ที่เป็นโลกุตระได้ในบาลีว่า

“โลกามิสํ ปชเต สันติเปกฺโข”

ผู้เพ่งสันติพึงละโลกามิเสเสีย ๑ ข้าพเจ้าเรียงไว้ในลำดับแห่งวิสุทธิ
มีอธิบายว่า จิตต์วิสุทธ์แล้ว ย่อมสงบ ทุจผ้าฟอกขาวผ่องแล้ว ย่อม
มีนวล ๑

สำหรับ ผู้ปฏิบัติ การประพฤติไตร ทวารในทางแห่งสันติ เป็น
ก็ไม่น้อย ๑

มติแห่งลัทธิภายนอก

๔๘

นอกก่อน มติแห่งศาสนาพราหมณ์เข้าใจว่า มีต้นเดิมอย่างหนึ่ง เรียกว่า “ปรมาตฺมฺนุ” เทียบกับศัพท์มคธเป็น “ปรมาตฺตา” “ปรมาตฺโต” น่าจะไต่กับศัพท์นี้ ๑. ปรมาตฺมฺนุ นั้นแบ่งภาคออกจากตน ให้เข้าสิงรูปกายอันสร้างขึ้นต่าง ๆ ชนิด ภาคเหล่านี้เรียกว่า “อาตฺมฺนุ” เทียบกับมคธว่า “อตฺตา” คล้ายกับปราชญ์ในทางโหราศาสตร์ลงสันนิษฐานว่า โลกทั้งหลาย รวมทั้งโลกที่เราเกิดอยู่ด้วย เป็นภาคแตกกระจายมาจากดวงอาทิตย์ ๑. อาตฺมฺนุ นั้นตกอยู่ในคติแห่งกรรม ทำบาปหนัก เทียบด้วยอนันตริยกรรมของเรา จูติจากร่างนั้นแล้ว ย่อมตกนรกไม่มีกำหนดพัน เทียบด้วยผู้ร้ายถูกลงโทษจำคุกตลอดชีวิต พระธรรมกถาจารย์ ผู้รนาธรรมกถาธรรมบท ได้แต่งเรื่องสัตว์นรกพูดกัน มันคนหนึ่งว่า ตั้งแต่พวกเราถูกเผามา ได้หมกหมิ่นอยู่แล้ว เมื่อไรจักมีที่สุด มันอีกคนหนึ่งตอบว่า ที่สุดย่อมไม่มี ที่สุดจักมีแต่ข้างไหน ที่สุดยังไม่เลงเหิน เพราะในครั้งนั้น เจ้ากับข้าทำบาปไว้หนักแล้ว ที่ทำดีพอประมาณ ย่อมขึ้นสวรรค์ขึ้นตำหรือเกิดในมนุษยโลก ได้ อคติภาพเป็นคนชั้นดี ที่ทำบาปไม่ถึงหนักหนา ย่อมตกนรกชั่วคราวบ้าง ได้ อคติภาพเป็นสัตว์วิเศษต่างชนิดบ้าง เป็นยักษาบ้าง เป็นยักษ์บ้าง เป็นมนุษย์ชั้นเลวบ้าง ที่ทำดี ฝนความดีนั้นย่อมผลักดันให้ดีขึ้น ทำดีมากขึ้น คติย่อมดีขึ้น เทียบได้กับคติของ

๒ นิพพาน

อุทฺเทส

๑ “นิพพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา” ๑

พุทฺธวคฺค วมฺมปท ๑

พระพุทฺธเจ้าทั้งหลาย ย่อม กล่าวนิพพานว่า ยวดยิ่ง ๑

๒ “นิพพานคฺมณํ มคฺคํ ชีโยเมว วิโสชเย” ๑

ภิกฺขวคฺค วมฺมปท ๑

พึง วัชโรตฺตํ ขัระ ทางไปนิพพาน ๑

๓ “นิพพานํ ปรมํ สุขํ”

สุขวคฺค วมฺมปท ๑

นิพพานเป็นสุขอย่าง ยวดยิ่ง ๑

พรรณนา ความ

นิพพานคัพฺพํ นัยหนึ่ง แปลว่าดับ ออกจากธาตุวา มีนี้เป็น
บทนำ อยู่ ปัจจัย ที่แปลง เป็น อน อีกนัยหนึ่ง แปลว่า หาของ
เสียบแทงมิได้ ออกจากวณคัพฺพํ อันเป็นชื่อของลูกศร มีนี้เป็น
บทนำหมายความว่า ปฏิเสธ เข้ารูปเป็นปัญจมีหรือฉนฺธิรูปุพฺพพิทิสฺมาต
เทียบได้กับบทว่า “อพฺพุพฺพสฺสโล” มีลูกศรอันถอนแล้ว เป็นคุณ
บทของ พระอรหันต์ ๑

จะอธิบาย นิพพานให้เข้าใจชัด จำ เราเล่าถึง มติแห่ง ลัทธิภายใน

๕๐

ธรรมวิจารณ์

สัตว์ผู้ท่องเที่ยวในสังสารวัฏฏ์อื่นกล่าวในอรรถกถาแห่งชาตก ใน
เมตตสูตร กล่าวถึง แม่ เมตฺตา แก่ สัตว์ ผู้แสวงหาที่เกิด เรียก สัมภเวสี
คู่กับสัตว์ผู้เกิดแล้ว เรียก ภุตะ สัตว์ชนิดนั้น เทียบได้กับ อาตมณํ กำลัง
ร่อนหาว่างเพื่อเข้าสิง ฯ อาตมณํ นั้น ท่องเที่ยวไป ในที่สุด ย่อม
ถึง ความบริสุทธิ์จากขาบด้วยประการ ทั้งปวง ได้ชื่อว่า “มหาคุมนุ”
เทียบกับ มคธว่า “มหคฺคา” แปลว่า “อศตคาใหญ่” ฯ ศัพท์ มคธ
นี้ มาใน คาทา นิคม แห่ง อมมการวสูตร จตุกกังคฺคฺรว่า

“ตสฺมาหิ อคฺคกามาเนน มหคฺคตมภิกงฺขตา

สทฺธมฺโม ครุณาทพฺโพ สวํ พุทฺธาน สาสนํ”

เพราะ เหตุ นั้นแล ผู้รักคนจํานง มหคฺคา มา รลึกถึง คำ สอน แห่ง
พระ พุทธเจ้า ทั้งหลาย พึง ทำเคารพ พระ สัทธรรม แต่แปลบท มหคฺคา
ว่า ประโยชน์ใหญ่ยิ่ง ความเป็นใหญ่ยิ่ง อย่าง คั่นความไม่ได้กับ
พยัญชนะ อย่าง หลั่ง ตาม พยัญชนะ เปน มหคฺคต ก็ได้ แต่ความเข้ากับ
พากย์ ไม่สนิท ฯ อีกศัพท์หนึ่ง คือ “มหคฺคตํ” ที่แปลว่าถึง ความ
เปนใหญ่ บางทีเขียนศัพท์นี้ก็ได้ แต่ มีอธิบาย ต่างว่า ได้แก่จิตต์แล
สัมปยุตตด้วย ฉาน ฯ ศัพท์ นี้ มาใน นิทุเทส แห่ง จิตฺตานุสฺสนา ใน
มหาสติปัฏฐานสูตร ว่า “มหคฺคตํ วา จิตฺตํ มหคฺคตํ จิตฺตุนฺติ ปชานาติ”
ภิกษุ ย่อม รู้ ชัด ซึ่ง จิตต์ เปน มหคฺคต ก็มี ว่าจิตต์ เปน มหคฺคต ฯ
“มหาคุมนุ” นี้ จุติ จาก ว่าง ที่ สุดแล้ว ย่อม กลับ เข้าหา “ปรมาตมณํ”
อันเป็นต้นเดิม เปน อยู่ ยืน ที่ ไม่ จุติ อีก นี้ เปน ที่ สุด แห่ง สงสาร ของ

มติ ข้าง พระพุทธศาสนา

๕๑

เขา เรียกว่า “นิรวาณม” แปล อย่างเดียวกับ นิพพาน ของเขา ฯ
 เขามี ปกรณ์ ชื่อ “นิรวาณปวณม” ไม่เคยอ่าน ทุที่ ได้ กับ มหา
 สกวก นิพพาน ของเรา ฯ นิพพาน มี ชื่อ เรียก ใน ลัทธิ ภายนอก ฟัง
 เหน ใน คำ แห่ง โศก มาณ พ ทูล พระบรม ศาสตรา ว่า

“ ปุจฉามี ทิ ภควา พุทธิ เม ทิ

วาภาภิงขามิ มเหสิ คุยุติ

ทว สุตวาน นิคุโณสิ ลิกฺเข นิพพานมตฺตโน ”

ข้าแต่ พระภควา ข้าพระเจ้า ขอ ทูล ถาม พระองค์ ข้าแต่ พระ องค์
 ผู้ แสง คุณ ไฉน ขอ พระองค์ ตรีส ข้อนั้น แก่ ข้าพระเจ้า ฯ ฟัง พระ
 คำ รัส แล้ว ฟัง ศักยา นิพพาน ของ ตน ฯ คราว นั้น โศก มา เฝ้า
 เป็น ครั้ง แรก ยัง ไม่ รู้ ธรรม ใน พระพุทธ ศาสนา นิพพาน อัน กล่าว
 ถึง ใน คำ นี้ นำ หมาย เขา นิพพาน ใน ลัทธิ ของ ตน ฯ

มติ แห่ง ลัทธิ คุริส ตัง บัญญัติ ที่ สุก แห่ง สงสาร ก็ ทำ ของ นี้ แต่
 โดย อาการ อยู่ ข้าง เป็น บุคคล ฐานะ จัก นักบุญ เบื้อง หน้า แต่ มรณะ
 ย่อม ชื่น สวรรค์ อยู่ กับ พระเจ้า เป็น นิรันตร ไม่ โยกย้าย แต่ ปฏิเสธ
 การ ได้ อรรถภาพ เป็น มนุษย์ แล เป็น วิจารณ์ ต่าง ชนิด สืบ สัน กัน ฯ

มติ ข้าง พระพุทธ ศาสนา แยก มูล เหตุ อัน แท่ง สัจ ขาว เป็น ต้น
 สลอบ นิพพาน เป็น ปลาย สาย แล ปฏิเสธ อิตตา แต่ ย่อม รับ ความ เชื่อม
 ถึง กัน แห่ง จุติ จิตต์ ใน ภพ หลัง แล ปฏิเสธ นิ จิตต์ ใน ภพ หน้า โดย
 อาการ อย่าง สืบ แท่ง สัน คติ ใน ชีวิต อัน เดียว ผล แห่ง สัน คติ ต้น ย่อม

๕๒

ธรรมวิจารณ์

สืบ มาถึง สันตติ์หลัง แต่เชื่อมถึงกันด้วย อย่างไร ในเมื่อสันตติ
 ชาติแล้ว เป็นข้อลึกลับอยู่ ยอมรับ การ ตก นรก ขึ้นสวรรค์แล้ว
 เขากำเนิด เป็น มนุษย์ แล เป็น ทีวี ฉากต่าง ชนิดสืบ สันกัน ด้วย อำนาจ
 กรรม แต่บัญญัติ การ ตก นรก มีที่สุด พึง เห็นใน การ พยากรณ์
 คติแห่งคนอื่นทำอนันตริยกรรมเช่น พระ เทวทัตต์ แล พระเจ้าอชาตศัตรู
 คง สันกรรมแล้ว ได้ ครัสต์ ฐ เป็น พระปัจเจก พุทธะ ใน ขวสาน กล่าว
 ความบริสุทธิ์ ด้วย ประการ ทั้งปวงแห่งจิตต์ อัน ท่อง เทียบ ในสังสารวัฏฏ์
 ที่ได้ แก่บัลลุ พระ อรหัตต์ โดยอาการ อย่าง เทียบกัน แต่คัดค้าน
 การ ค่อย บริสุทธิ์เองที่เรียกว่า สังสาร สุทธิ แก้ว ต้อง สำเร็จด้วยวิริยะ
 กับปัญญา แต่ยอมรับว่าไม่สำเร็จโดยรวดเร็วในไม่กี่ภพ พึงเห็น
 ใน การ กล่าวถึง ระยะเวลาที่บำเพ็ญพระ บารมี ของ พระโฬิสัตว ใน
 ขวสาน กล่าวถึง การ คับแห่งจิตต์อันบริสุทธิ์นั้น ในปัจฉิมชาติแล้ว
 ไม่เกิดอีก เป็นถึงที่สุดเพียงนี้ ได้ ในบาลีธรรมจักร ประวัตินสูตร
 ว่า “อภิมนุสสา ชาติ นตฺถิ ทานิ ปุณฺณภาโว” นี้เป็นชาติมีในที่สุด
 บัดนี้ ภพอีกย่อมไม่มี แลในบาลีอนัตตลักขณ สูตร เป็น ต้นว่า “ชีณา
 ชาติ วุสฺสํ พุทฺธมจิริยํ กตํ ภวณฺธิ นاپริ อิตฺตตฺตยาชาติ ปชานาติ”
 ย่อมรู้ว่า ชาติสิ้นแล้ว พุทฺธมจริยได้ อยู่จบแล้ว ภวณฺธิ ทำแล้ว
 ก็อื่น เพื่อ ความเป็น อย่างนี้ไม่มีอีก นี้กล่าวคือ นิพพาน ยกย่อง
 ว่าเป็นธรรมไม่ตายเป็นฐานไม่จุติ ได้ในบาลีว่า “อปปมาโท อมตํ
 ปรํ” ความไม่ประมาณเป็นขบไม่ตาย แลในบาลีว่า

นิพพานธาตุ ๒

๕๓

“เต ยนฺติ อรุํทํ จานํ ยตฺถ คนฺตฺวา น โสวเร”
 มุณีเหล่านี้ ย่อมไปสู่สถานไม่จุติ ที่ไปแล้วไม่เสวราโคก โดยนัยนี้
 นิพพานอันเป็นปลายสาย ย่อมจักเป็นวิสังขาร มิใช่สังขาร แล
 เป็นอสังขระ อันปัจจัยมิได้แต่ง เพราะพ้นจากความเป็นสังขาร
 แลอันปัจจัยมิได้แต่งให้เกิดอีก ฯ

โดยอรรถอันกล่าวแล้ว ๒ ประการ นิพพานโดยบรรยายจึง
 แจกเป็น ๒ ชั้น พึงรู้โดยยาสีแห่งทุกนิบาต อธิวาทว่า “เทวมํ
 ภิกฺขเว นิพฺพานธาตุโย กตฺมา เทว สอุปาทิเสสา ฯ นิพฺพานธาตุ
 อุปาทิเสสา ฯ นิพฺพานธาตุ” เป็นอาทิ ความว่า ภิกษุทั้งหลาย
 นิพพานธาตุเหล่านี้มีสอง ฯ เป็นไฉน นิพพานธาตุเป็นอุปาทิเสส
 มีอุปาทิเหลืออยู่ ๑ นิพพานธาตุเป็นอุปาทิเสสหา มีอุปาทิเหลือ
 อยู่ไม่ ๑ ฯ ภิกษุทั้งหลาย สอุปาทิเสสนิพพานธาตุเป็นไฉน ฯ ภิกษุ
 ทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นพระอรหันต์ มีอาสวะสิ้นแล้ว อยู่
 พ้นแล้ว มีกรณียะ อันทำแล้ว มีภาระอันปลงแล้ว มีประโยชน์
 อย่างดี (คือ พระอรหันต์) อันตามบัลลุแล้ว มีเครื่องประกอบไว้
 กับภพสิ้นรอบแล้ว รู้ชอบแล้ว จึงหลุดพ้นแล้ว อินทรีย์ห้าของเธอ
 ยังตั้งอยู่เที่ยง เพราะความที่แห่งอินทรีย์เหล่านี้เล่าเป็นของไม่
 วิบัติ เธอย่อมเสวยอารมณ์อันชอบใจบ้าง อันไม่ชอบใจบ้าง ย่อมรู้สึก
 สุขบ้าง ทุกข์บ้าง (ส่วน) ความสิ้นแห่งราคะ ความสิ้นแห่งโทมะ
 ความสิ้นแห่งโมหะใด ของเธอ ภิกษุทั้งหลาย นี้กล่าวว่า สอุปาทิ

๕๔

ธรรมวิจารณ์

เสส นิพพานธาตุ ฯ ภิกษุทั้งหลาย ก็แล อรูปาทิเสส นิพพานธาตุ เปน
 ไฉน ฯ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ เปนพระอรหันต์ ชีณาสพ . . . รู้ชอบ
 แล้วจึง หลุดพ้นแล้ว การเสวย อารมณ์ ทั้งปวง ของ เขออันไม่เพิลิก
 เพิลินแล้ว จัก เย็น (คือ จักดับ) ในโลกนี้ เทียว ภิกษุทั้งหลาย นี้
 กล่าว ว่า อรูปาทิเสส นิพพานธาตุ ฯ มี ข้อควรสังเกตุ ว่า นิพพาน
 อันกล่าวโดย ขรรยาย ในบาลีนี้ เรียกว่า นิพพานธาตุ ฯ อรูปาทิอัน เปน
 เกณฑ์ จำแนก นิพพานโดย ขรรยาย นั้น แปล กัน มา ว่า ชั้นขันธ์จก โดย
 ขรรธว่า อันกรรมกิเลส เข้าถือ มัน แต่ไม่ สม แก่ รูปคัพพท์ ที่ ปวากฏ
 เปน กัตตุ สาหาระ นำ จะ ได้ แก่ ธรรมชาตผู้ ครอง ชั้นขันธ์จก คือ เปน
 ปัจจัยแห่ง การคิด การพูด การ ทำ อรูปาทิ คัพพท์ นี้ แปล ว่า ผู้ ครอง โดย
 ขรรธว่า เข้าไป ถือเอา ก็ จะ ได้ โดย สุตคันทนัย ได้ แก่ มโน ที่ เรียก
 ใน สันสกฤต ว่า มนัส มโนชาตฺถ์ ก็ เรียก โดย อภิธรรมนัย ได้ แก่ จิตต์
 ความลง กัน เพราะ ธรรมชาตนี้ เปน ผู้คิด เปน ปัจจัยแห่ง กายวิญญูติ
 คือ การไหว กายแล วิวิญญูติ คือ การไหว วาจา หรือ เปล่งเสียง ฯ ใจ
 ความแห่ง สุตฺรนี้ ว่า ความ สิ้น อาสวะ แต่ จริมกจิตต์ ยัง ทรง อยู่ กล่าว
 คือ สำเร็จ พระ อรหัตต์ เปน สอรูปาทิเสส นิพพานธาตุ ครั้น จริมกจิตต์
 คัยแล้ว เปน อรูปาทิเสส นิพพานธาตุ ฯ

นิพพานคัพพท์ หมายเอา สอรูปาทิเสส ควร แปล ว่า ภาของ เสียบ
 แทง มิได้ ฯ แต่ ก่อน แปล กัน มา ว่า ภาเครื่อง ร้อย รัศมิได้ แต่
 ข้าพเจ้า ได้ สอบลเอียด ถึง ธาตุ แห่ง คัพพท์ แล้ว ได้ ความ ว่า วาชาตฺ

บาลีแสดง ปฏิปทาแห่ง นิพพาน

๕๕

มีอรรถว่าเสียว่าแทง ยู่ยัจัยเปณ อน ลงในกัตตุสาณะ เข้ารูป
 เปณ “วานิ” แปลว่าวัตถุอันเสียแทง หรือเครื่องเสียแทง ได้
 อรรถพิเศษว่า ลูกศร นี้อุปสัคบอก อรรถแห่ง ปฏิเสธ สำเร็จรูป
 เปณ “นิพพาน” แปลอย่างข้างต้น มีบทเทียบว่า “อพุพุทสสโล”
 มีลูกศรอันถอนแล้ว เป็นคุณบทของ พระอรหันต์ ฯ นิพพาน
 ศัพท์หมายเอา อนุปาทิเสธ ควร แปลว่าทับ ในสูตรนี้ใช้ศัพท์ว่า
 เย็นแทนทับ มีอธิบายว่าเย็น ก็คือดับร้อน ฯ

ต่อไปนี้ บาลีแสดง ปฏิปทาแล นิพพาน ๒ บรรยายจัดไว้ตาม
 ลำดับ ฯ

บาลีแสดง ปฏิปทา

“อปปมาทโรโต ภิกขุ ปมาเท ภยทสฺสึ วา
 อภุไฟฺ ปริหานาย นิพฺพานสฺสเวย สนฺติเก” ฯ

อปปมาทวคฺค วมฺมปท ฯ

ภิกษุบัณฑิตไหนไม่ประมาทแล้ว หรือเห็นภัยในประมาท โดยปกติ
 ย่อมเป็นผู้ไม่พอเพื่อเสื่อมรอบ ย่อมปฏิบัติใกล้ นิพพานเทียว ฯ

“สตฺถุคฺค วมฺมคฺค สัมเม ฯ คิพฺพการโว
 สมาริคฺค อาตานิ ลิกฺขาย คิพฺพการโว
 อปปมาทคฺค ภิกขุ ปฏิสฺนถารการโว
 อภุไฟฺ ปริหานาย นิพฺพานสฺสเวย สนฺติเก” ฯ

คารวสฺสทว สตฺถกฺกคฺคตฺว ฯ

๕๖

ธรรมวิจารณ์

ภิกษุหนักในพระศาสนาหนักในพระธรรม มีเคารพกล้าใน
พระสงฆ์ มีเพียรหนักในสมาธิ มีเคารพกล้าในสิกขาหนักใน
ไม่ประมาณ แลเคารพในปฏิสันถาร ย่อมเป็นผู้ไม่พอเพื่อเสื่อม
รอบ ย่อมปฏิบัติใกล้นิพพานเทียว ฯ

“ยมุติ ฉานญา ญาณ ๑ สเว นิพพานสันติเก”

ภิกษุชวคค วมุขปท ฯ

ฉานแลญาณมีในผู้ใด ผู้นั้นปฏิบัติใกล้นิพพาน ฯ

“เต ฉายโน สาคติกา นิจุ ทพฺหปรกฺกมา

ผุสฺสนฺติ อีรา นิพฺพานํ โยคกฺเขมํ อนฺนฺตฺร”

อปรมาทวคค วมุขปท ฯ

อีระเหล่านั้น เข้าฉาน มีเพียรติดต่อกัน มีความบากบั่นมั่น
เป็นนิตย์ ย่อมถูกต้องนิพพาน อันเกษมจากโยคะ หาธรรมอื่นยิ่ง
กว่ามิได้ ฯ

ธรรมอันประกอบไว้เรียกโยค ๑ จำแนกเป็น ๔ คือ กาม ภพ
ทัญจิ อวิชชา ฯ

“สณฺจ ภิกฺขุ อิมํ นาวํ สิตฺตา เต ลฺหฺเมสฺสฺติ

เฉตฺวา วาณํ โทสณฺจ ตโต นิพฺพานเมหิสิ” ฯ

ภิกษุ เธอจงวิตเรื่อนี้ เรือนอันเธอวิตแล้ว จักพลันถึง เธอ
จักระกระแลโทษแล้ว แต่นั้นจักถึงนิพพาน ฯ

บาลีแสดง ๘อุปาทิเสส นิพพาน

๕๗

เรื่องหมายเอาอรรถภาพ เว้น ชัน วิภ แล้วนั้น หมายถึงบทเท
กิลสแลบาปกรรมเสียให้ขาด เขาจนชัฏได้ขาด จักพลันถึง ทำคือ
นิพพาน ความแห่งสองบาทหลัง เป็นอธิบายความแห่งสองบาทต้น

“สทิ กายคคา อูปัญจिता

นสุ ผลุสสาตเนสุ สวุโต

สตกัม ภิกขุ สมาหิต

ชฌณา นิพพานมตฺตโน”

นันทวคฺค อุตฺถาณ ๑

ภิกษุผู้เข้าไปตั้ง กายสทิแล้ว สัณฺหวโรบ่อเกิดแห่งผัสสะ หก
แล้ว มีจิตที่ตั้งมั่น คิก ต่อแล้ว พึง รู้ นิพพาน แห่ง ตน ๑

บาลีแสดง ๘อุปาทิเสส นิพพาน

“คณฺหาบ วิปฺปทาณน นิพฺพานํ อิติ วุจฺเจติ” ๑

อุทฺทมาณวปฺนฺห ปารายนวคฺค สุตฺตนิปาต ๑

เพราะละ ตัณหาเสีย ท่านกล่าวว่า นิพพาน ๑

“สพฺพโส คณฺหาณํ ชยา อเสสฺสวราคฺคินิไวโ นิพฺพานํ” ๑

นันทวคฺค อุตฺถาณ ๑

ความดับด้วยสํารอกโดยไม่เหลือ เพราะสิ้น แห่ง ตัณหาทั้งหลาย
ด้วย ประการ ทั้งปวง เป็นนิพพาน ๑

๕๘

ธรรมวิจารณ์

“เอกา หิ ชาตุ อธิ ทิวจรมมิกา
สตฺยาภิเสสา ภวเนกุตฺตสงฺฆา” ๑

ทุกนิปาต อธิวุตฺตก ๑

ชาตุอันหนึ่งแล เป็นไปในธรรมอันแลเห็นแล้วในโลกนี้ เป็น
นิพพานชาตุมีอุปาทิยังเหลือ เพราะสันธรรมชาติผู้นำไปสู่ภพ
(คือตัณหา) ๑

ไวพจน์แห่งวิราคะมี “มตฺถนิมฺมตฺตโน” เป็นต้น ทั้งกล่าวแล้ว
ในอธิการนั้น หมายเอาสตฺยาภิเสสนิพพาน ๑

บาลีแสดง อนุปาทิเสส นิพพาน

“อภิญฺหา อหาทาณํ เขตํ ทิพย์ อหาปรี
นิพฺพานํ อิติ นํ พฺวมิ ชรามจุปรวิภฺชํ” ๑

กပ္ปมาณวปฺปห ปาเวยฺยวคฺค สุตฺตนิปาต ๑

เรากล่าวทิวปนั้นมิใช่อื่น หาดวงมิได้ หาดรื่องยึดมิได้
เป็นที่สิ้นรอยแห่งชราแลมัจจุว่านิพพาน ๑

“อนุปาทิเสสา ปน สมฺปฺรายิกา
ยมฺมฺติ นิสฺสฺสณฺณฺติ ภวานิ สพฺพโส” ๑

ทุกนิปาต อธิวุตฺตก ๑

ส่วนชาตุเป็นไปในธรรมอันจะพึงถึงข้างหน้า ที่ภพทั้งปวงด้วย
ด้วยประการทั้งปวง เป็นนิพพานชาตุหาอุปาทิเหลือมิได้ ๑

บาลีแสดง อรูปาทิสถ นิพพาน

๕๘

“เตสํ รูปสโม สุโข” ฯ

นิทานวาทก สัมมุตต ฯ

ความเข้าไป สงบ แห่ง สังขาร เหล่า นั้น ย่อมเป็นสุข ฯ

“อตถิ ภิกขเว ตทายตนํ” ฯ ล ฯ

ปาฏลิกามิวคค อุทาน ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ชายคนนั้น มี อยู่ ที่ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่มีเลย
อากาศอันจุลเจิบ จัณณฺณจฺจุลเจิบ อากิญจัญญายตนะ เหนือ
สัณณฺณนาสัณณฺณายตนะ ก็มีไฉ่ โลกนี้ก็มีไฉ่ โลกอื่นก็มีไฉ่ ดวงจันทร์
ดวงอาทิตย์ ทั้ง สอง ก็มีไฉ่ อนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย เราไม่ กล่าวเลย
ซึ่ง ชายคนนั้น ว่าเป็นการ มา เป็นการไป เป็นการยืน เป็นการ
จุติ เป็นการ เกิด ชายคนนั้น หาที่ ตั้ง อาศัย มิได้ มิได้เป็นไป หา
อารมณ์ มิได้ นั่นแล ที่สุด แห่ง ทุกข์ ฯ

ในสูตรนี้ เรียกนิพพานว่าชายคนนั้น ด้วย อธิบาย อย่างไร เข้าใจ
ไม่แน่ใจ อรูปมานว่าเรียกตาม อย่าง อรูปฌาน หรือ อรูปภพ ทั้ง
ออกชื่อมาแล้ว ในสูตรนี้เอง เพื่อแสดง ความเป็นขรรณลัก หรือ
ละเอียดไม่ค้อย กว่า นั้น ส่วน อรูปฌาน หรือ อรูปภพ อันเป็นเหตุแลผล
แห่ง กัน เป็น มนายตนะ กับ อัมมายตนะ มี เกณฑฺว เรียกว่า อยู่ หรือ
นิพพาน ก็ หนี เป็น อัมมายตนะ ด้วย จึงเรียก อย่าง นั้น ฯ การ กล่าว
ว่าดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่มีใน นิพพาน นั้น ส่อง ความ ว่า นิพพาน มีไฉ่ รูป
ขันธ์ การ กล่าว ว่า มีไฉ่ อากาสานัญจายตนะ เป็น ต้น นั้น ส่อง ความ

๖๐

ธรรมวิจารณ์

ว่า นิพพานมิใช่ นามขันธ์ การ กล่าว ว่า มิใช่โลกนี้โลกอื่นแลดวง
จันทร์ ดวง อาทิตยฺ์ นั้น ส่อง ความ ว่า นิพพานมิใช่โลก อย่างใด อย่าง
หนึ่งใน ไทโรศาสตร์ การ กล่าว ปฏิเสธ การ ไป มา เปนต้น ส่อง
ความ ว่า นิพพานไม่มีสัมพันธฺ์ด้วย โลกอื่น ด้วยไป มาถึงกัน โดย
อาการ ปกติก็ดี ด้วยเวียนเกิดในสังสาร กิตติ การ กล่าว ว่า หาที่
ตั้ง อาศัยมิได้ เปนต้น ส่อง ความ ว่า นิพพานมิใช่เปนโลกเอง พร้อม
ทั้งสัตว์โลก แต่บาลีว่า “อรูปํ จานํ” สถานอันไม่รูปิ “ทีปํ”
ทิวป คุณฺยังกับบทว่า “อุปปฏิฏฺฐํ” หาที่ ตั้ง อาศัยมิได้ อย่างไร
กิตติ ส่องบทข้าง ต้นคง หมายถึงเอา “อนโต” ที่สุด ซึ่งในสูตรนี้
เรียกว่า “อนโต ทุกขสฺส” ที่สุดแห่งทุกข์ แต่ใช้ ไวยาหารให้ใกล้
ข้าง สัมมตติ เพื่อชวนคิด การ กล่าว ว่า เปนที่ สุดแห่งทุกข์นั้น ส่อง
ความ ว่า เปน ปลายสายแห่งทุกข์ขันธ์ ๆ สุดลงเพียง นี้ ๑ ความ
แห่ง สูตร นี้ กับ ทั้ง อธิบาย ของ บาง ท่านผู้ แสดง ยังผู้อ่านให้ งุนงง
ใจพออยู่ เปนแต่ กล่าว ปฏิเสธ ขนบไป อย่างนั้นก็มีใช่ อย่างนี้
ก็มีใช่ ไ้แก่ใครก็ไม่ขยาย จนเลยไม่มีแก่ใจจะรู้ ไม่ต้องกล่าว
ถึงว่า จะ คัดอง การ ๑ แต่ น่าชมบาง ท่านผู้ อุตฺุสหาหิ คิดเทียบคำ ว่า
“อตุลิต ททาบทมิ” อายตนะนี้มีอยู่ กับไฟที่โดย ปกติไม่ ปรากฏ
แต่เปนธาตุมีอยู่ ข้าพเจ้า ขอชักไฟ ฟ้า มาช่วย เปนอุทาหรณ ๑
ข้าพเจ้า จะ อธิบาย ถึง นิพพานใน อธิการ นี้บ้าง ตั้งใจ จะให้ผู้อ่าน เข้า
ใจแจ่มขึ้น จึงได้ ชัก มติ แห่ง พาทิรลัทธิ มา เล่าสู่ กัน พัง ก่อน จะได้

บาลีแสดงนิพพานทั้งสองบรรยาย

๖๑

เทียบกันดู เพื่อเป็นทางทำความเข้าใจ เคยถูกท่านสำคัญไม่ให้เิก
ไม่ให้ลงสันนิษฐานข้างเลย ออกเข้ตๆ ไม่กล้าอธิบายโดยอำเภอใจ
จึงชักบาลีอันกล่าวถึง นิพพานมาไว้ ตามรวบรวมได้ในเวลานี้ เพื่อ
ผู้อ่านทำความเข้าใจเอาเอง ฯ

“อตุถิ ภิกขเว อชาตํ อฏฺฐํ อภทํ อสงฺขติ” ฯ

ปาฏกาลีมีวคฺค อุตาน ฯ

ภิกษุทั้งหลาย อายตนะอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันยังจับ
ไม่ทำแล้วไม่แต่งแล้ว มีอยู่ ฯ

บาลีแสดงนิพพานทั้งสอง บรรยาย

“เอตํ สหุํ เอตํ ปณีตํ ยทิตํ สพฺพสฺสขารสมฺภโว สพฺพ-
ขปฺปิวิสฺสสฺสโก ตณฺหกุขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ” ฯ

นวกาทิกงฺกุตฺตร ฯ

ธรรมชาตินั้นสงบแล้ว ธรรมชาตินั้นประณีต ธรรมชาติ
ไร้เล้า เป็นที่สงบแห่งสังขารทั้งปวง เป็นที่สละคืนอุปธิทั้งปวง
เป็นที่สิ้นแห่งตัณหา เป็นที่สิ้นกำหนัด เป็นที่ดับ คือ นิพพาน ฯ

อุปธิในคำนี้ เป็นชื่อแห่งกิเลส ก็ว่า ด้วยธรรมดาว่าเข้าไปทรง
คือเข้าครอง ได้ในขทว่า “อุปฺธิวิเวโก” สงัดแห่งอุปธิ เป็นชื่อ
แห่งปัญจันณ ก็ว่า ด้วย ธรรมดาว่าเข้าไปทรง คือ หอมไว้ ซึ่งทุกข ได้
ในคำว่า

๖๒

ธรรมวิจารณ์

“รูป ๑ สัทท ๑ อโณ รส ๑

กามิตถิโย จาภิตถิโย ขณฺหา

เอตํ มลนํ อูปยิสฺส ฌตฺวา

ตสฺมา น ยินฺนํ น หุเต อวณฺสี ”

ปัญทั้งหลายย่อม กล่าวยกของ รูป เสียง รส กาม แลสัตว์ทั้งหลาย
ข้าพเจ้ารู้ว่า นั่น มลทินในอุปธิทั้งหลายแล้ว เหตุ นั้น จึงไม่ยินดีแล้ว
ในการเส้น ไม่ยินดีแล้วในการบำบว ๑ อุปธิในที่นี้ได้แก่ปัญจันธ์
เป็นไวพจน์ของสังขารในบทต้น ๑ บทว่า เป็นที่สงขแห่งสังขารทั้งปวง
แลบทว่า เป็นที่สละ คืออุปธิทั้งปวง หมายเอาอุปาทิสถ นิพพาน
ส่วนสามบทต่อ มา มีสันตคทาเป็นต้น หมายเอาอุปาทิสถ นิพพาน
เรียงเข้าลำดับ แยกอยู่ นำเรียงบท แสดงอุปาทิสถ นิพพานไว้ต้น
สันนิษฐานว่า ขรอบคำนี้ มุ่ง จะแสดงนิพพานโดย นิยปริยาย ก่อน แต่
นั้นก่อนแสดงนิพพานโดย ปริยาย ทั้งจะส่อปฏิปทาในนั้นเอง ไม่อย่าง
นั้น คงเป็นบทเก็บรวมขึ้นทีหลัง สมดังในคิริมานันทสูตร แสดง
เป็นนิทุเทสแห่งวิราคสัญญา ยกบทนิโรเสย แสดงเป็นนิทุเทส
แห่งนิโรธสัญญา ยกบทวิราคเสย ๑ แต่บาง ท่านปราณาจะ
ให้ความ เข้ากัน อธิบายสังขารเป็นกรรม ส่วนข้าพเจ้าพอใจจะ
ถือเอาความตรง ๆ ๑

บาลีปาฏลิกามิวรรคอุทาน แสดงอีกบรรยายหนึ่ง เป็นอุณณ
บทยัตถาเหตฺวํ ที่ จะยก มา ตั้ง เป็น กระตุ้ แปลความว่า ความ ห้วน

บาลีใช้ ปรีนิพพาน หมาย อุปปาติเสส

๖๓

ไทรย้อมมีแก่ผู้ อาศัย (ตัณหา) ย้อมไม่มีแก่ผู้ ไม่ อาศัย เมื่อความ
หวั่นไหว ไม่มี ปัสสัทธิ คือ ความ สงขย้อมมี เมื่อปัสสัทธิมี รกคือ
ความ ยินดี ย้อมไม่มี เมื่อรติไม่มี การ มา การ ไป ย้อมไม่มี เมื่อการ
มา การ ไป ไม่มี การ จุติ การ เกิด ย้อมไม่มี เมื่อการ จุติ การ เกิด
ไม่มี โลกนี้ โลกอื่น ก็ไม่มี โลกใน รวงโลก ทั้งสอง ก็ไม่มี “เอเส-
วณฺโต ทุกฺขสฺส” นั่นแล ที่ สุก แห่ง ทุกข์ ฯ

บท นิพพาน แสดงโดยลำพัง ไม่มี บทคุณ กำกับ เช่นในบาลีว่า
“นิพพานํ สุกฺเตน เทสํ” นิพพาน อัน พระ สุกต ทรง แสดง แล้ว พึง
เข้าใจ ว่า แสดง รวบ ยอด ตลอดถึง อุปปาติเสส ฯ

เมื่อ กล่าวโดยบุคคลาธิษฐาน บท กิริยา ของ ท่านผู้ นิพพาน
ด้วย ภัย จริมกจิตต์ ใน มหา ปรีนิพพานสูตร ใช้ ว่า ปรีนิพพาน อุทา
หรวณ ใน บท กิริยา อาชฺยาต ดังนี้ “ จตุคฺคา ฉานา วุฏฺฐหิตฺวา
สมนฺนตฺรา ภควา ปรีพฺพายี” สมเด็จพระ ภควา เสด็จ ออก จาก
ฉาน ที่ สิ้น แล้ว ปรีนิพพาน (ภัย รอย) ใน หัว ต่อ ใน บท กิริยา นาม ว่า
“ ปรีนิพฺพุเต ภควติ สหปรีนิพฺพานา สกฺโก เทวานมฺนิโต อิมํ คาคิ
อภาสิ

อนิจฺจา วต สงฺขารา อุปปาตวณฺณมิโน

อุปปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ . เทสํ วุပ္สโม สุโข”

เมื่อ สมเด็จพระ ภควา ภัย รอย แล้ว พร้อม ภัย ปรีนิพพาน ท้าว สักกะ
จอม เทวดา ได้ ตรัส คาถา นี้ ว่า สังขาร ทั้งหลาย ไม่เที่ยง หนอ มีความ

๖๔

ธรรมวิจารณ์

เกิดขึ้นแลเสื่อมสิ้นเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับ ความเข้าใจ
ไปสงบแห่งสังขารเหล่านี้ย่อมเป็นสุข ฯ ในที่อื่นใช้ อย่างนี้ยังมี
เช่นในบาลีปาปวรรคแห่งธรรมบทว่า “ปรินิพพุติ อนาสว” ท่าน
ผู้หาอาสวะมิได้ย่อมปรินิพพาน ฯ แต่บทกิริยาภิกุตตะมิใช่ปรินิพพาน
ใช้ปรินิพพุต ที่แปลว่าดับรอยแล้วแทน เช่นในประชุมบทว่า
“ปรินิพพุเต ภคเว” ข้างต้น ฯ ศัพท์หลังนี้ มีธาตุต่างจากนิพพาน
ตามรูปเป็น วุ ธาตุ มี นี เป็นขทหน้า หมายความว่าดับ ต ปัจจัย
สำเร็จรูปเป็นไตรลิงค์ “นิพพุโต นิพพุตา นิพพุตัม” ถ้าหมาย
ความเป็นธรรมาณฐาน ใช้ ทิ ปัจจัย สำเร็จรูป “นิพพุติ” เป็น
ไวพจน์ของ นิพพาน หรือของ นิโรธ เทียบกับธาตุสันสกฤต เป็น
นิรุ-วฤต เช่นนี้ นำเป็นธาตุ นี-วฤต สำเร็จรูปเป็น “นิพพุตติ นิพพุตโต”
แต่ยังไม่พบเลย จึงแยกธาตุไว้จากรูปที่พบ ฯ การใช้ศัพท์นี้แทน
ศัพท์นิพพาน เข้าใจว่าเพราะธาตุแห่งศัพท์นิพพาน ไม่เคยใช้กับ
ตปัจจัย ฯ

นิพพุตศัพท์นี้ ใช้ในอรรถกถาก็มี เช่นในประชุมบทว่า
“สาธุการุ สุนิพพุตัม” เข้าถึงแห่งเข้าสาธุ อันเย็นทีแล้ว แลในคำ
ว่า “นิพพุตา อนุ สา มาตา” หดิ่งนั้น ผู้มารดา ย่อมดับ
(เจริญ) โตเป็นแม่ ใช้ในอรรถกถาก็มี เช่นในบาลีแสดงนิโรธ
อธิบายโดยธรรมาณฐานว่า “อตติ นิพพุติ น นิพพุโต ปุมา”
ความดับมีอยู่ คนผู้ดับหาไม่มี ฯ เพราะเหตุนี้ กระมัง ที่ใช้ใน

บาลีใช้ ปรีนิพพุตแทน ปรีนิพพาน

๖๕

อรรถเล็ก จึงเพิ่ม “ปรี” เข้าข้างหน้า เปน “ปรีนิพพุโต” หรือ
ย้ายไปตามลึงค์แล้วนะ ฯ เช่นนี้หมายความว่า ในที่สุด กับ
ด้วยกับ แห่ง ธรรมกัจจันต์ แต่ความอื่นบ่งเพียงว่า กับ ร้อนด้วยละ
กิเลสเสียได้ ฯ ข้อนี้ไป บาลีชัก มาสาธก ฯ

“อาสวานิ ชยา ภิกขุ นิจุณาโต ปรีนิพพุโต” ฯ

คิกนิปาต อิติวุตตก ฯ

เพราะสิ้นแห่ง อาสวะทั้งหลาย ภิกษุหายทิว กับรอบแล้ว ฯ

“นิกุชิตฺวา คุรุ ภาริ ชณฺณิ ภาริ ชนาทีย

สมฺมุติ ทณฺหิ อพฺพพฺภ นิจุณาโต ปรีนิพพุโต” ฯ

ภารสุตฺต ชนฺดวารสฺสยฺยตฺต ฯ

ปลง ภาระอันหนักเสียแล้ว ไม่ถือเอาภาระอันอื่น ถอนคันหา
กับทั้งมูลเสียแล้ว หายทิว กับรอบแล้ว ฯ

ภาระในคานา นี้ หมายถึง ภาระชั้นแรก การถือเอาภาระ หมายถึง
เอาการ ถือด้วยอุปาทาน การ ปลง ภาระ หมายถึงเอา การ ถอนอุปาทาน
แต่มีทาง จะเข้าใจอีก อย่าง หนึ่ง ก็ได้ว่า ละ ภาระชั้นแรกนี้ ด้วยกับ
ธรรมกัจจันต์แล้ว ไม่ถือเอา ภาระชั้นแรกอื่น ด้วยเกิดอีก แต่ไม่กิน
ความ กับสองบาทหลัง ฯ

“ราคโทสโมหฺกชยา ปรีนิพพุโต” ฯ

ปาณฺณลิกามิวฺกคฺค อุตฺตาน ฯ

๖๖

ธรรมวิจารณ์

เพราะ สัน วาคะ โทษะโมหะ กับ รอย แล้ว ฯ

“เยสั สมโพธิยงฺกุเสสุ สมมา จิตฺตํ สุภาวิตํ
อาทานปฏินิสฺสัคคฺเค อนุปาทาย เย รตา
ชีนาสวา ชุตินฺนุโต เท โลเก ปรีนิพฺพุตา” ฯ

จิตต์ ของ ผู้ใด ขบรมติโดยชอบแล้ว ใน องค์ แห่ง สมโพธิ
(คือปัญญาเป็นเครื่อง รุ้เอง) ผู้ใดไม่ถือมัน (ด้วยอุปาทาน) ยินดี
แล้วในอัน สละ การ ถือ ผู้นั้น มี อาสวะ สิ้น แล้ว มีความ รุ่งเรือง
(ด้วยญาณ) กับ รอย แล้วในโลก ฯ

ศัพท์ ว่า “ปรีนิพพุติ” ยังไม่เคย พบเลย ศัพท์ ว่า “นิพพุติ”
ยังพบห่างเต็มที เท่ากับศัพท์ ว่า “นิพพุโต” ในเวลานี้ นึก ที่ มา
ได้แห่งเดียว ได้ชัก มา แสวง แล้วใน หน หลัง ฯ

มีข้อควรสังเกตว่า ใน อธิการ แห่ง นิพพาน นี้ มีกล่าวถึง
การ สิ้น การ ละ ภิเลส หรือ อาสวะ อย่างอื่น จาก ผู้ฝ่าย แห่ง กาม แปลก
จาก อธิการ แห่ง วิราคะ เป็นต้น ที่ กล่าว การ สิ้น การ ละ เฉพาะ ภิเลส
หรือ อาสวะ อันเป็น ผู้ฝ่าย แห่ง กาม ฯ ถึง อย่าง นั้น โดย มาก ก็
ยัง กล่าว ตาม ทาง นั้น ฯ

วิสัย นักปราชญ์ มี ปกติ ใช้ สติปัญญา สอดส่อง ขรรดอัน สุขุม หรือ
ทั้งเคยได้ ประสพ สามิข สุข มาด้วยตนเอง เห็นลง ว่า สามิข สุข เป็น
เครื่อง เกี้ยวไว้ ทุจ เบ็ด เป็นเครื่อง ร้อยไว้ ทุจ สนคพานหรือยังเหียน ผู้
ข้องใน สามิข สุข นั้น เป็นผู้นั้น ะ พึง รุ่งไป ได้ ตาม ปราณหา ไม่เป็น

บาลีใช้ ปรีนิพพุตแทน ปรีนิพพาน

๖๗

โสภณแก่นั้น ทั้งเป็นสุขไม่รู้จักอื่น ได้แล้วยังไม่พอ ในที่สุดย่อม
แปรปรวนไป จึงทำความพอใจในสุขอันสุขุมกว่านั้น เช่นใน
สุขเกิดแต่การรู้สึกว่าได้ทำกิจควรทำ พระศาสดาทรงหมายเอา
การรู้สึกอย่างนี้แล ได้เปล่งพระสุรสิงหนาทว่า “กิจอย่างใด
อันศาสดาผู้เอนกแสวงหาประโยชน์เพื่อสาวกทั้งหลายจะพึงทำ กิจ
อย่างนั้น อันเราทำได้แล้วแก่พวกเธอทุกอย่าง” หรือว่าตนอยู่
ด้วยความเป็นผู้มีภัยไม่มีเวรกับผู้อื่น ทั้งแสดงว่า “ภิกษุ มีใจไป
กับด้วยเมตตา กรุณา เป็นจิตต์วิบูลถึงความเป็นจิตต์ใหญ่ หา
จำกัดมิได้ หาเวรมิได้ หาความเบียดเบียนมิได้ แลไปอยู่” หรือว่า
ไม่เป็นอยู่เปล่า ได้ยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่เขาทั้งหลาย ทั้งแสดง
ว่า “สัตว์บุรุษย่อมเกิดมาเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลเพื่อสุขแก่มหาชน”
หรือเกิดแต่การนึกอารมณ์อย่างอื่นอีก อันลุ่มลึกกัน หรือเกิด
แต่การเลื่อมใสในธรรม ทั้งแสดงว่า

“อุมมปัตติ สุขี เสติ วิปัสสนน เจตสา”

ผู้มีใจผ่องใสได้ปัตติอาศัยธรรม ย่อมอยู่เป็นสุข หรือเกิดแต่การ
พิจารณาธรรม ทั้งแสดงว่า

“ยโต ยโต สมนัสติ ชนฺธานํ อุกทพฺพํ
ลภติ ปัตติปารโมชฺชํ อมคณฺถํ วิชานตํ”

“ในกาลใด ๆ ย่อมพิจารณาความเกิด ความดับแห่งขันธทั้งหลาย
ในกาลนั้น ๆ ย่อมได้ปัตติปราโมทย์ นั่นเป็นหน้าอมฤตของผู้รู้

๖๘

ธรรมวิจารณ์

ทั้งหลาย” ยังฉันทะให้เกิดในนิรามิย สุขลเอียดเป็นชั้น ๆ ปลูก
ความนิยมในธรรมอันซึ่ง ตามกัน ตลอดถึง นิพพานเป็นที่สุด ๆ
เหตุ นั้น พระ พุทธเจ้าทั้งหลายจึง กล่าวยกย่อง นิพพานว่าเป็นธรรม
ยอดเยี่ยม ฯ

ในที่นี้ ขออธิบายนอก ประเด็นหลักข้อหนึ่ง ฯ การ กล่าวถึง
พระ พุทธเจ้าหลาย พระองค์ นั้น ตาม มติที่ รับรองในบาลี หลายแห่ง ฯ
ในบางแห่ง มี มหาปทานสูตรเป็นต้น ออก พระ นามพระ พุทธเจ้า
ทั้งหลายผู้มีพระ ศาสณาล่วงแล้ว ๕ พระ องค์ คือ พระ วิปัสสิ พระ สิขี
พระ เวสสุทฺถิ พระ โภณาคมนะ พระ กัสสปะ ใน มากแห่งเป็นแต่ใช้ พุทฺธพจน์
เช่นในบาลี กระทั่งกัน ในอธิการนี้ ฯ ตามกระแส ความ ทั้งจะแสดง
ความ มี อยู่โดยธรรมคาแห่งธรรมอันพระ พุทธเจ้า ของเราได้ตรัสรู้แล้ว
ทรงเปิดเผย แล จะ เชิดชู พระ อภินิหารอัน นำ มหัศจรรย์ ของ พระ องค์
ในการ ตรัสรู้ ธรรม นั้นตรงเผง กับ การ อย่าง นั้น แห่ง พระ พุทธเจ้า
ทั้งหลายใน ภายหลัง แต่กลับ ทำความไม่ชอบใจแก่ผู้ เห็นว่ามีพระ
พุทธเจ้าเฉพาะ ของเราพระ องค์เดียว จึง จัก สมแก่พระ ธรรมที่เป็น
“เอหิภิกขุอุปสัมปทา” ควรเรียกกัน มาดู มาชม โดย ธรรมดาว่า น่าฟัง ฯ
เทียบ ด้วย ลัทธิอื่น ของ พวกพราหมณ์มีพระ นารายณ์อวตารลง มา
ช่วยโลก ของ พวก มหหมัตมี นายี ลง มาฟื้นฟู เป็น คราว ๆ ในอดีต
แล้วยัง จัก มี ในอนาคต ท่วงทีเดียวกัน ชรอย จะได้ อย่าง มาจาก ลัทธิ
อันเก่ากว่า หรือ มาในชั้น ภายหลัง เห็น ของเขามี ของเราต้องมีบ้าง ฯ

มติ ปรรวณ พระพุทธเจ้า หลายพระองค์

๖๙

พระพุทธเจ้าในอนาคตของเรา ก็มีเหมือนกัน ทั้งแสดงในจักรวรรดิ
สูตร ที่มณีกายปาฏิก วรรค ว่า ในภavnนำ พระเมตเตยฺย สัมมา
สัมพุทธะ จักเกิดขึ้น นี่คือที่ เราเรียกว่า พระศรี อารยเมตไตรย
ค่านำพระ นามเปณสันสกฤตแท้ พระ นามเปณศัพทเพี้ยน มา จาก
ไมเตรย นำขึ้นว่าเราได้ มา จาก พวกอุคฺตร นิกาย กระมัง การ กล่าว
ถึง พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอนาคตไม่ออก พระนาม ในขาลีของเรา
ก็มีด้วย ฯ เหนพอจะ อธิบายให้ เข้าทางได้ อยู่ ฯ ขรรรมย่อมทรง อยู่
โดยขรรรมดา สม่แก่มีอรรถว่าสภาพผู้ทรง อยู่ แลขรรรม นั้นท่าน
กล่าวว่า “ปัจจุตํ เวทิตพโพ วิญญูหิ” อัน วิญญู ทั้งหลายพึงรู้
เฉพาะตน คือตามวิสัย พึงรู้ ตัน ลึก มัว กระจ่าง ตาม สติปัญญาของ
ตน ฯ ในมหาชนชุมนุมหนึ่ง ฯ ในบางยุค ได้มีนักปราชญ์ผู้หลัก
แหลมเป็นผู้สั่งสอน มหาชน คนทั้งหลาย นับถือเป็นเจ้าลัทธิ มีชื่อ
เสียง ปรากฏโด่งดัง เช่นฤษี เจ็ดคนของพวก พรหมณ์ บัณฑิตไฮรัส
แล สอเครเตสของ พวกคุริก ขงรุของ พวกจีน เยชูของ พวกเฮบรู
ครั้นล่วงยุค นั้น มาแล้ว ในชุมนุมใด ได้มีนักปราชญ์เป็นใจขึ้นอีก
เป็นผู้สอนลัทธิใหม่ ไม่เนื่อง กับเจ้าลัทธิก่อน หรือตัดแปลงลัทธิก่อน
เช่น สอเครเตสเป็นใจขึ้นใน ประเทศคุริก ในยุคเป็น ลำดับแห่ง
บัณฑิตไฮรัส เขาก็ นับถือเป็นเจ้าลัทธิ อีกผู้หนึ่ง ที่เป็นผู้ สอนลัทธิ
ของอาจารย์สืบลง มา เช่นเปเลโต คิษย์ของสอเครติส เสนต์จอแล
ผู้อื่นอีกคิษย์ของเยชู เขาก็ นับถือเป็นสาวก ยกย่อง สติปัญญา

๑๗๐

ธรรมวิจารณ์

ความรู้ พุทธ ออกชื่อ ต่อ มา อดีตพุทธทั้งหลายใน มหาปทานสูตร นำ
 ได้เป็นศาสดา มาแล้วในยุคหนึ่ง ๆ ที่ พระพุทธศาสนายกย่องไม่
 คัดค้าน โดยฐานมีโอวาทานุศาสน์ไม่เป็น ปฏิปักษ์แห่งกัน หรือ
 นัยดีอย่างสูง เท่า กับ พระศาสดา ของ ตน ฯ อธิบายนี้ มีบาลีสาธก
 ด้วย ในบางสูตร กล่าวถึง สุนะตนะก็มี กล่าวถึงสรวังคะ ก็มี เรียก
 ศาสดา แต่ไม่เรียกพุทธะ กล่าวถึงคุณสมบัติ ของ ท่านผู้หนึ่ง ๆ ว่า
 “กาเมสุ วิทราโค” มีความกำหนัดใน กามทั้งหลายไป ปราศแล้ว
 แลว่าสมเด็จ พระบรมศาสดา ของเรา ยกเอา คำสอน ของ ท่านทั้ง
 สอง มาตรัส เล่าแก่ ภิกษุทั้งหลายในเวลา ทรงแสดงธรรม ฯ การ
 กล่าวถึง พระพุทธหลาย พระองค์ด้วยใช้ พุทฺธพจน์ มีอธิบายอีกทาง หนึ่ง
 ว่า ไม่เฉพาะ พระองค์เท่านั้น ท่านผู้รู้ อื่น ก็ กล่าวนิพพานว่าเป็น
 ธรรมยอดเยี่ยมเหมือนกัน “เอตํ พุทฺธานํ สาสน์” มีอธิบายว่า นั้น
 มิใช่ คำสอน ของ พระองค์เท่านั้น เป็น คำสอน ของ ท่านผู้อื่นด้วย ฯ
 การอ้าง พระพุทธหลาย พระองค์อย่างนี้ เพื่อให้รู้ว่าเป็น มติ เก่าหรือ
 คำเก่า กุญแจเดียวกับ คำว่า “เอส สมโม สนนตโน” ธรรมนั้นของ
 เก่า หรือ เพื่อสำแดงว่า เป็น มติ หรือเป็นการ ที่ผู้รู้ทั้งหลาย เห็นร่วม
 กันกับ พระองค์ ฯ โดยบรรยายนี้ ท่านผู้ถือ พระพุทธเจ้าพระ องค์
 เดียว แปล “พุทฺธา” ว่าท่านผู้รู้ทั้งหลาย “พุทฺธานํ” ว่าของ
 ท่านผู้รู้ทั้งหลาย ฯ การแปลอย่างนี้ มิใช่ ท่านวิเศษณ์เอง พระ
 ธรรมกถาจารย์ ได้แสดงพุทธศัพท์เป็นชื่อของท่านผู้รู้ ต่างประเภทไว้แล้ว

ปฏิบัติทาง นีพพาน

๗๑

พหูสูตร ก็ จักเป็นพุทธรู้ได้ แต่เดิมคำหมายต่างว่า สุตพุทธรู้ ผู้รู้
เพราะได้ฟัง ฯ ข้าพเจ้าก็พอใจแปลอย่างนี้ หรือ ตัก วณะ เสีย
ใน กถาอันมิใช่ธรรมวิจารณ์ แต่พุทธรู้ศัพท์ แม้แปลว่าผู้รู้ แต่ได้
อรรถพิเศษว่าพระ พุทธเจ้า แปลอย่างนั้นในหนังสือนี้ หาเหมาะไม่
จึงแปลตาม อรรถพิเศษว่าพระ พุทธเจ้าทั้งหลาย แล ขยาย มติ ของ
ข้าพเจ้าสู่กันฟัง ฯ

ผู้เต็มปราณด้วย ภูมิธรรมเพียงใด ย่อมไม่เลื่อนผัน จาก
ภูมิธรรมเพียงนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึง ตรัสสอนว่า

“ภิกษุ วิสฺฐาสมาปาทิ อပ္ปตฺโต อาสวขมฺปี”

ภิกษุ เธอยังไม่ถึงความสิ้นอาสวะแล้ว อย่าได้ถึงวิสฐาส (คือ
ความนอนใจ) เหตุนี้ ปฏิบัติถึงภูมิธรรมใดแล้ว ควรทำความ
เพียรเพื่อขัลลธรรมยิ่ง กว่านั้นอันยังไม่ขัลลแล้ว พระพุทธภาษิต
ตรัสให้รับไว้ชำระทางไปพระนิพพาน กระทั่งที่ ๒ ย่อมเป็นทั้งกรุย
เครื่องหมายระยะทาง ที่ผู้เดินไปถึงเข้าแล้ว จะพึงหมายหากรุย
นำต่อไปอีก กว่า จะถึง ฯ แลทางไปพระนิพพานนั้น นอกจาก
ที่แสดงมาแล้วโดยบรรยาย ในธรรมจักร ประวัตินสูตร แสดง
มัชฌิมาปฏิบัติทางกลาง ไม่จดส่วนสุดสองคือ กามสุขัลลิกานุโยค
การตาม ประกอบความเป็นผู้ติดในกามสุขอันเป็นส่วนย่อหย่อน แล
อหัตถกิลมณานุโยค การตาม ประกอบความลำบากแก่ตน อันเป็น
ส่วนถึงเครียด ว่าทำวิภังค์ทำญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความเข้าไป

๙๒

ธรรมวิจารณ์

สงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้เอง เพื่อนิพพาน แล้วแสดงทาง
อริยมรรค ๘ มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น ดังแจกไว้แล้วใน อธิการแห่ง
วิสุทธิ ว่า เป็นมัชฌิมา ปฏิปทานี้ ๑ ผู้ชำระทางไปนิพพาน พึง
ถาง องค์อันผิดตรงข้าม เป็นกุญหนามคุด กัดหรือชักช้า เป็น
ส่วนปธานะ พึงปฏิบัติหัก ภายวาทิตต์ไปตามองค์ ๘ นั้นเป็น
อย่าง ๑ กว่า จะครบ เข้ากันเป็นธรรมสามัคคี เป็นส่วนภาวนา ๑

ดูนิพพานแล้ว นับว่าถึงบรมสุข ดังแสดงในบาลี กระทู้ที่ ๓ ๑
อย่างไร ท่านจึง กล่าวว่า นิพพานเป็นบรมสุข นั้น พึงรู้โดยอธิบายแห่ง
บาลี กระทู้ นั้น ในที่นี้ ย่นกล่าวเพียงว่า เป็นสุข สกลใส เป็นสุข สงบ
เป็นสุข เย็น เช่น น้ำรัยรหาย เป็นยอก อามิข สุข ๑ นิพพานเป็น
บรมสุขนั้น หมายถึงนิพพานบรรยายไทน ๑ น่าจะหมายเอา
อนุปาทิเสส เพราะสุขเป็นเจตสิก สงเคราะห์ในเวทนาชั้นนี้ แต่มี
บาลีบ่ง ความชัดว่า หมายถึงตลอดถึงอนุปาทิเสส นี้คือ “เตสํ วุปลโม
สุโข” ความเข้าไปสงบแห่งสังขารเหล่านั้นเป็นสุข ๑ มีทางเข้าใจ
เป็นสาม (๑) บางทีจะพึงถือเอา ความอัน กลับกัน กับ คำว่า
“เอเสวนโต ทุกฺขสฺส” นั้นที่สุดแห่งทุกข์ (๒) มิเช่นนั้น
จะพึงหมายเอา ขณะกับ วิมกจิตต์อันสัมปยุตต์ด้วยสุข ทั้งเรา กล่าว
ชมผู้ มรณะ บาง คนว่า ตาย เป็นสุข หรือทั้ง กล่าวใน อรรถกถาว่า
“สุตฺตปฺปพฺพุโต วิย” คุรุหลับ แล้วตื่นขึ้น (๓) หรือจะพึง
หมายเอาอาการ ปรากฏแก่ผู้อื่น ทั้งเรา คิดเพนเอาเองว่า อาจชนะ

ปฏิบัติทางแห่งนิพพาน

๗๓

นั้นน่าเป็นสุข หรือทั้งเราปรารถนาถึงท่าน ผู้ทำคุณแก่โลกและโลกไปแล้ว มีผู้หยั่งถือน กราบไหว้บูชา เหน่น้ำอิมใจ ทั้งกล่าวว่า “เปฯฯ นมฺหติ” ผู้มีบุญอันทำแล้ว ละไปแล้ว ย่อมยินดี ฯ

สำหรับผู้ปฏิบัติ การหัดจิตต์ไปตามทางแห่งนิพพาน เปนการดำเนินไถ่สัณนิพพานเข้าทุกที ไต่ในบาลีว่า “นิพพานสุเสว สหติเก” ฯ

สรุป ความ

จิตต์อันเคย กำหนักใน อารมณฺ์อันขวน ความกำหนัก มัวเมา ใน อารมณฺ์อันชักให้เมา ภายหลัง มาหน่ายโดยโยนิโสแล้ว ย่อมสิ้นกำหนัก ย่อมหลุดพ้น ย่อมถึง ความหมดจดผ่องใส ย่อมสงบ ย่อมเป้น จริมก จิตต์ ทัย สนิธในอวสาน นิพพิทา วิราคะ วิมุตติ วิสุตติ สันติ แล นิพพาน เปนธรรมเนื่องถึงกัน ทัย ประการฉนี้ ฯ

ชนผู้ถึง สามีข สุขบริบูรณ์แล้ว ะพึง พยว่า สุข นั้นย่อมมี ทุกข์ ำกัยกัน รู้เช่นอย่าง นั้นแล้ว มีทาง จะ น้อม จิตต์ ให้ หน่าย ง่าย กว่าชนผู้ ขาด หรือบก พร่อง จากสุข ุณินั้น ุญท์ ัก แต่ กลืน โภชนาหาร ย่อมรู้ สึกอวชย มากกว่ารู้ สเมื่อบริโภค ความวธา เพราะไม่สามารถ าศาสุข อย่าง นั้น ไม่จัก เป้น นิพพิทา เป้น “ถีนํ” ความ ทัย ัก ฯ ทำจิตต์ ให้ มาตาม ักย นิพพิทา ได้ แล้ว ย่อม สิ้น

๙๔

ธรรมวิจารณ์

กำหนดไปเอง ด้วยมิได้กระทบ กระทั่ง เทียบด้วย สามี ภริยา อยู่ด้วยกันมาแต่ รุ่งคумแก้ว คลายเสนาหาด้วย อำนาจ กิเลส กาม แต่คงอยู่ในความรัก กันด้วย เคสีย เปมะ ความ รัก อาศัย เรือนไม้ แก้ว รักกัน โดยฉันเป็นคนหนึ่งถึง ถิ่น ในเรื่อง กล่าวถึง อุบาสก อุบาสิกา มีสันความกำหนดในกามแล้ว แต่ยัง อยู่ ครอง เรือน นำได้แก่ ความที่กล่าวมา ความรัก ชนิดนี้ พึ่งมี แม้ใน รวง มารดา แล ภิกษุ ผู้บุตร ความสิ้นรัก เพราะ กระทบ กระทั่ง ทั้งสามี ภริยา แยกกัน ไม่จัดเป็นวิราคะ เป็น “อภิกุณหา” ความรอา หรือ “ชิตุคุณหา” ความชิง ๆ ทำจิตต์ให้ขัลลวิราคะได้แล้ว ย่อมหลุดพ้น จากอาสวะไปเอง ด้วยมิต้อง ปลุกปล้ำอง ทั้งปรายใจแล้ว พ้นจากอันตราย นับว่าเป็น “ชีณาสโว” ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว เป็นผู้วิสุทธ เป็นผู้สงบแล้ว คุญผ้าสิ้น มลทินแล้ว ย่อมชาว สอาก มี นวล ถึงอายุชัย ย่อมกับ รอย ด้วยกับ แห่ง จริมกจิตต์ คุญไฟสิ้น เชื้อแล้ว ด้วยไปเอง ๆ โดยนัยนี้ ปรมัตถ ปฏิปทา ย่อมเป็น ปฏิบัติ เหมะแก่ ผู้บริบูรณ์ ด้วย สามี สุขแล้ว หวังจะ หา นิรามิย สุข อัน สุขุม กว่าต่อไป แล เป็น อมนุษย์ ปฏิปทา อันจะ พึ่ง ปฏิบัติ ขึ้นไปถึง โดย ลำคับ นับตั้งแต่ ประโยชน์ทาง คติโลก ทาง คติธรรม ขึ้นไปถึง ไตรสิกขา อันเป็น นิพเพช ภาคิย คือ เป็นไป ในส่วน แห่ง แห่ง ตลอดจน ด้วย ปัญญา คุญขึ้นสู่ ปราสาท โดย บัรโกลีละ คัน ๆ สดวก กว่า ก้าว ลัก ลั่น หรือ ปีน บ้าย อันมิใช่ ทาง ๆ เพราะ

ปฏิบัติแห่งนิพพาน

๗๕

อย่างนี้ ไม่ควรดูหมิ่นธรรมอันเป็นบุพพภาคว่าต่ำไป ควรทำ
ความเคารพในธรรมทุกชั้น แล ควรปฏิบัติเพื่อยังคุณอันบกพร่อง
ให้เต็ม คืบขึ้นไปทุกที อย่างนี้ จักถึงความเจริญงอกงามแล
ความไพบูลย์ใน พระพุทธศาสนา นี้แล ฯ

พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

ปาฐกถา ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

วันที่ ๒๗ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๓๘

พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์

ขอเจริญพร ท่านคณบดีคณะศึกษาศาสตร์ มศว ประสานมิตร ท่านอาจารย์ นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจทุกท่าน วันนี้あたมาได้มาที่นี่อีกครั้งหนึ่ง พอมาเห็นสถานที่ที่จำได้ว่าเคยมาพูดที่นี่ ไม่แน่ใจว่ากี่ปีแล้ว อาจจะเป็นสัก ๒-๓ ปี รู้สึกว่ารวดเร็วเหลือเกิน มาเห็นที่นี่เหมือนกับเพิ่งมาพูดไม่นานนี้เอง และวันนี้มาพูดที่นี่ก็ต้องพูดเรื่องการศึกษาอีก

เมื่อได้รับนิมนต์จากท่านคณบดี เวลาจะมาพูดก็มีความรู้สึกกลัวขึ้นมาอย่างหนึ่งคือกลัวซ้ำ นี่ก็จะพูดเรื่องปรัชญาการศึกษาอีก เรื่องท่านองนี้ดูเหมือนว่าพูดแล้วพูดอีก ถ้ามาพูดซ้ำก็ทำให้รู้สึกว่จืด แต่ก็เห็นเป็นความจำเป็นที่ว่าเรื่องเนื้อหาสาระในทางวิชาการ โดยเฉพาะทางการศึกษานั้นจำเป็นต้องมีการพูดซ้ำบ้าง ความซ้ำนั้นอยู่ที่ตัวหลักการ แต่สถานการณ์ต่างๆ ก็เปลี่ยนไป หลักการนั้นเมื่อนำมาเชื่อมกับสถานการณ์หรือเรียกว่านำมาประยุกต์ใช้ ก็อาจจะมีส่วนที่แปลกแตกต่างออกไปบ้าง

วันนี้ท่านได้นิมนต์ให้มาพูดในเรื่อง **พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์** เรามีศัพท์ที่กำลังนิยมกันมากคือคำว่า **โลกาภิวัตน์** ตามที่あたมาได้รับนิมนต์ไปพูด หัวข้อปาฐกถาหลายครั้งจะมีคำนี้อยู่ด้วย ไม่เฉพาะในทางการศึกษา ไปพูดที่อื่นก็มีเรื่องท่านองนี้ คำว่า **โลกาภิวัตน์** นี้ค่อนข้างใหม่ ก่อนหน้านี้มีคำว่า **โลกานุวัตร** ก็ได้รับนิมนต์พูดตั้งแต่สมัยที่ใช้คำว่า **โลกานุวัตร** ก็เลยมีเรื่องของกระแสโลกานุวัตร บางทีก็พูดคู่กับธรรมานุวัตร แล้วก็มีโลกาภิวัตน์ในด้านต่างๆ

การศึกษาที่ยืนตัว แก่ปัญหาโลกาภิวัตน์ที่ชั่วคราว

โลกาภิวัตน์นั้นก็คงจะเข้าใจกันดีแล้วว่ามีคามหมายอย่างไร สมัยต้นๆ ยังมีความสับสนพอสมควรเวลานี้ก็เป็นเพียงว่าทบทวนกัน ความหมายง่ายๆ ของคำว่า “โลกาภิวัตน์” ก็คือ การทำให้เกิด ให้มี ให้เป็นไปทั่วทั้งโลก อันนี้เป็นความหมายแบบง่าย ๆ เรื่องนี้ก็เป็นสภาพของยุคสมัย คือ เวลานี้เหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงของโลกได้มาถึงยุคสมัยที่ว่า เมื่อมีอะไรเกิดขึ้นที่ใดที่หนึ่งแล้วก็มีการแพร่ขยายกระจายไปรวดเร็วจนกระทั่งครอบคลุมไปทั่วทั้งโลก เราจึงมีศัพท์คำนี้ขึ้นมา

ในแง่ของการศึกษาเราก็จะต้องดูว่า การศึกษาเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องที่เป็นโลกาภิวัตน์อย่างไร เมื่อเรามองโลกาภิวัตน์ว่าเป็นเรื่องของยุคสมัย เราก็ต้องมองว่าปรัชญาการศึกษามีหลักของตัวเอง การที่ว่าหลักของตัวเองนั้นหมายความว่า ไม่ได้ขึ้นต่อโลกาภิวัตน์ แต่มาสัมพันธ์กับโลกาภิวัตน์ได้ด้วย ที่พูดอย่างนี้หมายความว่าปรัชญาการศึกษาที่แท้นั้นมีความยืนตัวของมันเอง ไม่ได้ขึ้นต่อโลกาภิวัตน์

ขอพูดย้ำทวนว่า ปรัชญาการศึกษาที่แท้ย่อมมีความสมบูรณ์ในตัวของมันเอง และการที่มีความสมบูรณ์ในตัวของมันเองนี้ก็คือสามารถใช้พัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์ได้ ขยายความว่า เราสามารถใช้ปรัชญาการศึกษาพัฒนาคนให้เป็นผู้ที่สมบูรณ์ และมนุษย์ที่มีความสมบูรณ์นี้ ไม่ว่าจะอยู่ในยุคสมัยไหนก็ตาม ก็สามารถดำรงอยู่อย่างดีที่สุดในสภาพที่เป็นจริงในเวลานั้นๆ ซึ่งเป็นเรื่องของกาลเทศะ หมายความว่า การศึกษามีความสมบูรณ์ในตัวที่สามารถสร้างคนที่มีความสมบูรณ์ และหลักการของการศึกษานั้นก็ตาม ตัวบุคคลที่มีความสมบูรณ์นั้นก็ตาม จะไปอยู่ในยุคสมัยไหนก็ตาม ก็สามารถปรับตัวหรือสามารถเป็นผู้แก้ปัญหาสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ให้เป็นไปได้ด้วยดีในสภาพของยุคสมัยนั้นๆ ซึ่งเราถือว่าเป็นกาลเทศะ

เวลานี้เรามาพูดในแง่โลกาภิวัตน์ก็หมายความว่า เราจะเอาปรัชญาการศึกษาที่นำจะมีความสมบูรณ์อย่างนั้น และสร้างคนที่สมบูรณ์ได้อย่างนั้น มาใช้ในยุคโลกาภิวัตน์นี้ การศึกษาที่จะเป็นอย่างนี้ได้ ที่จะมีความสมบูรณ์และสร้างคนที่มีความสมบูรณ์ได้ ก็คือปรัชญาการศึกษาที่เข้าถึงความจริงแท้ของธรรมชาติมันเอง อันนี้เป็นหลักการสำคัญ ถ้าตัวปรัชญาการศึกษาไม่สามารถเข้าถึงความจริงแท้ของธรรมชาติของธรรมชาติ ก็ไม่มีทางที่จะเป็นตัวหลักเป็นตัวยืนที่มั่นคงอยู่ ไม่มีความสมบูรณ์ ถ้าเมื่อไรเข้าถึงความจริงแท้ของธรรมชาติ เมื่อนั้นความสมบูรณ์ก็เกิดขึ้น

คนเรานั้น ไม่ว่าจะเข้าถึงความจริงของธรรมชาติหรือไม่ก็ตาม ย่อมมีความเข้าใจต่อโลกและชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่ง และความเข้าใจนั้นจะมีอิทธิพลอยู่เบื้องหลังความคิดและการกระทำทุกอย่างของเขา ถ้าเขาเกี่ยวข้องกับการศึกษา ความเข้าใจต่อโลกและชีวิตของเขาก็เท่ากับเป็นปรัชญาการศึกษาของเขาไปโดยไม่รู้ตัว และถ้าความเข้าใจนั้นไม่เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ ก็จะพาให้การดำเนินการทางการศึกษาผิดพลาดไม่ได้ผลดี เพราะฉะนั้น จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องทำให้ปรัชญาการศึกษาที่มีความชัดเจน และให้เป็นปรัชญาการศึกษาที่เข้าถึงความเป็นจริงของธรรมชาติ

ในเมื่อความจริงแท้ของธรรมชาติเป็นตัวตัดสิน ปรัชญาการศึกษาที่สมบูรณ์จึงมีได้ตลอดเวลา และมนุษย์ที่สมบูรณ์ก็คือมนุษย์ที่เข้าถึงความจริงแท้ของธรรมชาติมัน เพราะว่ามันทุกอย่างไม่เหนือกฎธรรมชาติ ไม่เหนือธรรมชาติ มันจะเปลี่ยนแปลงไปปรากฏรูปร่างอย่างไรก็เป็นเรื่องของยุคสมัย ถ้าเราเข้าถึงความจริงแท้ของมัน แล้ว นั่นก็คือเราเข้าถึงฐานรากของมัน และเราก็จะสามารถจัดการกับรูปปรากฏต่างๆ ที่เกิดขึ้น จะเป็นยุคสมัยไหนถิ่นฐานไหนก็ได้ ตอนนี้เราจึงมาพูดในแง่ว่า เราต้องการปรัชญาการศึกษาที่แท้จริง ที่สมบูรณ์ ที่เข้าถึงความจริงแท้แห่งธรรมชาติของธรรมชาติมัน ซึ่งไม่ขึ้นต่อโลกาภิวัตน์ แต่สามารถนำมาแก้ปัญหาเฉพาะของยุคโลกาภิวัตน์ได้

ถ้ามันเข้าถึงความจริงแท้มันต้องแก้ปัญหาได้ แต่นั่นก็อยู่ที่ว่าจะต้องมีความสามารถอีกชั้นหนึ่งคือความสามารถที่จะนำมาใช้ ซึ่งเป็นความสามารถในการจัดตั้งวางระบบและความฉลาดเชิงเทคนิควิธี อย่างน้อยก็ต้องมีความรู้เท่าทันต่อสภาพความเปลี่ยนแปลงและปัญหาในขณะนั้น ถึงแม้เราจะมีความรู้จริงเข้าถึงกฎธรรมชาติจริง แต่ถ้าเราไม่รู้เข้าใจปัญหาและสถานการณ์ที่เป็นไปอยู่ในเวลานั้น เราก็ไม่สามารถเอาหลักการนั้นมาประยุกต์ใช้ได้เหมือนกัน

ถ้าเรามีปรัชญาการศึกษาที่แท้ ซึ่งพัฒนาคนได้สมบูรณ์ เราก็จะได้คนที่มาอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์ ที่สามารถแก้ปัญหาของยุคโลกาภิวัตน์นี้ได้ด้วย และทำการสร้างสรรค์อย่างได้ผลดี การศึกษาแบบนี้จะมีลักษณะอย่างหนึ่งในบรรดาหลายๆ ลักษณะ คือเป็นการศึกษาที่สามารถนำสังคมมนุษย์ เพราะอะไร เพราะว่าสังคมมนุษย์นี้เป็นรูปปรากฏตามยุคสมัย สังคมเปลี่ยนแปลงเสมอ มนุษย์นั้นอยู่ในสังคมที่ขึ้นต่อกาลเทศะ สังคมมีความเปลี่ยนแปลงไปต่างๆ และสังคมนี้แหละที่ประสบปัญหา สังคมนี้มีเรื่องของความเป็นไปเฉพาะชั่วคราวตามกาลเทศะ มนุษย์ที่เขาถึงความจริงนั้นจะเป็นผู้ที่ไม่ติดอยู่ภายใต้ครอบงำของสังคมแห่งกาลเทศะนี้ ที่ว่าไม่ติดอยู่ภายใต้ครอบงำของสังคมก็หมายความว่า ไม่ถูกกำหนดหล่อหลอมโดยสังคมอย่างเดียว

เป็นธรรมดาว่าสังคมนี้มีอิทธิพลครอบงำมนุษย์ แต่ถ้ามนุษย์เป็นอย่างนั้นหมด สังคมนี้ก็ไปติไม่ได้ คือไม่มีทางออก ไม่มีทางเปลี่ยนแปลง แก้ไขตัวไม่ได้ ถ้าเดินทางผิดไปก็จบ มันก็ตัน การศึกษาที่ดีที่ถูกต้องทำให้มนุษย์มีความสามารถที่จะแก้ไขปัญหาสังคมตลอดจนนำทางสังคมใหม่ ขั้วทางที่ถูกต้องให้ดำเนินไปได้ ดังนั้นการศึกษาที่แท้จริง จึงมีลักษณะหนึ่งคือการเป็นผู้นำสังคม ขึ้นนำสังคมได้

การศึกษานี้เราจะเห็นว่า บางครั้งมีบทบาทที่เน้นไปในแง่การสนองความต้องการของสังคม อย่างเวลานี้เราก็พูดกันมากถึงการที่ว่า ตอนนี้ประเทศชาติกำลังจะพัฒนา และการพัฒนานี้จะต้องอาศัยกำลังคนในด้านต่างๆ กำลังคนในด้านนี้น้อยไป ขาดแคลนไป จะต้องสร้างกำลังคนในด้านนี้ให้มาก การศึกษาก็มาแก้ปัญหานี้ เราถือว่าการศึกษาที่แท้ สามารถสร้างกำลังคนมาสนองความต้องการ แต่ถ้ามองอยู่แค่นี้แล้วไม่รู้ตระหนักถึงความหมายของการศึกษาที่แท้จริง เราก็จะแคบ เราก็จะทำหน้าที่ไม่สมบูรณ์ และกลายเป็นการศึกษาที่ตามสนองความต้องการของสังคมเท่านั้น ก็กลายเป็นการศึกษาถูกกำหนดโดยสังคม

ตามความจริงแท้ การศึกษาจะต้องเป็นตัวนำสังคม เป็นผู้หาทางออกให้แก่สังคมได้ จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงวิถีของสังคม ขึ้นนำทิศทางของสังคม จนกระทั่งสามารถแก้การติดตันของอารยธรรมมนุษย์ได้ อันนี้คือความสามารถที่แท้จริงของการศึกษา เวลาเราสามารถพูดได้ว่า เรามาถึงจุดที่อารยธรรมของมนุษย์มีความติดตันไม่เฉพาะสังคมไทยเท่านั้น อารยธรรมของโลกหรือของมนุษยชาติ ทั้งหมดมาถึงจุดติดตัน การศึกษาจะต้องทำหน้าที่ให้ได้ถึงขั้นนี้ ถ้าทำไม่ได้ถึงขั้นนี้แล้วมันก็จะกลายเป็นว่า มนุษยชาติถึงความอับจน เมื่ออารยธรรมมนุษย์ติดตันแล้ว เราจะหาทางออกอย่างไร นี่คือการกิจของการศึกษา

รู้สถานะของสังคมเตรียมรับมือโลกาภิวัตน์

ทีนี้เรามาพูดถึงเรื่องของยุคสมัยก่อนว่า เวลานั้นเป็นยุคสมัยที่เรียกว่า โลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะคราว แต่เป็นสภาพปัจจุบัน โลกาภิวัตน์นี้มีสภาพปัญหาอะไรเกิดขึ้นบ้าง หรือว่าปัญหาเรื่องราวอะไรที่เป็นโลกาภิวัตน์อยู่ในปัจจุบัน เมื่อเราอยู่ในสภาพการณ์นั้นเราจะมีสถานะสองแบบ ซึ่งจะเป็นข้อสังเกตหรือเป็นข้อพิจารณาเบื้องต้นว่า เราเป็นผู้มีการศึกษาที่พร้อมจะจัดการแก้ไขปัญหานำทางสังคมได้หรือไม่ ดูว่าสถานะของเราหรือสังคมของเราซึ่งอาจจะสังคมไทยนี้แหละ ว่าอยู่ในสถานะอะไร เป็นสถานะที่เป็นฝ่ายรับหรือเป็นฝ่ายให้ เป็นผู้ตามหรือเป็นผู้นำ เป็นผู้กระทำหรือถูกกระทำ

ลองพิจารณาดูที่สังคมของเรานี้ กระแสโลกาภิวัตน์เข้ามาและเป็นไปต่างๆ เราคอยรับคอยตาม เราถูกกระทำหรือเป็นผู้กระทำ เราเป็นผู้สร้างและเป็นผู้นำหรือไม่ อันนี้เป็นสถานะที่สำคัญ ถ้าสถานะของเรายังอยู่ในฝ่ายเป็นผู้ตาม ผู้รับ และถูกกระทำ ก็แสดงว่าน่ากลัว เช่น น่ากลัวว่าเราจะไปช่วยแก้ปัญหาให้แก่อารยธรรมมนุษย์ไม่ได้ อย่างน้อยการศึกษาของเราคงจะช่วยสังคมไม่ได้ดีเท่าที่ควร

ตอนนี้ เพื่อให้รู้สถานะเป็นอย่างน้อย ตลอดจนกระทั่งถ้าสามารถก็เข้าไปแก้ปัญหาของสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ได้ด้วย

๑. ต้องมีความสำนึก รู้ อย่างน้อยสำนึกถึงสถานะของตนว่า สังคมของเราขณะนี้อยู่ในฐานะเป็นอะไร เป็นผู้รับ ผู้ตาม ผู้ถูกกระทำหรือว่าเป็นผู้นำ ผู้ให้ และผู้กระทำ

๒. เมื่อสำนึกถึงสถานะขึ้นมาแล้ว ก็รู้เท่าทัน รู้ให้เข้าถึงความจริงของสภาพโลกาภิวัตน์ว่า สภาพโลกาภิวัตน์ที่เป็นอยู่นั้นมันศรีวิไลหรือเป็นปัญหา เป็นสิ่งที่ดีหรือร้าย มีผลดีหรือเสีย แล้วต่อจากนั้นพอรู้เข้าใจถึงความจริงแล้ว

๓. ต้องมีความสามารถในการปรับตัว การปรับตัวเรามักจะมองแค่ทำให้เข้ากับสภาพนั้นได้ หรืออยู่กับมันได้อย่างดี คือ แม้ว่ามันจะร้าย เราก็ปรับตัวอยู่ได้ดีที่สุดในสภาพอย่างนั้น แต่แค่นี้ยังไม่พอ เราจะต้องก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง คือขั้นที่สามารถเป็นผู้กระทำต่อมัน เป็นผู้กระทำต่อสภาพโลกาภิวัตน์นั้น เป็นผู้เปลี่ยนแปลงก็ได้ เป็นผู้ทำมันขึ้นมาใหม่ก็ได้ นี่แหละคือผู้สร้างสรรค์ที่แท้จริง

การศึกษาที่ทำได้ถึงขนาดนี้คือ การศึกษาที่เข้าถึงความจริงแท้และประสบความสำเร็จ อันนี้ก็เป็นเรื่องที่ทำหาย และเป็นเรื่องที่จะต้องสำรวจพิจารณาตนเอง

๑

สภาพโลกาภิวัตน์

ก่อนจะไปถึงตัวปรัชญาการศึกษาที่ต้องการจะพูด ก็มาพูดกันถึงสภาพโลกาภิวัตน์บางอย่างเสียก่อน เพื่อให้เห็นภาพของเรื่องที่เราเกี่ยวข้องอยู่ และที่เราจะต้องจัดการ ไม่ว่าในทางที่เป็นบวกหรือเป็นลบก็ตาม คือบางอย่างอาจจะต้องแก้ บางอย่างอาจจะต้องส่งเสริมสนับสนุน

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เจ้าของบทบาทในการสร้างยุคสมัย

สภาพโลกาภิวัตน์ปัจจุบันนี้มีมากมายเหลือเกิน แต่อย่างหนึ่งที่เด่นชัดปฏิเสธไม่ได้ก็คือความเจริญ และอิทธิพลของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อันนี้เป็นสภาพโลกาภิวัตน์ใหญ่ที่ได้ครองโลกมาเป็นเวลานานทีเดียว เรียกว่าเป็นศตวรรษๆ แล้ว

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนั้น เราถือได้ว่าเป็นปัจจัยตัวเอกในการสร้างยุคสมัย สภาพความเจริญที่ขยายตัวขึ้นมาและเจริญแพร่หลายไปจนกระทั่งเรียกเป็นชื่อยุคสมัยของโลก เริ่มแต่ยุคอุตสาหกรรม ก็เกิดจากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี วิทยาศาสตร์ค้นคว้าความรู้ในธรรมชาติมาแล้วก็ได้ใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์นั้น มาสร้างสรรค์ทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้เทคโนโลยีขึ้นมา เทคโนโลยีนั้นทำให้มนุษย์สร้างสรรค์พัฒนาอุตสาหกรรมได้ ถ้าไม่มีเทคโนโลยีการพัฒนาอุตสาหกรรมก็ไม่สำเร็จ ยุคอุตสาหกรรมสำเร็จได้ด้วยเทคโนโลยี ซึ่งอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ตลอดจนกระทั่งมาถึงยุคปัจจุบันนี้ เราบอกว่าเราเปลี่ยนเป็นยุคที่พ้นจากอุตสาหกรรมแล้ว หรือเป็นยุคข่าวสารข้อมูล ก็อีกนั่นแหละ คือ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนี้เองที่เป็นตัวสร้างยุคสมัยขึ้น และยังเด่นชัดมากขึ้นอีก

ยุคข่าวสารข้อมูลนี้ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีแท้ๆ ต้องมีเทคโนโลยีพิเศษทีเดียว เป็นเทคโนโลยีที่เกี่ยวกับการข่าวสารข้อมูลโดยเฉพาะดังที่เรียกกันว่า IT (information technology) เพราะฉะนั้นจึงพูดได้ว่า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีบทบาทเป็นแกนในการสร้างยุคสมัย

ในการสร้างยุคสมัยนั้น วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีบทบาทสองอย่างคือ สร้างยุคสมัยขึ้น และทำให้เกิดผลดีหรือผลร้ายของยุคสมัย เราคงไม่ปฏิเสธผลดีเพราะในส่วนที่ดีก็ช่วยได้มาก แต่ข้อที่จะต้องสังเกต ก็คือความไม่ครบถ้วน ยุคนี้ก็กำลังมาถึงเวลาที่คนตระหนักรู้ข้อบกพร่อง หรือจุดอ่อน หรือขีดจำกัด หรือความไม่เพียงพอของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ในยุคสมัยหนึ่งเมื่อเริ่มต้นนั้น มนุษย์เต็มไปด้วยความภาคภูมิใจและเชื่อมั่นว่า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะเป็นปัจจัยที่นำมนุษย์ไปสู่ความสุขสมบูรณ์ มนุษย์ถึงกับฝันเลยทีเดียว ศตวรรษที่ ๑๙ ของคริสต์ศักราชเขาถือว่าเป็นยุค scientism แปล่อ่อนๆ ก็ว่ายุคนิยมวิทยาศาสตร์ ถ้าแปลแรงๆ ก็ว่ายุคคลั่งวิทยาศาสตร์ หมายความว่าคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ คือ ศตวรรษที่แล้ว เป็นยุคที่มนุษย์มีความฝันเลยทีเดียวว่า

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะนำมนุษย์ไปสู่ความสุขสมบูรณ์ พร้อมกันนั้นวิทยาศาสตร์ก็ได้เป็นมาตรฐานตัดสินความจริง พุดสั้นๆ ว่า วิทยาศาสตร์เป็นตัวตัดสินหรือเป็นตราประทับในแง่ของความจริงและความเจริญ

ในแง่ความจริง ศาสตร์หรือวิชาการต่างๆ ที่เคยศึกษากันมาในอดีต ต้องหันมาใช้วิทยาศาสตร์เป็นตัวตัดสิน วิชาการที่มีมาแต่สมัยสองพันสามพันปีนั้น ไม่มีคุณค่าแท้จริงจนกว่าจะนำวิธีวิทยาศาสตร์เข้าไปใช้ เช่น วิชาการทางด้านการปกครอง การเมือง และนิติศาสตร์ มีมาสองพันกว่าปีแล้ว แต่นักวิชาการได้มาตั้งมาตรฐานวิชาการขึ้นใหม่ เรียกว่า วิชาสังคมศาสตร์ พวกวิชาการเมือง วิชาการปกครองสมัยก่อนที่มีมาตั้งสองพันปีนั้น เพราะเหตุที่ไม่ได้เคยใช้วิธีการวิทยาศาสตร์ก็ไม่สามารถเข้าเป็นสังคมศาสตร์ได้

มนุษย์ได้เอาวิธีวิทยาศาสตร์ที่ใช้กับความจริงทางวัตถุมาเป็นมาตรฐานวัดวิชาการทางสังคมด้วย ถึงยุคนี้วิชาการต่างๆ อันไหนจะภูมิใจว่าตนเป็นวิชาการที่ดีที่จริงจะต้องสอดคล้องกับวิทยาศาสตร์ โดยใช้วิธีวิทยาศาสตร์ เช่น เศรษฐศาสตร์ก็บอกว่าใช้วิธีการวิทยาศาสตร์ จึงได้เป็นสังคมศาสตร์ จิตวิทยาก็บอกว่าฉันก็ต้องใช้วิธีการวิทยาศาสตร์ วิชาการอะไรจะดี จะจริง ต้องเอาวิทยาศาสตร์โดยวิธีการวิทยาศาสตร์มาเป็นเกณฑ์วัด ในยุคศตวรรษที่ ๑๙ วิทยาศาสตร์ได้รับความนิยมสูงสุด จนกระทั่งใช้เป็นมาตรฐานวัดความจริง และเป็นความหวังความใฝ่ฝันของมนุษย์ว่า จะทำให้มนุษย์ประสบความสำเร็จความสุขความสมบูรณ์พร้อมทุกอย่าง

อย่างไรก็ตาม พอมาถึงปัจจุบันนี้ ความฝันอย่างที่ว่านั้นได้มาถึงจุดที่เรียกว่าสลาย โดยเฉพาะในประเทศที่พัฒนาแล้ว ความฝันกลายเป็นความผิดหวัง จนกระทั่งมีมนุษย์บางกลุ่มในประเทศที่พัฒนาแล้วตั้งเป็นกลุ่มที่ต่อต้านเทคโนโลยีเป็นต้น อย่างน้อยก็ถือว่าความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไม่สมบูรณ์ แล้วก็มองในแง่ร้ายว่ามันเป็นสาเหตุสำคัญที่นำมาสู่ปัญหาใหญ่ของมนุษยชาติ เช่น ปัญหาสภาพแวดล้อมเสีย ธรรมชาติเสื่อมโทรม ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ที่สุดของมนุษยชาติปัจจุบัน ที่อาจจะนำมวลมนุษย์ไปสู่ความพินาศย่อยยับ

นี่ก็เป็นเรื่องของความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์ที่เรียกว่า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หมายความว่า แม้แต่ในเรื่องของความเป็นโลกาภิวัตน์ก็มีความเปลี่ยนแปลงในคุณค่าเป็นต้น ที่เราจะต้องรู้เท่าทันหรืออย่างน้อยในการพัฒนาเราจะเห็นว่าขณะนี้เปลี่ยนไปแล้ว การพัฒนาโลกในยุคที่ผ่านมาได้ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นปัจจัยเอก โดยมุ่งความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ เรียกว่าพัฒนามุ่งความสัมฤทธิ์ทางเศรษฐกิจด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นี่คือสภาพการพัฒนาในยุคที่ผ่านมา แต่เวลานี้องค์การโลกคือสหประชาชาติก็ประกาศว่า การพัฒนาแบบนี้ผิด ดังที่ได้ประกาศทศวรรษโลกแห่งการพัฒนาแบบใหม่ ซึ่งหลายท่านก็คงได้ทราบแล้วว่า ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๓๓ จนถึง ๒๕๔๓ ซึ่งรวมทั้งขณะนี้ เป็นทศวรรษโลกแห่งการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม

ทั้งนี้องค์การสหประชาชาติโดย UNESCO ได้ประกาศแถลงว่า การพัฒนาที่ผ่านมาอันมีความบกพร่องเสียหายมากมายจะดำเนินต่อไปไม่ได้ เพราะมุ่งเศรษฐกิจโดยบทบาทของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กลายเป็นว่าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีถูกตีเตียนรุนแรง แล้วก็ให้มีการพัฒนาแบบใหม่ที่อาศัยบทบาทของวัฒนธรรมเข้ามาเป็นส่วนสำคัญ โดยถือว่าต้องให้มีการพัฒนาที่มีองค์ประกอบครบถ้วนพร้อมสมบูรณ์ ไม่ใช่เอา

ด้านเดียว อย่างน้อยก็เป็นพัฒนาที่มนุษย์เกิดความตระหนักว่า มีจุดอ่อนข้อบกพร่องก็เลยต้องพัฒนาแบบองค์รวม เวลานี้คำว่าองค์รวม ก็มีความสำคัญได้รับความนิยมนำไป

ในระยะใกล้เคียงกันนั้น (พ.ศ.๒๕๒๙) คณะกรรมการการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่สหประชาชาติได้ตั้งขึ้น ก็ได้แถลงในทำนองเดียวกันว่า การพัฒนาในยุคที่ผ่านมาซึ่งมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจนั้น ผิดพลาด ทำให้ธรรมชาติแวดล้อมเสื่อมโทรม จะนำไปสู่ความหายนะของมนุษยชาติ เป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน และได้เสนอแนวคิดใหม่ให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) ที่ให้เศรษฐกิจเจริญได้ โดยสิ่งแวดล้อมก็อยู่ดี

บัดนี้ การพัฒนาแนวใหม่ที่เลิกเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่หันมาให้ความสำคัญแก่การพัฒนาคน โดยถือคนเป็นแกนกลางการพัฒนา ได้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป รวมทั้งประเทศไทยที่เน้นการพัฒนาแนวนี้ โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติที่กำลังวางกันใหม่ คือ ฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๔๐ - ๒๕๔๕

ในยุคที่ผ่านมา เราเรียกวิทยาศาสตร์ธรรมชาติเป็นวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ คือโดยหลักการถือว่า วิทยาศาสตร์เป็นศาสตร์ที่บริสุทธิ์ คือเป็นวิทยาศาสตร์ธรรมชาติที่มุ่งหาความจริงแท้ๆ มุ่งหาแต่ตัวความรู้ไม่เกี่ยวกับความคิดความรู้สึกของมนุษย์ แต่เมื่อเวลาผ่านไปก็ได้เกิดความสำนึกขึ้นมาเรื่อยๆ ที่แท้จริง วิทยาศาสตร์ก็ไม่ไปจะบริสุทธิ์เท่าไร เพราะการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์มีจุดหมายอยู่ในจิตใจของมนุษย์ที่อยู่ได้ อิทธิพลของภาวะที่เป็นอัตวิสัยหรือเป็น subjective คือมนุษย์มีจุดมุ่งหมายในการสนองความต้องการที่อยากรู้ ไม่ใช่เพียงเพื่อความรู้ แต่มีความมุ่งประสงค์ของตนว่าเพื่อเอามาใช้ทำอะไร ดังที่ปรากฏว่าวิทยาศาสตร์ในยุคที่ผ่านมาเป็นไปในเชิงรับใช้อุตสาหกรรม คือสนองความต้องการในการพัฒนาอุตสาหกรรม มีทิศทางที่ถูกกำหนด ไม่ใช่การแสวงหาความรู้แบบใฝ่รู้บริสุทธิ์อย่างไอน์สไตน์ว่าอย่างเดียว แต่กลายเป็นว่าอุตสาหกรรมต้องการอะไร วิทยาศาสตร์ก็ไปค้นคว้าในเรื่องนั้น เพราะฉะนั้นก็จึงไม่มีความบริสุทธิ์โดยสมบูรณ์ อย่างนี้เป็นต้น เวลานี้ก็กลายเป็นว่าวิทยาศาสตร์ถูกตีมาก แต่อย่างน้อยวิทยาศาสตร์ก็มีข้อดีที่ทำให้มนุษย์มีความคิดเป็นเหตุผลมากขึ้น รู้จักใช้สติปัญญา ไม่หลงเชื่ออะไรงมงาย อันนี้เป็นลักษณะที่ดี

แต่ในสังคมที่กำลังพัฒนานั้น เพราะเหตุที่ตนเองไม่ได้สร้างสรรค์วิทยาศาสตร์ขึ้นมาเอง เวลาได้รับอิทธิพลความเจริญของวิทยาศาสตร์ก็จะได้รับมาพร้อมกับเทคโนโลยี หลายสิ่งความรู้จักวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีโดยรู้จักเทคโนโลยีก่อน และจุดสนใจไปอยู่ที่เทคโนโลยี แทนที่จะไปอยู่ที่วิทยาศาสตร์

ในประเทศที่เจริญโดยพัฒนาเองนั้น จุดเริ่มเขาอยู่ที่วิทยาศาสตร์ซึ่งมาเป็นปัจจัยในการสร้างเทคโนโลยี แต่ของเรากลับตรงกันข้าม ไปเอาเทคโนโลยีมาเป็นจุดเด่นจนกระทั่งคนในสังคมที่กำลังพัฒนาจำนวนไม่น้อยเข้าใจผิดเอาเทคโนโลยีเป็นวิทยาศาสตร์ นี่เป็นปัญหาอย่างหนึ่งในสังคมที่กำลังพัฒนา ฉะนั้นอย่าพูดถึงจะไปเข้าใจความบกพร่อง จุดอ่อน และขีดจำกัดของวิทยาศาสตร์เลย แม้แต่วิทยาศาสตร์ก็ยังไม่รู้ว่าเป็นอะไร อันนี้เป็นเรื่องที่สำคัญ ถ้าจะแก้ไขปัญหานี้ในยุคโลกาภิวัตน์โดยรู้จักที่จะจัดการกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้ ก็ต้องรู้จักแยกได้ด้วย ถ้าแยกไม่ได้แล้วจะไปทำอะไร

ที่นี้ เมื่อแยกไม่ได้ก็จะมีปัญหาขึ้นมาอีกอย่างหนึ่งคือ จากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เข้าไปมี

อิทธิพลในวิถีชีวิตของคนในสังคมก็เกิดเป็นวัฒนธรรมขึ้นมา เมื่อเป็นวัฒนธรรมแล้วก็เกิดแยกเป็นสองส่วน คือมีวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์กับวัฒนธรรมเทคโนโลยี ปรากฏว่าคนในสังคมหลายสังคม ไม่รู้จักว่าอันไหนเป็นวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ อันไหนเป็นวัฒนธรรมเทคโนโลยี และเมื่อแยกไม่ถูกแล้วเกิดไปเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมเทคโนโลยีเข้าแล้วยิ่งไปกันใหญ่ เพราะว่าสิ่งที่ต้องการที่จะสร้างสรรค์สังคมได้อันเป็นส่วนหนึ่งที่ดีถือว่าเป็นจุดเด่นของวิทยาศาสตร์ก็คือวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์

วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์นั้นคืออะไร คือการที่มนุษย์มีวิถีชีวิตที่ประกอบด้วยความรู้คิด ความรู้จักใช้ เหตุผล มีวิจารณ์ญาณ ไม่เชื่ออะไรง่าย ไม่หลงมกมาย ไม่ได้ฟังข่าวและตื่นข่าวไปง่าย ๆ แต่เป็นคนที่มีจิตใจใฝ่รู้ มีความรู้จักคิดเหตุผลและนิยมเหตุผล เพราะฉะนั้นคนในสังคมแบบนี้ ซึ่งมีวัฒนธรรมแบบนี้ ก็จะเป็นคนที่รู้จักใช้วิจารณ์ญาณ ไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ

สิ่งที่คู่กันกับวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ก็คือวัฒนธรรมเทคโนโลยี วัฒนธรรมเทคโนโลยีนั้นมักมีความโน้มเอียงไปในเชิงของการบริโภค เพราะเป็นเรื่องของสิ่งที่มาประยุกต์ใช้ เราอาศัยเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิตและทำกิจการงาน พร้อมทั้งใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกสบายต่างๆ จนวิถีชีวิตส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยี และอาจกลายเป็นมนุษย์ที่พึ่งพาอาศัยเทคโนโลยี

ระหว่างสองอย่างนี้จะต้องแยกให้ออกว่า ในยุควิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เราอยู่ในวัฒนธรรมไหนแน่ ถ้าเราข้ามขั้นไปมีแต่วัฒนธรรมเทคโนโลยีโดยไม่มีวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ ก็คือเราแทบจะไม่ได้ประโยชน์จากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเลย นี่เป็นเรื่องที่น่ากลัว ก่อนที่จะก้าวไปสู่การที่จะมีปรัชญาการศึกษาที่แก้ปัญหาโลกาภิวัตน์ได้ ขอให้วิเคราะห์สังคมไทยของเราก่อนว่าเราเป็นอย่างไร เรามีวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์หรือวัฒนธรรมเทคโนโลยี เพราะดังได้บอกแล้วว่า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนี้เป็นตัวสร้างยุคสมัย ถ้าเราไม่ได้มีวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์เราก็เสียฐานที่สำคัญไป หมายความว่า แม้แต่วิทยาศาสตร์ที่เจริญขึ้นมานี้เรายังเข้าไม่ถึงเลย นี่เป็นเรื่องที่ยกขึ้นมาเป็นข้อเสนอพิจารณา ก่อน ยังไม่ถึงเรื่องปรัชญาการศึกษา

ปรัชญาการศึกษา จะต้องเกี่ยวข้องลงไปถึงความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตและแนวความคิดที่อยู่เบื้องหลังการพัฒนาการของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้ยังได้ถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก่ออิทธิพลและผลในทางร้ายและดีต่อชีวิตและสังคม ต่อโลกมนุษย์และโลกธรรมชาติ พร้อมทั้งให้ปัญญาที่จะให้เห็นทางออกหรือแก้ปัญหาและทำให้เกิดผลดีได้ ซึ่งเป็นเรื่องที่จะพูดต่อไปข้างหน้า

ข่าวสารข้อมูลมากมาย : ทัวถึงหรือท่วมทับ

ต่อไป โลกาภิวัตน์ที่สองซึ่งเป็นที่ทราบกันดีมากก็คือ เรื่องข่าวสารข้อมูล ซึ่งมีความสำคัญจนกระทั่งถือว่ายุคปัจจุบันนี้เป็นยุคข่าวสารข้อมูล และสังคมที่พัฒนาแล้วทั้งหลายก็เรียกกันว่าเป็นสังคมข่าวสารข้อมูล หรือจะเรียกว่าสังคมสารสนเทศก็แล้วแต่ โดยภาษาอังกฤษที่เป็นตัวของเดิมเขาใช้ว่า information age และสังคมนั้นก็เป็นสังคม information society อันเป็นสังคมที่ถือว่าอยู่ในยุคบริการ เป็นยุคที่ข้ามพ้นอุตสาหกรรมแล้ว

เราจะต้องรู้ว่าสังคมของเราอยู่ในโลกยุคนี้จริง โลกมาถึงยุคนี้จริง แต่สังคมของเราหาได้ถึงอย่างนั้นไม่ เพราะสังคมของเรายังเป็นสังคมคละผสม เป็นสังคมเกษตรก็ยังไม่พ้น กำลังพยายามเข้าสู่ความเป็นสังคมอุตสาหกรรมก็ยังไม่เต็มตัว สังคมข่าวสารข้อมูลก็พลอยกับเขาบ้าง โดยที่ภาวะของสังคมข่าวสารข้อมูลก็มีอิทธิพลต่อเรามาก เราได้โผล่เข้าไป แต่เราก็กังไม่พ้นจากอุตสาหกรรม ที่แท้จริงยังไม่เต็มตัวด้วยซ้ำ ก็กลายเป็นว่า สังคมของเรามีลักษณะพิเศษจะไปเอาตัวอย่างจากสังคมที่เขาพัฒนาแล้วมาใช้ไม่ได้มันไม่เหมือนกัน

ในการที่จะพัฒนาสังคมหรือแก้ปัญหาสังคม จะต้องรู้ตระหนักรู้ว่าสังคมของเรามีลักษณะพิเศษไม่เหมือนเขา จะไปถือว่าเราอยู่ในยุค information แล้วจะเอาอย่างเขา เป็นอย่างเขา หรือใช้วิธีแก้ปัญหาแบบเขา ย่อมเป็นไปได้ เพราะสังคมของเรานั้นปนกันไปหมด เป็นทั้งสังคมเกษตร สังคมอุตสาหกรรม สังคมข่าวสารข้อมูล อย่างในสังคมอเมริกันเวลานี้ คนที่ทำงานในภาคเกษตรกรรมมีเพียง ๒ เปอร์เซ็นต์ แต่ในประเทศอย่างจีนแดงมีคนทำงานในภาคเกษตรกรรม ๖๙ เปอร์เซ็นต์ สังคมไทย เมื่อไม่กี่ปีมานี้ก็แถวๆ ๗๐ กว่าเปอร์เซ็นต์ แต่เวลานี้อาจจะลดลงเยอะ เพราะเราก้าวเข้าสู่สภาพอุตสาหกรรมไว ชนบทของเราเปลี่ยนแปลงเร็วมาก เราจะก้าวเข้าไปมีวิถีชีวิตอุตสาหกรรม ซึ่งก็ยังไม่ใช่สังคมข่าวสารข้อมูลอย่างของเขาที่เรียกว่า post-industrial คือผ่านพ้นอุตสาหกรรมไปแล้ว เราจะต้องรู้จักสังคมของเราให้ดี อันนี้ก็เป็นแง่หนึ่ง

เรื่องข่าวสารข้อมูลนั้นยังมีแง่มองที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ความเกี่ยวข้องกับข่าวสารข้อมูลนั้นเป็นปัญหาใหญ่แม้แต่ในสังคมที่พัฒนาแล้ว เรามักจะมองแต่ในแง่ดี แ่งบวก แ่งภูมิใจว่าเดี๋ยวนี้มีข่าวสารข้อมูลมากมายพร้อม มีข่าวเกิดที่ไหนเรารู้ทุกแห่งไปทั่วถึงกันหมดและรู้ทันทีด้วย เกิดเหตุการณ์นี้ปั๊บในประเทศอเมริกา ในประเทศรัสเซีย ในทวีปแอฟริกา ไม่ว่าที่ไหนเกิดเดี่ยวเดียว เราก็รู้หมด เมื่อมองในแง่บวก ก็จะภูมิใจว่าเราเป็นคนมีสติปัญญา มนุษย์ยุคนี้มีความรู้มากกว่าคนยุคก่อน แต่ความจริงนั้นข่าวสารข้อมูลถ้าปฏิบัติไม่ถูกก็จะมีผลเสียมากกว่าดี ดังนั้นในยุคนี้ เมื่อพัฒนาคนไม่ถูกและไม่ทันก็จะมีปัญหามากขึ้น ดังที่ปรากฏแม้แต่ในประเทศที่พัฒนาแล้ว คือปัญหาเกี่ยวกับการรับข้อมูลและการใช้ข้อมูล เช่น รับข้อมูลไม่เป็น รับแล้วไม่สามารถเข้าถึงความจริงของมัน เกิดความพรั่มว หรือถึงกับหลงและถูกหลอก เลยกลายเป็นเหยื่อของข่าวสารข้อมูล เวลานี้คนในยุคปัจจุบันสามารถใช้ข่าวสารข้อมูลเป็นเครื่องมือในการหลอกกันได้มาก และเอาคนเป็นเหยื่อ เช่น ระบบการโฆษณาเป็นต้น เพราะฉะนั้นมนุษย์ในยุคนี้อาจจะกลายเป็นทาสของข่าวสารข้อมูลมากกว่าเป็นนายก็ได้ ถ้าไม่รู้จักพัฒนา อันนี้ก็เป็นหน้าที่ของการศึกษา ภาวะไม่พัฒนาด้านนี้มีมากมาย เจ็บรับไม่เป็น ไม่สามารถเข้าถึงเนื้อหาสาระความเป็นจริงของมัน จับประเด็นไม่ได้ ไม่สามารถเลือกคัดเจาะลึก ไม่ต้องพูดถึงจะมาใช้ แม้แต่จะสื่อสารก็ไม่เป็นแล้ว ก็เลยไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ เช่น ไม่สามารถสร้างสรรค์ความรู้ความคิดใหม่ๆ จากข่าวสารข้อมูลนั้น อันนี้เป็นข้อบกพร่องในการเกี่ยวข้องกับข่าวสารข้อมูล

สภาพอีกอย่างหนึ่งก็คือ ในขณะนี้ข่าวสารข้อมูลมีมากจนกระทั่งท่วมทับมนุษย์ มนุษย์อยู่ภายใต้ทะเลแห่งข่าวสารข้อมูล คนในประเทศที่พัฒนาแล้ว เกิดปัญหาในเรื่องนี้มาก คือจะปฏิบัติอย่างไร ไม่รู้จะรับ

อย่างไรไหว ขยะข้อมูลก็มากมาย ถ้าไม่รู้จักเลือก ไม่รู้จักรับก็จะเกิดสภาพอย่างหนึ่งที่เรียกว่าสภาพสมองเมื่อย คือ ขาวสารมากจนกระทั่งรับไม่ไหว สมองล้าหมด เมื่อล้าผลที่สุดคนก็จะปล่อยเลยตามเลย ไม่รู้จะเอาอะไรดี พังไม่ไหว ยิ่งไม่มีความสามารถในการรับด้วย เลือกคัดก็ไม่เป็น เลยไม่ทันมัน เมื่อไม่ทันมันสมองก็เมื่อยก็ล้า ก็เลยปล่อยเลยตามเลย เพราะฉะนั้น จึงไม่แน่ว่าจะดี ต้องระวังให้มาก การศึกษาจะต้องพัฒนาคนให้ทัน ให้มีความสามารถที่จะรับมือกับขาวสารข้อมูลและใช้มันอย่างเป็นนาย ไม่ใช่เป็นทาส

สภาพจิตอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมที่พัฒนาแบบนี้คือความกระวนกระวายต่อข้อมูล เพราะเหตุว่าชีวิตต้องพึ่งขาวสารข้อมูลมากขึ้น กลายเป็นว่าชีวิตของเราไม่เป็นอิสระ ต้องขึ้นต่อขาวสารข้อมูล ในวิถีชีวิตและการทำงาน ถ้าไม่ทันต่อขาวสารข้อมูลแล้วตัวเองจะด้อย ยิ่งอยู่ในระบบแข่งขันในสังคมอย่างปัจจุบันนี้ ที่เป็นระบบผลประโยชน์ แบบทุนนิยม การที่จะแข่งขันได้ชัยชนะจะต้องทันต่อขาวสารข้อมูลและมีข้อมูลเห็นว่าเขาทำให้เกิด anxiety คือภาวะกังวลและกระวนกระวาย ดังที่มีหนังสือบางเล่มใช้คำว่า information anxiety มาล้อเลียนคำว่า information society กลายเป็นความกระวนกระวายกลุ่มกังวลว่า เรื่องขาวสารข้อมูลนี้ ตัวจะทันเขาหรือเปล่า มีอะไรเกิดขึ้นใหม่ ตัวรู้ทั่วถึงหรือเปล่า ตัวจะดำเนินธุรกิจได้ชัยชนะไหม นี่คืออันตรายที่ว่าถ้าการศึกษาไม่ทันกับยุคสมัยแล้วมนุษย์จะลำบากมาก

เศรษฐกิจอุตสาหกรรมครอบงำสังคมและหล่อหลอมใจคน

สภาพโลกาภิวัตน์ข้อที่สามคือระบบเศรษฐกิจ เวลานี้เศรษฐกิจก็มาถึงสภาพโลกาภิวัตน์ ที่ว่าเป็น global economy เวลานี้เศรษฐกิจแบบไหนเป็น global economy ระยะที่แล่วมานี้มีการแข่งขัน ระหว่างสังคมสองฝ่ายหรือโลกสองค่าย คือค่ายตะวันตกกับตะวันออก หรือค่ายไซเบียดกับค่ายอเมริกา อเมริกาเป็นผู้นำค่ายเสรีนิยม ที่นี้พอค่ายเสรีนิยมชนะ ลัทธิเศรษฐกิจหรือระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมก็เลยพลอยมีหน้ามีตาได้รับความนิยมมากขึ้น เวลานั้นก็แพร่ไปทั่วโลกจนกระทั่งคนอเมริกันยกเป็นข้อภูมิใจอย่างหนึ่งของตน

ขอให้สังเกตว่า เมื่อประธานาธิบดีคลินตันปฏิญาณตนเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีนั้น ได้กล่าวข้อความตอนหนึ่งแสดงความภูมิใจแก่คนอเมริกันเพื่อนร่วมชาติของตนเองว่า เวลานี้ American idea คือ ภูมิปัญญาอเมริกันได้รับการยอมรับไปทั่วโลก สิ่งทีภูมิใจในคำประกาศของประธานาธิบดีคลินตันคืออะไร คือ democracy and free-market economy (ประชาธิปไตยและเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีคือทุนนิยม) นี่เขาเอาเป็น American idea เป็นภูมิปัญญาอเมริกันเลยนะ ที่จริง democracy คือประชาธิปไตยนั้นเกิดขึ้นมาก่อนด้วยซ้ำ มันมาจากแถวฝรั่งเศสและอังกฤษโน่น แต่เขาถือว่าระบบประชาธิปไตยแบบอเมริกันได้รับความนิยมพร้อมไปด้วยกันกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี (free market) ซึ่งก็คือ capitalism หรือทุนนิยมนั่นเอง ประธานาธิบดีอเมริกันแสดงความชื่นชมพูดให้คนอเมริกันภูมิใจด้วยว่า ชาติของเรามีฐานะที่ยิ่งใหญ่ คนยอมรับ idea คือภูมิปัญญาความคิดกันทั่วโลกแล้ว

ระบบเศรษฐกิจแบบนี้กำลังเป็นสภาพโลกาภิวัตน์อย่างหนึ่งที่แพร่กระจายไปทั่วโลก เราจะต้องรู้เข้าใจว่าระบบนี้เป็นระบบผลประโยชน์ และหัวใจสำคัญของมันคือการแข่งขัน (competition) เวลานี้อเมริกัน

กำลังสูญเสียความยิ่งใหญ่ในโลกไป ก็เพราะข้าจะพ่ายแพ้ในการแข่งขัน และที่ข้าจะพ่ายแพ้มากขึ้นๆ เขาเองก็เชื่อว่าเป็นเพราะคนอเมริกันกำลังสูญเสียสิ่งที่เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า competitiveness คือความไม่แข่งขัน และพร้อมที่จะแข่งขัน หรือความสามารถในการแข่งขัน เพราะฉะนั้นจึงต้องสร้าง ต้องพัฒนาพลังที่จะแข่งขัน (competitiveness) นี้ กลับคืนมาให้ได้

เวลานี้ ลัทธิทุนนิยม ในระบบแข่งขันแบบตัวใครตัวมัน กำลังจะเป็นโลกาภิวัตน์ และสังคมของเราก็มีแนวโน้มแห่งความนิยมที่จะหมุนตามระบบนี้และผลักดันให้คนของเราเข้าสู่ยุคของการแข่งขันด้วย แต่เราจะต้องมองทั้งข้อดีและข้อด้อย ทั้งส่วนดีและส่วนเสียของมัน เพราะที่จริงนั้น ระบบเศรษฐกิจนี้ก็เช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ที่ว่ามาแล้ว กล่าวคือ ตลอดเวลาที่ผ่านมานี้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้เจริญมาในทิศทางที่นำโลกมาสู่ปัญหาสำคัญคือธรรมชาติแวดล้อมเสียจนใด ระบบเศรษฐกิจตามลัทธิทุนนิยมแบบแข่งขันที่มุ่งหาผลประโยชน์นั้นก็ได้เป็นปัจจัยสำคัญที่นำมาสู่ปัญหาต่างๆ ของโลก ทั้งปัญหาล้างแวดล้อมเสียและปัญหาความขัดแย้งในสังคมตลอดจนสงคราม คือปัญหาทั้งสังคมและสภาพแวดล้อม ตลอดจนสภาพจิตใจของมนุษย์ที่มีความเครียด มีปัญหาโรคจิต โรคประสาทมาก ว่าที่จริง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเพียงเครื่องมือในการก่อปัญหา แต่ระบบเศรษฐกิจแบบนี้ต่างหากที่เป็นตัวการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการก่อปัญหาเหล่านั้น

เนื่องจากระบบเศรษฐกิจแบบนี้ใช้การแข่งขันเป็นหัวใจ จึงผลักดันให้มนุษย์มีความสัมพันธ์เชิงไม่ตรีต่อกันน้อยลง มนุษย์มีน้ำใจต่อกันน้อยลง และสภาพตัวใครตัวมันเด่นชัดมากขึ้น และยิ่งกว่านั้นสังคมจะผลักดันให้มนุษย์เกิดสภาพจิตขึ้นอย่างหนึ่ง คือสภาพจิตของการมองเพื่อนมนุษย์เป็นคู่แข่งและเป็นเหยื่อ มนุษย์นั้นถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อมด้วย เรื่องนี้เราจะต้องรู้เท่าทัน สภาพเศรษฐกิจที่ครอบงำสังคมเป็นแบบนี้แล้วผลักดันสภาพจิตใจให้เป็นไปตามและสอดคล้องกับมันด้วย

พูดง่ายๆ ว่าคนเรามีความสัมพันธ์สองอย่างเกี่ยวกับเรื่องวัตถุหรือสิ่งเสพรโภคอำนวยความสะดวกสบายต่างๆ คือ ได้กับเสีย แต่ “เสีย” นั้นถ้าเป็นความสัมพันธ์ที่เราเปลี่ยนคำใช้เป็น “ให้” จึงเป็น ได้กับให้ ให้ก็คือเสียนั่นแหละ แต่เราใช้ว่าให้ โดยเปลี่ยนไปตามคุณธรรมและเจตนา ได้กับให้นี้จะเห็นว่าเป็นคู่กัน เมื่อมนุษย์สัมพันธ์กันเกี่ยวกับวัตถุก็จะมีความสัมพันธ์แบบได้กับให้

ในระบบสังคมภายใต้เศรษฐกิจแบบมุ่งหาผลประโยชน์ การแข่งขันเพื่อแสวงหาและแย่งชิงผลประโยชน์จะผลักดันให้มนุษย์เน้นหนักหรือมีความโน้มเอียงของจิตใจไปในทางที่มุ่งจะได้จะเอา คือคิดถึงการได้อยู่เสมอ และการคิดจะได้ก็คือคิดจะเอา

เมื่อระบบสังคมแวดล้อมและผลักดันอยู่อย่างนี้ มนุษย์ก็เหมือนกับฝึกจิตของตัวเอง คือจะเกิดเป็นความเคยชิน เพราะแต่ละวันตื่นขึ้นมาก็คิดว่าทำอย่างไรจะได้ ทำอย่างไรจะได้ เราจะได้อะไร เราจะเอาที่ไหนมา จะเอาจากใคร คิดทำนองนี้ตลอดเวลา เมื่อคิดอย่างนี้สภาพจิตที่เกิดขึ้นก็เป็นสภาพจิตที่มองไปที่วัตถุ แต่มนุษย์นั้นอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม เขามีความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ เพราะฉะนั้นในการที่เขามีความ

สัมพันธ์กับวัตถุนี้ ก็โยงไปถึงความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วย เวลาเรามองวัตถุด้วยความคิดว่าเราจะได้จะเอา เราจะมีความรู้สึกต่อเพื่อนมนุษย์เกิดขึ้นพร้อมกันนั้นโดยไม่รู้สีกตัว คือความรู้สึกว่าเพื่อนมนุษย์คนอื่นเป็นคู่แข่ง เพราะโดยสันชาตญาณ เมื่อมองว่าเราอยากจะได้ ก็รู้สึกว่าคุณอื่นก็อยากจะได้ เราจะเอา คนอื่นก็จะเอา เราก็เกิดความระแวงขึ้นมา เพราะฉะนั้น เมื่อมนุษย์คิดจะได้ ความรู้สึกที่มองเพื่อนมนุษย์ก็จะเป็นไปในแบบเห็นเพื่อนมนุษย์เป็นคู่แข่ง การเป็นคู่แข่งก็คือความเป็นปฏิปักษ์อย่างหนึ่ง พร้อมกันนั้น ความรู้สึกหวาดและระแวง ความหวงแหนก็ตกกัน ความไม่ไว้วางใจ ความไม่จริงใจต่อกัน ก็จะแฝงนอนอยู่ในจิตใจมนุษย์มากยิ่งขึ้น

ต่อมา เมื่อมีความสามารถมากขึ้น มนุษย์ที่ชำนาญในระบบแข่งขันหาผลประโยชน์ก็จะมองเพื่อนมนุษย์ก้าวข้ามขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง คือมองเพื่อนมนุษย์เป็นเหยื่อ ขอให้สังเกตดูในระบบผลประโยชน์ เมื่อเราสะสมระบบนี้ไปและมีวิถีชีวิตเป็นอย่างนี้ มนุษย์จะมองกันแบบนี้เป็นส่วนใหญ่ คือมองเพื่อนมนุษย์ด้วยความคิดว่าทำอะไรเราจะได้อะไรจากเขา ทำอย่างไรจะใช้เขาเป็นทาง เป็นหนทาง เป็นเครื่องมือในการที่เราจะได้เงินได้ผลประโยชน์ หรือจะเอาผลประโยชน์จากเขาได้อย่างไร อันนี้จะเป็นสภาพจิตที่เกิดขึ้นในระบบทุนนิยมแบบแข่งขันหาผลประโยชน์

ในทางตรงข้าม ถ้ามนุษย์คิดจะให้แล้วสภาพจิตอะไรจะเกิดขึ้น พอเราคิดตั้งใจว่าจะให้ จุดสนใจของเราไม่อยู่ที่วัตถุ แต่ไปอยู่ที่คน พอจุดสนใจของเราไปอยู่ที่คน เราจะมองหน้ามองตาเขา เราจะเห็นสุขเห็นทุกข์ของเขา แล้วเราก็จะเกิดความเข้าใจตลอดจนเห็นใจเพื่อนมนุษย์ เรามีทุกข์เราก็สงสาร รู้ความต้องการ แล้วเราก็อยากจะช่วยเหลือปลอบปลอบความทุกข์ ความรู้สึกเป็นคุณธรรมคือ เมตตากรุณาที่เกิดขึ้นมา ความเข้าใจเพื่อนมนุษย์ ความเห็นใจ และความสงสารที่เกิดขึ้นมานี้ เป็นสภาพจิตที่ทำให้เรามีความต้องการใหม่เกิดขึ้น คือต้องการจะให้ ที่ต้องการจะให้ก็เพราะต้องการจะช่วยเหลือเขาให้พ้นจากความทุกข์ แล้วเราก็เอาของไปให้ พอให้แก่เขา เราเห็นเขาหายทุกข์หายเศร้า เป็นสุขขึ้นมา เราได้สนองความต้องการนั้น เราก็พลอยดีใจเป็นสุขด้วย เพราะฉะนั้นเราก็จะได้ความสุขจากการให้

ถ้ามนุษย์มีสภาพจิตแบบนี้ด้วย ชีวิตก็มีคุณภาพ แต่สังคมภายใต้ระบบผลประโยชน์จะบีบบังคับหล่อหลอมสภาพจิตของมนุษย์ และถ้าเราไม่รู้ตัวเราก็จะเอียงไปข้างเดียวในทางจะได้จะเอาดังกล่าวก่อน เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ในระบบสังคมทุนนิยมนั้น นานไปๆ ก็เป็นสภาพจิตอย่างที่ว่า คือมองเพื่อนมนุษย์เป็นคู่แข่งและเป็นเหยื่อ เรื่องนี้ขอให้สังเกตไว้ให้ดี การศึกษาจะต้องมาช่วยแก้ อย่างน้อยต้องช่วยสร้างคุณภาพให้มนุษย์มีความสัมพันธ์กับวัตถุ ทั้งในเชิงได้และในเชิงให้ เช่นเดียวกับที่ธรรมชาติมันเป็นของมัน กล่าวคือในโลกของธรรมชาติ ดันไม้ ใบหญ้า อะไรต่างๆ ทุกอย่างต้องมีการได้และการให้ทั้งนั้น ชีวิตจะมีคุณภาพ สังคมจะมีคุณภาพ ธรรมชาติแวดล้อมจะมีคุณภาพด้วยการที่มีความสัมพันธ์สองด้าน คือได้กับให้เป็นคู่กัน แต่มนุษย์ในระบบทุนนิยมนี้กำลังจะเอาอย่างเดียว คิดจะได้อย่างเดียว จึงย่อมจะเกิดปัญหาทั้งในชีวิตจิตใจ ทั้งในสังคมและในสิ่งแวดล้อมนี้ เป็นจุดที่ต้องการเอามาให้มอง

เป็นอันว่า บัดนี้ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมภายใต้การแข่งขันมุ่งหาผลประโยชน์ ได้ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการพัฒนาโลกนี้ให้เข้าสู่ระบบของมัน จนกระทั่งวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้กลายเป็นทาสรับใช้ระบบเศรษฐกิจไป โดยแสดงออกทางระบบอุตสาหกรรม เป็นต้น แล้วก็ทำให้วิทยาศาสตร์กลายเป็นเครื่องทำลายสิ่งแวดล้อมไป ที่จริงไม่ใช่ตัววิทยาศาสตร์ทำลายแต่เป็นเทคโนโลยีทำลาย แต่เพราะเทคโนโลยีต้องอาศัยวิทยาศาสตร์จึงพัฒนาขึ้นมาได้ ก็เลยกลายเป็นวิทยาศาสตร์ถูกโทษว่าทำลายสิ่งแวดล้อม พร้อมกันนั้น ระบบเศรษฐกิจแบบนี้ก็ได้ทำให้เกิดปัญหาสังคมและปัญหาชีวิตจิตใจมากมาย อันสืบเนื่องมาจากการแข่งขันแย่งชิง อันนี้เป็นสภาพโลกาภิวัตน์ที่สาม

อย่างไรก็ตาม เบื้องหลังความเป็นไปและบทบาทของระบบเศรษฐกิจปัจจุบัน ที่ส่งผลต่อชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อมทั่วไปหมด โดยมีอุตสาหกรรมเป็นเครื่องมือ พร้อมด้วยแรงหนุนของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนั้น เหตุปัจจัยที่ลึกลงไปก็คือความคิด ความเชื่อ และความไม่ปรารถนาต่างๆ ที่มาจากเจตจำนงของมนุษย์ การแก้ปัญหาและการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงจะต้องลงลึกไปถึงขั้นนี้ ปรารถนาการศึกษาจะต้องสามารถให้ปัญญาที่จะวิเคราะห์วินิจฉัยสิ่งเหล่านี้ และบอกแนวทางพัฒนามนุษย์ที่จะแก้ปัญหาถึงขั้นนี้ได้ ซึ่งเป็นเรื่องที่จะพูดกันในตอนต่อไป

ประชาธิปไตยได้อิทธิพลเศรษฐกิจ

ต่อไปสภาพโลกาภิวัตน์ที่สี่ก็คือระบบการเมือง เวลานี้ระบบการเมืองการปกครองที่ได้รับความนิยมมาก ก็แน่นอนละ เมื่อในค่ายคอมมิวนิสต์โซเวียตล่มสลายแล้ว ค่ายเสรีประชาธิปไตยก็มีชัยชนะ เพราะฉะนั้นระบบการปกครองแบบเสรีประชาธิปไตยก็ได้รับความนิยมแพร่หลายไปทั่วโลก ด้วยเหตุนี้ ประธานาธิบดีอเมริกัน บิลล์ คลินตัน จึงได้ประกาศแสดงความภูมิใจ บอกว่า American idea ได้รับความนิยมเป็นที่ยอมรับไปทั่วโลก คือประชาธิปไตยหรือ democracy พร้อมทั้ง free-market economy (ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี) เมื่อถึงจุดนี้เศรษฐกิจ คราวนี้ต้องพูดถึงการเมือง

เมื่อการเมืองแบบประชาธิปไตยได้รับความนิยม มีชัยชนะแล้ว ก็ต้องระวังความเอียงสุดด้วย เพราะว่าอเมริกันพยายามที่จะผนวกความเป็นประชาธิปไตยเข้ากับระบบทุนนิยม ให้เป็นอันเดียวกัน เหมือนกับว่าถ้าเป็นประชาธิปไตยแล้วต้องเป็นทุนนิยมด้วยนะ เวลานี้อเมริกันกำลังพยายามอย่างนี้ หรือโดยไม่รู้ตัวเขาอาจจะคิดด้วยความภูมิใจอย่างนั้น ดังที่ต่อมาได้มีการรวมสองอย่างนี้เข้าเป็นคำเดียวกัน คือ ตอนแรกเขาพูดคู่กันว่า เป็น democracy กับ free-market economy แต่ขณะนี้ได้มีศัพท์ที่ผนวกสองคำนี้เข้าด้วยกันเรียกว่า free-market democracy คือประชาธิปไตยแบบตลาดเสรี อันได้แก่ทุนนิยม นี่คือการผนวกเอาระบบการปกครองกับระบบเศรษฐกิจเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เหมือนจะบอกว่าคุณจะเป็นประชาธิปไตยคุณต้องเป็นทุนนิยมด้วย หรือกลายเป็นว่าคุณจะมีประชาธิปไตยที่ดี คุณต้องใช้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม แต่เราจะยอมรับหรือว่ามันควรจะต้องผนวกกันอย่างนั้น ประชาธิปไตยจำเป็นต้องเป็นทุนนิยมตามระบบผลประโยชน์ด้วยหรือ

ระบบผลประโยชน์นั้นได้ทำให้เกิดปัญหามากมายอย่างที่บอกเมื่อที่ ทั้งชีวิต สังคม และสภาพแวดล้อม

เราจะเอาหรือประชาธิปไตยอย่างนั้น เพราะฉะนั้นจึงเป็นภารกิจที่การศึกษาจะต้องช่วยให้ความแจ่มกระจ่างว่าประชาธิปไตยนั้นอย่างไรแน่ เมื่อโยงทุนนิยมกับประชาธิปไตยแล้ว เวลานี้สภาพการพัฒนาประชาธิปไตยจะมีลักษณะที่โน้มไปทางระบบการแข่งขันด้วย คือกลายเป็นประชาธิปไตยในระบบแย่งชิงผลประโยชน์ และหลักการต่างๆ ของประชาธิปไตยจะมีความหมายผันแปรไปตามอิทธิพลความคิดของระบบเศรษฐกิจแบบแข่งขันหาผลประโยชน์นั้น

ขอให้สังเกตดูให้ดี แนวความคิดต่างๆ จะเป็นไปในทางแบ่งแยกความหมายของศัพท์ต่างๆ จะมีลักษณะโน้มเอียงไปในทางนี้ คำว่าเสรีภาพและความเสมอภาค เป็นต้น ซึ่งเป็นหลักการใหญ่ของประชาธิปไตยนั้น เวลานี้มีความหมายในเชิงแบ่งแยกและแก่งแย่ง เป็นเสรีภาพในลักษณะของการแก่งแย่งช่วงชิง และความเสมอภาคเพื่อแบ่งแยกกัน เรื่องนี้เดี๋ยวจะพูด ตอนนี้อาจจะยังไม่ชัด แต่ขอผ่านไป เพียงตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ก่อน

นอกจากนั้น อีกอย่างหนึ่งของประชาธิปไตยคือ ภราดรภาพ กำลังจะเลือนหายไปหรือถูกลืมไป ทั้งที่ประชาธิปไตยมีหลักการใหญ่ ๓ อย่าง คือ เสรีภาพ (liberty) ความเสมอภาค (equality) และภราดรภาพ (fraternity) เวลานี้คำที่พูดมากที่สุดคือเสรีภาพ อเมริกาก็ภาคภูมิใจว่าตนเป็นสังคมแห่งเสรีภาพ ความเสมอภาคก็เป็นเรื่องใหญ่มาก แต่ความหมายของหลักการทั้งสองอย่างนี้ได้เป็นไปในทางแบ่งแยก และเป็นเรื่องของการเอามาใช้เป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์ให้แก่ตัว ส่วนภราดรภาพนี้ไม่ค่อยได้รับการพูดถึงในเรื่องของการเป็นประชาธิปไตย เวลานี้ประชาธิปไตยแบบอเมริกันกำลังจะนำโลกไปในแนวทางอย่างนี้ การศึกษาจึงมีหน้าที่หาทางออกว่าทำอย่างไรที่จะแก้ปัญหา และทำให้เกิดความชัดเจนแจ่มแจ้งและนำมามนุษย์ให้ดำเนินไปในทิศทางที่ถูกต้อง ด้วยความรู้ชัดว่าประชาธิปไตยนี้จะพัฒนากันอย่างไร

โลกถึงกันเป็นอันเดียวแต่คนยังแยกตัวกัน

ต่อไป สภาพโลกาภิวัตน์ที่ห้า คือ ความไม่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติในประชาคมโลก นี่เป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งในปัจจุบัน เมื่อมนุษย์ประสบความสำเร็จในยุคของการสื่อสาร การขนส่ง และการคมนาคมที่เชื่อมโยงกันถึงไปหมดทั่วโลก ทำให้โลกนี้แคบเข้าจนกระทั่งเป็นโลกใบเล็กๆ ดังที่เดี๋ยวนี้นักฝรั่งเรียกว่า global village เป็นหมู่บ้านโลก คือโลกนี้เป็นเหมือนชุมชนอันเดียว มีสภาพแวดล้อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ปรากฏว่า เมื่อสภาพแวดล้อมในทางวัตถุเป็นอันเดียวกันแล้ว แต่ตัวมนุษย์ไม่ยอมเป็นอันเดียวกันกลับปรากฏผลในทางตรงข้าม คือมนุษย์ยังแบ่งแยกกัน ขัดแย้งกันและรบราฆ่าฟันกันอย่างที่ปรากฏในปัจจุบัน ซึ่งเป็นสภาพของการแบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา และสีผิว เป็นต้น

เวลานี้จึงเป็นปัญหาใหญ่ของโลกว่า เมื่อโลกได้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยทางกายภาพแล้ว ทำอย่างไรจะให้จิตใจและความเป็นอยู่ของมนุษย์รวมกันได้ เรื่องนี้นับว่าเป็นปัญหาการพัฒนามนุษย์ที่แสดงว่าการพัฒนามนุษย์นั้นไม่ทันกับการพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพหรือการพัฒนาทางด้านวัตถุ เราพัฒนาเทคโนโลยี พัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้เจริญมาถึงขั้นที่ทำให้โลกถึงกับเป็นอันเดียวกันแล้ว แต่ทำไม

ตัวมนุษย์เองกลับไม่สามารถรวมเป็นโลกเดียวกันหรืออยู่ร่วมกัน ด้วยดีในโลกที่เป็นอันเดียวกันนั้นได้ กลับแบ่งแยกกันหนักหนา ขัดแย้งกัน รบราฆ่าฟันกัน หยุดไม่ได้ นี่คือปัญหาติดตันที่แทบจะถึงความอัปยศของมนุษย์ และเป็นปัญหาที่โยงไปถึงประชาธิปไตยในข้อภราดรภาพ คือหลักการที่สามของประชาธิปไตยว่ามนุษย์ไม่สัมฤทธิ์ผลแม้แต่ในประเทศเดียวไม่ต้องพูดถึงทั้งโลก

ขณะนี้สังคมอเมริกันก็มีปัญหามากในเรื่องนี้ เขาพัฒนาประชาธิปไตยมาในระยะหนึ่งก็มีความภูมิใจใน liberty (เสรีภาพ) freedom (อิสรภาพ) equality (ความเสมอภาค) ว่าสังคมของเรานี้อยอดเยียมประเทศอื่นเคยยกย่องอเมริกาที่เป็น melting pot แปลว่าเป็นหม้อหลอม หมายความว่า คนชาติอเมริกันนี้เป็นคนอพยพมาจากเชื้อชาติต่างๆ ดินแดนต่างๆ ศาสนาต่างๆ แล้วมาอยู่ร่วมกันได้ ชาติอื่นเลยยกย่องอเมริกันถึงเอกภาพอันนี้ แต่เวลานี้อเมริกันเองหมดความภูมิใจแล้ว ขณะนี้คำว่า melting pot นี้ เขาถือว่าเลิกใช้ได้แล้ว อเมริกาขณะนี้ไม่เป็น melting pot คำที่ภูมิใจอย่างยิ่งหมดความหมาย เพราะหม้อหลอมนั้นแตกแล้ว

เมื่อเป็น melting pot ไม่ได้ บางคนก็ว่าเขาแค่เป็น American mosaic หมายความว่าเหมือนกระเบื้องชิ้นเล็กๆ มีสีล้นต่างๆ มาประกอบประดับกัน ชาติอเมริกันประกอบด้วยชนหลายพวกหลากหลาย มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมที่มีความหลากหลาย แม้จะไม่สามารถรวมเข้าเป็นอันเดียวกันก็ยังประกอบกันได้ แต่เวลานี้ แม้แต่ mosaic ก็เป็นปัญหา หนังสือบางเล่มบอกว่า เวลานี้สังคมอเมริกันเป็นจานสลัดที่ชนต่างพวกต่างพันธุ์คลุกกันและทะเลาะไม่เป็นระเบียบเข้ากันไม่ได้

สภาพที่แตกแยกนี้กำลังรุนแรงขึ้น แม้แต่แค่ผิวขาวกับผิวดำก็แก้ไม่ตก ปัญหามีแต่รุนแรงยิ่งขึ้น คนเชื้อชาติผิวดำก็ทวงสิทธิ์มากขึ้นและขยายขอบเขตที่เรียกร้องออกไป เช่น ในทางการศึกษามีลัทธิหรือขบวนการใหม่เรียกว่า post-modernism ให้มี post-modern education มีการเสนอแนวความคิดทางการศึกษาที่เป็นการทวงสิทธิ์ของคนผิวดำ และเป็นการแสดงถึงภาวะที่สังคมไม่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันว่า การศึกษาอเมริกันที่ผ่านมานี้เป็นการศึกษาที่กดขี่ มีความเอารัดเอาเปรียบ ประวัติศาสตร์ให้เรียกว่าคนผิวดำเท่านั้นที่สร้างสรรค์สังคมอเมริกันมา ไม่มีชื่อคนผิวดำ ทั้งๆ ที่คนผิวดำจำนวนมากเป็นผู้สร้างสรรค์สังคมนี้ขึ้น จะต้องยกย่องวัฒนธรรมของคนผิวดำด้วย ทางด้านพวกเชื้อสายสเปนก็ถึงกับเรียกร้องว่า ให้เอาภาษาสเปนเป็นภาษาราชการด้วยภาษาหนึ่ง สังคมอเมริกันกำลังมีปัญหาย่างยิ่ง ขณะนี้แยกได้เป็น ๕ สาย มีสายผิวขาว สายผิวดำ สาย Native Americans (คนอินเดียนแดง) สายเอเชีย สายสเปนหรือลาตินอเมริกัน (Hispanics)

ในระดับโลกก็เห็นชัดว่า เวลานี้สงครามระหว่างเผ่าพันธุ์เชื้อชาติศาสนารบราฆ่าฟันกันรุนแรงโหดร้ายทารุณอย่างยิ่ง เป็นอันว่ามนุษย์มาถึงยุคนี้ที่เป็นโลกาภิวัตน์ ทำให้โลกรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางกายภาพ แต่ตัวมนุษย์เองกลับไม่สามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้ มีปัญหาแบ่งแยกมากมาย ขัดแย้งกัน นี่คือความอัปยศของมนุษยชาติข้อหนึ่ง และการศึกษาก็ถูกท้าทายว่าจะสามารถพัฒนามนุษย์ให้ข้ามพ้นปัญหานี้ได้หรือไม่

เศรษฐกิจเจริญดี สิ่งแวดล้อมอยู่ไม่ได้

ต่อไป ข้อที่หก ก็คือเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมกลายเป็นสภาพโลกาภิวัตน์ ปัญหานี้ก็ชัดมาก เป็นเรื่องใหญ่ ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้เกิดเป็นความตระหนักรู้ในโลกนี้ โดยถือในมิติใน ค.ศ. ๑๙๗๒ ซึ่งเป็นปีที่มีการตระหนักรู้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก โดยแสดงความพรักพร้อมออกมาระหว่างนานาชาติ ด้วยการประชุมระดับโลกเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อม

ปัญหาสิ่งแวดล้อมก็มาสัมพันธ์กับปัญหาระบบเศรษฐกิจ เกี่ยวกับการบริโภคและการผลิต และปัญหาประชากรที่เพิ่มขึ้นมามากมาย ซึ่งทำให้มนุษย์ต้องทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น หักล้างถางพงทำลายป่าเพื่อหาที่ทำกิน ปัญหานี้สลับซับซ้อนอย่างยิ่ง มันเป็นปัญหาเกี่ยวกับความเจริญของอารยธรรมด้วย ไม่ใช่เฉพาะว่ามีประชากรมากมายเท่านั้น เพราะประชากรในประเทศที่เจริญแล้วมีไม่มากนัก แต่จัดการกับสิ่งแวดล้อมหรือปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมไม่ถูกต้อง จึงกลับกลายเป็นผู้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและก่อมลภาวะมาก

เวลานี้ปัญหาของมนุษย์ก็คือ เมื่อเขาไปเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมนั้น เขาเอาของดีออกไปและเอาของเสียใส่ให้ เอาของดีออกไปหมายความว่า ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ก็เอาออกไปใช้จนกระทั่งทรัพยากรธรรมชาตินั้นร่อยหรอหมดไปๆ เอาของเสียใส่ให้ก็คือเอามลภาวะ (pollution) และขยะใส่ เอาของดีออกไปแล้วไม่พอยังแถมเอาของเสียใส่ให้ ธรรมชาติก็ทนไม่ไหว จึงเสื่อมโทรมลงไปๆ รวมความว่าเรื่องปัญหาธรรมชาติแวดล้อมมีสองอย่าง คือเอาของดีออกไปและเอาของเสียใส่เข้ามา ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอ แล้วก็เกิดมลภาวะและปัญหาขยะ

เวลานั้นมนุษย์ก็ไม่รู้จะทำอย่างไร ทั้งๆ ที่รู้แล้วว่าเป็นปัญหาที่กระทบกระเทือนไปทั่วโลก ซึ่งจะต้องช่วยกันแก้ไข แต่แม้กระทั่งประเทศที่พัฒนาแล้วก็หาทางออกไม่ได้ เวลานี้ทำได้แค่ว่า

หนึ่ง บัดสระให้พินหน่าบ้าน หมายความว่าถึงจะเป็นอย่างไร ก็ขอให้พินหน่าบ้านตัวไปก่อน ทั้งๆ ที่ว่าในระยะยาวมันก็ต้องเป็นปัญหาถึงตัวอยู่ดี เช่น ปัญหามลภาวะ (pollution) วิธีบัตขะให้พินหน่าบ้านก็คือประเทศที่พัฒนาแล้วรู้ว่าพวกอุตสาหกรรมหนักก่อให้เกิดมลภาวะสูง ก็ระบายออกไปจากประเทศเสีย ให้ประเทศที่กำลังพัฒนามารับเอาไป โดยมีนโยบายให้ขยายย้ายพวกโรงงานอุตสาหกรรมหนักไปอยู่ในประเทศที่กำลังพัฒนา ประเทศที่กำลังพัฒนาต้องการความเจริญทางเศรษฐกิจ อยากรจะเป็นประเทศอุตสาหกรรม ก็เลยน้อมรับเอาพวกโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาไว้ในประเทศของตัวเอง แล้วก็รับเอาของเสียเข้าไปด้วย

สอง ก็บัตขะจริงๆ อันนี้ไม่ใช่แค่บัตขะ แต่เอาขยะของตัวเองไปให้เลย คือว่าประเทศที่เจริญแล้วเวลานี้ ขยะล้นไม่มีที่ทิ้งขยะ เช่น ประเทศอเมริกาก็ต้องไปเทยวตกลงกับประเทศกำลังพัฒนาที่ล้าหลังทั้งหลายที่ยากจน ซึ่งรัฐบาลก็อาจจะกำลังต้องการเงินมาก อเมริกาก็ไปตกลงกับผู้นำให้เงินเท่านั้นแล้วขอเอาขยะไปทิ้งดังเป็นที่ทราบกันในหนังสือที่อเมริกันเองบอก เช่น Al Gore รองประธานาธิบดีสหรัฐฯ ซึ่งเป็น environmentalist (นักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม) ได้เขียนเล่าไว้ถึงประเทศอเมริกาที่ว่า ได้เอาขยะไปทิ้งในประเทศอื่นโดยที่รู้กันกับผู้นำของประเทศนั้นๆ เช่น ตามหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิกหรือประเทศในแอฟริกา แล้วก็เอา

ขยะไปทิ้ง บางทีเป็นขยะที่เป็นพิษใส่เรือไป เรือเดินสมุทรไปหาที่ทิ้งสองปีบางทีก็ยังไม่ทิ้งเลย เวลานี้อเมริกาจึงประสบปัญหาอย่างหนัก ยกตัวอย่างเช่น คราวหนึ่งก็ไปตกลงกับประเทศจีนแดง ให้ผู้นำจีนแดงรับเงินแล้วอเมริกาก็เอาขยะไปทิ้ง ตกลงกันให้ไปทิ้งในประเทศชิลี เพราะว่าจะยอมให้ทิ้งเพราะได้เงินมาก็ให้มันไกลตัวที่สุด เอาไปทิ้งที่ชิลีเบตไกลออกไปยังดีหน่อย แต่องค์กร Green Peace รู้เข้าก็เอามาโฆษณา อเมริกาก็เสียหน้าอับอาย อายแล้วก็ต้องยอมหยุด อย่างนี้เป็นต้น

นี่คือสภาพปัญหาปัจจุบัน ทั้งๆที่รู้ว่าเป็นปัญหาของโลกจะต้องช่วยกันแก้ แต่เวลาจะแก้ก็มีปัญหาให้ติดขัด สาเหตุติดขัดอีกอย่างหนึ่งก็คือเพราะเรื่องของอำนาจความยิ่งใหญ่และอิทธิพลในโลก ประเทศที่พัฒนาแล้วไม่สามารถลดฐานะของตัวเอง เมื่อจะรักษาอำนาจความยิ่งใหญ่และอิทธิพล ก็จำเป็นต้องผลักดันระบบเศรษฐกิจ ต้องหาผลประโยชน์ ต้องเพิ่มผลกำไร เรื่องของการค้าก็ยิ่งไปหนุนให้เกิดปัญหาสภาพแวดล้อม ทั้งๆที่รู้ว่าเป็นโทษก็แก้ไม่ได้ เพราะถ้ายอมแก้ปัญหาเรื่องนั้นก็เสียอิทธิพลและความยิ่งใหญ่ของตัวเอง เพราะฉะนั้นเรื่องเหล่านี้จึงเป็นปัญหาที่วนเวียนซับซ้อน และในที่สุดก็มาอับจนอีกจุดหนึ่ง กล่าวคือมนุษย์ได้สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมมาจนถึงจุดที่ว่าจะต้องมีจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อม แต่แล้วจริยธรรมนั้นก็มาจบลงด้วยการเป็นจริยธรรมแบบจำใจ

จริยธรรมแบบจำใจ หมายความว่า มนุษย์จำเป็นต้องระงับยับยั้งพฤติกรรมที่เป็นโทษของตนเอง ไม่ทำตามชอบใจ หรือยอมเสียผลประโยชน์บางอย่าง เพราะเกรงกลัวภัยอันตรายต่อตนเอง กล่าวคือ มนุษย์ยุคปัจจุบันนี้มีความเชื่อฝังลึกอยู่ว่า มนุษย์จะมีความสุขในเมื่อได้เสพวัตถุให้มากขึ้น ฉะนั้น ถ้าตนได้เสพบริโภควัตถุมากที่สุดก็มีความสุขมากที่สุด แต่การบริโภคมากนั้นเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ และเมื่อธรรมชาติเสียตัวเองก็เกิดความรู้สึกเดือดร้อน ถ้าธรรมชาติพินาศ มนุษย์ก็จะวิบัติด้วย เพราะฉะนั้น จึงต้องรักษาธรรมชาติไว้ โดยตนเองต้องยอมยับยั้งสูญเสียความสุขบ้าง ไม่หาเสพความสุขให้เต็มที่ตามต้องการเพื่อให้ธรรมชาติอยู่ได้ แต่กลายเป็นว่าต้องจำใจ เพราะว่ากลัวภัยอันตรายมาถึงตัว จึงจำใจต้องปฏิบัติถูกต้องต่อสิ่งแวดล้อม

เวลานี้ก็เกิดจริยธรรมขึ้นใหม่ เรียกว่า **จริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อม** (environmental ethics) ซึ่งได้รับการยอมรับและได้รับการเน้นกันมาก แต่ก็ยังเป็นปัญหาว่าเมื่อเป็นจริยธรรมแบบจำใจมันก็ไม่มีฐานที่มั่นคงยั่งยืน เพราะจะอยู่ยั่งยืนได้อย่างไรในเมื่อมนุษย์จำใจปฏิบัติ เกิดเป็นปัญหากลิ้นไม่เข้าคายไม่ออกว่า ถ้ามนุษย์จะสุขมากที่สุด ธรรมชาติก็อยู่ไม่ได้และตัวมนุษย์เองก็จะกลับเดือดร้อน ถ้าจะให้ธรรมชาติอยู่ได้ ตัวเองก็ต้องยอมละเว้นความสุขบางอย่างและมนุษย์ก็จะไม่สุขสมปรารถนา นี่คือนิยามจริยธรรมแบบประนีประนอม หมายความว่าทั้งสองฝ่ายจะต้องยอมสูญเสียผลประโยชน์บางอย่างเพื่อตนยังคงได้ผลประโยชน์อยู่บ้าง

อนึ่ง เรื่องของสิ่งแวดล้อมนี้แหละที่เป็นปัญหาสำคัญ จนทำให้เกิดคำศัพท์ใหญ่ยิ่งของยุคปัจจุบันคือคำว่า sustainable development ที่แปลว่า การพัฒนาแบบยั่งยืน ก่อนคำว่าโลกาภิวัตน์จะได้รับความนิยมนั้น คำว่า sustainable development (การพัฒนาแบบยั่งยืน) เป็นคำที่เก๋ที่สุด แต่เวลานี้คำว่า โลกาภิวัตน์ มาข่มคำว่า sustainable development จนกระทั่งคนเดี๋ยวนี้พูดถึงคำนี้น้อยจนเกินไป หรือจะกลายเป็นคำที่ถูกกลืน

sustainable development (การพัฒนาแบบยั่งยืน) เป็นศัพท์ที่สำคัญและเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องสิ่งแวดล้อม หมายความว่า การพัฒนาโลกที่ผ่านมานี้มันไม่ยั่งยืน (unsustainable development) ซึ่งมีความหมายตามที่เขาจำกัดความว่า เป็นการพัฒนาที่เศรษฐกิจเจริญแต่สิ่งแวดล้อมอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้นความหมายของคำว่าพัฒนาแบบยั่งยืน (sustainable development) จึงได้แก่การพัฒนาที่ว่า เศรษฐกิจก็เจริญได้และสิ่งแวดล้อมก็อยู่ดี ดังที่เขาใช้ภาษาอังกฤษคู่กันว่า economy คู่กับ ecology นี่คือสภาพการพัฒนาแบบยั่งยืนที่เป็น sustainable ซึ่งจะต้องคำนึงถึง economy และ ecology ทั้งสองอย่าง

ปัญหานี้เป็นเรื่องของการพิจารณาวิเคราะห์ว่า การพัฒนาที่ผ่านมานี้ไม่สมดุลและไม่ครบองค์ประกอบคือแต่ก่อนนี้เป็นการพัฒนาที่เอียงไปข้างเดียว มุ่งแต่เศรษฐกิจไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะต้องแก้ไขโดยต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมด้วย ให้ครบเป็นองค์ประกอบสองอย่างทั้งสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ แต่ปัญหาสำหรับเราก็คือว่า การคำนึงถึงองค์ประกอบในการพัฒนาแบบยั่งยืนที่เขาแค่ ecology กับ economy นี้ครบถ้วนเพียงพอหรือเปล่า นี่ก็เป็นปัญหาสำหรับการศึกษาเหมือนกัน

วัตถุประสงค์ ทำให้คนห่างธรรมชาติ

สภาพโลกาภิวัตน์ข้อต่อไปคือ ความแปลกแยกระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ หรือภาวะที่มนุษย์แปลกแยกจากธรรมชาติ หรือว่าสภาพที่โลกมนุษย์แปลกแยกจากโลกธรรมชาติ

มนุษย์มีความสามารถพิเศษในการสร้างสรรค์ปรุงแต่ง มนุษย์จึงได้สร้างโลกของมนุษย์ขึ้นมาต่างหากจากโลกของธรรมชาติ โลกของมนุษย์ เป็นโลกของวัฒนธรรม อารยธรรม เป็นโลกของเทคโนโลยี ซึ่งเป็นโลกของการปรุงแต่งสร้างสรรค์ที่มนุษย์จัดทำขึ้นมา ปัจจุบันมนุษย์ดำเนินชีวิตโดยเฉพาะคนเมืองจะอยู่กับโลกมนุษย์จนแทบมองไม่เห็นโลกธรรมชาติ

ที่จริงนั้นโลกธรรมชาติครอบคลุมโลกมนุษย์อยู่ตลอดเวลา และมนุษย์จะมีชีวิตที่ดีงาม สังคมจะมีสันติสุขแท้จริงไม่ได้ ถ้ามนุษย์มองข้ามโลกธรรมชาติ โลกมนุษย์จะอยู่ดีได้ต้องตั้งอยู่บนฐานของโลกธรรมชาติ โดยเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ ถ้ามนุษย์แปลกแยกกับโลกของธรรมชาติ ปัญหาจะเกิดขึ้นกับโลกมนุษย์เองเวลานี้ปัญหาได้เกิดขึ้นแล้วเนื่องจากมนุษย์ได้แปลกแยกจากโลกของธรรมชาติ กลายเป็นว่า มนุษย์อยู่กับโลกมนุษย์จนลืมหืม ซึ่งเป็นภาวะผิดเพี้ยนอย่างหนึ่ง ทางพระเรียกว่า หลงสมมติ จนกระทั่งหลงแม้แต่กฎของมนุษย์ที่มนุษย์สร้างขึ้นว่าเป็นความจริงในธรรมชาติ ซึ่งที่แท้ไม่ใช่ อันนี้เรื่องต้องพูดยาว ถึงแม้เรื่องนี้จะต้องแก้ปัญหาด้วยการศึกษา แต่เดี๋ยวจะกลายเป็นการเอาเวลาไปใช้ในเรื่องที่ไม่ใช่การศึกษาโดยตรง จึงขอผ่านไปก่อน

สภาพแปลกแยกอีกอย่างหนึ่งซึ่งแยกกันมานานแล้วก็คือ ความแปลกแยกระหว่างจิตกับวัตถุ โลกได้เข้าสู่ยุคของวัตถุนิยมและอยู่ในยุควัตถุนิยมเรื่อยมาตลอดเวลายาวนาน และวัตถุนิยมก็เป็นสภาพโลกาภิวัตน์อย่างหนึ่งในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม เวลานี้มนุษย์ได้เริ่มรู้ปัญหากันพอสมควรถึงความติดตันของวัตถุนิยม ทั้งในแง่ของการที่จะบรรลุจุดหมายแห่งความสุขสมบูรณ์ของมนุษย์ และในแง่ของการเข้าถึงความจริง มนุษย์หันนำ

จึงได้หันมาเน้นการพัฒนาด้านจิตใจ และดำเนินการค้นคว้าในเรื่องจิต

แม้แต่วิทยาศาสตร์ในปัจจุบันก็ได้มาถึงจุดที่หันมาสนใจและพยายามศึกษาว่า mind คืออะไร consciousness คืออะไร ถ้าสังเกตจะเห็นว่ายุคนี้วิทยาศาสตร์ได้หันมาสนใจเรื่องนี้ เหมือนกับเดินสวนทางกับวิชาการที่ยากเป็นวิทยาศาสตร์ เช่น อย่างจิตวิทยา จิตวิทยาศึกษาเรื่องจิตมาถึงสมัยหนึ่ง เพราะตัวเองต้องการเป็นวิทยาศาสตร์ก็มาถึงจุดที่พูดว่าเรื่องจิตนั้นไม่รู้จักอะไร จะเอามาศึกษาด้วยวิธีวิทยาศาสตร์ก็ไม่ได้ ในที่สุดก็เลยเอาแค่พฤติกรรม จนกระทั่งไปๆ มาๆ จิตวิทยามีความหมายเป็นศาสตร์แห่งพฤติกรรม ทั้งๆ ที่ตัวศัพท์ยังเป็นจิตอยู่ แต่ตัวศาสตร์เองบอกว่าตัวเองเป็นศาสตร์แห่งพฤติกรรม จนกระทั่งเวลานี้เมื่อวิทยาศาสตร์กลับไปศึกษาเรื่อง mind, consciousness อีก จิตวิทยาจึงเริ่มกลับหันไปสนใจเรื่องจิตบ้าง อันนี้เป็นความเปลี่ยนแปลงในหมู่มนุษย์ที่น่าสังเกต แต่รวมความก็คือ วัตถุนิยมได้เป็นสภาพโลกาภิวัตน์ข้อที่แปดในที่นี้ และมนุษย์ได้ก้าวไปในวิถีแห่งวัตถุ จนกระทั่งได้พยายามแก้ปัญหาทางจิตด้วยวิธีการทางวัตถุ

การแก้ปัญหาทางจิตด้วยวิธีการทางวัตถุก็คือว่า เราจะรู้เรื่องจิตโดยศึกษาจากพฤติกรรมและความเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ เราจะดูว่าจิตเป็นอย่างไรโดยดูจากวัตถุ เช่น จากการวัดคลื่นสมองหรือจากสารเคมีที่หลั่งออกมาในสมอง เป็นต้น ด้วยการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ก็เก่ง จนกระทั่งรู้ว่าถ้าสารเคมีอย่างนี้ออกมา จะมีสภาพจิตอันนี้ ถ้าใส่สารเคมีอันนี้แล้วจะได้สภาพจิตอันนี้ ถ้าคนซึมเศร้าจะมีสารเคมีอันนี้เกิดขึ้น ถ้าคนรื่นเริงแจ่มใสจะมีสารเคมีอันนี้หลั่งออกมา เมื่อเป็นอย่างนี้เราก็ทำสารเคมีอย่างนี้ๆ โดยสังเคราะห์ขึ้นมา เมื่อต้องการให้คนมีสภาพจิตอย่างนี้ เราก็เอาสารเคมีนี้ฉีดเข้าไป และตอนนี้ก็จะมาถึงยุคที่มนุษย์จะใช้วิธีการทางวัตถุมาแก้ปัญหาทางจิต

อย่างไรก็ตาม ถ้าหลงในทางนี้เกินไป มนุษย์ก็จะสูญเสียอิสรภาพ เพราะมนุษย์จะไม่สามารถที่จะทำอะไรด้วยตนเองและต้องพึ่งวัตถุไปหมด ถ้าต้องการจะมีความสุขรื่นเริง ก็ไปหยิบสารเคมีนี้มาฉีด เวลาเศร้าก็ไปหยิบอีกขวดหนึ่งมาฉีด ต่อไปยาและสารเคมีก็เต็มไปหมดที่บ้าน คนมีความสามารถบันดาลชีวิตตลอดจนบันดาลจิตใจได้ แต่ต้องอาศัยวัตถุเช่นสารเคมี โดยไม่สามารถบังคับควบคุมหรือจัดการกับจิตใจของตัวเองเลย กลายเป็นว่ามนุษย์หมดสมรรถภาพ มนุษย์สูญเสียอิสรภาพ ต้องไปขึ้นต่อเทคโนโลยีและวัตถุโดยสิ้นเชิง และยิ่งกว่านั้นวิธีนี้จะมีปัญหาในระยะยาว เหมือนกับที่เราสังเคราะห์ปุ๋ยเคมีขึ้นมาแล้วเอามาใช้กับพื้นดิน เราก็ภูมิใจว่าพืชพันธุ์ธัญญาหารต่อไปนี้จะอุดมสมบูรณ์ แต่พอมนุษย์ผลิตปุ๋ยเคมีได้เสร็จแล้วเป็นอย่างไรในระยะยาวปรากฏว่าปุ๋ยเคมีทำพิษ แทนที่จะอุดมสมบูรณ์แท้จริง ดินเสียหมด นี่แหละปุ๋ยเคมีที่จะทำให้มนุษย์มีความสุข ถ้าขึ้นใช้กับมนุษย์คงจะยุ่ง นี่สภาพโลกาภิวัตน์เรื่องวัตถุนิยม ตลอดจนการพยายามแก้ปัญหาทางจิตด้วยวิธีการทางวัตถุ

แยกเดี่ยวเพลินจนลืมตัวว่าอยู่ที่ไหน

อีกเรื่องหนึ่งที่พูดกันมากคือ การมองโลกด้วยทัศนแบบแยกส่วนหรือแบ่งซอย ที่เรียกว่า reductionistic view ซึ่งออกมาในเชิงวิชาการเป็น specialization คือความชำนาญพิเศษเฉพาะด้าน ตลอดจน

ความเป็นเลิศทางวิชาการ ซึ่งจะต้องระวังให้ดี ถ้าไม่มีความสำนึกตระหนักรู้ว่ามีมุมที่ไม่สมบูรณ์อยู่ด้วย เราก็จะหลงเพลินไป เพราะความเป็นเลิศทางวิชาการ จะทำให้เรามองปัญหาและความจริงของสิ่งทั้งหลายแบบแบ่งขอย ทำให้เจาะไปที่ด้านใดด้านหนึ่ง ทำให้สูญเสียความสมบูรณ์ของวิชาการ ทั้งในแง่การเข้าถึงความจริง และในแง่การแก้ปัญหาของโลก เวลานี้ก็ได้มีความตระหนักรู้กันมากแล้วในปัญหาเรื่องนี้ว่า การมองโลกแบบแยกขอยแบ่งส่วนนี้ มีความผิดพลาด แล้วก็เลยมีคำนิยมขึ้นมาว่า holism, wholism หรือ holistic view คือการมองโลกด้วยทัศนะแบบองค์รวมและแบบบูรณาการ ดังปรากฏว่าคำว่า องค์รวม นั้น และคำว่า บูรณาการ (integrated, integration) ได้เป็นที่นิยมพูดกันเกร่อขึ้น

โลกาภิวัตน์ใหม่ที่กำลังตามติดมา

สภาพโลกาภิวัตน์สำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่มีมุมมองข้ามกันไป ซึ่งควรพูดถึงไว้ด้วย แม้จะยังไม่บรรยาย ก็คือสภาพจิตป่วย ซึ่งอาจจะยังอยู่ในขั้นแพร่ขยาย ยังไม่เป็นโลกาภิวัตน์เต็มตัว เพราะเป็นสภาพที่ตามโลกาภิวัตน์อื่นมา เมื่อสังคมตะวันตกเจริญด้วยอุตสาหกรรม ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เน้นการแข่งขันมุ่งหาผลประโยชน์ ก็ปรากฏว่า ผู้คนมีอาการป่วยหรือไม่สบายทางจิตเพิ่มขึ้นๆ โดยเฉพาะความเครียด (stress) ที่กำลังเป็นปัญหาเด่นน่าอย่างหนึ่ง เมื่อระบบเศรษฐกิจแบบแข่งขันนั้นแพร่ไปเป็นโลกาภิวัตน์ สภาพจิตเครียดก็พลอยตามไปด้วย เวลานี้ในสังคมที่กำลังการพัฒนาผู้คนก็พากันมีสภาพจิตเครียดเพิ่มขึ้นทั่วไป อีกไม่ช้าคงจะถือว่าความเครียดเป็นโลกาภิวัตน์อย่างหนึ่งได้ชัดเจน

ความเครียดเป็นอาการไม่สบายหรือป่วยทางจิต เป็นภาวะแห่งความทุกข์อย่างหนึ่ง แต่เป็นภาวะที่โยงไปสู่ปัญหาด้านอื่นต่อไปอีกทั้งชีวิตด้านกายและสังคม ทางด้านกายวงการแพทย์รู้กันดีว่าความเครียด (stress) นั้น ทั้งทำให้เป็นโรคและซ้ำเติมโรคที่เป็นอยู่แล้วให้รุนแรงยิ่งขึ้น คนที่เครียดมากจะเสี่ยงต่อการเป็นโรคได้ทุกชนิด ตั้งแต่ความดันโลหิตสูง โรคแผลในกระเพาะอาหาร ไปจนถึงมะเร็ง ส่วนในทางสังคม คนเครียดก็ทำให้เกิดบรรยากาศไม่ปลอดโปร่งในการอยู่ร่วมกันหรือทำงานร่วมกัน และทำให้เกิดความขัดแย้งตลอดจนทะเลาะเบาะแว้งได้ง่าย

นอกจากความเครียดแล้ว อาการไม่ปกติทางจิตจำพวกเดียวกันก็เพิ่มมากขึ้นควบคู่มากับความเจริญสมัยใหม่ ที่น่าสังเกตยิ่งคือภาวะซึมเศร้า (depression) ซึ่งนำไปสู่การฆ่าตัวตายในยุคปัจจุบันจำนวนมาก เมื่อสังคมอเมริกันเจริญด้วยอุตสาหกรรม แต่ละคนมุ่งหน้าทำงานทำการไม่มีเวลาเอาใจใส่กัน คนแก่ถูกทอดทิ้งเหงาว่าเหวได้ฆ่าตัวตายมีสถิติค่อนข้างมาก เป็นเรื่องเก่ามีมานานแล้ว แต่บัดนี้สังคมอเมริกันมีความมั่งคั่งร่ำรวยพร้อมขึ้น ได้ผ่านพ้นยุคอุตสาหกรรมมาเป็นสังคมบริโภคนิยม (consumer society) กลับมีปัญหามาก คือเด็กวัยรุ่นหนุ่มสาวฆ่าตัวตายมาก

สถาบันสุขภาพจิตแห่งชาติของอเมริกา (National Institute of Mental Health) แสดงสถิติออกมาว่า ในช่วงเวลา ๓๐ ปี จาก ค.ศ. ๑๙๕๐ ถึง ๑๙๘๐ สถิติวัยรุ่นอเมริกันอายุระหว่าง ๑๕-๑๙ ปี ฆ่าตัวตาย

เพิ่มสูงขึ้น ๓ เท่าตัว (๓๐๐ เปอร์เซ็นต์) การฆ่าตัวตายกลายเป็นสาเหตุการตายอันดับ ๒ ของเด็กวัยนั้น ปัญหาว่าเด็กวัยรุ่นกำลังแข็งแรงสติอยู่ในวัยสนุกสนานแสวงหาความสุข และสังคมก็บังคับพร้อม มีสิ่งบำรุงบำเรอที่จะสนองความต้องการทุกอย่าง ทำไมเด็กเหล่านั้นจึงฆ่าตัวตายหนังสือว่าความสุขไปเสีย

เมื่อประเทศญี่ปุ่นพัฒนาเศรษฐกิจเจริญมั่งคั่งอย่างรวดเร็วในระบบทุนนิยมแข่งขันนั้น พอเจริญมากขึ้น ก็ปรากฏว่าเด็กหนุ่มสาวชาวญี่ปุ่นก็ฆ่าตัวตายมากขึ้น เหมือนเอาอย่างสังคมอเมริกัน เหตุปัจจัยของปัญหานี้ย่อมโยงอยู่สภาพโลกาภิวัตน์อื่นๆ โดยเฉพาะระบบเศรษฐกิจและสังคม ที่ส่งผลต่อด้านจิตใจ อย่างน้อยก็เหมือนจะฟ้องว่า คนในสังคมที่เจริญมั่งคั่งผู้คนหาได้มีความสุขไม่ และเรื่องนี้อยู่เป็นปัญหาสำคัญของการศึกษาด้วย ในฐานะที่มีหน้าที่พัฒนามนุษย์และสร้างสรรค์อารยธรรม

ในเรื่องนี้มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งด้วยว่า ชาวตะวันตกมีชื่อว่าภูมิหลังทางสภาพจิตใจหรือนิสัยใจคอ บางอย่างที่ดี เช่น ความใฝ่รู้และสู้สิ่งยาก แต่ทั้งที่อารยธรรมตะวันตกแพร่หลายไปทั่วโลก สภาพจิตแบบใฝ่รู้ สู้สิ่งยากหาได้แพร่หลายไปไม่ แต่สภาพจิตที่แพร่หลายเป็นโลกาภิวัตน์กลับเป็นอาการเครียดและซึมเศร้า เป็นต้น ที่เป็นเครื่องแสดงถึงความเสื่อมและความทุกข์มากกว่าความเจริญและความสุข สภาพจิตป่วยนี้ อาจจะ เป็นผลปลายสุดของอารยธรรมปัจจุบัน ซึ่งหมายถึงเป็นภัยคุกคามต่ออารยธรรมนั่นเอง เป็นปัญหาโดยตรงที่เรียกร้องปรัชญาการศึกษาที่แท้จะมาให้ความแจ่มกระจ่างและบอกทางแก้ไข

นี่เป็นตัวอย่างของสภาพโลกาภิวัตน์ต่างๆ ที่เราจะต้องเกี่ยวข้องรู้เท่าทัน และปฏิบัติให้ถูกต้อง ปรากฏว่าสภาพโลกาภิวัตน์ทุกอย่างที่กล่าวมานี้เป็นสภาพที่มีปัญหาแฝงอยู่ บางอย่างก็เป็นตัวปัญหาหรือก่อปัญหา เท่ากับมันฟ้องว่าพัฒนามนุษย์ที่ผ่านมาอันมีอะไรบกพร่องอยู่ คือการพัฒนาโลกก็บกพร่องแล้ว ยังส่อมาถึงในตัวมนุษย์ว่า ในชีวิตจิตใจมีความบกพร่องอะไร แล้วมันก็เลยฟ้องไปถึงการศึกษาว่า การศึกษามีความบกพร่องอะไร จึงทำให้เกิดการพัฒนาที่มีผลเป็นอย่างนี้ นี่คือนิสัยโลกาภิวัตน์ที่เอามาพูดเป็นตัวอย่าง ต่อจากนี้เราก็จะมาพูดถึงเรื่องการศึกษาต่อไป

๒

กรุยทางสู่ปรัชญาการศึกษาที่แท้

การศึกษาที่แท้บอกแล้วว่าต้องเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ สภาพที่เป็นโลกาภิวัตน์เหล่านี้นี้ก็เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับธรรมชาติทั้งสิ้น แต่ปัญหาคือที่ว่ามันไปสัมพันธ์ในทางที่สอดคล้องกลมกลืนหรือว่าขัดแย้ง และถ้าขัดแย้ง มนุษย์มีความสามารถที่จะทำให้ความขัดแย้งกลายเป็นความประสานกลมกลืนหรือไม่ การศึกษาที่ถูกต้องจะทำให้เราสามารถทำให้สิ่งที่เป็นความแตกต่างนั้น กลายเป็นความประสานกลมกลืนได้ เพราะสิ่งที่เป็นองค์รวมทั้งหลายก็เกิดจากส่วนประกอบที่แตกต่างกัน และความแตกต่างก็มีความหมาย ๒ อย่าง คือ ความแตกต่างที่เป็นความขัดแย้ง กับความแตกต่างที่เป็นส่วนเสริมเติมเต็มซึ่งกันและกัน

มนุษย์ที่มีการศึกษา มีความสามารถที่จะทำให้ความแตกต่างกลายเป็นความประสานกลมกลืนด้วยการเป็นสิ่งเติมเต็มซึ่งกันและกัน แม้แต่ตัวมนุษย์เองกับสังคมก็ต้องใช้ความสามารถนี้มาประสาน แต่การพัฒนา มนุษย์ด้วยการศึกษาที่ผ่านมา ปรากฏว่าได้ใช้ศักยภาพไปในทางที่ทำให้เกิดความแตกต่างที่เป็นความขัดแย้ง เสียมากกว่า อันนี้ก็เป็นหัวข้อที่เราจะต้องพูดกันต่อไป

สาเหตุของปัญหาที่ซ่อนอยู่ในสภาพโลกาภิวัตน์

ก่อนจะพูดถึงตัวปรัชญาการศึกษาที่เป็นหลักการใหญ่ ขอพูดถึงจุดเน้นสำหรับยุคสมัย ซึ่งโยงไปถึงตัวสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกาภิวัตน์ต่างๆ สภาพโลกาภิวัตน์ที่เป็นมาดังที่ยกตัวอย่างมาแล้ว ได้ก่อให้เกิดปัญหาและมีปัญหาแฝงอยู่ ซึ่งก็ต้องมีเหตุปัจจัยของมันหรือมีจุดของปัญหาอยู่ในนั้น จึงจะยกตัวอย่างมาให้ดูเพื่อให้เห็นแง่มุมที่เราจะไปแก้ปัญหา โดยที่ว่าสิ่งนี้จะเป็นเครื่องตรวจสอบให้เห็นถึงปรัชญาการศึกษาด้วย แม้ว่า จะยังไม่ถึงตัวหลักการใหญ่ เหตุปัจจัยที่ยอมรับกันมากในปัจจุบันนี้ ก็ดูได้ที่โลกาภิวัตน์สำคัญๆ อย่างเรื่อง ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสีย สืบสาวลงไปถึงระบบอุตสาหกรรมที่ทำให้สิ่งแวดล้อมเสีย ตลอดจนความเจริญทาง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีว่าเกิดขึ้นมาได้อย่างไร สิ่งเหล่านี้มีเบื้องหลังทั้งสิ้น คือเหตุปัจจัยของมัน ซึ่งมนุษย์ ในประเทศที่พัฒนาแล้วที่ประสบปัญหามาก่อน เมื่อเขาสืบลึกลงไปก็ได้พบเหตุปัจจัย ๒ ชั้น คือ เหตุปัจจัย ระดับปฏิบัติการ กับเหตุปัจจัยระดับแนวความคิดหรือตัวที่ทางพระเรียกว่า ทิฐิ

เหตุปัจจัยในระดับปฏิบัติการนั้นมองไม่ยาก พฤติกรรมของมนุษย์ในการเป็นอยู่ในสังคม เราทำอะไร อย่างไร เช่น เรามีการบริโภค มีการผลิต การบริโภคที่เกินสมควรก็ทำลายสภาพแวดล้อม ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอไป การผลิตก็ทำให้เกิดการทำลายธรรมชาติแวดล้อม เวลานี้ต้องเข้าใจว่า คำว่าผลิตนี่คือการทำลายธรรมชาติแวดล้อม เวลานี้ต้องเข้าใจว่า คำว่าผลิตนี่คือการทำลายชนิดหนึ่ง การผลิตทุกครั้งคือการทำลาย แต่ก่อนนี่ถือว่าการผลิตดีเป็นการสร้างสรรค์ แต่เดี๋ยวนี้ต้องยอมรับแล้วว่าการผลิตทุกครั้งคือการทำลาย เมื่อมนุษย์ทำการผลิตสิ่งหนึ่งขึ้นมาทางเศรษฐกิจ เขาก็จะต้องทำลายสิ่งที่มีอยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง

ทั้งทำลายโดยตรงและทำลายโดยอ้อม ทำลายโดยอ้อมคืออะไร คือเมื่อเอาวัตถุดิบเข้าโรงงานอุตสาหกรรมนั้น เราทำลายสิ่งนั้นจากธรรมชาติไปขั้นหนึ่งแล้ว ต่อจากนั้นในกระบวนการผลิตก็จะเกิดของเสียขึ้นมา เช่น น้ำเสีย อากาศเสีย ซึ่งเป็นผลเสียโดยอ้อมหรือเป็นการทำลายโดยอ้อมอีกอย่างหนึ่ง ดังนั้น พฤติกรรมมนุษย์ในระบบ เศรษฐกิจปัจจุบันจึงเป็นพฤติกรรมที่ทำลายธรรมชาติมาก ที่นี้ก็จะเห็นว่าระบบอุตสาหกรรม ตลอดจนความเจริญทางวิทยาศาสตร์อะไรต่างๆ เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาเหล่านี้ พฤติกรรมเหล่านี้มองเห็นไม่ยาก พฤติกรรมในการบริโภคและการผลิตนี้ เรียกว่า เป็นเหตุปัจจัยในระดับปฏิบัติการ

เหตุปัจจัยที่อยู่ฐานทางทฤษฎี

แต่เบื้องหลังเหตุปัจจัยระดับปฏิบัติการนี้คือเหตุปัจจัยที่ลึกกว่า ได้แก่ เหตุปัจจัยในด้านความคิด พื้นฐาน เรื่องนี้ชาวตะวันตกเองได้เริ่มสืบสาวและเวลานี้ก็ยอมรับกันมาก ดังปรากฏในหนังสือต่างๆ เมื่อพูดถึง การรักษาสีงแวดล้อมมักจะเน้นว่า ต่อไปนี้เราจะต้องมองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และวิเคราะห์ว่า อารยธรรมตะวันตกได้มองมนุษย์แยกออกจากธรรมชาติตลอดมาเป็นเวลากว่า ๒ พันปีมาแล้ว และที่ร้ายกว่านั้น ก็คือ เมื่อมองมนุษย์แยกจากธรรมชาติแล้ว ยังมีแนวความคิดขึ้นมาด้วยว่าจะต้องพิชิตธรรมชาติ

แนวความคิดที่จะพิชิตธรรมชาตินี้ เป็นแนวความคิดที่ทางตะวันตกได้ภูมิใจมาตลอดเวลายาวนาน มาก เพราะถือว่าการชนะธรรมชาติ คือชัยชนะและความสำเร็จของมนุษย์ มนุษย์จะมั่งคั่งพร้อมพร้อมเป็นเจ้า เป็นนายของโลกด้วยการพิชิตธรรมชาติ และถือว่าความคิดนี้ได้ทำให้ตะวันตกเจริญล้ำหน้าตะวันออกในด้าน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่มาถึงเวลานี้ตะวันตกได้เกิดความรู้ตระหนักใหม่เป็นความสำนึกว่า แนวความคิดนี้ผิดพลาด เพราะแนวความคิดที่จะพิชิตธรรมชาตินี้แหละจึงทำให้เขาจัดการกับธรรมชาติตามใจชอบจน กลายเป็นการทำลาย ทำให้สภาพแวดล้อมเสียและก่อภัยพิบัติแก่มนุษย์เอง จึงกลายเป็นว่า แนวความคิดพื้นฐานที่สร้างสรรค์อารยธรรมตะวันตกมานั้นเอง กลายเป็นตัวเหตุปัจจัยสำคัญในการทำลายล้างโลกมนุษย์ เวลานี้ ในตะวันตกกำลังเกิดความสำนึกนี้

อย่างหนังสือเล่มหนึ่งชื่อว่า “A Green History of the World” คือประวัติศาสตร์โลกเชิงสิ่งแวดล้อม มีบทหนึ่งซึ่งสืบประวัติความคิดของตะวันตกมาตั้งแต่โสกราตีส เพลโต อริสโตเติล ผ่านนักปรัชญา ศาสนา ตลอดจนนักเศรษฐศาสตร์ และแม้แต่นักจิตวิทยาอย่างฟรอยด์ และนักปรัชญาเชิงวิทยาศาสตร์โดยเฉพาะเดการ์ต ท่านเหล่านี้มีวาทะตามที่เขายกมาแสดง ล้วนแต่พูดถึงความคิดหมายหรือมุ่งมั่นที่จะเอาชนะ ธรรมชาติ ด้วยความเข้าใจว่าความสำเร็จของมนุษย์อยู่ที่เอาชนะธรรมชาติ และจัดการกับธรรมชาติตามชอบใจ ถึงกับพูดว่า วิทยาศาสตร์จะสามารถช่วยให้มนุษย์จัดการกับธรรมชาติได้ตามปรารถนา เหมือนอย่างเช่นช้างฉิ่ง อันอ่อนเหลวในกำมือที่มนุษย์จะปั้นให้เป็นรูปอะไรก็ได้ นี่คือการหวังและความภูมิใจของมนุษย์ในโลกที่พัฒนา แห่งอารยธรรมตะวันตกที่ผ่านมา ซึ่งถือว่านี่คือความสำเร็จ แต่ปัจจุบันกลับกลายเป็นจุดติดตันที่ทำให้รู้ตัวว่านี่คือภัยพิบัติของมนุษย์ ซึ่งได้ค้นพบว่าในที่สุดปัญหาเหล่านี้เกิดจากทฤษฎีคือแนวความคิดทั้งสิ้น

แนวความคิดอีกอย่างหนึ่ง ที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาอุตสาหกรรม ก็คือมนุษย์ได้เกิดมีความเชื่อว่า ความสุขของมนุษย์อยู่ที่การได้บริโภควัตถุ หรือการมีวัตถุมาเสปบริโภคอย่างพร้อมพรั่ง เพราะฉะนั้น ถ้ามนุษย์มีวัตถุพร้อม มีวัตถุเสปบริโภคบริบูรณ์แล้ว มนุษย์ก็มีความสุขสมบูรณ์ ความหวังและความเชื่อเช่นนี้ก็ไปสัมพันธ์สอดคล้องกันกับความเชื่อในการพิชิตธรรมชาติว่า เมื่อเราพิชิตธรรมชาติได้แล้วเราจะจัดการกับธรรมชาติได้ตามชอบใจ เราก็จะเอาธรรมชาติมาจัดสรรสนองความต้องการของมนุษย์ แล้วมนุษย์ก็มีความสุข เพราะมีวัตถุเสปบริโภคเต็มที่

แนวความคิด ๒ อย่างนี้แหละ ที่มาประสานแนวความคิดในการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เข้ากับแนวความคิดในการพัฒนาอุตสาหกรรม คือ จากความเชื่อว่า วัตถุจะเป็นแหล่งความสุขของมนุษย์ มนุษย์จะมีความสุขมากที่สุด เมื่อเสปมากที่สุดหรือมีวัตถุพร้อมพรั่งมนุษย์ ก็พัฒนาอุตสาหกรรมขึ้นมาจัดการกับธรรมชาติที่ตนพิชิตได้ด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แนวความคิด ๒ อย่างนี้จึงประสานกัน และถือว่าเป็นคือ ความเจริญของมนุษย์ อันหมายถึงความเจริญทางด้านเทคโนโลยีและผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม ซึ่งเป็นความวิจิตรพิสดารหลากหลายในโลก สืบเนื่องมาจากฐานความคิดนั่นเอง เพราะฉะนั้น ในที่สุดมนุษย์จะต้องไปแก้ปัญหาที่ตัวแนวความคิดหรือทฤษฎีพื้นฐานดังกล่าว นี่คือการกิจที่การศึกษาจะต้องทำให้สำเร็จ

ยังมีอีกมาก ดังได้กล่าวแล้วว่าคนอเมริกันนั้นมีความยึดมั่นในแนวความคิดแห่งการแข่งขัน (competition) ซึ่งก็หมายถึงระบบตัวใครตัวมัน ว่าเป็นหัวใจแห่งความเจริญก้าวหน้าและความสำเร็จ แต่เบื้องหลังกว่านั้นอีก เขาถือว่าสังคมอเมริกันเจริญขึ้นมาได้มากอย่างนี้ด้วยสิ่งที่เขาเรียกว่า frontier mentality ซึ่งขอแปลว่า สภาพจิตแบบบุกฝ่าพรมแดน เขาถือว่าสภาพจิตนี้เขาได้รับสืบมาจากยุโรป

สภาพจิตบุกฝ่าพรมแดน (frontier mentality) เชื่อว่าโลกนี้กว้างใหญ่นัก ทรัพยากรในธรรมชาติมีเหลือล้นไม่รู้จักหมดสิ้น เราจะต้องบุกฝ่าไปเอามันมาใช้ประโยชน์ เพราะฉะนั้นจึงไปข้างหน้าแล้วจึงไปทำดินแดนที่ล้าหลังให้เจริญขึ้นมา พวกนั้นเป็นมนุษย์ป่าเถื่อน ไปทำให้มันเจริญขึ้นมา เพราะฉะนั้น แนวความคิดนี้ก็มีส่วนทำให้เกิดลัทธิล่าอาณานิคมด้วย

พอไปอเมริกาก็นำความคิดนี้มาด้วย พอขึ้นที่อเมริกา แนวความคิดนี้ยังพัฒนารุนแรงมาก เพราะพอขึ้นฝั่งที่บอสตันและนิวยอร์กทางภาคตะวันออกแล้ว ก็มองเห็นผืนแผ่นดินอเมริกากลางใหญ่ข้างหน้าที่ยังไม่รู้ว่าจะกว้างไกลไปถึงไหน ความคิดแบบบุกฝ่าพรมแดนก็พุดขึ้นมาเต็มที่ ดินแดนกว้างใหญ่ข้างหน้าที่เราสามารถไปแสวงหาทรัพยากร ไปบุกเบิก ไปสร้างความเจริญได้มากมาย เขาก็มุ่งหน้าตะวันตกดังที่ต่อมาก็เกิดมีคติที่คนอเมริกันภูมิใจว่าเป็นอดีตของเขาในการสร้างสรรค์ประเทศคือ "Go west young man" แปลว่า เจ้าหนุ่มจงมุ่งหน้าไปตะวันตก (เพราะตะวันตกคือดินแดนที่ยังไม่ได้บุกเบิก) "and grow up with the country" และจงสร้างสรรคบ้านนอกคอกนาให้เจริญขึ้นมากับตัวเจ้า

แนวคิดบุกฝ่าพรมแดน (frontier mentality) ทำนองนี้ คือ เบื้องหลังการสร้างสรรคสังคมอเมริกัน จนกระทั่งเมื่ออเมริกาเจริญเต็มที่แล้ว ก็บุกเบิกต่อไปในอวกาศ ซึ่งเขาก็บอกว่าเป็น frontier เหมือนกัน แต่

ขณะนี้ไปดูหนังสือเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมจะกลายเป็นดิเคียน frontier mentality แล้ว เวลานี้เขาบอกว่ามันเป็นสภาพจิตที่นำมาซึ่งการล้างผลาญธรรมชาติ สิ่งที่คุณอเมริกันเคยภูมิใจว่าเป็นปัจจัยสร้างสรรค์นำความเจริญมาให้ แต่ขณะนี้เขากำลังมีความรู้สึกผิดหวังและกลับเห็นไปว่ามันเป็นตัวการก่อความพินาศ นี่ก็คือจุดอับจนอย่างหนึ่ง แต่เดี๋ยวจะไปกันใหญ่ พูดแค่นี้ก่อน

สาระสำคัญของเรื่องนี้ก็คือแนวความคิดที่อยู่เบื้องหลังหรือที่เป็นฐานของอารยธรรม จากแนวคิดหรือทฤษฎีจึงเกิดวิถีชีวิตและสังคมที่เป็นไปตามอิทธิพลของมัน เพราะฉะนั้น การศึกษาจะต้องสืบสาวเจาะจับให้ถึงจุดนี้ว่าแนวความคิดอะไรอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เราเรียกว่า โลกาภิวัตน์ และเป็นจุดเสื่อมหรือเจริญอะไรกันหนอคือเหตุปัจจัยเหล่านั้น ต้องสืบลึกลงไปถึงจิตใจของมนุษย์แล้วก็แก้ทฤษฎีนั้น ให้ตรง ให้ถูกต้อง และนี่คือ ภารกิจที่แท้จริงของการศึกษา

ลักษณะความคิดพื้นฐานของตะวันตกที่นำทางอารยธรรมปัจจุบัน

อนึ่ง ได้พูดเมื่อที่ว่ามนุษย์ปัจจุบันมีจริยธรรมแห่งความจำใจ ซึ่งเป็นจริยธรรมแห่งความประนีประนอมซึ่งไม่เป็นจริยธรรมที่แท้จริง เพราะจริยธรรมที่แท้จริงเกิดขึ้นไม่ได้ถ้ามนุษย์ไม่มีความสุข เพราะฉะนั้น ถ้าว่าตามปรัชญาการศึกษาที่แท้จริง เราต้องสร้างจริยธรรมแห่งความสุขขึ้นมาให้ได้ ในโลกตะวันตกนั้น ไม่ใช่เฉพาะจริยธรรมแห่งสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แม้จริยธรรมด้านอื่นที่เป็นมาแทบทั้งหมดตลอดประวัติศาสตร์ของเขาก็เป็นจริยธรรมแห่งความจำใจ เพราะว่าจริยธรรมตะวันตกนั้นเกิดขึ้นจากเทวบัญชา ขึ้นต้นก็คือคำสั่งบังคับว่า ถ้าไม่ทำจะถูกลงโทษ ถ้าละเมิดจะถูกลงโทษ ถ้าทำตามจะให้รางวัล มนุษย์ต้องปฏิบัติตามนั้น และเมื่อวิทยาศาสตร์เจริญขึ้นมาก็ได้ทำลายฐานแห่งจริยธรรมเหล่านั้นเสีย โดยถือว่าไม่มีเหตุผล ไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผล เป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์บัญญัติขึ้นเอง อะไรดี อะไรชั่ว เป็นเรื่องที่แล้วแต่มนุษย์จะมาตกลงกัน เป็นข้อกำหนดของสังคม จริยธรรมก็เลยถูกมองข้ามไประยะหนึ่ง จนมาถึงยุคที่ปัญหาสิ่งแวดล้อมรุนแรงขึ้น และกลายมาเป็นปัญหาจริยธรรม ตะวันตกจึงหันกลับไปสนใจให้ความสำคัญแก่จริยธรรมอีก ดังที่ได้เกิดมีจริยธรรมสิ่งแวดล้อม (environmental ethics) และจริยธรรมธุรกิจ (business ethics) เป็นต้น แต่พื้นฐานทางปัญญาของเขาก็คือ จริยธรรมเป็นข้อบัญญัติที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติเพื่อยับยั้งพฤติกรรมของตนไม่ให้เกิดผลเสียแก่ตัวเอง กล่าวคือ จริยธรรมเป็นเรื่องของการที่มนุษย์จะต้องยับยั้งพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนา เพื่อจะได้หลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดผลเสียแก่ตน จริยธรรมก็เลยเป็นจริยธรรมแห่งความจำใจ

ถ้าวิเคราะห์ตามธรรมคือตามความจริงของธรรมชาติ พุทธศาสนาบอกว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ อันนี้แหละเป็นจุดที่สำคัญ มนุษย์นั้นพัฒนาได้ คำว่า พัฒนาได้ นี้มีความหมายรวมไปถึงทุกสิ่งที่มีมนุษย์เกี่ยวข้อง รวมทั้งความสุขด้วย เมื่อมนุษย์พัฒนาขึ้น ความเข้าใจเกี่ยวกับความสุขก็เปลี่ยนไป ตัวความสุขเองก็พัฒนาด้วย และมนุษย์จะมีช่องทางได้ความสุขเพิ่มขึ้น จริยธรรมที่ถูกต้องเป็นจริยธรรมแห่งการพัฒนามนุษย์ คือเกิดจากการศึกษา เมื่อมนุษย์พัฒนาขึ้นมาในทางแห่งจริยธรรมเขาก็มีความสุขแบบใหม่ๆ เกิดขึ้นด้วย เพราะฉะนั้น

จริยธรรมที่แท้จริงจึงสามารถเป็นจริยธรรมแห่งความสุข และการศึกษาก็ช่วยให้มนุษย์มีจริยธรรมแห่งความสุขได้ อันนี้ก็เป็นจุดสังเกตอย่างหนึ่ง

จุดที่ผิดพลาดของการพัฒนาและอารยธรรมที่ผ่านมา ที่ทำให้เกิดจริยธรรมแห่งความจำใจนั้น สัมพันธ์กับการมองมนุษย์แบบนิ่งอยู่กับที่หรือตายตัว (static) ด้วย ฝรั่งนึกว่าตัวเองมองสิ่งทั้งหลายแบบดิ้นเคลื่อน (dynamic-พลวัต) แต่ที่จริงเขามองแบบ static คือถือเหมือนมนุษย์นี้คงเดิม ถ้าเป็นจิตวิทยาก็มองว่าสภาพจิตปุถุชนนี้เป็นสภาพจิตปกติ ถ้าคนเป็นบ้าหรือเป็นโรคประสาท จึงไม่ปกติ เราถึงกลับมาให้เป็นมนุษย์ปุถุชนก็พอแล้ว หรือในทางเศรษฐศาสตร์ ก็มองว่ามนุษย์มีความต้องการโดยเฉพาะความอยากเสพที่ไม่มีสิ้นสุด แก้ไขไม่ได้

แต่ถ้ามองแบบพุทธศาสนา มนุษย์ปุถุชนคือจุดเริ่มต้นของการพัฒนามนุษย์ จิตวิทยาตะวันตกถือว่ามนุษย์ปุถุชนคือเป็นปกติหรือดีพอแล้ว ในทางพุทธศาสนา เราพัฒนาจากมนุษย์ปุถุชนให้เป็นอริยชน ในเมื่อฝรั่งมองมนุษย์แบบคงที่ (static) เขาก็เข้าใจว่า ความสุขของมนุษย์มีอยู่อย่างใดคงอยู่อย่างนั้น ส่วนพระพุทธศาสนา มองมนุษย์แบบดิ้นเคลื่อน (dynamic) เมื่อมนุษย์พัฒนาตนก็จะมีการเปลี่ยนแปลงในทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับตัว เช่น ความสุขก็เปลี่ยนแปลงไปโดยมีการพัฒนาในทางความสุขด้วย เรื่องนี้ถ้ามีเวลาเราก็จะพูดกันอีก ตอนนี้อย่าผ่านไปก่อน

อีกอย่างหนึ่งที่ตะวันตกหลงผิดบ่อยๆ คือ เขาเข้าใจว่าตนมีความคิดเชิงบวก (positive) แต่ที่จริงความคิดพื้นฐานของเขาเป็นแนวคิดเชิงลบ (negative) ตะวันตกไม่รู้ตัวว่าตนเองมีแนวคิดเชิงลบในสิ่งต่างๆ เพราะภูมิหลังของอารยธรรมตะวันตกเป็นภูมิหลังของมนุษย์ที่มีการต่อสู้ดิ้นรนมาก ในแง่นี้ตะวันตกก็ยอมรับ เขาบอกว่า อารยธรรมและวัฒนธรรมของเขาคืออารยธรรมแห่งการดิ้นรนต่อสู้ แต่การต่อสู้ดิ้นรนนี้แหละทำให้มนุษย์เข้มแข็ง และทำให้พัฒนามาได้ด้วยดี มนุษย์ตะวันตกนั้นนอกจากต้องต่อสู้กับธรรมชาติแวดล้อมที่บีบคั้นมากแล้ว อีกด้านหนึ่งก็มีการต่อสู้ดิ้นรนในการบีบคั้นระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งทำให้ทุกคนขวนขวายที่จะปกป้องตัวเอง โดยเฉพาะในระบบแข่งขันที่ฝ่ายหนึ่งก็จะเอาเปรียบอีกฝ่ายหนึ่งให้ได้มากที่สุด ในเมื่อต่อสู้แข่งขันจะเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ในที่สุดมนุษย์จะต้องสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อปกป้องตัวเองจากการถูกล้างเอาเปรียบของกันและกัน ระบบความคิดและชีวิตแบบนี้ได้พัฒนามนุษย์ในลักษณะที่ทำให้สังคมตะวันตกมีข้อดี คือ มีการพัฒนากฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นมาอย่างชัดเจนจำนวนมาก เช่น กฎสิทธิมนุษยชน (human rights) เป็นต้น

สิทธิมนุษยชน (human rights) นี้กำลังเกร่อมาก และอเมริกันก็ภูมิใจนัก นักการเมืองของเขาภูมิใจว่าจะเอา human rights ไปสถาปนาในโลก เขาว่าสังคมตะวันออกไม่มี human rights แต่หารู้ไม่ว่าที่จริงแนวคิดแบบ human rights นี้เกิดจากแนวคิดเชิงลบและเป็นจริยธรรมเชิงลบทั้งนั้น คือเกิดจากการต่อสู้และประสบการณ์ที่ยาวนาน ในการที่ต้องคอยป้องกันการถูกล้างเอาเปรียบกัน จึงทำให้เขาสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อป้องกันตัวเอง สืบเนื่องจากลัทธิแย่งชิงและแข่งขัน เป็นแนวคิดแบบแบ่งแยก

แม้แต่ในการอยู่ร่วมกันระหว่างศาสนาของตะวันตก ก็มีถ้อยคำใช้ในจิตจำกัดแห่งความคิดแค่ tolerance คำว่า tolerance แปลว่า ขันติธรรม คือ การอดได้ทนได้ ยอมที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่น โดยทนฟังทน

ดูเขาได้ จริยธรรมแบบปกป้องตัวเองเพื่อให้ต่างฝ่ายไม่มาละเมิดกัน แต่ไม่พอที่จะให้มนุษย์ประสานกลมกลืนเข้าด้วยกัน จริยธรรมที่จะทำให้มนุษย์ประสานกลมกลืนได้ ต้องข้ามพ้นจากขั้นของการปกป้องตัวเอง ด้วยการที่ไม่ให้ฝ่ายหนึ่งละเมิดอีกฝ่ายหนึ่ง จริยธรรมที่แท้จริงต้องช่วยให้มนุษย์ข้ามพ้นขั้นนี้ไป ให้เข้าถึงภาวะที่มนุษย์มีความรู้สึกที่ดีต่อกัน ประสานกลมกลืนเข้ากันได้ ถ้ามนุษย์มีความรู้สึกแค่ปกป้องตัวเอง มนุษย์ก็จะมีจริยธรรมเพียงในขั้น compromise คือการประนีประนอม ประนีประนอมก็คือยอมจำใจ ซึ่งเป็นไปในระบบสังคมตะวันตกอย่างที่เราได้กล่าวมาแล้ว

จริยธรรมที่ถูกต้องจะต้องพัฒนามนุษย์ไปถึง harmony คือ ความประสานกลมกลืน อันนี้ก็เป็นเรื่องใหญ่ เวลานี้ฝรั่งก็ตื่นเรื่อง harmony กันพอสมควร เพราะเกี่ยวข้องกับแนวคิดแบบองค์รวมและบูรณาการ ในที่นี้คงต้องยกตัวอย่างเพื่อให้เห็นว่าเรื่องนี้มีความละเอียดอ่อนเหมือนกัน บางทีเราไม่เห็นว่ามันซ่อนอยู่ในถ้อยคำสื่อความคิด (concept) ต่างๆ ที่เราพูดถึง เช่น พระเจ้าอโศกในสังคมตะวันออก เมื่อตรัสถึงการอยู่ร่วมกันระหว่างศาสนาทรงใช้คำว่า “สมวาเย” หมายถึงความปรองดองสามัคคี ความประสานสอดคล้อง ในขณะที่ทางตะวันตกได้แค่ tolerance คือทนกันได้

นำกลับสู่หลักการแท้ของประชาธิปไตย

ในเรื่องประชาธิปไตยก็เช่นเดียวกัน เมื่อก็ได้พูดมาแล้วว่า ในสังคมที่โยงเอาประชาธิปไตยไปเป็นอันเดียวกับเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ระบบผลประโยชน์ที่มุ่งแข่งขัน (competition) นั้น ความหมายของคำแสดงหลักความคิด (concept) สำคัญๆ จะค่อยๆ เอียงดิ่งไปข้างเดียว ภายใต้อิทธิพลของระบบเศรษฐกิจนั้นโดยไม่รู้ตัว ขณะนี้ในสังคมอเมริกันและสังคมประชาธิปไตยทั่วๆ ไปจะเป็นอย่างนี้กันมากแล้ว กล่าวคือ ความหมายของเสรีภาพ และความเสมอภาคจะเป็นความหมายแบบแบ่งแยกและแก่งแย่งช่วงชิงมากขึ้น

เสรีภาพ นี่คนเข้าใจอย่างไร เริ่มต้นคนมักมองเสรีภาพในความหมายว่า เป็นการทำได้ตามชอบใจ ในสังคมที่พัฒนาแล้วก็ต้องมีคำจำกัดขอบเขตเข้ามา กล่าวคือ เสรีภาพคือการทำได้ตามชอบใจต้องมีขอบเขต ถ้าไม่มีขอบเขตสังคมก็อยู่ไม่ได้ ฉะนั้นจึงบอกว่า เสรีภาพคือการทำได้ตามชอบใจเท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น นี่ก็คือลัทธิที่มาในแนวทางเดียวกับสิทธิมนุษยชน (human rights) คือแนวความคิดแบบแบ่งแยก หรือปกป้องตัวเอง หรือไม่ก็ต้องใช้คำจำกัดความใหม่ว่า เสรีภาพคือการทำได้ตามใจชอบภายในขอบเขตของกฎหมาย เสรีภาพแบบนี้ให้ความรู้สึกเชิงบีบคั้นบังคับ เมื่อมีความเข้าใจดังนี้ๆ อย่างนี้ ในสังคมที่พัฒนาประชาธิปไตยไม่เพียงพอ ประชาชนเข้าใจเสรีภาพคลุมเครือก็ตื่นในการทำตามชอบใจ

การเข้าใจความหมายอย่างนี้จะขัดแย้งกับการพัฒนาองค์ประกอบอื่นๆ ของประชาธิปไตย เช่น วินัย เพราะวินัยคือการที่บุคคลจะต้องยอมอยู่ในระเบียบกฎเกณฑ์กติกาของสังคม หลักการหนึ่งของสังคมประชาธิปไตยคือการเคารพกฎหมาย กฎหมายในแง่หนึ่งก็เป็นสิ่งที่จำกัดเสรีภาพ เป็นตัวครอบขอบเขต วินัยทำให้คนพอใจที่จะอยู่ในข้อจำกัดหรือขอบเขตนั้น แต่ถ้าเราไม่ได้สร้างวินัย และหากประชาชนตื่นในเสรีภาพ

และเข้าใจความหมายของเสรีภาพแบบนี้ ก็สร้างวินัยยาก กลายเป็นว่า เพราะต้องการเสรีภาพก็เลยทำให้คนไม่มีวินัย เวลานี้ในสังคมไทยกำลังประสบปัญหามาก เพราะไปเน้นเรื่องเสรีภาพ หรือคนไปตื่นเสรีภาพจนกระทั่งมองข้ามองค์ประกอบด้านวินัย เพราะเราไม่ได้สร้างวินัยเป็นพื้นฐานมาก่อน กลายเป็นว่าเสรีภาพนี้แหละเมื่อใช้ไม่ถูกต้องก็กลายเป็นตัวขัดขวางวินัย ซึ่งก็คือขัดขวางการพัฒนาประชาธิปไตยนั่นเอง เพราะฉะนั้นจะต้องสร้างความเข้าใจให้ถูก

เสรีภาพก็มีคุณภาพเช่นเดียวกัน ถ้าพูดแบบภาษารูปรธรรมให้เข้าใจง่าย คือมีเสรีภาพในการได้และเสรีภาพในการให้เป็นคู่กัน คนไม่ค่อยคิดถึงเสรีภาพในการให้และคิดถึงแต่เสรีภาพในการได้ว่า ฉันจะต้องได้นั้น ฉันจะต้องได้นี้ ฉันจะเอานั้น ฉันต้องได้สิ ใช่ไหม ที่จริงนั้นเสรีภาพแบบจะได้ จะเอานี้ เป็นส่วนหนึ่งเท่านั้น และเป็นเพียงด้านประกอบ ไม่ใช่ส่วนสำคัญ เป็นเพียงส่วนที่จะช่วยให้บุคคลนั้นดำรงตนอยู่ได้โดยเป็นที่ยอมรับ แต่เสรีภาพที่เป็นความมุ่งประสงค์ที่แท้ของความเป็นประชาธิปไตย คือ เสรีภาพในการให้

เสรีภาพในการให้เป็นอย่างไร ประชาธิปไตยเป็นระบบการปกครองที่เราถือว่าดีที่สุด เพราะเป็นระบบที่ให้ความมั่นใจได้มากที่สุดว่า จะช่วยให้สังคมนี้อยู่กันด้วยดี มีความเจริญมั่นคงและสันติสุข สังคมอย่างนี้จะต้องให้บุคคลที่เป็นสมาชิกช่วยกันสร้างสรรค์ แต่เราจะมีสังคมประชาธิปไตยที่ดีไม่ได้ ประชาธิปไตยจะไม่สัมฤทธิ์ผลตามที่มุ่งหมาย ถ้าประชาชนไม่สามารถนำเอาศักยภาพที่มีอยู่ของตน ออกมาใช้ช่วยสร้างสรรค์สังคมให้อยู่ได้ ในสังคมที่ไม่เป็นประชาธิปไตยนั้น คนผู้เดียวกำกับหรือหมู่คณะกำกับก็ดกกันเสรีภาพ ทำให้คนที่มีความคิด มีสติปัญญา มีความสามารถ ไม่สามารถแสดงความคิด ความรู้ ความสามารถของตนออกมา ทำให้ไม่สามารถเอาศักยภาพ ความสามารถ ความรู้ และสติปัญญาของตนนั้นออกมาให้แก่สังคมได้ พุดง่าย ๆ ก็คือไม่สามารถให้ความสามารถของตนเองแก่สังคม สังคมก็ไม่สามารถได้ประโยชน์จากศักยภาพของเขา ประชาธิปไตยก็ไม่สำเร็จผล เพราะฉะนั้นประชาธิปไตยจึงต้องการเสรีภาพอันนี้

เสรีภาพคือช่องทางที่จะให้ศักยภาพของบุคคลแต่ละคนออกมามีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สังคม ถ้าสังคมใดจำกัดเสรีภาพ ความสามารถ สติปัญญา และศักยภาพที่ดีของบุคคลก็กลายเป็นหมั่นไร้ประโยชน์ เพราะฉะนั้น ประชาธิปไตยจึงต้องการเสรีภาพ นี่คือตัวแท้ตัวจริงของประชาธิปไตย ซึ่งมุ่งหวังสร้างสรรค์สังคมที่ว่าประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน ก็หมายถึงการที่ประชาชนทุกคนควรจะได้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ เพราะฉะนั้นเสรีภาพในการให้ คือเสรีภาพในการที่จะเอาความสามารถของตนออกมาสร้างสรรค์สังคม จึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งและเป็นพื้นฐานของประชาธิปไตยมากกว่าเสรีภาพในการได้ แต่เวลานี้เสรีภาพในการให้ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่มากกำลังถูกลืม คนหันไปเน้นความอยากได้อย่างเอา อยากจะแข่งขันแย่งผลประโยชน์แบบทุนนิยม ดีไม่ดีสังคมประชาธิปไตยก็จะไปไม่รอด กลายเป็นเสรีภาพของนักเสพ ไม่ใช่เสรีภาพของนักสร้างสรรค์

ความเสมอภาคก็เช่นเดียวกัน ความเสมอภาคในระบบที่ผิดก็จะโน้มเอียงไปในทางแบ่งแยกแ่งแ่งแย่งแข่งขัน ขว้างชิงกัน คุณได้ ๑๐ ฉันต้องได้ ๑๐ ด้วย คุณได้ ๕๐๐ ฉันต้องได้ ๕๐๐ เหมือนกัน นี่คือการ

เสมอภาค แต่ความเสมอภาคแบบนี้เป็นความเสมอภาคที่มองด้านเดียวคือ ด้านช่วงชิงผลประโยชน์ จะได้ จะเอา ถ้าเรามีความเข้าใจความหมายของความเสมอภาคด้านเดียวคือ ด้านช่วงชิงผลประโยชน์ จะได้ จะเอา ถ้าเรามีความเข้าใจความหมายของความเสมอภาคด้านเดียว สังคมจะเสียดุลภาพอีกและไม่รอด ความเสมอภาคที่แท้มีความหมายที่สำคัญ คือเป็นความเสมอภาคในการมีส่วนร่วมและเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นความเสมอภาคที่มีการให้ หมายความว่า มีด้านให้เป็นหลักและมีด้านเอาเป็นส่วนประกอบ

ในการมีส่วนร่วม พระพุทธศาสนามีคำหนึ่งที่ใช้แสดงความเสมอภาค ซึ่งถือเป็นหลักการสำคัญในการที่มนุษย์จะอยู่ร่วมกัน เรียกว่า *สมานัตตตา* แปลว่า ความมีตนเสมอ จะสังเกตเห็นว่า คำว่าเสมอนี้ในภาษาบาลีใช้ว่า สมานะ เข้ามาในภาษาไทยเป็น สมาน คำว่า สมาน ในภาษาไทยใช้ในความหมายว่าอย่างไร ใช้ในแง่ว่าประสานกลมกลืนกัน แสดงความหมายของเสมอนั้น นัยที่แฝงอยู่เดิมต้องการในเชิงสมาน เป็นการเสมอที่สมาน คือมากกลมกลืนเข้าด้วยกัน โดยเข้ามามีส่วนร่วมรวมกัน เพราะฉะนั้น ท่านจึงให้ความหมายของความเสมอภาคในสมานัตตตา (ความมีตนเสมอ) นั้นว่า “เสมอในสุขและทุกข์” หมายความว่า มีสุขก็สุขร่วมกัน มีทุกข์ก็ทุกข์ร่วมกัน เสมอกันเท่ากัน อย่างนี้ไม่ใช่แย่งชิงแล้ว เพราะใจมุ่งไปในทางประสาน ถ้าเขาทุกข์เราก็ทุกข์ด้วย เสมอกันเท่ากันโดยร่วมสุขสันต์ร่วมกัน แก้ปัญหาไม่ใช่กลัวเสียเปรียบเขา คอยจะเอาให้เท่ากัน จะเห็นว่าความคิดความรู้สึกต่างกันไปเลย

เพราะฉะนั้น ความเสมอภาคนี้ต้องคิดพิจารณาให้ดี มันมีนัยที่แฝงอยู่ว่าเสมอในสุขและทุกข์ ซึ่งแปลเป็นไทยง่ายๆ ว่าร่วมสุขร่วมทุกข์ เป็นอันว่าคำว่า เสมอ มีความหมายที่ต้องการคือ เสมอในเชิงประสาน รวมเข้าด้วยกันหรือมีส่วนร่วม ให้นึกถึงคำว่า สมาน

ได้พูดไปแล้วว่า เวลานี้หลักที่ ๓ คือ ภราดรภาพ ในสังคมประชาธิปไตยนี้ กำลังทรุดลงไปทุกที เพราะมนุษย์มีความโน้มเอียงที่จะเข้าใจความหมายของเสรีภาพและความเสมอภาคในทางแบ่งแยกช่วงชิง จึงทำให้ภราดรภาพไม่สามารถเกิดขึ้นได้ อย่างที่บอกแล้วว่าสังคมอเมริกันเป็นตัวอย่างที่ว่า ความแบ่งแยกได้กำลังทำลายสังคมมากขึ้นทุกที จนเขาต้องโอดครวญว่าเป็นหม้อหลอม (melting pot) แตกไปแล้ว

ใช้หลักการย้อนทางมาเสริมกัน

ต่อไปจะพูดทีละข้อ ในแง่เหตุปัจจัย พร้อมทั้งเสนอแนะทางแก้ไปด้วย แต่ก็ยังไม่ใช่วิธีหลักการใหญ่ ตอนนี้ขอพูดถึงหลักอีกหลักหนึ่งที่จะมาช่วยแก้ปัญหาสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ ในทางพุทธศาสนาท่านสอนหลักการสำคัญในการศึกษาของมนุษย์ว่า ก่อนที่มนุษย์จะมีชีวิตที่ดีงาม หรือจะเริ่มตนพัฒนาตัวเองได้นั้น มีองค์ประกอบ ๒ อย่างมานำมาช่วย คือ องค์ประกอบภายนอกกับองค์ประกอบภายใน

องค์ประกอบภายนอก เรียกว่า *ปรโตโฆชะ* แปลว่า เสียงจากผู้อื่น คืออิทธิพลจากภายนอก ในสังคมมนุษย์เรามีปรโตโฆชะจัดตั้ง คือ มนุษย์มีเจตจำนงจัดสร้างขึ้นหรือมีเจตนาทำให้เป็น โดยที่มุ่งที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน คือไม่เป็นเพียงปรโตโฆชะที่ลอยอยู่แล้วเราต้องเข้าไปหา แต่หมายความว่าเขาดึงเจตนามาหา

เราและมาช่วยเหลือเกื้อกูล ปรโตโมฆะอย่างนี้กลายเป็นกัลยาณมิตร เพราะฉะนั้นจึงพูดง่าย ๆ ว่ากัลยาณมิตร เป็นปรโตโมฆะจัดตั้ง กัลยาณมิตรเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เกื้อหนุนให้คนมีชีวิตที่ดีงาม โดยเข้ามาช่วยหนุน การศึกษา ท่านเรียกว่าเป็น *ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ* คือ ช่วยชักนำให้เกิดความรู้ความเข้าใจถูกต้อง ทำให้รู้ เข้าใจความจริงและรู้คุณค่าของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เข้าไปสัมพันธ์ และทำให้ปฏิบัติถูกต้องต่อสิ่งเหล่านั้น จึง ทำให้มีชีวิตที่ดีงามได้ กัลยาณมิตรมีหน้าที่นี้ จึงเป็นผู้ชักนำในกระบวนการศึกษาทั้งหมด

อีกด้านหนึ่งคือปัจจัยภายใน ได้แก่ *โยนิโสมนสิการ* หมายถึง การรู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง การ รู้จักใช้ปัญญาคิดเองเป็น ซึ่งทำให้พึ่งตนเองได้ แม้กระทั่งไม่ต้องอาศัยปรโตโมฆะ ไม่ต้องอาศัยกัลยาณมิตร แต่สำหรับคนทั่วไปจะต้องมาเข้าคู่กัน กล่าวคือ องค์ประกอบภายนอกเป็นปัจจัยทางสังคม ได้แก่ กัลยาณมิตร และองค์ประกอบภายในเป็นปัจจัยส่วนตัว ได้แก่ โยนิโสมนสิการ

หลักกัลยาณมิตรที่จะนำคนเข้าสู่การศึกษานั้น เริ่มต้นด้วยการจัดสภาพแวดล้อมให้เกื้อกูลต่อการเรียน รู้ของบุคคล หรือให้เกื้อกูลต่อการพัฒนาของบุคคล คือเป็นผู้จัดสรรสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาบุคคล ตลอดจนทำตัวเป็นสภาพแวดล้อมที่ดีเองด้วย สภาพแวดล้อมอย่างหนึ่งที่กัลยาณมิตรจัดให้คือข่าวสารข้อมูลซึ่งเป็น สิ่งสำคัญมาก เช่น จัดหาข้อมูลความรู้มาให้ เพื่อให้เด็กได้สภาพแวดล้อมอันเกื้อกูลที่จะพัฒนาตนเอง

แต่พร้อมกันนั้นอีกด้านหนึ่ง เราจะต้องให้เด็กมีคุณสมบัติภายในของตนเองด้วย トラบใดที่เขายัง ต้องอาศัยกัลยาณมิตรก็จะต้องถือว่าเขายังพึ่งตนเองไม่ได้ ชีวิตยังไม่เป็นอิสระ ยังต้องขึ้นต่อศรัทธา คือฝาก ความไว้วางใจไว้ที่ปัญญาของคนอื่น เราจึงต้องให้เด็กพัฒนาตนเองให้มีโยนิโสมนสิการ เมื่อใดเด็กรู้จักคิดเอง เป็นเมื่อนั้นเขาก็พึ่งตนเองได้ เพราะฉะนั้น หัวใจที่จะทำให้การศึกษาสำเร็จคือโยนิโสมนสิการ แต่กัลยาณมิตร ในฐานะเป็นจุดเริ่มต้นแรกสุดก็สามารถชักนำให้เกิดโยนิโสมนสิการขึ้นในตัวคนได้ด้วย

โดยวิธีนี้จะเกิดสภาพตรงข้ามขึ้นมาเสริมกันสองอย่างที่สำคัญมากในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นภารกิจ ๒ อย่างของกัลยาณมิตร กล่าวคือ ครูซึ่งเป็นผู้นำในกระบวนการศึกษา ทำหน้าที่กัลยาณมิตร โดย หนึ่ง ด้านหนึ่ง จัดสภาพแวดล้อมข้างนอก สอง อีกด้านหนึ่งฝึกโยนิโสมนสิการขึ้นในตัวคน สองอย่างนี้เหมือนตรงข้ามกัน

๑. ในฐานะเป็นผู้จัดสรรสภาพแวดล้อม เราต้องจัดสภาพแวดล้อมที่ดีที่สุดให้แก่เด็ก คือให้เกื้อกูล ที่สุด ให้เป็นประโยชน์แก่การเรียนรู้ของเด็ก ด้วยการจัดแหล่งความรู้และให้แบบอย่างที่ดี เป็นต้น

๒. ในทางตรงข้าม คือ ข้างในบุคคล เราต้องฝึกจนกระทั่งเด็กสามารถถือเอาประโยชน์ได้จากสิ่งแวด ล้อมที่เลวที่สุด

งานสองด้านที่ตรงข้ามย้อนกันเข้ามาประสานเสริมกันนี้คือ ความสำเร็จของการศึกษาอย่างหนึ่ง ด้านภายนอกเรามีหน้าที่จัดสภาพแวดล้อมที่ดีที่สุด แต่ในตัวเด็ก เมื่อใดเขามีโยนิโสมนสิการแท้จริง เขาจะ สามารถเอาประโยชน์ได้จากทุกสิ่งทุกอย่างแม้แต่ที่เลวที่สุด เพราะโยนิโสมนสิการ ไม่ว่าจะมีวิธีคิดก็แบบก็ตามก็มี สารสำคัญสองอย่าง คือ หนึ่ง สามารถมองและคิดพิจารณาให้เข้าถึงความจริงของสิ่งนั้นๆ สอง สามารถเพิน ประโยชน์จากสิ่งนั้นๆ ได้ ไม่ว่ามันจะเลวร้ายแค่ไหน ก็เรียนรู้เอามาใช้ได้ จะต้องทำสองอย่างที่ว่ามานี้พร้อมกัน

ถ้าใช้หลักนี้ การพัฒนาเด็กจะได้ผลหลายอย่าง ซึ่งมีความหมายเกี่ยวกับระบบของสังคมด้วย แต่เรื่องนี้ไม่มีเวลาพูด เคยพูดเน้นให้เห็นว่าเวลานี้สังคมอเมริกันกำลังเอียงไปข้างเดียว จนกระทั่งพวกจิตวิทยาการศึกษาก็มองแต่ในแง่ที่พยายามจะจัดสิ่งแวดล้อมให้น่าสนใจ ทำบทเรียนให้จูงใจ ทำกิจกรรมให้เด็กชอบใจ เน้นกันเรื่องนี้มากจนไปๆ มาๆ กลายเป็นเอาใจเด็ก เมื่อเอาใจตามใจเด็กมากเด็กก็จะอ่อนแอหลงตามลำดับ และเสรีภาพก็ผิดจากความหมายไปด้วย ในขณะที่เดียวกันในโลกอีกซีกหนึ่ง สังคมกำลังพัฒนาในทางตรงข้าม คือ ฝึกเด็กให้สู้ทุกอย่าง บทเรียนที่ยาก กิจกรรมที่ไม่น่าสนใจ ถือว่าฉันต้องเอาชนะ ต้องทำให้สำเร็จให้ได้ ปรากฏว่าในเวทีโลกปัจจุบันที่ถือนโยบายแข่งขันเป็นสำคัญนี้ พวกหลังกำลังชนะเมื่อวัดสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษา เวลามาสอบแข่งขันกันในระดับโลก ประเทศเหล่านั้นชนะ แต่ต้องระวังเพราะที่จริงเป็นการเสียดุลยภาพทั้งสองฝ่าย

ทางที่ถูกคือ มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นทางแห่งความพอดี เราต้องรู้ความมุ่งหมายว่าเราทำกิจกรรมและทำบทเรียนให้น่าสนใจเพื่ออะไร ก็เพื่อเป็นการชักจูงเด็กเข้าสู่การเริ่มเรียน พอเริ่มต้นได้แล้วคือพอดึงให้เข้าสู่จุดเริ่มเดินทางแล้วเราต้องพัฒนาเขาให้สู้ ให้เขาเอาชนะ ถ้าเขายังไม่เอาชนะ แล้วเราต้องคอยเอาใจเรื่อยไปอย่างนี้ไม่ไหว ต้องถือว่าเป็นความล้มเหลวของการศึกษา และอเมริกันก็มีจุดอ่อนตรงนี้ ที่พูดได้ว่าเป็นความเพื่อง่ายๆ ในเวทีการศึกษา

ระยะนี้มีการวัดผลมากในการสู้หรือแข่งขันกันสำหรับเด็กนักเรียนระหว่างชาติ ซึ่งก็เกิดจากอเมริกันนี้แหละ กล่าวคืออเมริกันเกิดความวิตกเนื่องจากรู้ตัวว่าแย่แล้ว ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของตนตกต่ำมาก เด็กจบมัธยมแล้วเข้ามหาวิทยาลัยมีพื้นฐานอ่อนมาก แกกๆ เลยๆ วิธีที่จะเร่งรัดคุณภาพขึ้นมา วิธีหนึ่งคือต้องจัดสอบแข่งขันระหว่างประเทศ แกกๆ เลยๆ วิชาที่จะให้มาสอบแข่งขันในเวทีโลกในยุคของการพัฒนาเศรษฐกิจ แกกๆ เลยๆ วิชาจำพวกคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ซึ่งกำลังเป็นปัญหาในประเทศของตัวเองเอามาจัดสอบ อาตมาเคยเขียนไว้แล้ว ขอเอามาเล่าให้ฟังซ้ำอีกในการสอบครั้งหนึ่งมี ๑๔ ประเทศส่งนักเรียนมาสอบแข่ง วัดผลแล้วปรากฏว่าอเมริกันได้ที่ ๑๓ แล้วประเทศที่ ๑๔ ก็คือประเทศไทย นี่เป็นตัวอย่าง แต่รวมความก็คืออเมริกันมีการศึกษาซึ่งอยู่ในภาวะเป็นที่น่าวิตกมาก เราจะต้องหันมาให้หลักการอันนี้ ซึ่งจะช่วยให้เราได้โดยใช้หลักกัลยาณมิตร กับโยนิโสมนสิการเข้ามาจับคู่ ให้เสริมซึ่งกันและกันในทางย้อนตรงกันข้าม

พัฒนาความสุขโดยพัฒนาความต้องการ

ทีนี้ต่อไป จะขอพูดเรื่องที่พูดมาครั้งหนึ่งแล้วคือ เมื่อก็ได้พูดโยงถึงจริยธรรมแห่งความสุข และได้บอกว่าการพัฒนาคนนั้นเป็นกระบวนการคืบคลอน (dynamic) เมื่อเราพัฒนาคน คนจะเปลี่ยนแปลงไป แม้แต่ความสุขก็มีการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นความหมาย ความเข้าใจเกี่ยวกับความสุข และแหล่งหรือช่องทางแห่งความสุขก็เปลี่ยนแปลงไปหมด

ความสุขนั้นมีสองแบบ

๑. ความสุขที่เกิดจากการสนองความต้องการ

๒. ความสุขที่ไม่มีความต้องการจะต้องสนอง

ความสุขที่เกิดจากการสนองความต้องการ เป็นความสุขที่เราเห็นกันทั่วไป คนมักจะพูดว่าความสุขอยู่ที่ความพอใจ หรือความสุขคือความพอใจ เมื่อพอใจก็สุข ถ้ายังไม่พอใจก็ไม่สุข แต่ตัวที่ทำให้พอใจอยู่ที่ไหน ก็คือการสนองความต้องการ ถ้าเราได้สนองความต้องการเมื่อใด เราก็เกิดความพอใจเมื่อนั้น แต่ปัญหาเกิดขึ้นมาว่า มนุษย์ได้เพิ่มขยายดิกรีและปริมาณของความต้องการนี้ให้สูงขึ้นเรื่อยๆ และเข้าใจความสุขแบบตายตัว (static) ว่าความสุขเกิดจากการเสพวัตถุ จึงต้องเพิ่มขยายการเสพวัตถุให้เพิ่มขึ้น ในการพัฒนามนุษย์นั้น ในเมื่อความสุขประเภทที่หนึ่งเกิดจากการสนองความต้องการ การพัฒนาความสุขจึงหมายถึงการพัฒนาความต้องการด้วย

คำว่า พัฒนาความต้องการ ไม่ใช่หมายความว่าเพิ่มพูนความต้องการ คำว่า พัฒนา ในโลกสมัยใหม่ ในทางวิชาการ หมายถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ หมายความว่าต้องเปลี่ยนแปลงความต้องการนั้นในเชิงคุณภาพ ไม่ใช่เปลี่ยนแปลงโดยเพิ่มปริมาณ คือไม่ใช่ความต้องการอันเดิมนั้นเพิ่มมากขึ้น ความต้องการที่ว่าพัฒนาได้ คือ เปลี่ยนแปลงได้ เวลาที่โลกพัฒนา แต่ถ้ามนุษย์ไม่สามารถพัฒนาความต้องการ คือไม่สามารถเปลี่ยนแปลงความต้องการนี้ มนุษย์จะขัดแย้งกับความเจริญของโลก และปัญหาต่างๆ จะเกิดขึ้น พุดง่าย ๆ ว่า โลกพัฒนาแต่คนไม่พัฒนา ความหมายของการพัฒนามนุษย์นั้นต้องรวมถึงการพัฒนาความต้องการด้วย ถ้าความต้องการไม่เปลี่ยน มนุษย์ต้องแย่งแย่ง เช่น ถ้ามนุษย์จะมีความสุขได้ด้วยการสนองความต้องการเสพวัตถุให้มากที่สุด ก็ต้องเกิดความขัดแย้งทั้งปัญหาชีวิต ปัญหาสังคม และปัญหาสิ่งแวดล้อมจะต้องเพิ่มมากขึ้น ตามอัตราของการพัฒนาทางวัตถุ เรามีวิธีการในการพัฒนาความต้องการ กล่าวคือ ด้วยการพัฒนามนุษย์ที่ถูกต้อง ความต้องการก็จะได้รับการพัฒนาไปด้วย ดังตัวอย่างที่ยกมาเมื่อก็แล้ว

การพัฒนาความต้องการของมนุษย์ ด้วยการให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพในความต้องการนั้น ขอยกมาให้ฟัง ๓ ตัวอย่าง

พอการศึกษาเริ่มต้นคนก็เพิ่มวิสัยแห่งความสุข

ตัวอย่างที่หนึ่ง คือ ทันทีที่มีการศึกษาที่แท้ ที่ถูกต้อง ความสุขก็จะพัฒนา และช่องทางที่จะมีความสุขก็จะเพิ่มขึ้นในทันที พร้อมกันนั้นชีวิตของบุคคลนั้นก็จะมีพียงขึ้นต่อความสุขจากการเสพวัตถุน้อยลงทุกที เพราะมีความสุขเป็นทุนในตัวอยู่แล้ว และมีทางออกมากมายในการที่จะมีความสุข การศึกษาเริ่มต้นจากที่เดียวกันกับความสุข ถ้าการศึกษาผิดก็จะแยกความสุขออกจากการศึกษา แต่ถ้าการศึกษาถูกต้อง ก็จะทำให้มีความสุขและมาเสริมเพิ่มความสุข

ตามปกติคนเรามีความสุขจากสิ่งเสพเป็นพื้นฐาน โดยเสพลิงที่ให้ความสุขทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ เราอยู่โลกนี้เราใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ รับรู้ประสบการณ์ต่างๆ ชีวิตของเราแต่ละวันนี้อยู่กับตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจนั้น ตาหู จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายเสพลสัมผัส และใจคิดคำนึงต่างๆ

ลองมองให้ชัดว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรานี้ ทำหน้าที่อะไรบ้าง เราบอกว่าทำหน้าที่รับรู้ พระบอกว่าไม่ใช่รับรู้อย่างเดียว แต่รู้สึกด้วย จึงรวมเป็นการทำหน้าที่ ๒ อย่าง ด้านหนึ่ง คือ รับรู้ รู้ว่าอะไร เป็นอะไร โดยเฉพาะรับรู้ข้อมูล เช่น ตาเห็นว่า เขียว ขาว ดำ แดง ยาว กลม เหลี่ยม เป็นต้น หูฟังว่า เสียงทุ้ม เสียงแหลม เสียงนก เสียงกา ฯลฯ ที่นี้ อีกด้านหนึ่ง มันรู้สึกด้วย พร้อมกับรับรู้ก็มีความรู้สึก ตาดูก็รู้สึก สบายตา หูฟังก็รู้สึกสบายหู หรือไม่สบายตา ไม่สบายหูทุกครั้ง มันคู่กันไป เป็นอันว่า คนเรามีความสัมพันธ์ กับสิ่งแวดล้อมสองด้าน คือ ด้านความรู้กับด้านความรู้สึก

ในชีวิตของคนทั่วไป (ที่ยังไม่มีการศึกษา) ความรู้สึกจะเป็นตัวเด่น เด่นกว่าด้านความรู้ เวลาเรามองดูและฟังเสียงต่างๆ ตัวไหนจะมาครอบงำจิตใจเราก่อน ด้านความรู้สึกมักมาก่อน คือใจแล่นไปที่สบาย หรือไม่สบาย ถ้าสบายตาก็นิ่ง ไม่สบายตาก็ง้าง ไม่พอใจ ทางพระท่านเรียกว่า ยินดียินร้าย ฉะนั้น เราจึงรับรู้ประสบการณ์ด้วยท่าทีของ

๑. ด้านความรู้สึกว่า สบายหรือไม่สบาย โดยมีปฏิริยาแบบชอบชัง

๒. ด้านความรู้ว่า คืออะไร เป็นอย่างไร เกิดจากอะไร เกิดขึ้นเพราะอะไร ใช้ทำอะไร มีแง่ดีแง่เสีย อย่างไร เป็นต้น จะรู้ได้อย่างไรก็ต้องเรียน เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า เรียนรู้

เป็นอันว่า คนเราจะมีความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ สองแบบ คือ สัมพันธ์แบบชอบชังและสัมพันธ์แบบเรียนรู้ คนจำนวนมากสัมพันธ์แบบชอบชัง พออะไรมาสบายตาก็นิ่ง ไม่สบายก็ชัง แล้วก็คิดครุ่นไปตามนั้น ความรู้สึกชอบชังก็เข้ามาครอบงำจิตใจ สุขทุกข์ปรุงแต่งก็ตามมา เมื่อการศึกษาเข้ามา ก็มีความสัมพันธ์แบบเรียนรู้สนองความต้องการที่อยากจะรู้ว่า อะไรเป็นอะไร มันคืออะไร มัน เป็นมาอย่างไร มันมีโทษ มีคุณอย่างไร เป็นเพราะอะไร ทำไมจึงเกิดขึ้นอย่างไร

ที่นี้ การมองนั้นมีผลต่อสุขทุกข์ของเรา เมื่อคนมองสิ่งทั้งหลายแบบชอบชัง ความสุขความทุกข์ของ เขาก็ไปขึ้นต่อความชอบชัง ถ้าได้สิ่งที่ชอบก็สุข ถ้าเจอสิ่งที่ชังก็ทุกข์ เมื่อมองแบบชอบชัง เขาก็มีสุขกับทุกข์คู่ กันไปตามที่ชอบและชังนั้น ส่วนคนที่มองแบบเรียนรู้ ถ้าได้รู้ก็เป็นสุข ที่นี้การเรียนรู้มันไม่ขึ้นต่อการที่สิ่งนั้นจะ ถูกตาหรือไม่ถูกตา เพราะว่าทุกสิ่งไม่ว่าดีหรือไม่ดี เป็นสิ่งสำหรับเรียนรู้ทั้งหมด มีแต่การได้เรียนรู้ เพราะ ฉะนั้น จึงไม่มีทุกข์มาเลย มีแต่สุขอย่างเดียว คือสุขจากการที่ได้เรียนรู้ คนที่มองอะไรเป็นการเรียนรู้จึงได้สุข ทุกสถานการณ์

เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนว่าให้ตั้งท่าที หรือตั้งทัศนคติต่อประสบการณ์ทุกอย่างด้วยท่าทีของการ เรียนรู้ เพียงเท่านั้นแหละการศึกษาก็เริ่ม สิ่งร้ายเราก็ได้เรียนรู้ สิ่งดีเราก็ได้เรียนรู้ สิ่งร้ายบางที่ได้ประโยชน์ใน การเรียนรู้นี้ยิ่งกว่าสิ่งดีหรือสิ่งที่เราชอบ คนที่อยากเรียนรู้และได้พัฒนาท่าทีของการเรียนรู้ไว้มาก ความไม่รู้อะไร และ ใฝ่เรียนรู้ก็จะเกิดขึ้น ทางพระท่านเรียกว่า ฉันทะ เมื่อเรียนรู้ก็ไม่มีความทุกข์จากอะไรเลย มีสุขอย่างเดียว คือมี ความสุขจากการเรียนรู้และการเรียนรู้ก็เป็นความสุข

ความสุขจากการเรียนรู้นั้น เป็นความสุขในการศึกษาหรือความสุขทางปัญญา มีแต่ดี มันเข้ามาช่วย

หลายอย่างหลายชั้น คนที่ศึกษาพัฒนาดนอยู่นั้น ในด้านความสุขจากการเจอของที่ชอบ เขาก็มีอยู่แต่เดิมแล้ว แต่การเรียนรู้จะช่วยเสริมสุขนั้นอีก โดยทำให้เขารักษาตัวได้ดี ให้ได้ความสุขจากของชอบ โดยไม่ถลำพลาด พลังติดเอาทุกข์มาด้วย เช่น ถ้าจะมีอะไรเสียหายเป็นโทษนำทุกข์มา เขาก็รู้ทันและหลีกเลี่ยงหรือยังได้และไม่ ลุ่มหลงมัวเมาเป็นต้น เมื่อเจอของไม่ชอบ เขาก็พลิกเปลี่ยนจากทุกข์เพราะไม่ชอบ มาเป็นความสุขจากการได้ เรียนรู้มัน

มนุษย์ที่ยังไม่พัฒนาจะมีความสุขและทุกข์จากสิ่งที่ชอบและชังเป็นคู่กัน คือ ได้สุขจากสิ่งชอบและทุกข์จากสิ่งชัง แต่พอเราพัฒนาคนขึ้นมา เขาได้ความสุขจากการเรียนรู้เพิ่มขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง ทุกข์จากการชัง ก็เริ่มมีผลลดน้อยลง นอกจากนั้น จากสิ่งที่ชังนั้น เขาก็ได้ประโยชน์ด้วยคือได้เรียนรู้ ซึ่งทำให้เขามีความสุข ถึงตอนนี้จึงสบายไปเลย

คนที่มองสิ่งทั้งหลายแบบชอบชัง ท่านเรียกว่า มองแบบตันหา ถ้ามองแบบตันหาที่จะต้องวนเวียน อยู่ในวังวนแห่งความสุขและความทุกข์ และเป็นความสุขแบบเมืองขึ้นเรื่อยไป แต่ถ้าเมื่อไรเราเริ่มพัฒนาฉันทะ คือความใฝ่รู้ คืออยากรู้อื่นมา เมื่อนั้นเราก็เริ่มได้ความสุขจากฉันทะ ตอนนี้เราจะมีความสุขจากประสบการณ์ ทุกอย่าง และเป็นความสุขแบบอิสระทางปัญญา คนที่หาความสุขจากสิ่งที่ชอบก็คือ สุขด้วยการสนองความต้องการเสพหรือสนองความต้องการแบบตันหา ซึ่งเป็นความสุขพื้นฐานของคนทั่วไปโดยไม่ต้องมีการศึกษา และเป็นความสุขที่ต้องเจอกับทุกข์จากสิ่งที่ชังคู่กันเรื่อยไป แต่พอคนนั้นมีการศึกษาเริ่มพัฒนาขึ้นมา เขาก็พัฒนา ความใฝ่รู้ เกิดความต้องการที่จะเรียนรู้มากขึ้นๆ เขาก็ได้ความสุขจากการเรียนรู้นั้น ซึ่งเป็นความสุขด้วยการ สอนความต้องการเรียนรู้ หรือความต้องการทางปัญญา คือสนองความต้องการแบบฉันทะ และเป็นสุขอิสระที่ เกิดในทุกกรณี ไม่อยู่ในวงจรของความชอบชัง

ในการพัฒนาเด็ก อย่ามัวไปพัฒนาให้เขามีความสุขจากตันหา (=จากการสนองความต้องการเสพ) เพราะตันหาเมื่ออยู่แล้วไม่ต้องไปพัฒนามัน เมื่อเราเกิดมา มีตา หู จมูก ลิ้นมา ก็มีตันหาไปด้วย ตันหาที่นั่นฟัง อวิชา เมื่อมีอวิชาตันหาที่มามากตลอด เพราะฉะนั้นเราไม่ต้องพัฒนาหรอก มันคอยจะเกิดอยู่เรื่อย ทีนี้ ความ สุขจากการเรียนรู้ (=จากการสนองความต้องการที่จะเรียนรู้) นี่สิ่งที่เราต้องพัฒนา เราฝึกเด็กให้รู้จักหาความ สุขจากการเรียนรู้ จนกระทั่งเด็กเกิดความใฝ่รู้ เมื่อไรเด็กเกิดความใฝ่รู้และชอบเรียนรู้ เมื่อนั้นก็เริ่มสบายใจได้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าเกิดฉันทะแล้ว คราวนี้แหละประสบการณ์เข้ามา ไม่ว่าดีว่าร้าย แกได้ความสุขหมด เพราะ แกดีใจที่แกลได้เรียนรู้ใหม่ เกิดไปเจอสิ่งร้ายแกลก็ยิ่งได้เรียนรู้มาก แกลก็ยิ่งดีใจใหญ่ กลายเป็นว่าเจอสิ่งร้ายกลับ ดีใจ อาจจะมีสุขมากกว่าเจอสิ่งที่ดี กลายเป็นอย่างนั้นไป เพราะได้เรียนรู้มากกว่า

พัฒนาคนอย่างแท้ได้ทั้งคุณธรรมและความสุข

ตัวอย่างที่สอง คือ ตอนแรกมนุษย์ทั่วไปมีความต้องการในการเสพวัตถุ ถือว่าถ้าได้เสพวัตถุก็จะเกิด ความพึงพอใจมีความสุขขึ้น ดังจะเห็นว่าหัวใจหรือหลักการพื้นฐานของเศรษฐกิจอยู่ที่การสนองความต้องการ

(ในการบริโภค) อันนี้เป็นจุดที่เศรษฐศาสตร์ดัน เพราะไปถือว่าความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ได้มองว่าความต้องการของมนุษย์พัฒนาได้

เราพัฒนาความต้องการของมนุษย์อย่างไร เมื่อก็ได้บอกแล้วว่า เมื่อเราสัมพันธ์กับวัตถุ วิถีชีวิตและระบบสังคมจะชักนำตลอดจนหล่อหลอมสภาพจิตใจของเรา ให้มีท่าทีความรู้สึกต่อวัตถุตามอิทธิพลของมัน ดังนั้น ในสังคมระบบแข่งขันหาผลประโยชน์ที่มุ่งแสวงวัตถุ สภาพจิตมนุษย์ตลอดจนระบบการดำเนินชีวิตของคน ก็จะเน้นการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวัตถุในแง่ที่จะได้จะเอา เมื่อกันนี้พูดไปแล้วว่าพอคนคิดถึงวัตถุในแง่จะได้ สภาพจิตที่เกิดขึ้นคือการมองเพื่อนมนุษย์แบบเป็นคู่แข่งและเป็นเหยื่อ ต่อมาพอเราช่วยให้มนุษย์ฝึกตนโดยเรียนรู้ว่าชีวิตจะมีดุลยภาพ สังคมจะมีดุลยภาพ มนุษย์จะเอาแต่การได้อย่างเดียวไม่ได้ ต้องมีการให้ด้วย ดังจะเห็นว่า ในพุทธศาสนาหลักการฝึกมนุษย์ข้อแรกคือทำให้ พูดอีกอย่างหนึ่งว่าหลักธรรมเบื้องต้นคือ ทาน เพราะอะไร เพราะการที่จะให้มนุษย์มีชีวิตและสังคมที่มีดุลยภาพนั้น เราารู้แล้วว่าชีวิตมนุษย์นี้ก่อนอะไรอื่นก็อยู่กับวัตถุ ในลักษณะที่จะได้จะเอา จึงต้องให้มีการให้คู่กันไปด้วย

การให้นั้น ถ้าคิดให้โดยไม่มีแรงจูงใจอื่นมาแฝง เช่น คิดหวังผลตอบแทน เอาแค่คิดจะให้ ได้บอกแล้วว่าพอเราคิดจะให้จิตของเราจะไปอยู่ที่คน พอจิตของเราไปอยู่ที่คนเราก็สนใจคน เราก็มองเห็นหน้ามองตาเขา สนใจสุขทุกข์ของเขาและสนใจความต้องการของเขา ซึ่งทำให้เราเข้าใจชีวิตของเขา มองเห็นสุขทุกข์ของเขา และเกิดความเห็นอกเห็นใจ มีความสงสารเกิดขึ้น เป็นด้านหนึ่งของความรักเพื่อนมนุษย์ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่เรียกว่า “กรุณา” หรือ “การุณย์” นี่ก็คือความต้องการใหม่ได้เกิดขึ้นมาแล้ว คือ ความต้องการให้เขาพ้นจากสภาพที่เป็นทุกข์และต้องการให้เขาเกิดมีความสุข

พอเราเกิดความต้องการนี้ขึ้นมา เราก็ต้องสนอง และความต้องการมีเมื่อไร การได้สนองก็ทำให้เกิดความสุขเมื่อนั้น พอเราต้องการให้เพื่อนมนุษย์มีความสุข เราก็ต้องการทำให้เขามีความสุข การให้เป็น การทำให้เขามีความสุข เราจึงต้องการจะให้ เพราะการให้แก่เขาเป็นการทำให้เขามีความสุข ดังนั้น เมื่อเราให้แก่เขา เราก็ได้สนองความต้องการของเราและเราก็เกิดความสุข

แต่ก่อนนี้มีมีความสุขจากการได้อย่างเดียว แต่ตอนนี้คนมีความสุขจากการให้ด้วย ด้วยการพัฒนา มนุษย์บับเดียว มนุษย์นั้นก็เปลี่ยนแปลงไปโดยมีความสุขเพิ่มขึ้นและมีคุณธรรมเพิ่มขึ้นด้วย เพียงแต่ให้รู้จักตั้งใจและรู้จักคิดจะให้เสียบ้าง พอคิดจะให้บับพฤติกรรมก็มาหนุนและคุณธรรมก็พัฒนาขึ้นมา เมตตากรุณาอันเป็นความรักต่อเพื่อนมนุษย์ก็เกิดขึ้น เป็นอันว่าความสุขอย่างใหม่ก็เกิดขึ้น คือมนุษย์มีความสุขในการให้ แต่ก่อนนี้มนุษย์มีความสุขอย่างเดียวจากการได้ แต่ตอนนี้มีความสุขจากการให้ด้วย

จะเห็นได้ว่ามนุษย์นั้นมีศักยภาพในทางดีนี้อยู่แล้ว เช่น พ่อแม่ก็สามารถมีความสุขจากการให้ เพราะมีความต้องการให้ลูกมีความสุข และเมื่อพ่อแม่สนองความต้องการนั้นก็ทำให้ตนเองมีความสุขด้วย และเราจะมีมีความสุขจากการสนองความต้องการอย่างใด เราก็ต้องพัฒนาความต้องการนั้นขึ้นมา

ถ้าต้องการผลตรงตามกฎธรรมชาติก็ไม่ต้องหาความสุขขั้นพื้นฐาน

ตัวอย่างที่สามของการพัฒนาความต้องการ ดังที่อาตมาได้บอกแล้วว่า มนุษย์ในโลกปัจจุบันนี้มีสภาพโลกาภิวัตน์อย่างหนึ่งคือความแปลกแยกจากธรรมชาติ จนถึงขั้นที่โลกมนุษย์นี้ได้กลายเป็นโลกที่ต่างหากจากโลกธรรมชาติ และคนจำนวนมากก็หลงอยู่ในโลกมนุษย์นี้ มองออกไปไม่พ้นจากโลกมนุษย์ จึงมองไม่ถึงโลกของธรรมชาติ เมื่อไม่ถึงโลกของธรรมชาติแล้ว แม้แต่กฎเกณฑ์ต่างๆ ก็เกิดมีเป็นกฎของมนุษย์ขึ้นมา และที่ร้ายก็คือ บางทีมันบังคับมนุษย์ให้ไม่ถึงกฎของธรรมชาติ ดังที่ปรากฏว่าเวลานี้เมื่อคิดถึงหรือพูดถึงกฎเกณฑ์ต่างๆ ตลอดจนความเป็นเหตุเป็นผล คนจำนวนมากจะมองและเข้าใจอยู่แค่กฎของมนุษย์เท่านั้น

กฎของมนุษย์เช่นอะไร ยกตัวอย่าง คุณมากวาดถนนเดือนหนึ่งฉันจะให้เงินเดือนสามพันบาท คุณมาขุดดินเดือนหนึ่งฉันจะให้เงินเดือนห้าพันบาท อย่างนี้ เราก็มีกฎเกณฑ์ขึ้นมา กฎนี้เรียกว่า กฎของมนุษย์ ซึ่งเป็นเหตุเป็นผลจริงๆ เพราะทำงานเป็นเหตุและการได้เงินเดือนเป็นผล หรือเงินเดือนเป็นผลและทำงานเป็นเหตุ สังคมมนุษย์นั้นอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์นี้ และเชื่อจริงๆ ว่า นี่คือกฎซึ่งมีความเป็นเหตุเป็นผลชัดเจน

อย่างไรก็ตาม ถ้าไม่ระวังนี่คือการถูกหลอก กฎนี้เป็นจริง โดยเงื่อนไขคือตั้งอยู่บนสมมติ กฎเกณฑ์ของมนุษย์ตั้งอยู่บนสมมติ สมมติคืออะไร สมมติ แปลว่า มติร่วมกัน หรือการยอมรับร่วมกัน มาจาก สัมมติ แปลว่า ข้อตกลง การยอมรับ ความรู้ และ สัม คือ ร่วมกัน รวมกันเป็น สมมติ เป็นคำบาลี มาเป็นไทยว่า สมมติ สมมติจึงแปลว่าการยอมรับหรือตกลงร่วมกัน กฎนี้เป็นความจริงอยู่ได้ด้วย การตกลงยอมรับร่วมกัน ไขไหม การที่คุณขุดดินได้เงินเดือนห้าพันบาท กวาดถนนได้เงินเดือนสามพันบาท เป็นจริงอยู่ได้ด้วยสมมติคือการยอมรับร่วมกัน ถ้าตัวสมมติคือการยอมรับร่วมกันหายไปเมื่อไร กฎนี้ก็หมดความหมายไปทันที กฎในสังคมศาสตร์จำนวนมากเป็นอย่างนี้

อย่างไรก็ตาม มีจุดสำคัญที่ต้องระลึกไว้อย่างหนึ่งว่า กฎของมนุษย์หรือกฎโดยสมมตินี้ไม่ใช่ตั้งขึ้นลอยๆ กฎของมนุษย์ทุกเรื่องที่จะมีความหมายนั้น ต้องตั้งอยู่บนฐานของกฎของธรรมชาติจริงๆ คือต้องมีความจริงของธรรมชาติเป็นตัวให้ความหมาย มิฉะนั้นกฎของมนุษย์จะไม่มีมีความหมาย เลื่อนลอย ไร้ประโยชน์ มนุษย์จะต้องเลือกว่าจะอยู่แค่กฎมนุษย์หรือจะเข้าถึงกฎธรรมชาติด้วย ถ้าเราอยู่แค่กฎของมนุษย์ เราก็อยู่ในโลกของมนุษย์โดยหลงสมมติ แล้วเราก็จะสนองความต้องการแบบต้องเสพวัตถุให้มาก ต้องได้ให้มากจึงจะมีความสุขมาก แต่ถ้าเข้าถึงกฎธรรมชาติเราจะพัฒนาความต้องการพื้นฐานขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง

จะพัฒนาอย่างไร จากตัวอย่างที่พูดมาเมื่อีกว่า ขุดดินหนึ่งเดือนให้เงินเดือนห้าพันบาท กวาดถนนหนึ่งเดือนให้เงินเดือนสามพันบาท นี่เป็นกฎมนุษย์ แต่เบื้องหลังกฎมนุษย์นี้มีกฎธรรมชาติ ซึ่งเป็นความจริงแท้ที่มีความเป็นเหตุเป็นผลอยู่ในธรรมชาติ คืออย่างไร ทำไมเราจึงจ้างคนให้มาขุดดิน ให้มากกวาดถนน เรามีความต้องการผลอย่างหนึ่งที่สำคัญซึ่งเป็นตัวแท้ ที่เป็นผลของเหตุตามธรรมชาติ เราต้องการอะไรเน้นในการที่จ้างคนมากวาดถนน โดยให้เงินเดือนสามพันบาท การกวาดถนนเป็นเหตุ ผลที่แท้ของมันคืออะไร ผลที่แท้จริงไม่ใช่เงินเดือนสามพันบาท แต่คือความสะอาดนั่นเอง อันนี้คือตัวความจริงในกฎธรรมชาติที่ถูกต้อง ดังนั้นเบื้อง

หลังกฎของมนุษย์ที่บอกว่ากวาดถนนเป็นเหตุ ได้เงินเดือนสามพันบาทเป็นผล ก็จะมีกฎธรรมชาติซ่อนอยู่คือ การกวาดถนนเป็นเหตุ ความสะอาดของถนนเป็นผล อันนี้เป็นความจริงแห่งเหตุและผลตามธรรมชาติที่มนุษย์ ไม่อาจปฏิเสธได้อย่างแน่นอน ผลอย่างนี้เป็นผลที่ต้องปฏิบัติตามเหตุ ถ้าไม่ปฏิบัติตามเหตุก็ไม่ได้ผลแน่นอน อันนี้แหละคือที่บอกว่ามันซ่อนกันอยู่

ทำไมจึงมาพูดในที่นี้ เพราะถ้ามนุษย์หลงสมมติแล้ว มนุษย์ก็จะดำเนินกิจกรรมและมีวิถีชีวิตอยู่ใน ขันสมมติ โดยแปลกแยกจากความจริงของกฎธรรมชาติ เช่น เมื่อเราทำงานเราก็จะนึกถึงเหตุผลตามกฎมนุษย์ ว่า เราทำงานเพื่อได้เงินเดือน ถ้าทำก็ได้เงินเดือนสามพันบาท แล้วความมุ่งหมายของการกระทำก็ไปอยู่ที่ผล ตามสมมติของมนุษย์ คือการได้เงินเดือนหนึ่งหมื่นบาทหรือสามหมื่นบาท หรืออย่างไรก็แล้วแต่ ในเมื่อผลนี้ ไม่ใช่ผลที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติก็ไม่ใช่ผลที่แท้จริง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะมีความผิดเพี้ยนคลาดเคลื่อนเกิดขึ้น คือเมื่อเราไม่ได้ต้องการผล เราก็ไม่ต้องการทำเหตุของมัน อะไรจะเกิดขึ้นเมื่อคนกวาดถนนต้องการแต่เงินเดือน ไม่ต้องการความสะอาดที่เป็นผลโดยตรงของการกวาด ตอบได้ว่าเขาจะกวาดถนนด้วยความฝืนใจจำใจ ซึ่ง ทำให้ตัวเขาเองก็กวาดถนนด้วยความทุกข์ อยากจะหลีกเลี่ยงงาน และงานที่ไม่ตั้งใจทำก็ไม่ได้ผลดี

ในทางตรงข้าม ถ้าเราต้องการผลตามธรรมชาติก็จะทำให้ใจเราเกิดความต้องการที่จะทำเหตุเอง เช่น ถ้าเราต้องการความสะอาดของถนน เราก็จะต้องทำเหตุคือการกวาดถนน และต่อจากนั้นเมื่อเราต้องการ ความสะอาดของถนน เวลาเรากวาดถนนก็เกิดผลตามที่ต้องการคือเกิดความสะอาด นี่ก็คือเราได้สนองความ ต้องการและความสุขก็เกิดขึ้น นี่คือการปฏิบัติที่เข้าถึงกฎธรรมชาติ ซึ่งจะทำให้คนกวาดถนนไม่ใช่เพียงต้องการ ได้เงินห้าพันบาทหรือสามพันบาท แต่ทำให้เขาต้องการความสะอาดของถนน และทำการกวาดถนนด้วยความ สุข นี่คือผลที่ต้องการซึ่งตรงตามเหตุของกฎธรรมชาติ

ถ้ามาถึงจุดนี้เมื่อไร ความได้ผลจะเกิดขึ้นทั้งสองทาง หนึ่ง คือคนจะทำงานนั้นอย่างเต็มใจ คน กวาดถนนจะเต็มใจและตั้งใจกวาด เพราะเขาต้องการความสะอาด ไม่ต้องไปเรียกร้องคอยจู้หรือบังคับควบคุม ว่าให้หยิบไม้กวาดมากกวาด ตัวเขาเองนั้นแหละถ้าเห็นสกปรกจะหยิบไม้กวาดมากกวาดทันทีเลย และเขาก็ทำงาน ด้วยความสุข เพราะว่าเมื่อทำเหตุ ผลก็เกิดขึ้นตามเหตุที่ทันที และพอผลคือความสะอาดเกิดขึ้น เขาก็มี ความสุขทันที และเมื่อเต็มใจและตั้งใจทำก็ทำให้งานได้ผล

ในทางตรงข้าม ถ้าเราไม่สามารถทำให้คนเข้าถึงความต้องการผลตามธรรมชาติที่ชื่อตรง เป็นไป ตามความแท้จริงของธรรมชาติ เขาก็วนเวียนอยู่แค่ในระบบของมนุษย์ และหลงสมมติโดยต้องการแต่เงินเดือน ห้าพันบาท หรือสามพันบาท เมื่อเขาต้องการแค่เงิน เขาไม่ต้องการความสะอาดของถนน เขาก็ไม่เต็มใจทำ เขาก็ทำงานด้วยฝืนใจ และจำใจ ไม่มีความสุข และไม่ตั้งใจทำงาน แล้วงานก็ไม่ได้ผล ทำให้ต้องตั้งระบบ ควบคุมกันขึ้นมา เมื่อควบคุมกันไปกันมาโดยจับจุดไม่ถูก ก็ยุ่งใหญ่ จนนที่สูตรระบบควบคุมก็ทลาย เมื่อ สภาพออย่างนี้แผ่ขยายไปทั่ว สังคมก็ล่มสลาย

เพราะฉะนั้น จะต้องมีการศึกษาถูกต้องที่จะมาพัฒนาความต้องการนี้ จะเห็นได้อย่างที่เราอยู่ใน

ระบบมนุษย์ยุคปัจจุบันที่มุ่งแข่งขันหาผลประโยชน์นี้ เด็กเข้ามาศึกษาจำนวนมาก หรือส่วนใหญ่ก็ศึกษาโดยไม่ต้องการผลที่แท้จริงของวิชาการนั้น ว่าโดยพื้นฐานวิชาการต่างๆ นั้น มีความมุ่งหมายเพื่อไขแก้ปัญหาของมนุษย์ และใช้สร้างสรรค์ชีวิตและสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่คนที่เรียนไม่ได้ต้องการผลตามวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของวิชาการนั้น เขาต้องการผลในระบบของกฎมนุษย์ที่เป็นกฎสมมติ ที่เป็นเงื่อนไขว่าจะได้เงินเดือน เพราะฉะนั้น นักการศึกษาจะต้องจับจุดนี้มาคิดว่า ในระหว่างช่วงเวลาที่เขาเข้ามารับการศึกษ จะทำอะไรให้เขาพัฒนาความต้องการ จากความต้องการผลตอบแทนตามกฎสมมติของมนุษย์ ไปสู่ความต้องการผลที่แท้จริงตามกฎธรรมชาติ ถ้าทำได้ก็เป็นความสำเร็จทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะ使人โยงเหตุผลตามกฎสมมติของมนุษย์ เข้ากับเหตุผลที่จริงแท้ตามกฎธรรมชาติได้ เรียกว่า มองทะลุกฎสมมติของมนุษย์ลงไปถึงความเป็นจริงของธรรมชาติ และคนก็จะอยู่กับความเป็นจริง โดยไม่แปลกแยกจากธรรมชาติ แต่ถ้าโยงไม่ได้ก็เรียกว่าหลงสมมติหรือรู้ไม่เท่าทันสมมติ

ที่ว่าโยงได้หรือรู้ทันสมมติคือรู้ว่าสมมตินั้นเราทำขึ้นมา เพราะว่ามนุษย์เรามีความสามารถพิเศษในเชิงเหตุผล เราจึงจัดตั้งวางระบบการดำเนินชีวิตและสังคมขึ้นมา เราต้องการให้คนทำกิจการอะไรให้แก่สังคมเป็นเรื่องๆ เราจึงกำหนดเป็นหน้าที่เฉพาะๆ ขึ้น ให้เขาตั้งใจทำหน้าที่นั้นๆ จริงจังอย่างเดียว แต่เราอยู่ในโลกทุกคนต้องมีกินมีใช้ มีปัจจัยสี่ เราจึงตั้งเป็นกฎมนุษย์ซ้อนขึ้นมาเพื่อสนับสนุน ว่าเมื่อเขาทำหน้าที่การงานนั้น เขาจะได้รับปัจจัยสี่อุดหนุนอย่างนั้นๆ จะได้ไม่ต้องห่วงกังวลในความเป็นอยู่ แล้วจะได้ตั้งใจทำหน้าที่หรือกิจการงานนั้นได้เต็มที่ แต่เบื้องหลังนั้นสิ่งที่ต้องการแท้จริง คือคุณประโยชน์สำหรับสังคมในการแก้ปัญหาหรือสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม อันเป็นผลโดยตรงของตัวงานแท้ๆ เราจะต้องพัฒนาให้คนต้องการผลของตัวงานแท้ๆ ให้ได้ ไม่ใช่เอาแค่วัตถุประสงค์ของตัวคนที่ต้องการผลตามกฎสมมติของมนุษย์

เวลานี้มีปัญหาว่า มนุษย์เกิดความแปลกแยกระหว่างวัตถุประสงค์ของตัวคนกับวัตถุประสงค์ของตัวงาน คนต้องการเงินแต่งงานต้องการผลของมัน อันได้แก่การแก้ปัญหาของมนุษย์อย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อวัตถุประสงค์ไม่ตรงกัน ก็เกิดความขัดแย้ง ปัญหาที่เกิดขึ้นในใจคน ในสังคม และทั่วไปหมด แต่พอเราพัฒนาคนให้เกิดความต้องการที่ตรงตามความเป็นจริงของธรรมชาติได้ ก็ทำให้คนมีความสุขในการทำงานขึ้นมาทันที เรื่องนี้อาจจะเข้าใจยากนิดหน่อย จึงต้องใช้วิธียกตัวอย่าง

ยิ่งกว่านั้นมนุษย์ยังมีความสุขที่สามารถพัฒนาขึ้นไปได้อีก คือ ความสุขชนิดที่ไม่มีความต้องการที่จะต้องสนอง เช่น ใช้ความสามารถในการปรุงแต่งความสุขขึ้นมาในตัวเอง การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนานี้ส่วนหนึ่งเป็นวิธีพัฒนาความสามารถในการปรุงแต่งความสุข

เนื่องจากมนุษย์มีความสามารถเป็นพิเศษเหนือกว่าสัตว์อื่น คือ มีความสามารถในการปรุงแต่งสร้างสรรค์ ดังที่ได้ประดิษฐ์ประดิษฐ์เทคโนโลยีขึ้นมา จนเกิดมีโลกมนุษย์ที่เป็นต่างหากจากโลกธรรมชาติ แต่เราใช้ความสามารถนี้มาทำในทางวัตถุภายนอกอย่างเดียว ซึ่งที่จริงก็เกิดจากความคิด เป็นการใช้ความสามารถเหล่านี้ไม่เต็มที่ ไม่เพียงพอ และเมื่อเราไม่พัฒนาความสามารถนี้ให้ถูกต้อง ก็เกิดเป็นปัญหามาข้าง

ในตัวเอง คือความสามารถที่ถูกปล่อยหรือละเลยนั้น จะปรุงแต่งสภาพจิตที่ก่อผลเสียหายแก่ตนเอง พูดสั้นๆ ว่าแทนที่จะปรุงแต่งความสุข เราก็จะใช้ความสามารถนี้ไปในการปรุงแต่งความทุกข์โดยไม่รู้ตัว ดังจะเห็นว่า มนุษย์ส่วนมากปรุงแต่งแต่ความทุกข์ เมื่อได้ประสบการณ์อะไรต่างๆ ก็เก็บเอาแต่ส่วนที่กระทบกระทั่งไม่สบายใจมาปรุงแต่งความทุกข์ให้แก่ตัวเอง กลายเป็นปรุงแต่งความเครียด ปรุงแต่งความกังวล ปรุงแต่งความกลุ้มใจ ปรุงแต่งความซึมเศร้า เป็นต้น ซึ่งเป็นทุกข์ที่เกิดจากการปรุงแต่งทั้งนั้น

การศึกษาจะต้องพัฒนาคนให้มีความสามารถที่จะปรุงแต่งความสุขขึ้นมาแทนที่จะมาปรุงแต่งแต่ความทุกข์ การที่จะมีความสุขระดับนี้เราไม่ต้องไปพึ่งพาวัดอุเสเพลเลย เราสามารถปรุงแต่งความสุขในใจของตนเอง จนกระทั่งในที่สุดก็ก้าวต่อไปอีก พันเลยการปรุงแต่งไปถึงขั้นเข้าถึงความสุขชนิดที่ไม่ต้องมีการปรุงแต่ง ซึ่งเกิดจากการหยั่งรู้ เข้าถึงความจริงของธรรมชาติโดยสมบูรณ์ อันนี้ก็เป็นข้อหนึ่งที่พูดไว้เป็นตัวอย่าง

หลักการสำคัญบางอย่างเป็นแนวทางของการจัดการศึกษา

ที่นี้ก็มาถึงตัวหลัก อย่างไรก็ตาม หลักแต่ละเรื่องนั้นยาวมาก แต่ก็ไม่เป็นไรเพราะในด้านตัวหลักเคยพูดไว้บ่อย เพราะฉะนั้นแม้จะไม่พูดถึงตัวหลักการก็ได้ ในที่นี้จะพูดถึงหลักการที่เป็นเรื่องใหญ่ๆ บางอย่าง ซึ่งจะให้เห็นภาพทั่วไปและแนวทางเกี่ยวกับระบบและกระบวนการการศึกษาทั้งหมด เช่น บทบาทของการศึกษา

ก) การทำหน้าที่ของครูที่สนองบทบาทของการศึกษา

การศึกษาแบ่งบทบาทใหญ่ๆ เป็น ๒ ส่วน ครูก็พลอยทำหน้าที่ ๒ ส่วนนั้นด้วย พูดแบบง่ายๆ หน้าที่ ๒ ส่วนคืออะไร

๑. หน้าที่ของศิลปทายกหรือศิลปทายก คือ ผู้ถ่ายทอดศิลปวิทยา หรือถ่ายทอดวิชาการศึกษา ฝึกสอนความรู้ความชำนาญ ซึ่งมียลต่อชีวิตของบุคคล ทำให้เขามีเครื่องมือไปเลี้ยงชีพ ทำมาหากินได้และมีผลต่อสังคมโดยเป็นสื่อสำหรับถ่ายทอดวัฒนธรรม และรักษาส่งเสริมความเจริญของสังคมของสังคม เช่นสะสมวิชาการตลอดจนอารยธรรมทั้งหมดให้แก่สังคม ครูทำหน้าที่นี้ก็เป็นการสร้างสรรค์ประโยชน์ทั้งแก่บุคคลและแก่สังคม

๒. หน้าที่ในการเป็นปัจจัยอุดหนุนเกื้อกูลให้บุคคลพัฒนาชีวิตของเขา หรือช่วยพัฒนาความเป็นมนุษย์ของเขา หน้าที่ตามบทบาทที่สองนี้คือหน้าที่ของกัลยาณมิตร คือหน้าที่ที่ช่วยให้คนพัฒนาคุณค่าที่แท้จริง ความเป็นมนุษย์ของเขา พูดง่ายๆ ว่าทำให้คนกลายเป็นบัณฑิตตามศัพท์ที่เราใช้กันอยู่ในปัจจุบัน

การทำให้คนเป็นบัณฑิตหมายความว่า ช่วยให้เขาพัฒนาตัวขึ้นไปเป็นคนที่มีพฤติกรรม จิตใจและปัญหาที่ได้พัฒนาแล้ว เป็นคนที่บรรลุถึงความดีงามของชีวิต เป็นคนที่มีสติปัญญาความสามารถมีคุณธรรมต่างๆ จนสามารถดำเนินชีวิตด้วยปัญญา พูดสั้นๆ ว่า หน้าที่กัลยาณมิตรคือสร้างบัณฑิต หรือทำให้คนพัฒนาขึ้นไปเป็นบัณฑิต จนกระทั่งเป็นผู้มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ซึ่งเป็นคำแปลหรือความหมายตามรูปศัพท์ของคำว่าบัณฑิต

ผู้มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา คือ บุคคลนั้นพัฒนาจนกระทั่งสามารถเป็นอยู่โดยไม่ต้องอาศัยกิเลสตัณหา ตาม

ธรรมตามมนุษย์ปุถุชนต้องอาศัยกิเลสตัดหนา เช่น อาศัยความโกรธไว้ต่อสู้ อาศัยความกลัวไว้หนีภัย เป็นต้น มิฉะนั้นจะอยู่ไม่รอดเพราะปัญญายังไม่เพียงพอ แต่พอเราพัฒนาปัญญาสมบูรณ์แล้ว มนุษย์ก็ไม่ต้องอาศัยกิเลสตัดหนาอีก มนุษย์จึงเป็นอิสระ เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงเป็นอิสระด้วยปัญญา และเพราะมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญาจึงเป็นบัณฑิต

เมื่อการศึกษามาพัฒนาคนให้เป็นบัณฑิต การศึกษาก็ทำหน้าที่ตามบทบาท ๒ ด้าน

๑. ทำให้คนเป็นบัณฑิต

๒. ให้เครื่องมือแก่บัณฑิต

ถ้าเราไม่สร้างคนให้เป็นบัณฑิต แต่ให้เครื่องมือแก่เขา คนที่ไม่เป็นบัณฑิตอาจนำเครื่องมือไปใช้ในทางร้ายก็ได้ ยิ่งเครื่องมือมีประสิทธิภาพยิ่งทำลายชีวิตและทำลายสังคมได้รุนแรง ดังนั้น การศึกษาที่เน้นไปในทางถ่ายทอดศิลปะ สอนแต่ตัวความรู้และวิชาชีพ จึงเป็นการศึกษาที่ผิวเผิน ไม่ถึงตัวแก่นของมัน เป็นเพียงการศึกษาที่ให้เครื่องมือเท่านั้น ส่วนการศึกษาที่แท้จริงต้องสอนคนให้เป็นบัณฑิต การทำให้คนเป็นบัณฑิตจะต้องมีการพัฒนาคนตามระบบสัมพันธ์ ๓ ด้าน คือ ต้องพัฒนาคนด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา

ในขั้นต้นๆ แม้แต่การที่จะฝึกวินัยให้สำเร็จก็ต้องอาศัยกระบวนการฝึกที่มีทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา จะสังเกตได้ว่า เด็กจะมีพฤติกรรมอยู่ในวินัยถ้าเขามีความสุข โดยมีความพอใจในการที่จะอยู่หรือประพฤติอยู่ในวินัยนั้น การฝึกวินัยด้วยการพัฒนาพฤติกรรมเคยชินจะเป็นไปพร้อมด้วยความพอใจอ่อนๆ ที่ค่อยๆ สะสมจนกลายเป็นความคิดและยึดถือ การพัฒนาวินัยด้วยการสร้างพฤติกรรมเคยชิน จึงเป็นวิธีการสร้างวินัยแบบพื้นฐานที่สำคัญและได้ผลมาก ถ้าเราทำให้จิตใจมีความสุขในการปฏิบัติตามพฤติกรรมนั้น พฤติกรรมนั้นก็ยิ่งมั่นคง ยิ่งเมื่อมีปัญหา มีความรู้เข้าใจมองเห็นคุณค่าเห็นเหตุผลและเห็นประโยชน์ของการอยู่ในวินัยก็ยิ่งพอใจและมีความสุขในการปฏิบัติตามวินัยนั้นยิ่งขึ้น พฤติกรรมก็ยิ่งมีความมั่นคง นี่เป็นตัวอย่างในการพัฒนามนุษย์ ซึ่งต้องการพัฒนาทั้ง ๓ ด้านประสานกัน ไม่ใช่ทำแบบแยกส่วนเพียงอย่างเดียวหนึ่ง การพัฒนาแบบบูรณาการอย่างนี้เรียกว่า ระบบ ศิล สมาธิ ปัญญา เมื่อมนุษย์พัฒนาด้วยตัวอย่างนี้แล้วก็จะเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ บุคคลที่สมบูรณ์ก็จะอยู่ในสังคมอย่างสร้างสรรค์ เป็นองค์กรที่ช่วยสืบต่อสังคมให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

ขออย่าอีกว่า มนุษย์แต่ละบุคคลในแต่ละชีวิตนั้นสามารถพัฒนาให้สมบูรณ์ได้ เพราะมนุษย์แต่ละคนนั้นมีจุดหมายที่มีปลายปิด หมายความว่าในการพัฒนาคนขั้นไปนี้ ในชีวิตของบุคคลแต่ละคนที่เกิดมาชาติหนึ่ง เราจะต้องทำให้เป็นชีวิตที่สมบูรณ์ที่สุด แต่สังคมมนุษย์ไม่เหมือนอย่างนั้น สังคมมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่ปลายเปิด หมายความว่า ต้องทำเรื่อยไป ไม่มีที่สิ้นสุด สองอย่างนี้ต้องสังเกตถึงความแตกต่าง คือ ชีวิตคนนี้สามารถทำให้สมบูรณ์ในตัวในชีวิตหนึ่ง แต่สังคมและอารยธรรมไม่มีจุดสมบูรณ์เพราะขึ้นกับกาลเทศะ จะต้องสืบต่อไปเรื่อย

ต่อไปคือความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับบุคคล สังคมที่ดีคือสังคมที่มีสภาพเกื้อกูลต่อการพัฒนาบุคคล และบุคคลผู้มีชีวิตที่ดีงามก็เป็นส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สังคม แต่บุคคลที่มีปลายปิดหรือทุกชีวิตควร

บรรลุความสมบูรณ์ในตัว ส่วนสังคมนั้นจะต้องเจริญก้าวหน้าเรื่อยไปให้เหมาะสมที่สุดสำหรับกาลเทศะนั้นๆ อันนี้เป็นข้อสำคัญในการศึกษาอย่างหนึ่ง

ข) การประสานประโยชน์ระหว่างชีวิต สังคม และธรรมชาติ

เรื่องสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือจุดหมายของการศึกษา ในขั้นของการดำรงอยู่อย่างประสานกลมกลืนและเกื้อกูลกันระหว่างองค์ร่วมในองค์รวมใหญ่ ซึ่งการศึกษาจะต้องพยายามพัฒนาคนให้เข้าถึงให้ได้ โดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์ คือจะต้องให้หนึ่งบุคคลหรือตัวมนุษย์หมดทั้งชีวิตของเขา (ทั้งกายและใจ) สอง สังคม สาม สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เข้ามาประสานประโยชน์กันให้ได้ คือให้อยู่ร่วมกันด้วยดีอย่างเกื้อกูลกัน

เวลานี้ปัญหาของมนุษย์มาติดตันที่ว่า ทำอย่างไรจะให้ชีวิต บุคคล สังคม และธรรมชาติแวดล้อมสามอย่างนี้มีผลประโยชน์ไม่ขัดแย้งกัน เพราะเวลานี้ทั้งสามอย่างมีผลประโยชน์ขัดแย้งกัน จนกระทั่งต้องมีจริยธรรมแบบจำใจ เพราะว่าจะอนุรักษธรรมชาติให้อยู่ดีก็ขัดต่อผลประโยชน์ของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ไม่สามารถเสพสุขได้เต็มที่ เมื่อไม่สามารถมีความสุขเต็มที่ก็ต้องจำใจยอมยั้งตัวเอง ถ้าจะให้ธรรมชาติอยู่ดีมนุษย์ก็เสียผลประโยชน์ ถ้าจะให้มนุษย์สุขสมบูรณ์ได้ผลประโยชน์เต็มที่ก็ต้องทำลายธรรมชาติ จะให้มนุษย์แต่ละคนได้เสพสุขและสุขสมก็ต้องแก่งแย่งกันก็ทำให้สังคมเดือดร้อน ถ้าจะให้สังคมมีสันติสุขบุคคลก็ต้องยอมเสียผลประโยชน์ แต่ถ้าเราให้มีการศึกษาพัฒนามนุษย์ ซึ่งหมายถึงพัฒนาอย่างถูกต้อง การพัฒนามนุษย์นั้นจะย้อนไปในทางที่ทำให้ประสานกลมกลืนกันยิ่งขึ้น เช่น พัฒนาความต้องการให้เขามีความสุขจากการให้ก็ทำให้ความสุขมาประสานกลมกลืนกัน มีผลดีทั้งต่อชีวิตบุคคลและเกิดผลดีต่อสังคมด้วย

เพราะฉะนั้น เมื่อเราพัฒนาถูกทางแล้วก็ประสานประโยชน์กันทุกอย่าง สิ่งที่ดีต่อชีวิตก็ดีต่อสังคมและดีต่อธรรมชาติ สิ่งที่ดีต่อสังคมก็ดีต่อชีวิตและดีต่อธรรมชาติด้วย สิ่งที่ดีต่อธรรมชาติแวดล้อมก็ดีต่อชีวิตและสังคมด้วย ถ้าทำได้อย่างนี้เมื่อไร ก็เป็นการประสานประโยชน์ทั้งสามอย่าง แล้วมนุษย์ก็จะประสบความสำเร็จอย่างแน่นอน สังคมที่ตึงทึงก็เกิดขึ้น อันเป็นภารกิจที่ทำหายของการศึกษา

ค) การเข้าถึงความจริงของธรรมชาติและจัดตั้งระบบสังคมอย่างสอดคล้อง

ต่อไปเรื่องของหลักการ เกี่ยวกับความจริงของธรรมชาติกับการนำมาใช้ประโยชน์ในสังคมของมนุษย์ หมายความว่า การจัดระบบของสังคมมนุษย์ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความจริงตามกฎธรรมชาติ อันนี้เป็นหลักใหญ่

หลักการทางพุทธศาสนาประกอบด้วยองค์สองคือธรรมกับวินัย

๑. ธรรม คือความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติธรรมดาธรรมชาติ พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิดมันก็เป็นของมันอย่างนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ตถาคตจะเกิดหรือไม่เกิดก็ตาม ความจริงก็มีอยู่ตามธรรมชาติของมันอย่างนั้น นี่คือความจริงตามธรรมชาติ

๒. วินัย คือเมื่อมนุษย์เข้าถึงความจริงนั้นแล้ว จะต้องสามารถเอาความรู้ในความจริงนั้นมาจัดตั้งเป็นรูปแบบและระบบการต่างๆ ที่เป็นเรื่องความเป็นอยู่ของมนุษย์ให้ได้ผลดี สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาตินั้น

ระบบต่างๆ ในความเป็นอยู่และอยู่ร่วมกันของมนุษย์นั้น เช่น ระบบเศรษฐกิจ ระบบการปกครอง ระบบการต่างๆ ของสังคม ระบบเหล่านี้ต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริงของธรรมชาติ จึงจะได้ผลอย่างแท้จริง และเนื่องด้วยความจริงของธรรมชาติมีภาวะเป็นอันหนึ่งอันเดียว ระบบต่างๆ ทั้งหมดที่มนุษย์จัดตั้งขึ้นจึงต้องประสานกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันบนฐานของความจริงนั้น

โดยนัยนี้ ถ้ามนุษย์จะประสบความสำเร็จ มีชีวิตและสังคมที่ดีงาม ก็ต้อง

๑. รู้ความจริง เข้าถึงธรรม

๒. สามารถเอาความรู้ในตัวธรรมนั้นมาจัดสรรวินัย โดยตั้งเป็นระบบแบบแผนในสังคมมนุษย์ได้อย่างสอดคล้องด้วย

ขอย้ำว่าความสำเร็จที่สำคัญอยู่ที่ว่า ระบบแบบแผนต่างๆ ทั้งหลายนั้น จะต้องได้ผลสอดคล้องกับธรรมคือความจริงของธรรมชาติ อันนี้เป็นความประสานสอดคล้องในจุดสุดยอด ถ้าไม่สำเร็จก็หมายความว่าสังคมมนุษย์จะอยู่ดีไม่ได้ และความประสานประโยชน์ระหว่างองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ ชีวิต สังคม และธรรมชาตินั้น ก็ยังเกิดขึ้นไม่ได้ นี่เป็นเรื่องของการศึกษาส่วนที่เป็นหลักใหญ่ๆ แต่ต้องพูดอย่างย่อที่สุด

ง) ลักษณะการดำเนินชีวิตของคนที่มีบรรลุมลของการศึกษา

นอกจากนั้นยังมีอีกข้อหนึ่งคือ เมื่อเราพัฒนามนุษย์ไปแล้ว ก็มีบททดสอบการพัฒนาของมนุษย์อย่างหนึ่ง หลักการนี้ก็สำคัญเหมือนกัน แต่เวลาไม่พอที่จะอธิบาย เป็นเรื่องสำคัญและเป็นหลักธรรมง่ายๆ ที่พูดไว้ในพระพุทธศาสนา แต่ที่จริงเป็นเรื่องใหญ่มาก คือเรื่องความไม่ประมาท การจะมองให้เห็นนัยของมันว่ามีความสำคัญอย่างไร ขอพูดอย่างง่ายๆ เพราะเวลาก็หมดไปแล้ว

มนุษย์ปุถุชนที่ยังไม่พัฒนานั้น จะดิ้นรนชวนขวายที่เรียกว่าไม่ประมาท ก็ต่อเมื่อถูกทุกข์บีบคั้นภัยคุกคาม เช่น เวลาอดอยากยากจน แร้นแค้น ถูกภัยอันตรายบีบคั้น หรือมีคนภายนอกจะมาทำอันตราย คนจะดิ้นรนชวนขวายลุกขึ้นมาแข่งขันกันทำการต่างๆ

ที่นี้ พอมนุษย์ปุถุชนประสบความสำเร็จ อยู่ดีมีความสุขพร้อมดี ก็มีความโน้มเอียงที่จะนิ่งเฉยเฉื่อยชา อยู่สบาย นอนเสพสุข มนุษย์จะมีความโน้มเอียงอย่างนั้น อันนี้เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดวงจรของความเสื่อมความเจริญในโลกมนุษย์ ความเสื่อม ความเจริญของบุคคล ของครอบครัว ของวงศ์ตระกูล ตลอดจนความเสื่อมของความเจริญของสังคม และอารยธรรมของมนุษย์อยู่ภายใต้วงจรนี้ คือ เมื่อทุกข์บีบคั้นภัยคุกคามก็ไม่ประมาท กระตือรือร้นดิ้นรนชวนขวาย ลุกขึ้นมาต่อสู้ทำให้เจริญได้ แต่พอมีความสุขสำเร็จแล้ว ก็นอนเสวยความสุข เพลิดเพลินหลงระเริงมัวเมา แล้วก็เสื่อมลงไป

พระพุทธศาสนาสอนว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยงเป็นไปตามเหตุปัจจัย ถ้าเราจัดการกับเหตุปัจจัยได้ถูกต้อง เราจะสามารถป้องกันความเสื่อมและสร้างสรรค์รักษาความเจริญได้ แต่ข้อสำคัญคือมนุษย์จะต้องไม่ประมาท หมายความว่า เมื่อสร้างความเจริญขึ้นมาแล้ว ทำอย่างไรจะไม่หลงระเริงมัวเมา นอน ปล่อยละเลย

สิ่งที่ควรทำซึ่งเป็นเหตุให้เสื่อมลงไปอีก อันนี้คือการพัฒนามนุษย์ที่จะให้มีความไม่ประมาทที่แท้

ความไม่ประมาทที่แท้ก็คือ การอยู่ด้วยสติปัญญาที่จะทำการเพื่อป้องกันความเสื่อมและสร้างสรรค์ความเจริญตามเหตุปัจจัย โดยไม่ต้องรอให้ถูกทุกข์บีบคั้นภัยคุกคาม ถ้ามนุษย์สามารถอยู่ด้วยความไม่ประมาทที่แท้ คืออยู่ด้วยสติปัญญาแล้ว มนุษย์จะสามารถรักษาความดีงาม ความเจริญของชีวิตและสังคมไว้ได้ตลอดไป ไม่จำเป็นต้องเสื่อม

ฉะนั้น ความไม่ประมาทจึงเป็นหลักการสำคัญที่พระพุทธเจ้ายกมาตรัสไว้เป็นปัจฉิมวาจาว่า สิ่งทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา จงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม

ความไม่ประมาทคืออยู่ด้วยสติปัญญา คืออย่างไร

ขั้นที่ ๑ ใช้สติคอยตรวจตรา สติ หมายถึง ระลึก หมายถึงความว่ามีอะไรเกิดขึ้นเป็นไป ที่จะส่งผลกระทบต่อชีวิต ต่อครอบครัว ต่อความอยู่ดี ต่อความเจริญและความเสื่อม สติจะเรียกเอามาหมด สติจะนึกจะระลึกถึงทุกอย่างที่จะมีผลเกี่ยวข้อง สำรวจไปทั่วและเอามาตรวจตรา

ขั้นที่ ๒ ส่งต่อให้ปัญญาพิจารณาแยกแยะวิเคราะห์สืบสาวเหตุปัจจัย อะไรที่จะก่อผลร้ายก็แก้ไขจัดการ ป้องกัน อะไรที่จะนำมาซึ่งผลดีก็สร้างสรรค์โดยทำให้ตรงตามเหตุปัจจัยนั้น

นี่คือการที่มนุษย์จะสามารถรักษาความเจริญไว้ได้ด้วยความไม่ประมาท

ความไม่ประมาทเป็นมาตรฐานสำคัญในการที่จะวัดความพัฒนาของมนุษย์ว่าจะมีชีวิตและสังคมที่ดีงาม มีสันติสุข และอิสรภาพได้สำเร็จไหม เป็นการวัดทั้งตัวบุคคล และวัดทั้งสังคมนี้ด้วยว่า สังคมของเราและมนุษย์นี้จะไปรอดไหม นี่เป็นบทพิสูจน์ขั้นสุดท้ายอันหนึ่ง ถ้ามนุษย์ทำอย่างนี้ได้ มนุษย์ก็จะรักษาความดีงามของชีวิตและสังคมไว้ได้

วันนี้ก็ได้พูดมามากมาย เกินเวลาแล้ว แม้ว่าจะเพิ่งถึงหลักการใหญ่ที่สำคัญเพียงเล็กน้อย ก็เป็นข้อคิดสำหรับยุคโลกาภิวัตน์นี้ ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์สำหรับนำมาใช้พิจารณาในการที่จะแก้ปัญหาการศึกษาและจัดการศึกษาในยุคโลกาภิวัตน์ อาจจะเป็นเครื่องประกอบการพิจารณาให้เห็นรูปร่างของปรัชญาการศึกษาไทยตามแนวพุทธธรรม โดยยังไม่พูดถึงตัวปรัชญาการศึกษานั้นโดยตรง อาจจะเรียกว่า เป็นการกรุยทางสู่ปรัชญาการศึกษาที่แท้ ก็ขออนุโมทนาทุกท่านเพียงเท่านี้ก่อน

ภาคผนวก

คำสั่งมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ที่ ๒๙๗/๘/๒๕๕๓

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการและดำเนินงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน

ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๓

ด้วยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับพระราชทานให้เชิญผ้าพระกฐินพระราชทาน ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ เพื่อนำไปถวายพระสงฆ์จำพรรษา ณ วัดบรมวงศัศถรวรารามวรวิหาร ตำบลสวนพริก อำเภอฟะนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ในวันจันทร์ที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓ เพื่อให้การถวายผ้าพระกฐินพระราชทานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุวัตถุประสงค์ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๙ และมาตรา ๒๒ แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. ๒๕๕๑ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการและดำเนินงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ ดังรายนามต่อไปนี้

ที่ปรึกษา

นายกสภามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

กรรมการสภามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผู้ทรงคุณวุฒิ

คณะกรรมการอำนวยการ

อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประธานกรรมการ

รองอธิการบดีฝ่ายกิจการพิเศษ

รองประธานกรรมการ

ผู้อำนวยการสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ

รองประธานกรรมการ

รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร

กรรมการ

รองอธิการบดีฝ่ายเครือข่ายการเรียนรู้

กรรมการ

รองอธิการบดีฝ่ายบุคคล

กรรมการ

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

กรรมการ

รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา

กรรมการ

รองอธิการบดีฝ่ายพัฒนาระบบและประกันคุณภาพ

กรรมการ

รองอธิการบดีฝ่ายพัฒนาศักยภาพนิสิต

กรรมการ

คณบดีคณะทันตแพทยศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะพลศึกษา	กรรมการ
คณบดีคณะแพทยศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะพยาบาลศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะเภสัชศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะมนุษยศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะวิทยาศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะวิศวกรรมศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะศึกษาศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะสังคมศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะสหเวชศาสตร์	กรรมการ
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย	กรรมการ
คณบดีวิทยาลัยโพธิวิชชาลัย	กรรมการ
คณบดีวิทยาลัยนานาชาติเพื่อศึกษาความยั่งยืน	กรรมการ
คณบดีวิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม	กรรมการ
คณบดีสำนักวิชาเศรษฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะ	กรรมการ
คณบดีคณะเทคโนโลยีและนวัตกรรมผลิตภัณฑ์การเกษตร	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดกลาง	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักคอมพิวเตอร์	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักสื่อและเทคโนโลยีการศึกษา	กรรมการ
ผู้อำนวยการศูนย์กีฬามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	กรรมการ
ผู้อำนวยการสถาบันสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร	กรรมการ
ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	กรรมการ
ผู้อำนวยการศูนย์การแพทย์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	กรรมการ
ผู้อำนวยการศูนย์วิทยาศาสตร์ศึกษา	กรรมการ
ผู้อำนวยการศูนย์บริการวิชาการ	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักงานบริหารกิจการหอพัก	กรรมการ
ประธานสภาคณาจารย์และข้าราชการ	กรรมการ

ผู้อำนวยการโรงเรียนสาธิต มศว ประสานมิตร (ฝ่ายประถม)	กรรมการ
ผู้อำนวยการโรงเรียนสาธิต มศว ประสานมิตร (ฝ่ายมัธยม)	กรรมการ
ผู้อำนวยการโรงเรียนสาธิต มศว ปทุมวัน	กรรมการ
ผู้อำนวยการศูนย์การแพทย์ปัญญานันทภิกขุ ชลประทาน มศว	กรรมการ
ประธานกรรมการดำเนินงานฝ่ายต่างๆ	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักงานอธิการบดี	กรรมการและเลขานุการ
ผู้อำนวยการกองกลาง	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางเยาวเรศ ไหลอุดม	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการดำเนินงาน

ฝ่ายหนังสือที่ระลึก

ศาสตราจารย์วิรุณ ตั้งเจริญ	ประธานกรรมการ
กรรมการ	
อาจารย์จันทร์ทิพย์ ลิ้มทอง	นางสุภัทรา โสทะกะพันธ์
นางสาวอัมพัลย์ วิศวกรรมนท์	นางสาวกฤษณา สังคริโมกษ์
นางสาวปาจริย์ แสงพงษ์ชัย	นางสาวศศิมล ขามเทศ

ฝ่ายพิธีการ

อาจารย์อรรณพ โพธิสุข	ประธานกรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์อมรพงศ์ สุธรรมรักษ์	รองประธานกรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์สถาพร นิยมสกุลรัตน์	รองประธานกรรมการ
กรรมการ	
นางสาวพรรณราย ประสิทธิ์นราพันธุ์	นางสุพัฒนา ชลศิริ
นางธนณัฐ์ เสนิงค์ ณ อยุธยา	นางสุภัทรา โสทะกะพันธ์
นายไพฑูรย์ รัตนศิริ	นางเยาวเรศ ไหลอุดม
นางสาวจิราภรณ์ ธรรมมาลัย	นางสาวพัชรบูรณ์ เนียมสุวรรณ
นางสาวบุศรา สราคำ	

ฝ่ายจัดหาปัจจัยถวายองค์พระกฐินพระราชทาน

รองอธิการบดีฝ่ายพัฒนาศักยภาพนิสิต	ประธานกรรมการ
คณบดีคณะศึกษาศาสตร์	รองประธานกรรมการ

กรรมการ

คณบดีคณะแพทยศาสตร์	คณบดีคณะทันตแพทยศาสตร์	คณบดีคณะพลศึกษา
คณบดีคณะเภสัชศาสตร์	คณบดีคณะศึกษาศาสตร์	คณบดีคณะวิทยาศาสตร์
คณบดีคณะมนุษยศาสตร์	คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์	คณบดีคณะวิศวกรรมศาสตร์
คณบดีคณะสังคมศาสตร์	คณบดีคณะสหเวชศาสตร์	คณบดีคณะพยาบาลศาสตร์
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย	คณบดีวิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม	
คณบดีวิทยาลัยโพธิวิชชาลัย	คณบดีวิทยาลัยนานาชาติเพื่อศึกษาความยั่งยืน	
คณบดีคณะเทคโนโลยีและนวัตกรรมผลิตภัณฑ์การเกษตร		
คณบดีสำนักวิชาเศรษฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะ		
ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดกลาง		
ผู้อำนวยการสำนักคอมพิวเตอร์	ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์	
ผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา		
ผู้อำนวยการสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ	ผู้อำนวยการสถาบันสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร	
ผู้อำนวยการสำนักสื่อและเทคโนโลยีการศึกษา		
ผู้อำนวยการโรงเรียนสาธิต มศว ประสานมิตร (ฝ่ายประถม)		
ผู้อำนวยการโรงเรียนสาธิต มศว ประสานมิตร (ฝ่ายมัธยม)		
ผู้อำนวยการโรงเรียนสาธิต มศว ปทุมวัน	ผู้อำนวยการสำนักงานบริหารกิจการหอพัก	
ผู้อำนวยการศูนย์บริการวิชาการ	ผู้อำนวยการศูนย์วิทยาศาสตร์ศึกษา	
ผู้อำนวยการศูนย์การแพทย์ปัญญานันทภิกขุ ชลประทาน มศว		
ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม		
ผู้อำนวยการศูนย์กีฬามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ		
ผู้อำนวยการศูนย์การแพทย์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี		
ประธานสภาคณาจารย์และข้าราชการ	ประธานชมรมผู้สูงอายุ มศว	
นายกสมาคมผู้ปกครองและครูโรงเรียนสาธิต มศว ประสานมิตร (ฝ่ายประถม)		
นายกสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนสาธิต มศว ประสานมิตร		
นายกสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนสาธิต มศว ปทุมวัน		
นายกสมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ		
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายพัฒนาศักยภาพนิสิต	ผู้อำนวยการกองบริการการศึกษา	
ผู้อำนวยการกองแผนงาน	ผู้อำนวยการกองการเจ้าหน้าที่	
ผู้อำนวยการกองวิเทศสัมพันธ์	หัวหน้าหน่วยตรวจสอบภายใน	

หัวหน้าฝ่ายจัดการทรัพย์สิน	หัวหน้าฝ่ายประกันคุณภาพการศึกษา
หัวหน้าฝ่ายวิจัย	หัวหน้างานสวัสดิการบุคลากร
นายกองค์การนิสิต	ประธานสภานิสิต
ประธานสโมสรนิสิตคณะทันตแพทยศาสตร์	ประธานสโมสรนิสิตคณะพลศึกษา
ประธานสโมสรนิสิตคณะแพทยศาสตร์	ประธานสโมสรนิสิตคณะเภสัชศาสตร์
ประธานสโมสรนิสิตคณะมนุษยศาสตร์	ประธานสโมสรนิสิตคณะวิทยาศาสตร์
ประธานสโมสรนิสิตคณะวิศวกรรมศาสตร์	ประธานสโมสรนิสิตคณะศิลปกรรมศาสตร์
ประธานสโมสรนิสิตคณะสังคมศาสตร์	ประธานสโมสรนิสิตคณะศึกษาศาสตร์
ประธานสโมสรนิสิตคณะพยาบาลศาสตร์	ประธานสโมสรนิสิตคณะสหเวชศาสตร์
ประธานสโมสรนิสิตวิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม	
ประธานสโมสรนิสิตวิทยาลัยนานาชาติเพื่อศึกษาความยั่งยืน	
ประธานสโมสรนิสิตสำนักวิชาเศรษฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะ	
ประธานสโมสรนิสิตคณะเทคโนโลยีและนวัตกรรมผลิตภัณฑ์การเกษตร	
ประธานสโมสรนิสิตวิทยาลัยโพธิวิชชาลัย	
ประธานชมรมพุทธศาสตร์	
ผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต	กรรมการและเลขานุการ
นางสาวธัญลินี โพธิ์ปั้น	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ฝ่ายจัดทำผ้าป่าหนังสือ และกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน

ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดกลาง	ประธานกรรมการ
นางสาวสุประภา ศรีทอง	รองประธานกรรมการ

กรรมการ

นางกรรณิการ์ ขาวบ้านเกาะ	นางสาวอัญชลี ตุ่มทอง	นางนาฏยา โชติกะพุกคณะ
นางอัญชลี มุสิกมาศ	นางสาวปณิสรา แก้วมณี	นายจรูญวัฒน์ พูลสวัสดิ์
นางจรรุญ เลียบไย	นายจักรกริช รอดพุ่ม	นางสาวกานาดา แซ่ลิ้ม
นางบังอร สระทองแก่น	นางสาวอุมาพร นาคะวัจนะ	นายพงษ์ศักดิ์ เอกนาม
นางสาวอรุณพรรณ พองพรม	นายสุรศักดิ์ ธรรมธร	นายทรงยศ ขันบุตรศรี
นายสนธิชัย คำมณีจันทร์	นายจักรกฤษ เปมะวิภาต	นางสาวอรัญญา พักอ่อน
นางสาวขมนิศา ทองเลิศ	นางสาวนาฏยา บุญจิตร์	นายเกียรติศักดิ์ หงส์อินทร์
นายปิยะรัตน์ หอมทวล	นายกิตติศักดิ์ ก้าวกระโทก	นางสาวพัชรี รุ่งเรือง
นายปรีวัฏ ศิริรัตน์	นางสาวจรัสโฉม เพียรแก้ว	

ฝ่ายสมโภชองค์พระกฐินพระราชทาน

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการพิเศษ (ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาย ไกรสังข์) ประธานกรรมการ

นายไพฑูรย์ รัตนศิริ

รองประธานกรรมการ

กรรมการ

นายสายฝน ขุนเศรษฐี

นายนิพนธ์ พารา

นายศานติ ขุชาติเจริญพร

นายสัมพันธ์ ศาสตรทรัพย์

นายรักษาติ ทรัพย์มูล

นายอินทนนท์ จันนิลา

นายสาธิต กิรติวิทยากร

นางสมาพร ขุนเศรษฐี

นางสาวจิราภรณ์ ธรรมมาลัย

นางสาววนิดา ฐานะวุฒิ

นางสาวศิริรัตน์ ปฏิบัติ

นายสำราญ เต็กอวยพร

นายยงยุทธ ฤทธิดอน

นายยิ่งยง หทัยวิกรม

นายสงบ เจริญบุตร

นายสมเกียรติ เพ็ชรเอี่ยม

นางสาวบุศรา สราคำ

นางสาวขวัญใจ สายแวว

ฝ่ายการเดินทาง

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการพิเศษ (ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาย ไกรสังข์)

ที่ปรึกษา

นายไพฑูรย์ รัตนศิริ

ประธานกรรมการ

กรรมการ

นายปัญญาณัฐ ศรีสวรรค์

นายมนัส คุ้มจัน

นายขลิต อินธนู

นายกระแสร์ กริทธิบุญ

นายสมรักษ์ ชนะกาล

นายสมคิด สว่าง

นายกระแสร์ ฤทธิรอด

นายสมาน พินบาง

นายอุทัย อาภรณ์พงษ์

นายสิทธิชัย มีบริบูรณ์

นายประชา สีใจ

นายทองดี พงษ์พล

นายณรงค์เดช ปานนาค

นายกิตติศักดิ์ วัฒนา

นายธนัชพันธ์ แซ่หลิม

นายจำปี ลาสองชั้น

นายอริวัฒน์ แสงจันทร์ฉาย

นายถาวร จอมทอง

นายไพศาล แจ่มใส

นางสาวบุศรา สราคำ

นางสาวขวัญใจ สายแวว

นางสาววนิดา ฐานะวุฒิ

นางสาวศิริรัตน์ ปฏิบัติ

ฝ่ายจัดเตรียมสถานที่

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการพิเศษ (ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาย ไกรสังข์)

ที่ปรึกษา

นายสายฝน ขุนเศรษฐี

ประธานกรรมการ

นายนิพนธ์ พารา

รองประธานกรรมการ

กรรมการ

นายภูวนัย นาไชยสิทธิ์

นายรัชชัย มูลตลาด

นายผดุง สุขเกษม

นายบัญชา สังข์รัมย์

นายบุญจันทร์ รักษาติ

นายสมจิตต์ พ่วงปิ่นเพชร

นายสุพจน์ ดวงเพชร

นายชม โสภา

นางน้อม ชลศิริ

นายยุทธนา ชลศิริ

นายหนูพิน แนนตุ

นายสายหยุด ถึงจัย

นายพิชิต อ่อนแสง

นายวิสัย ดวงสี

นางสมาพร ขุนเศรษฐี

ฝ่ายจัดหาที่พัก

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการพิเศษ (อาจารย์वासนา นามพงศ์)

ประธานกรรมการ

กรรมการ

อาจารย์ธีรชน พลโยธา

นางสาวพรรณราย ประสิทธิ์อินราพันธุ์

นางสุพัฒนา ชลศิริ

นางสาวจิราภรณ์ ธรรมมาลัย

นางพัชรา ไทญ่ลำยอง

นางสาวธนพร รุ่งเรือง

นางสาวพัชรบูรณ์ เนียมสุวรรณ

นางสาวศิริรัตน์ ปฏิบัติ

ฝ่ายโสตทัศนูปกรณ์

ผู้อำนวยการสำนักสื่อและเทคโนโลยีการศึกษา

ประธานกรรมการ

อาจารย์นฤมล ศิระวงษ์

รองประธานกรรมการ

นายจารุวัธ หนูทอง

รองประธานกรรมการ

กรรมการ

นายเมธี คชาไพร

นางอภิรดี สุชีเกตุ

นายประยงค์ วินิจวงษ์

นายชัยณรงค์ เอี่ยมล่อ

นายธนกร ขันทเขตต์

นายชนรรษ หาญอาษา

นายสัญญา จงจิตร

นายสุเมธ กลิ่นหอม

ว่าที่ร้อยตรีภูวดล ขำปาน

นางสาวจิตรา ปาลศรี

นางจุไรรัตน์ ดีเทียนอินทร์

นางสาวสายรุ้ง ลิวัลย์

นางสาวศิริพัทธ์ ดันเสถียร

นางสาวกัญญ์พิชญา ตั้งสกุลเดิม

นายยอดชาย ไทยประเสริฐ

นายพลวัฒน์ ธนะจันทร์

นายณัฐนัย ศรีโรจน์

นายชัยพร สุวรรณประสพ

นายสุพจน์ พ่วงศิริ

นายชูศักดิ์ สุขสำราญ

นายไพรัตน์ ดีเทียนอินทร์

นางสาวธัญญา กิระวัฒนคุณ

นายกริช มะกล้าเทศ

นายธนสร ศิริรัษฎา

นางสาวสุกัญญา หงษาครประเสริฐ

ฝ่ายประสานงานจัดภัตตาหารเพลและจัดเลี้ยง

ผู้อำนวยการกองกลาง

ประธานกรรมการ

กรรมการ

นางกานดา ไทรพัก

นางลัดดาภรณ์ พิพัฒน์เขมากร

นางทิพวรรณ นราสันติพงษ์

นางวิภา บุญศิริ

นางสำราญ สวัสดิ์

นางพันธ์ บุญลา

นางพรณี ทองโคตร

นางสาวอมรวิดี กันทวงศ์

นางแสงจันทร์ หงษ์ไชยดำ

นางยุพิน แสงนอก

ฝ่ายการเงินและบัญชี

ผู้อำนวยการกองคลัง

ประธานกรรมการ

กรรมการ

นางสาวนิภาพรณ วิโรทัยสกุล	นางสาวพิศมัย พนาเวศร์	นางสาวสุพล นวนนุกูล
นางมาลี อิ่มสมบัติ	นางมินดา ถาวรรัตน์	นางสาวกนกวรรณ วิเชียร
นางสาวจรรยา ตรีวิสูตร	นางเสาวนีย์ หนูฤกษ์	นางสาววีรยา ศรีวาลา
นางสาวชัญฉน์ จันทร์สุข	นางสาวณัฐภัรดา บุญหนุน	

ฝ่ายประชาสัมพันธ์

ผู้อำนวยการศูนย์สารสนเทศและการประชาสัมพันธ์

ประธานกรรมการ

(อาจารย์สามมิติ สุขบรรจง)

กรรมการ

อาจารย์วิชากร จารุศิริ	อาจารย์ฟิลลดา หวังพานิช	อาจารย์ศรีรัฐ รักดิตรนขิต
นายไกรฤกษ์ จันทร์แจ่ม	นางวินันท์นุช พิษณุวรเศรษฐ์	นางอุไรวรรณ วรรณะ
นางสาวภัทราพร หงษ์ทอง	นางสาวอุษารัตน์ อินทร์พงษ์พันธุ์	นางฉันทินยา วิศปาแพ้ว
นายกฤษฎาวัชร ประโยชน์พิบูลผล	นางคำนึ่ง พ่วงปิ่นเพชร	นางสาวแมนวดี นุญฤทธิ์
นายธีรเนตร วิโรจน์สกุล	นายพันสิทธิ์ เคารพพงศ์	นายวงศ์กร ทองเพชร
นิสิต ๕ คน		

ฝ่ายต้อนรับ

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายเครือข่ายการเรียนรู้ (อาจารย์สมปรารถนา วงศ์บุญหนัก)

ที่ปรึกษา

ผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต

ประธานกรรมการ

กรรมการ

นางสุพรรณิ เชษฐขาวลิต	นางอังคณา โกสีย์สวัสดิ์	นางกรอุษา ศรีสุวรรณ
นางดวงสมร ทวีสุข	นางสาวพรรณราย ประสิทธิ์นราพันธุ์	
นางสาววรรณวดี พรหมสุรินทร์	นายณฤพนธ์ สีแสง	นางสาวกัญจนา พิกุลน้อย
นายสุกฤกษ์ กิจวาส	นางสาวอัญชลี โพธิ์พันธ์	นายสันติ ระวังทอง
นางสาวกวิณทรา วุฒิสริขัยนันท์	นายจิระพันธุ์ ดั่งวงเพียร	นางสาวจุฑารัตน์ ศรีพุ่ม
นางสาวพัชรรัตน์ ธรรมรักษา	นางสาวหญิงชนก เงินทอง	นางศิริรัตน์ ภู่สกลเจริญศักดิ์
นางสาวจุไรวรรณ ส่งวงศ์จินดา		

ฝ่ายประเมินผล

ผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา
(รองศาสตราจารย์ชาญวิทย์ เทียมบุญประเสริฐ)

ประธานกรรมการ

กรรมการ

อาจารย์อุทัยวรรณ สายพัฒนะ

อาจารย์อุไร จักษตรีมงคล

อาจารย์ยุวรินทร์ ธนกันญา

นางสาวสว่างจิตร พัทธมณีปกรณ์

นางสาวสุภาพร โศคาพานิชย์

นางสาวมะลิวัลย์ พูลเอียด

นางสาวจุฬาลักษณ์ รุ่งจรรุณ

นางสาวธัญชนก อุลิตประโคน

อาจารย์นรินทร์ ดาก้อนทอง

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๓

(ศาสตราจารย์วิรุณ ตั้งเจริญ)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

